MAKSİM GORKİ – EKMEĞİMİ KAZANIRKEN

Türkçesi: Hasan Âli Ediz

MAKSİM GORKİ

ekmeğimi kazanırken

yordam edebiyat

Hasan Ali Ediz (1904, Priboy, Sırbistan - 3 Temmuz 1972, İstanbul)

70'e yakın çeviriye imza atmış yetkin ve öncü çevirmenlerimizdendir.

Balkanlar'ın Priboy kasabasında doğdu ve on bir yaşına kadar orada yaşadı. Balkan Savaşı'ndan sonra 1913 yılında ailesiyle birlikte İstanbul'a göç etti.

Telgrafçı olan babası 1914 yılında askere alınınca ailenin maddi durumu kötüleşti. Hasan Âli Ediz, gündüz okula devam etmek ve akşamları ekmek fırınında çalışmak durumunda kaldı. 1919'da İstanbul'un İngilizler tarafından işgali sırasında işgale karşı bildiri dağıtmaktan tutuklandı. 1921 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne girdi. Maddi yetersizlik sebebiyle Askerî Tıp Akademisi'ne geçti. 1921 yılından 1930'lu yıllara kadar Türkiye Komünist Partisi (TKP) içinde çalışma yürüttü,

Merkez Komitesi ve Politbüro'ya seçildi. 1923 1 Mayıs'ında "komünist bildirileri

dağıttığı için" tutuklandı. Nisan 1924'te ikinci kez tutuklandı ve Askerî Tıp

Akademisi'nden atıldı. İki ay hapiste kaldı. 1925'te Sovyetler Birliği'ne gitti. Gıyabında 15 yıl kürek cezasına çarptırıldı. Orada kaldığı beş yıl içinde bir yandan siyasal faaliyetlerini sürdürürken bir yandan da tıp eğitimine devam etti. Türkiye'ye döndükten sonra, 1930-1935 yılları arasında hapis yattı.

Sonraki yıllarda, kendini tümüyle yazarlığa ve çevirmenliğe verdi. Devlet Kitapları Müdürlüğü'ne danışman olarak girdi ve buradan emekli oldu.

Hasan Âli Ediz'in asıl verimi çeviri alanındadır. Milli Eğitim Bakanlığı Dünya

Klasikleri dizisinin gerçekleşmesinde önemli katkısı oldu. Fransızca, Rusça ve

Sırpça bilen Ediz, pek çok klasik ve çağdaş yapıtı Türkçeye kazandırdı.

Ölümünden sonra, Türkiye Yazarlar Sendikası (TYS) tarafından Hasan Âli Ediz

Çeviri Ödülü verilmeye başlandı. Ne var ki bu ödül, TYS'nin 12 Eylül Darbesi'nden

sonra kapatılmasıyla kesintiye uğradı.

Suç ve Ceza (Dostoyevski), *Anna Karenina* (Tolstoy, 2 cilt), *Seçme Hikâyeler* (Çehov, 2 cilt), *Babalar ve Çocuklar* (Turgenyev) *Duman* (Turgenyev), *Mayıs Gecesi* (Gogol), *Dubrovski* (Puşkin), *Soytarı* (Gorki), *Ekmeğimi Kazanırken* (Gorki), *Benim Üniversitelerim* (Gorki); Yordam Edebiyat'ın yayımladığı ve yayımlayacağı Hasan Âli Ediz çevirilerinden bazılarıdır.

Hasan Âli Ediz'in Rusça aslından yaptığı *Ekmeğimi Kazanırken* çevirisi, ilk olarak 1941 yılında Remzi Kitabevi tarafından yayımlanmıştır.

Eserin orijinal adı:
В людях - V lyudyah

Yordam Edebiyat'ta

Hasan Âli Ediz Çevirileri

Suç ve Ceza • Dostoyevski

✲

Anna Karenina • Tolstoy

✲

Seçme Öyküler • Çehov (2 cilt)

✲

Duman • Turgenyev

✲

Babalar ve Çocuklar • Turgenyev

✲

Mayıs Gecesi • Gogol

✲

Dubrovski • Puşkin

✲

Soytarı (öyküler) • Gorki

✲

Ekmeğimi Kazanırken • Gorki

✲

Benim Üniversitelerim • Gorki

MAKSİM GORKİ

EKMEĞİMİ KAZANIRKEN

OTOBİYOGRAFİK ANLATI

TÜRKÇESİ
HASAN ÂLİ EDİZ

yordam
edebiyat

Yordam Kitap: 36 • **Ekmeğimi Kazanırken** • Maksim Gorki
ISBN 978-605-172-251-1 • *Türkçesi:* Hasan Âli Ediz
Düzeltme: Dilan Keyvan • *Kapak ve İç Tasarım:* Savaş Çekiç
Sayfa Düzeni: Gönül Göner • *Birinci Basım:* Mart 2018
© Yordam Kitap, 2016

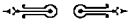
Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat:3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • **Faks:** 0212 528 19 09
W: www. yordamkitap.com • **E:** info@yordamkitap. com
www.facebook.com/YordamEdebiyat • www.twitter.com/YordamEdebiyat

---

Baskı: **Yazın Basın Yayın Matbaacılık Turizm** Tic.Ltd.Şti. (Sertifika No: 12028)
İ.O.S.B. Çevre Sanayi Sitesi 8. Blok No: 38-40-42-44
Başakşehir - İstanbul
Tel: 0212 5650122

EKMEĞİMİ KAZANIRKEN

OTOBİYOGRAFİK ANLATI

Maksim Gorki Üzerine

Hasan Âli Ediz

Kişisel yaşantısı

Dünya ölçüsünde büyük bir yazar olan Maksim Gorki, 26 Mart 1868 tarihinde, bugün "Gorki" adını taşıyan Nijniy-Novgorod şehrinde doğdu. Asıl adı Aleksey Maksimoviç Peşkov'du. Bir mobilya işçisi olan babasını dört yaşındayken kaybetti. Bu durum karşısında o zamanlar bir boya imalathanesi sahibi olan dedesi Kaşirin'e sığındı. Yedi yaşına gelince onu, bir sanat ilkokuluna verdiler. Ama, okul kayıtlarına göre "fukaralığından ötürü" beş ay sonra okuldan ayrılmak zorunda kaldı. Bir daha da okul yüzü görmedi. Bu sıralarda annesi veremden öldü. Dedesinin işleri de bozulduğu için, Gorki daha sekiz yaşlarında iken hayata atılmak zorunda kaldı.

Gorki'nin çocukluğu, kaba, cahil, sert birtakım insanların çevresinde geçti. Gorki, çocukluğunun bu acı günlerini, dünya edebiyatına birer klasik eser olarak giren *Çocukluğum* (1913) ve *Ekmeğimi Kazanırken* (1916) eserlerinde bütün ayrıntılarıyla anlatır.

Gorki'nin baştan başa acı ve yoksulluk dolu çocukluk hayatının biricik avuntusu, büyükannesi Akulina İvanovna'dır. Gorki'yi sonsuz bir sevgi ile seven, onu anlayan, onu koruyan ve kayıran biricik insan, bu duygulu, bu iyi yürekli kadındı.

Gorki, ninesine olan sevgisinin derinliğini, *Ekmeğimi Kazanırken*, *Benim Üniversitelerim* (1923) adlı eserlerinde çok güzel belirtmiştir.

Gorki'yi on yaşında, bir kundura mağazasına çırak olarak verdiler. Ama ellerini kaynar çorba ile haşladığı için, buradan ayrılarak yeniden ninesinin yanına dönmek zorunda kaldı. Elleri iyileşince, uzak akrabalardan bir mimarın yanına çırak olarak girdi. Gorki

mimarın evinde, düpedüz hizmetçilik yaptı. Bu ağır iş koşullarına ancak bir yıl dayanabildi. Oradan kaçarak, Volga'da işleyen gemilerden birinde, aşçı yamaklığı ve bulaşıkçılık yaptı. Gemiden ayrılınca bir süre başıboş dolaştı. Kuş avcılığı ile hayatını kazanmaya çalıştı. Sonra, yeniden mimarın yanına girdi. Oradan ayrılınca, bir ikon atölyesine kapılandı. Kutsal resimler (ikonlar) satan bir mağazada tezgâhtar çıraklığı etti. Üçüncü kez yine mimarın yanına girdi. İnşaat işlerinde mimara yardım etti.

Gorki bütün bu ağır iş koşullarına rağmen fırsat buldukça okudu. Bu yüzden başına olmayacak işler geldi. Ondaki bu okuma aşkı, ölünceye kadar kendisini bırakmadı.

İçini bir kurt gibi kemiren bu okuma tutkusu, Gorki'yi nihayet Kazan şehrine sürükledi. 1884 yılında, bir arkadaşının teşvikiyle, üniversiteye girmek üzere Kazan şehrine gitti. Ama üniversiteye girmek olanağını bulamadı. Fakat resmî üniversiteye giremeyen Gorki, Kazan'da hayat denilen yüksek üniversitenin bütün fakültelerinden geçti. Gorki, hayatının bu bölümünü *Benim Üniversitelerim* adlı eserlerinde bütün ayrıntılarıyla anlatır.

Gorki, Kazan'da bir süre çeşitli fırınlarda çalıştı. 1888 yılında, yine bu şehirde, Romas adlı bir halkçı-devrimci ile tanıştı. Romas'ın teşvikiyle, köylüler arasında çalışmak ve onları aydınlatmak üzere Volga nehri üzerindeki Krasnovidovo köyüne gitti. Burada, Rus köylüsünün hayatını yakından incelemek fırsatını buldu.

Gorki, hayatının bu döneminde, Hazer Denizi kıyılarına kadar gitti. Orada bir balıkçı dalyanına girdi. Bir aralık şimendifer bekçiliği, sonra da kantar memurluğu yaptı.

1889 yılında Nijniy-Novgorod'da devrimci çalışmalarından ötürü ilk kez tutuklandı. Yine bu sıralarda, devrin tanınmış yazarlarından Korolenko ile tanıştı. Korolenko'ya, o zamanlar yazmış olduğu, "İhtiyar Meşenin Şarkısı" adlı düzyazı şiirini okudu. Korolenko yazıyı beğenmedi. Düşüncesini de Gorki'ye açıkça söylemekten çekinmedi. Gorki bunun etkisiyle, iki yıl eline kalem almadı.

Gorki bu sıralarda Lapin adlı bir avukatın yanında sekreter olarak çalışıyordu. Anılarında bu avukattan sevgi ve saygı ile söz eder, öğrendiği şeylerden bir çoğunu bu kişiye borçlu olduğunu söyler.

Gorki, 1891 yılı baharında yaya olarak uzun bir geziye çıktı: Don Kazaklarının yaşadığı yerleri, Ukrayna'yı, Basarabya ve Tuna bölgelerini, Kırım kıyılarını karış karış dolaştı. Kuban'a kadar uzandı. Yollarda gördüklerini, yol arkadaşlarını, bundan bir süre sonra yazacağı o olağanüstü hikâyelerinde bütün ayrıntılarıyla canlandıracaktır.

1891 yılı sonbaharında Tiflis şehrine geldi.

1892 yılı, Gorki'nin hayatında bir dönüm noktasıdır. Çünkü 1892 yılı 25 Eylül'ünde Tiflis'te çıkmakta olan *Kafkas* adlı gazetede, "Makar Çudra" adlı ilk hikâyesini yayımladı. Gorki'nin edebiyat çalışmalarına başlangıç olarak bu tarih kabul edilir.

Büyük yazar, ilk kez bu hikâyesinde, onu dünya edebiyatında ölümsüzleştiren "Gorki" takma adını kullandı.

Gorki, 1893 yılı Ekim'inde yeniden Nijniy-Novgorod şehrine döndü. Orada *Voljinski Vestinik* gazetesine fıkralar yazmaya başladı. Bu arada hikâyeler yazmaya devam ettiyse de bunları yayınlamadı. Ancak 1893 yılı Ağustos'unda, bir Moskova dergisinde "Yemilyan Pilâye" adlı ikinci hikâyesi çıktı.

Gorki bu sıralarda Korolenko ile sıkı bir arkadaşlık kurmuş bulunuyordu. Korolenko'nun Gorki'ye yazı alanında birçok yararlı öğüt verdiğini, hatta onu elinden tutup yazı hayatına soktuğunu, Gorki'nin kendi mektuplarından öğreniyoruz. Gorki, bir vesileyle, okuma yazma alanında kendisine yardımı dokunanları anarken, birinci derecede aşçı Smuriy'den, avukat Lapin'den, Kalyujniy'den ve Korolenko'dan söz eder.

Okurlarımızın, *Ekmeğimi Kazanırken*'de göreceği gibi, Gorki'ye okuma zevkini aşılayanlar arasında, aşçı Smuriy'den başka "Kraliçe Margot"* ile terzinin ufak tefek karısı da önemli bir yer tutmaktadır.

1895 yılı Mart'ında Gorki'ye *Samara Gazetesi*'nde, devamlı yazı yazmasını önerdiler. Bunun üzerine Gorki, 1895 yılı Mart'ında Samara şehrine gitti.

Samara Gazetesi'nde çıkan birçok fıkra ve hikâyeleri arasında özellikle: "Mavi Gözlü Kadın", "Öğretmen Korjik'in Dinlenme Sa-

---

* Kraliçe Margot: Gorki'nin çok beğendiği, platonik bir çocuk sevgisiyle bağlandığı kadına verdiği addır. -*H.Â. Ediz*

atleri", "Akulina Nine", "Bir Masal", "Semaga'yı Nasıl Yakaladılar?" gibi hikâyeleri çok ünlüdür.

Gorki, 1896 yılında *Nijegorodskiy Listok* gazetesine devamlı yazar olarak alındı. Bu gazetede çıkan hikâyeleri arasında "Stepte", "Boles", "Konovalov" gibileri çok ünlüdür. Bu dönemde Gorki'nin ünü hızla yayılıyor, hikâyeleri, Rusya'nın çeşitli bölgelerinde çıkmakta olan *Severniy Vestnik, Ruykoye Bogatsvo, Ruskaya Misl* gibi gazetelerde birbiri peşinden yayımlanıyordu.

1898 yılı, Gorki'nin hayatında mutlu dönüm noktalarından ikincisidir. İlk kez bu yıl Gorki'nin hikâyeleri iki cilt halinde yayımlandı.

1898 yılında Gorki, üçüncü kez tutuklandı. Bir yıl sonra da (1899-1900) yazarın *Foma Gordeyev* ve *Üç Kişi* adlı iki büyük eseriyle başka hikâyeleri yayımlandı.

Gorki, 1901 yılında Çehov'la tanıştı. 1902 yılı 23 Mart'ında ise "Moskova Sanat Tiyatrosu"nda *Küçük Burjuvalar* piyesi oynandı. Piyes büyük bir başarı kazandı. Aynı yılın nisan ayında da *Ayaktakımı Arasında* adlı eseri oynandı.

Rusya'daki ilk temsilinden, ancak 34 yıl sonra, İstanbul Şehir Tiyatrosunda oynanmış olan bu eserin, Moskova Sanat Tiyatrosu'nda temsili, o dönemin Rus basınında, yazardan yana büyük gösterilere yol açtı. Gorki'nin düşüncelerine katılanlar da katılmayanlar da, Gorki'yi beğenenler de beğenmeyenler de oyun etrafında birleşti ve bu eserin, dünya çapında bir başeser olduğunu açıkladılar. O zamana kadar Gorki'ye dostça davranmamış olan eleştirmenler bile, onu göklere çıkardılar. Petersburg'da çıkmakta olan *Novosti* gazetesinin Moskova muhabiri, gazetesine şöyle bir yazı yazmak zorunda kaldı:

"Dün, bizde Moskova'da önemli bir olay oldu. Bu olay, Maksim Gorki'nin Sanat Tiyatrosunda temsil olunan *Ayaktakımı Arasında* adlı piyesinin kazandığı büyük başarıdır. Buna "olay" diyorum, çünkü ünlü Gorki'nin bu yeni zaferi, edebî bir devrimdir. Estetik dünyasında, bir rejim değişikliğidir. Bir tiyatro eleştirmeni olarak ihtiyarladım, ama sizi temin ederim ki bugüne kadar hiçbir za-

man böyle bir başarıya tanık olmadım. Dün, yeni bir dilin, yeni bir edebî düşüncenin taç giyme töreni yapıldı."

Gorki'nin başarısı, Rusya ölçüsünde kalmadı. *Ayaktakımı Arasında* oyunu, aynı yıl içinde Almancaya çevrilerek Berlin tiyatrolarında oynandı. Bunu, Paris ve Prag tiyatrolarının temsilleri izledi.

Bu olay Maksim Gorki'nin, Petersburg Bilimler Akademisi onur üyeliğine seçilişini doğurdu. *Hükümet Sözcüsü* adlı gazetede, bu seçimin bozulduğunu bildiren hükümet bildirisi ise bir bomba gibi patladı. Tolstoy, Çehov, Korolenko gibi tanınmış edebiyat kişilerinin, hükümetin bu davranışını protesto etmek üzere Akademi üyeliğinden istifa etmesi, işe büsbütün önem kazandırdı. Birbirine bağlanan bütün bu olaylar, Gorki'nin adını en ücra köşelere kadar duyurdu.

Bunu izleyen yıllar içinde Gorki'nin en güzel eserleri birbirini kovalamaya, ünü de gün geçtikçe büyümeye başladı. 1906'da *Ana* romanı, 1913'te *Çocukluğum*, 1916'da *Ekmeğimi Kazanırken*, 1923'te *Benim Üniversitelerim* gibi eserleri; 1925'te *Artamanov'lar*; 1926'da ise en büyük romanı olan *Klim Samgin'in Hayatı*'nın birinci cildi çıktı.

Gorki'nin ne kadar çabuk ün saldığını, eserlerinin çıkar çıkmaz, ne kadar çabuk başka dillere çevrildiğini daha iyi anlayabilmemiz için, şu küçük noktayı belirtmemiz yeter: Dünya çapında ünlü bir romancı olan Turgenyev'in en ünlü eserleri, ancak çıkışlarından 20-25 yıl sonra, Dostoyevski'nin ise, *Suç ve Ceza, Karamazov Kardeşler, Budala* gibi başeserleri, çıkışlarından ancak 60-70 yıl sonra dilimize çevrildikleri halde, Gorki'nin *Ana* romanı Rusya'da 1906-1907 yıllarında yayımlanmış, hemen iki yıl sonra da, yani 1909 yılında Türkçeye çevrilerek, *Tanin* gazetesinde tefrika edildikten sonra kitap halinde çıkmıştır.

Gorki'nin kitap halinde çıkmış ilk eseri olan iki ciltlik hikâyeleri, 1898 tarihini taşıdığına göre, bu büyük yazarın bize kadar gelebilmesi için, ancak 10 yıllık bir zaman geçmesi yetmiştir. Halbuki Turgenyev ile Dostoyevski, Gorki'nin 10 yılda aldığı yolu, ancak 40-60 yıl içinde alabilmişlerdir.

Başarının sırrı

Pekiyi, Gorki'yi böylesine kısa bir zamanda ünlü eden, onu geniş okur yığınlarına sevdiren sebepler nelerdi?

Dönemin edebiyat eleştirmenleri bunu, kısmen Gorki'nin çok renkli ve serüven dolu hayatına; kısmen de ele aldığı konuların özgünlüğüne, yani onun, özellikle serserilerin hayatını yansıtmasına veriyorlardı. Bazıları ise bu başarının sırrını sadece Gorki'nin yetenek ve üstünlüğünde görüyorlardı.

Halbuki, teker teker ele alındıkları zaman, bu sebeplerden hiçbiri Gorki'nin kazandığı başarının gizini yeteri kadar açıklayamıyordu.

Çünkü, Gorki'nin serüven dolu hayatını, hele ilk zamanlarda, koca Rusya'da bilenler pek azdı. Onun için, Gorki'nin başarı sebeplerinden biri olarak bunu saymak yanlış olur.

Gorki'nin eserlerinde dile getirdiği Rus yaşamını, Rusya'da Gorki'den önce de dile getirenler olmuştu. Buna örnek olarak Levitov gösterilebilirdi. O halde böyle bir konuya ilk kez el atan Gorki olmuyordu. Demek ki bu da, bir başına Gorki'nin başarısını sağlayan sebeplerden biri olamazdı.

Gorki'nin üstün edebî nitelik ve yeteneği de bu alanda başlı başına bir sebep sayılamazdı. Çünkü Gorki'nin yazı yazmaya başladığı dönemde Tolstoy gibi, Çehov gibi devler, en ünlü anlarını yaşıyordu. Öte yandan, Turgenyev'in, Dostoyevski'nin ölümleri üzerinden henüz on yıl bile geçmemişti. Bu edebiyat devleri arasında kendine yer bulup sesini duyurabilmek için, Gorki'de yukarıda saydığımız özelliklerden daha başka birtakım özelliklerin bulunması gerekiyordu.

Gerçekten de, Gorki'nin eserleri incelenince, büyük yazarın bütün eserlerinde, ona başarı yolunu açan ciddi bir sebebin bulunduğu hemen göze çarpar. Bu ciddi sebep, Gorki'nin eserlerinde görülen sosyal yönün, geniş okur yığınlarının sosyal eğilimlerine uygun olması gerçeğidir.

Gerçekten de Gorki'nin eserlerini, bunların yazıldığı dönemi, bunların değindiği konuları inceleyecek olursak, yazarın, hemen her eserinde geniş okur yığınlarını çok yakından ilgilendiren sosyal davalara dokunduğunu görüyoruz.

Sanat yöntemi

Gorki'nin eserlerinde göze çarpan sosyal yön, olay kişileriyle toplumsal koşullar arasındaki çelişme ve çatışmadır. Gorki'nin bütün eserlerine egemen olan başlıca mesele ise, olay kişilerinin sosyal koşullara kendi istek ve eğilimlerine göre bir yön vermeye çalışmalarıdır.

Gorki'nin eserlerinde bu sosyal yön üç şekilde, üç türlü belirtilmiştir: a) Masallar ve efsaneler, b) Gazete makaleleri, c) Nihayet olayların realistçe açıklanması ve hikâyesi biçiminde.

a) Gorki ilk yazılarını masal ve efsaneler biçiminde yazmıştır. Yazarın dilimize de çevrilmiş olan *Stepte* eserindeki (Kocakarı İzergil, Makar Çudra, Şahin Üzerine Türkü, Han ve Oğlu) gibi masal ve efsanelerde görüldüğü gibi içinde yaşanılan acı gerçeğe karşı, idealize edilmiş bir gerçek çıkarılmıştır. İçinde yaşanılan hayatta elde edilemeyen, gerçekleştirilemeyen istekler, idealize edilmiş bir hayatta gerçekleştirilmiş gibi gösterilmiştir. Gorki'nin bu tip eserlerindeki bütün kişilerde göze çarpan şu özellik vardır: Güçlü insanlar zayıflara, serbest ve bağımsız insanlar kölelere, mağrur insanlar alçalmış insanlara karşı konulmuştur.

Gorki'nin başıboş insanların, serserilerin hayatını tasvir ettiği "Malva", "Çelkaş", "Konovalov", "Yol Arkadaşım" gibi hikâyelerinde de aynı hali görmekteyiz. Bu hikâyelerin kişileri de "olağanüstü" insanlardır.

Hiç kuşku yok ki Gorki, bu çeşit eserlerinde romantiktir. Ama Gorki'nin bu romantizminde, geçmişe, geriye dönüşten çok, ileriye, iyiye ve güzele bir akış vardır.

Gorki'nin birçok eserinde, içinde yaşadığı gerçek ve sıkıcı hayatı, hayal gücüyle daha çekici bir hale getiren, hayale tapan kişilere rastlıyoruz. Hayali cennetler yaratmak, hayal gücüyle daha çekici yaşama koşulları yaratmak, içinde yaşanılan kötü koşullara karşı bir mücadele aracı olmasa bile bir avuntudur.

Nitekim bu hayali cennetlere rağmen kötü yaşam koşulları, yine olanca ağırlığıyla sürmektedir. Kısa bir zaman sonra yaşamın yasaları, bütün ağırlığıyla kendilerini duyurmaya başlayacaklardır.

Biraz olsun avunmak için bu hayali cennetler belki yararlıdır ama bunlar kötü yaşam koşullarını büsbütün yok eden bir ilaç değildir. Gerçek yaşamı, yalancı, hayali bir yaşamla değiştirmeye çalışmak, olsa olsa aciz, güçsüz insanların işidir.

Gorki'nin "Boles" hikâyesindeki Tereza'sı bu çeşit insanlardan biridir. Bu düş ürünü hayatın filozofları, vaizleri de vardır. Örneğin, aşağı tabaka arasındaki Lenka bunun güzel bir örneğini oluşturur.

b) Ama Gorki, masal ve efsaneler içinde canlandırılan hayali cennetlerle yetinemezdi. Bunun için daha başka yollara da başvurmak gerekiyordu. İşte bu yollardan biri de gazete fıkralarıdır. Burada kişiler değil, gerçekler vardır. "9 Ocak", "Amerika'da", "Rus Masalları" bu çeşit yazılardır. Gorki bu çeşit eserlerinde yaşamı açıkça mahkûm etmektedir.

c) Gorki'nin insanla sosyal koşullar arasındaki çelişmeyi ve anlaşmazlığı belirtmek için en çok başvurduğu yol, doğrudan doğruya olayların gerçekçi bir yöntemle anlatılmasıdır. Gorki'nin eserleri çoğunlukla bu biçimde yazılmıştır. *Foma Gordeyev, Üç Kişi, Ana, Matvey Kojemyakin'in Hayatı, Benim Üniversitelerim, Klim Samgin'in Hayatı* gibi romanları bu çeşit eserlerden sayılmaktadır. Gorki'nin, sayıları 10-15'i bulan tiyatro eserlerini de bu türe sokmak mümkündür.

Gorki'nin dilimize çevriliş zamanı ve koşulları göz önüne alınacak olursa, bu büyük yazarın başarısını sağlayan sebepler daha çabuk anlaşılabilir.

Yukarıda da değindiğimiz gibi, dünya çapında bir yazar olan Tolstoy, ancak ömrünün sonlarına doğru, Dostoyevski ile Turgenyev ise ancak ölümlerinden sonra dilimize çevrildiği halde, Gorki, kitap halinde ilk eserlerinin çıkışından hemen 10 yıl sonra dilimize çevrilmiş bulunuyor. Dostoyevski'nin en ünlü eserlerinden biri olan *Suç ve Ceza* Rusya'da 1866 yılında yayımlanmış, Fransızcaya 1884 yılında, yani tam 18 yıl sonra çevrilmiştir. Aynı eserin dilimize çevrilişi 1947 tarihlerine rastlar. Yani, Rusya'da çıkışından tam 81 yıl sonra.

Halbuki *Ana* romanı Rusya'da 1906-1907 tarihlerinde çıkmış, iki yıl sonra da, yani 1909 tarihinde dilimize çevrilmiştir. *Ana* romanı, Gorki'nin eserleri içinde, doğrudan doğruya Çarlık düzeni-

ne karşı yazılmış en güçlü eserdir. Türkiye'de Abdülhamid düzeninin devrilişi ise bu eserin çıkışından bir yıl sonraya rastlar. İstibdat düzenlerine karşı savaşın bir simgesi sayılan *Ana* romanı, o zaman, istibdatla savaşan bütün ülkelerce benimsendiği gibi, ülkemizde de benimsenmiş ve dönemin tanınmış ediplerinden İsmail Müştak ile Muhittin Birgen tarafından dilimize çevrilerek, yine o dönemin en ünlü ve ilerici gazetesi olan *Tanin* gazetesinde tefrika edildikten sonra kitap halinde yayımlanmıştır. Gorki'nin henüz hiçbir hikâyesinin dilimize çevrilmemiş olduğu sıralarda *Ana* romanının dilimize çevrilişi ancak ve ancak bu romanın taşıdığı aktüel ruhla ve bunun o zamanlar istibdat düzeninden yeni kurtulmuş olan Türk toplumunca benimsenmiş olmasıyla açıklanabilir.

O zamanlar Gorki'yi Türkiye'de tanıtan ve ünlü kılan sebepler ne idiyse, onu kendi memleketinde de ünlü kılan sebepler, çok daha geniş ölçüde aynıydı.

Hikâye ustası

Gorki'nin 8-10 romanıyla 10-15 tiyatro eseri bir yana bırakılırsa, eserlerinden geri kalanı, kısa ya da uzun hikâyeleridir. Onun için Gorki'ye dünya çapında bir hikâye ustası gözüyle bakmak mümkündür.

Gerçekten de Gorki büyük çapta bir hikâye ustasıdır. Gorki'nin hikâyeleri kadar, hikâyecilik sanatı üzerine öğütleri de, özellikle genç hikâyeciler için, çok ilginçtir. Gorki'nin hikâye tekniği üzerine neler düşündüğünü anlamamız için, onun kısa hikâye tekniğini öğretmek ve tanıtmak amacıyla, bir dergiye yazdığı mektuptan şu satırları okumak, gerçekten de çok yararlıdır. Hepimizin, hele genç yazarların çok şey öğrenebileceği bu mektubun önemli bölümlerini olduğu gibi aktarıyoruz.

> *30 Gün* dergisini, genç kuşaklara kısa hikâye tekniğini tanıtacak bir dergi haline getirmek niyetinizi çok iyi karşıladım. Çünkü her büyük şey, küçükten doğar. Halbuki bizde öyle bir durum meydana gelmiştir ki, küçük tabanca, okurun üzerine hemen romanla ateş etmeye başlıyor. Ama bu tabanca, hede-

fe isabet ettiremeyip de sağdan soldan saldırılara uğrayınca hemen kusurlarını itiraf mektupları başlıyor: "Kitabımın kusurlarını ben kendim de görüyor ve biliyorum!" Halbuki işin doğrusunu isterseniz, bizim genç yazar, hatası yüzüne vuruluncaya kadar, kendi hatası üzerine ne bir şey biliyordu ne de bilmek istiyordu. Bu yazdığı mektuplar ise, hatasının gençliğine, deneyimsizliğine verilerek hoş görülmesi içindir.

Ama bu bir mazeret değildir. Bir yazar geliştiği gibi okur da gelişir. Bugünün okuru dünün okuruna hiç benzemez! Onun için, bir edip, bir yazar olmak isteyenler şunu iyice bellemelidir: Edebiyat çok sorunlu bir iştir. Bir yazar, büyük edebî türlere, romana geçmeden önce küçük hikâye türünün dikenli yollarından geçmek zorundadır. Roman türü, büyük bir yaşam deneyimi ister.

Ama iyi bir hikâye yazmanın kolay bir iş olduğunu da sanmamalıdır. Hayır; kötü bir roman yazmanın iyi bir hikâye yazmaktan çok kolay olduğunu açıkça söylemek gerekir.

Hikâyecilik, belli birtakım çerçevelerle çevrilmiş çok önce bir sanat koludur. Bu hikâyedeki her gereksiz söz, her gereksiz konuşma ya da sesleniş, okurun kulağında falsolu bir nota, bozuk bir melodi etkisi yapar.

Gorki, yeni yazı yazmaya başlayan genç yazarlara özellikle Çehov'u, Maupassant'ı, Pirandello'yu dikkatle okumalarını öğütlemektedir. Bizce, bu adların en başına Gorki'yi koymak hiç de yanlış bir davranış olmayacaktır.

I

BEN de insanlar arasına karıştım. Şehrin ana caddesinde Moda Kundura Mağazası'nda "çırak" olarak çalışıyorum.

Patronum, kirli-esmer suratlı, ablak yüzlü, dişleri yosun tutmuş, çipil gözlü, ufak tefek, tombalak bir adam. Bana gözleri görmüyor gibi geliyor. Bunu anlamak için yüzümü buruşturuyorum.

Yavaş, ama sert bir sesle:

"Suratını öyle çarpıtma," diyor.

Bu bulanık gözlerin beni görmüş olması, hiç de hoşuma gitmiyor. Buna inanmak da istemiyorum. Acaba suratımı buruşturuşum, sadece patronumun bir tahmininden mi ileri geliyor?

Kalın dudaklarını hemen hiç oynatmadan, biraz daha yavaşça beni azarlıyor:

"Sana, suratını çarpıtma diyorum!.."

Kuru fısıltısını yeniden duyuyorum:

"Ellerini kaşıma! Şehrin ana caddesinde, birinci sınıf bir mağazada çalışıyorsun! Bunu daima aklında tutman gerek! Çırak dediğin kapının yanında bir heykel gibi durmalı."

Bir heykelin ne olduğunu bilmiyorum. Ellerimi kaşımaktan da kendimi alamıyorum. Çünkü dirseklerime kadar yara içinde ve kırmızı lekelerle örtülü kollarım uyuzdan dökülüyor.

Patron, ellerimi gözden geçirerek soruyor:

"Evinde ne iş yapardın?"

Anlatıyorum. Kırçıl saçlarının bir topak halinde yapıştığı yuvarlak başını sallıyor ve öfkeli öfkeli söyleniyor:

"Paçavracılık, dilencilikten de fena, hatta hırsızlıktan da kötü..."

Biraz da böbürlenerek bildiriyorum:

"Ben zaten hırsızlık da yaptım."

Bu sözlerim üzerine, âdeta kedi pençelerini koyar gibi, ellerini yazı masasının üstüne koydu. Boş gözlerini yüzüme dikerek, ıslık çalan bir sesle:

"Nee?.. Yani nasıl hırsızlık yaptın?" diye gürledi.

Nasıl ve ne çaldığımı anlatıyorum.

"Neyse, bunu önemsiz bir şey olarak sayalım! Ama benden para ya da kundura çalacak olursan, ergenlik çağına kadar seni hapse attırırım."

Bu sözleri sakin bir eda ile söylemişti. Ben korktum ve onu büsbütün sevmemeye başladım.

Mağazada patrondan başka, kuzenim Saşa Yakovov Kaşirin ve pembe yüzlü, becerikli, sulu bir adam olan baştezgâhtar çalışıyordu. Saşa, devetüyü renginde bir ceket, düz pantolon* giyiyor, kolluk ve kravat takıyordu. Kendini beğenmiş bir hali vardı. Varlığımdan habersizmiş gibi davranıyordu.

Dedem beni patrona getirip, Saşa'dan, bana göz kulak olmasını rica ettiği zaman Saşa, kendini beğenmiş bir eda ile kaşlarını çatarak:

"Beni dinlemesi gerek," demişti.

Dedem elini başıma koyarak, bana doğru eğildi:

"Onu dinle," dedi. "O senden hem yaşça, hem işçe büyük."

Saşa gözlerini açarak:

"Dedemin sözlerini iyi aklında tut," diye tembih etti.

Ve böylece, daha ilk gününden başlayarak, büyüklük hakkından bol bol yararlanmaya başladı.

Patron ona:

"Gözlerini öyle açma!" diye öğüt verdi.

Saşa:

"Ama ben bir şey yapmıyorum," diye başını eğerek cevap verdi.

Ama patron onun yakasını bırakmıyordu:

"Başını öyle tos vuracakmış gibi eğme, sonra müşteriler seni teke sanır."

---

* O çağda Rusya'da, orta ve yoksul tabakadan insanlar, külot pantolon ve çizme giyerdi. Düz pantolonu ise hali vakti yerinde kişiler ve züppeler giyerdi. *-çev.*

Tezgâhtar, saygılı saygılı gülüyor, patron çirkin bir biçimde dudaklarını uzatıyor, kıpkırmızı kesilen Saşa ise tezgâhın arkasına saklanıyordu.

Bu sözler hoşuma gitmiyordu. Zaten bunlardan çoğunu anlamıyordum. Bazen bu insanların yabancı bir dille konuştuklarını sanıyordum.

Bir kadın müşteri içeri girince, patron ellerini cebinden çıkarır, bıyıklarını eller, yüzüne tatlı bir gülümseme yerleştirirdi. Yanaklarını kırışıklarla örten bu gülümseme, gözlerindeki anlamsızlığı değiştiremezdi. Tezgâhtar doğrulur, dirseklerini vücuduna sımsıkı bitiştirerek, ellerini saygılı bir tavırla havada asılı tutardı. Saşa, patlaklıklarını gizlemeye çalışarak ürkek ürkek gözlerini kırpıştırırdı. Bense kapıda durur, gizlice kollarımı kaşır ve satış törenini izlerdim.

Kadın müşterinin önünde diz çöken tezgâhtar, ellerinin parmaklarını şaşılacak kadar açarak, iskarpinleri giydirip çıkarırdı. Elleri titrer, âdeta kıracağından korkuyormuş gibi büyük bir özenle kadının bacağına dokunurdu. Oysa kadının bacağı, öylesine kalındı ki, ağzı aşağıda, yuvarlak karınlı bir şişeye benzetilebilirdi.

Bir gün, bir bayan ayağını oynatarak ve bir kirpi gibi büzülerek:

"Ah, nasıl da gıdıklıyorsunuz," demişti.

Tezgâhtar, çabuk çabuk ve ateşli ateşli:

"Efendim, incelik olsun diye yapıyorum," cevabını vermişti.

Onun, kadın müşterilere bir kene gibi yapışmasını seyretmek gerçekten de gülünçtü. Gülmemek için kapının camına doğru dönerdim. Ama satış sahnesi, karşı durulmaz bir güçle beni kendine doğru çekiyordu. Tezgâhtarın yapmacık davranışları, gerçekten de beni çok eğlendiriyordu. Öte yandan da, hiçbir zaman böylesine büyük bir incelikle parmaklarımı ayıramayacağımı, bir başkasının ayağına böylesine ustaca ayakkabı giydiremeyeceğimi düşünürdüm.

Patron çoğu zaman tezgâhın arkasındaki küçük odaya çekilir, Saşa'yı da odaya çağırırdı. Tezgâhtar, alıcı bayanla baş başa kalırdı. Bir gün, kızıl saçlı bir bayanın bacağını elledikten sonra, ellerinin parmaklarını bir tutam halinde birleştirerek öptü.

Kadın:

"Ah, ne kadar da şakacısınız," diye içini çekti.

Tezgâhtar yanaklarını şişirerek, ağzından kabaca:

"Mm-ıh," diye bir ses çıkardı.

Bu sırada benim öyle güleceğim tuttu ki, düşmemek için kapının tokmağına asıldım. Kapı açıldı. Başım cama çarptı ve cam kırıldı. Tezgâhtar ayaklarını yere vurarak üzerime yürüdü. Patron, parmağındaki altın yüzükle kafama kafama vurdu. Saşa kulaklarımı çekmeyi denedi. Akşam eve dönerken, beni sertçe azarladı:

"Böyle şeyler için adamı kovarlar! Burada gülünecek ne var sanki?.."

Sonra bana şu açıklamada bulundu: Bir tezgâhtar, kadınların hoşuna giderse, o dükkânda daha iyi alışveriş olurmuş.

"Kadının iskarpine ihtiyacı olmasa bile, sadece yakışıklı tezgâhtarı görmek için gelip fazladan bir ayakkabı alır. Halbuki sen anlamıyorsun! İşin yoksa seninle uğraş!"

Bu laf canımı sıkmıştı. Hiç kimse benimle uğraşmıyordu. Saşa'ya gelince, o hepten uğraşmıyordu.

Sabahları, hastalıklı ve aksi bir kadın olan aşçı, beni Saşa'dan bir saat önce uyandırırdı. Patronun, tezgâhtarın, Saşa'nın elbiselerini fırçalar, ayakkabılarını temizler, semaveri yakar, bütün sobaların odunlarını taşır, öğle yemeği için bulaşıkları yıkardım. Dükkâna gelince, ortalığı süpürür, tozları alır, çayı hazırlar, müşterilerin paketlerini evlerine götürür, öğle yemeğini getirmek üzere eve giderdim. Bu sırada kapıdaki işimi Saşa görürdü. Bu iş kibirine dokunduğu için:

"Tembel! Senin işini de biz görüyoruz," diye çıkışırdı.

Canım sıkılıyor ve üzülüyordum. Sabahtan akşama kadar Kunavino'nun kumlu sokaklarında, bulanık Oka kıyılarında, kırlarda, ormanlarda başıboş yaşamaya alışmıştım. Büyükan-

nemle arkadaşlarımın yokluğunu duyuyor, konuşacak kimse bulamıyordum. Hayat bana çirkin ve yalancı yüzünü göstererek beni sinirlendiriyordu.

Müşteri bayanların bir şey satın almadan çıkıp gittiği çok olurdu. O zaman onlar, yani üçü, kendilerini küçülmüş hissederlerdi. Patron, tatlı gülümsemesini cebine koyarak:

"Kaşirin, malları topla!" emrini verir ve küfre başlardı:

"Hele şu kaltağa bak! Evde yapılacak iş bulamayınca dükkânları dolaşmaya çıkıyor, sersem! Ah, sen benim karım olsaydın, o zaman ben sana..."

Koca burunlu, kara gözlü, kupkuru bir yaratık olan karısı, kocasıyla konuşurken ayaklarını yere vurur, ona uşağına davranır gibi davranırdı.

Sık sık, tanıdık bir müşteriyi, nazik selamlarla ve tatlı sözlerle uğurladıktan sonra, arkasından iğrenç ve edepsiz bir yığın laf ederlerdi. Bu bende, sokağa fırlayıp kadına yetişmek ve ardından konuşulanları kendisine anlatmak isteğini uyandırırdı.

İnsanların, genel olarak arkadan birbirlerini çekiştirdiklerini ben tabii bilirdim. Ama bunlar, güya biri tarafından dünyanın en iyi insanları olarak kabul edilmiş ve dünyayı yargılamaya memur edilmiş gibi, herkes hakkında ileri geri pek çok konuşurlardı. Birçoklarını kıskanır, kimseyi övmezlerdi. Herkese dair, hiç olmazsa az çok, kötü bazı şeyler bilirlerdi.

Bir gün dükkâna parlak gözlü, kırmızı yanaklı, genç bir kadın geldi. Yakası siyah kürkle süslü kadife bir manto giymişti. Yüzü kürkün içinde, olağanüstü bir çiçek gibi yükseliyordu. Mantosunu Saşa'nın eline bırakınca, daha da güzel göründü. İncecik vücudu, gri-mavi ipek bir robla sımsıkı örtülmüştü. Kulaklarında pırlantalar parıldıyordu. Bana peri padişahının kızını hatırlattı: Onun, bizzat valinin karısı olduğuna inanç getirdim. Önünde, tıpkı bir ilahenin karşısındaymış gibi eğilerek, kendisine çeşitli iltifatlar ederek, onu özel bir saygı ile karşıladılar. Üç adam, tıpkı şeytanlar gibi, dükkânın içinde koşuşup duruyordu. Dolapların camlarında görüntüleri yansıyor, etrafta sanki her şey tutuşmuş

eriyor, şimdi neredeyse bir başka görünüş, bir başka biçim alacakmış duygusunu veriyordu.

Ama kadın, çabucak pahalı bir iskarpin seçip gittikten sonra, patron dudaklarını şapırdatarak, ıslık çalan bir sesle:

"Kan-cık," dedi.

Tezgâhtar ise:

"Tek kelime ile artist!" diye, küçümseyerek ekledi.

Ve birbirlerine, kadının âşıklarından, maceralarından söz etmeye koyuldular.

Öğle yemeğinden sonra patron, dükkânın arka tarafındaki odaya uyumaya gitti, ben de altın saatini açarak içine sirke damlattım. Uyandıktan sonra elinde saati, dükkâna girerek şaşkın şaşkın homurdanışını seyretmek benim için büyük bir zevk oldu:

"Bu da ne demek? Saatim durup dururken terleyivermiş! Böylesi de hiç başıma gelmemişti. Sakın bir uğursuzluk belirtisi olmasın?"

Dükkândaki bitmez tükenmez gidip gelmelere, evdeki işin bolluğuna rağmen, fena halde canım sıkılıyordu. Kendimi dükkândan kovdurmak için ne yapmalıyım diye sık sık aklımdan geçiriyordum.

Üstleri başları karla örtülü birtakım adamlar, dükkânın önünden sessizce, hızlı hızlı geçip gidiyordu. Sanki birini mezarlığa gömmeye götürüyorlardı da, cenazeye geç kaldıkları için yetişmekte acele ediyorlardı. Atlar, kar yığınlarını zorlukla aşarak titreşiyorlardı. Dükkânın arka tarafındaki kilisenin çan kulesinde, her gün hazin hazin çan çalınıyordu. Büyük Perhiz günleri çan sesleri, başa yastıkla vuruluyormuş gibi bir etki yapıyor: İnsanın canını acıtmıyor ama, sersemletiyordu...

Bir gün avluda, dükkânın arka kapısı önünde, yeni gelmiş bir sandığın içindeki malları ayırırken, yanıma, yamru yumru bir ihtiyar olan kilise bekçisi geldi. Âdeta paçavralardan yapılmış gibi yumuşacık, köpek saldırmış gibi üstü başı yırtık pırtıktı.

"Allahın kulu, bir çift lastik çalıp bana versen ne olur?" teklifinde bulundu.

Ben ses çıkarmadım. O, boş sandıklardan birinin üzerine oturup esnedi, ağzına doğru bir istavroz çıkardı ve tekrarladı:

"Çal, ne olursun!.."

"Çalmak olmaz," dedim.

"Ama gelgelelim çalıyorlar işte... Bu ihtiyarın kalbini kırma!"

Aralarında yaşadığım insanlara hiç de benzemiyordu. Çalmaya yatkın olduğuma dair içinde kesin bir inanç bulunduğunu hissettim ve ona pencereden bir çift lastik vermeye razı oldum.

İhtiyar, hiçbir sevinç belirtisi göstermeden, sessizce:

"Çok iyi öyleyse," dedi. "Ama beni aldatmayacaksın, değil mi? Ama hayır, aldatmayacağını görüyorum."

Çizmesinin tabanındaki kirli ve ıslak karları temizleyerek bir dakika kadar sessizce oturdu, sonra çubuğunu tellendirdi ve birdenbire beni korkuttu:

"Ya seni aldatırsam ne olur? Lastikleri alıp doğru patronuna götürerek, onları bana yarım rubleye sattığını söylersem ne yaparsın? Ha?.. Bunların değeri iki rubleden fazla, halbuki sen bana onları yarım rubleye satıyorsun! Âdeta bedava gibi bir şey, ha?.."

Sanki bu dediğini yapmış gibi, ona aval aval bakıyordum. O ise, çizmesine bakarak ve çubuğundan mavi dumanlar savurarak, ağır ağır, hımhım bir sesle devam ediyordu:

"Şayet patronun, 'Git de şu bizim delikanlıyı bir dene bakalım, hırsız mı, değil mi,' gibilerden, böyle yapmamı öğretmişse?.. O zaman ne olacak?"

Öfkeli bir sesle:

"Sana lastikleri vermeyeceğim," dedim.

"Şimdi artık vermemek olmaz, mademki bir defa vaat ettin!.."

Elimden tuttu, kendine doğru çekerek ve soğuk parmağı ile alnıma vurarak, ağır ağır sözlerine devam etti:

"Nasıl olur böyle birdenbire, hiç düşünmeden, 'Alın, buyurun,' diyorsun ha?.."

"Sen kendin istedin!.."

"Sen bana ne bakıyorsun, ben çok şey isteyebilirim!.. Mesela ben senden şu kiliseyi soymanı isteyebilirim. Nasıl, soyar mısın? Hiç insana inanılır mı? Ah seni küçük budala, ah!.."

Beni iterek ayağa kalktı:

"Benim çalınmış lastiklere ihtiyacım yok," dedi. "Ben beyefendi değilim ki lastik giyeyim. Ben sadece sana şaka ettim. Bu temiz yürekliliğinden ötürü de paskalya günü, kilisenin çan kulesine çıkmana izin veririm. Çan çalar, şehri seyredersin!"

"Ben şehri biliyorum."

"Ama, çan kulesinden görünüşü daha güzeldir."

Çizmelerinin burnunu karın içine göme göme, ağır adımlarla kilisenin köşesini döndü. Arkasından bakarken, neşesiz ve korkmuş, düşünüyordum. Acaba ihtiyar gerçekten de şaka mı etmişti, yoksa beni denemek için patron tarafından mı gönderilmişti? Dükkâna girmeye korkuyordum.

Bu aralık Saşa avluya fırladı ve bağırmaya başladı:

"Hangi cehennemin dibine battın, nerelerdesin?"

Birdenbire müthiş bir öfkeye kapılmıştım. Elimdeki kerpetenle üstüne yürüdüm.

Tezgâhtarla onun, patronu soyduklarını biliyordum. Bir çift kundura ya da terliği soba borusunun içine saklar, sonra da dükkândan çıkarken bunları paltolarının kolları içinde gizlerlerdi. Bu hal hoşuma gitmediği gibi, bundan korkuyordum da. Patronun tehdidi aklımdan çıkmamıştı.

Saşa'ya:

"Çalıyor musun?" diye sordum.

Sert sert:

"Ben değil, baştezgâhtar çalıyor," diye açıkladı. "Ben sadece ona yardım ediyorum. Bana, 'Hizmet et,' diyor, ben de onu dinlemek zorundayım. Yoksa bana fenalık edebilir. Patron... O da dünkü tezgâhtar. O her şeyi anlıyor. Sen sussan daha iyi edersin!.."

Konuşurken aynaya bakıyor ve kravatını, baştezgâhtarın edasıyla, parmaklarını tabii denmeyecek bir biçimde açarak düzeltiyordu. Bıkmadan, usanmadan bana büyüklüğünü ve gücünü

gösteriyordu. Kalın sesle bana çıkışıyor, kolunu uzatarak, beni tiksindiren bir davranışla emirler veriyordu. Ondan daha uzun boylu, daha güçlüydüm ama, kemikli ve hantaldım. O ise tıknaz, yağlı ve çevikti. Setre pantolonu içinde bana önemli ve büyük görünüyordu. Ama onda hoşa gitmeyen, gülünç bir şeyler vardı. Tuhaf bir kadın olan aşçıdan nefret ediyordu. Bu kadının iyi mi fena mı olduğu bir türlü kestirilemezdi.

Aşçı kadın, kara ve ateşli gözlerini açarak:

"Dünyada en çok sevdiğim şey, dövüştür," derdi. "Ne cins dövüş olursa olsun, ister horoz dövüşü, ister köpek ya da insan dövüşü olsun, bence hepsi bir..."

Ne zaman avluda güvercinler ya da horozlar dövüşse, işini bırakır, sessiz sedasız, pencereden bu dövüşü sonuna kadar seyrederdi. Akşamları, Saşa ile bana:

"Çocuklar, boşuna ne oturuyorsunuz, dövüşsenize," derdi.

Saşa içerler:

"Sersem karı," derdi, "Ben çocuk değilim; ben ikinci tezgâhtarım."

"Ama ben sende böyle bir hal görmüyorum. Bence bir insan evlenmedikçe çocuktur."

"Sersem, odun kafalı..."

"Şeytan akıllıdır ama, Allah onu sevmez!"

Kadının bulup bulup söylediği atasözleri özellikle Saşa'yı çileden çıkartırdı. Saşa kadına takılır, o da, küçümseyen bir bakışla:

"Seni hamamböceği, seni Allahın gudubeti!" diye cevap verirdi.

Saşa, birçok defa beni, uyurken aşçı kadının suratını kundura boyasıyla ya da soba karasıyla boyamaya, yastığına iğne koymaya veya ne yolla olursa olsun ona bir "oyun" oynamaya kandırmak için çalışmıştı. Ama ben aşçı kadından korkuyordum. Sonra, kadının uykusu da hafifti, sık sık uyanırdı. Bu gibi hallerde, lambasını yakar, gözlerini odanın bir köşesine dikerek, yatağında otururdu. Bazen ocağın arkasına, yanıma gelir, beni uyandırarak, kısık bir sesle yalvarırdı:

"Uyuyamıyorum, Aleksiciğim, korkuyorum, bana bir şeyler anlat!"

Uyku sırasında ona bir şeyler anlatırdım. O ise, oturduğu yerde sallanarak sessizce beni dinlerdi. Bana öyle geliyordu ki, sıcak vücudu günlük ve balmumu kokuyordu, sanki yakında ölecekti. Belki de şu anda, hemen yüzükoyun yere düşüp ölüverecekti. Korkudan, yüksek sesle konuşmaya başlardım. Beni:

"Susss," diye durdururdu, "Hergeleler uyanır da âşığım sanırlar seni..."

Yanıma oturunca her zaman aynı durumu alırdı: İki büklüm olur, ellerini dizlerinin arasına sokar ve kemikli bacaklarıyla onları sıkıştırırdı. Göğsü yoktu. Kaburgaları, kalın patiska gömleğinin altından bile, kurumuş bir fıçının çemberleri gibi görünürdü. Uzun bir süre, hiçbir şey söylemeden böylece oturur, sonra birdenbire:

"Hep böyle can sıkıntısı içinde yaşamaktansa, ölmek daha iyi!" diye fısıldardı.

Ya da bilinmeyen birine seslenerek:

"Yaşadın da ne oldu sanki?" derdi.

Sonra sözlerimi yarıda keserek:

"Uyu!" der ve doğrularak, bir hayalet gibi sessizce mutfağın karanlığı içinde erirdi.

Saşa, arkasından ona:

"Cadı!" derdi.

"Bunu yüzüne karşı söylesene!" derdim.

"Sanki korkacak mıyım sanıyorsun?"

Ama yüzünü buruşturarak, hemen eklerdi:

"Hayır, yüzüne karşı söyleyemem! Belki gerçekten de cadıdır."

Herkesi hor gören, herkese aksilik eden aşçı kadın, bana da hiç yüz vermezdi. Sabahın altısında ayağımdan çekerek bağırırdı:

"Yeter uyuduğun! Odun getir! Semaveri yak! Patatesleri ayıkla!.."

Saşa uyanır ve sızlanırdı:

"Ne bağırıp çağırıyorsun? Patrona söyleyeceğim, uyumak kabil değil!.."

"Hay Allahın gudubeti," derdi. "Sen benim üvey oğlum olsaydın, senin derini yüzerdim."

Saşa:

"Melun karı!" diye küfrederdi.

Dükkâna giderken de, yolda:

"Onu kovdurmak için bir şeyler yapalım," diye beni kışkırtmaya çalışırdı. "Kimse farkına varmadan, pişirdiği yemeklere tuz koyalım. Bütün yemekleri çok tuzlu olursa, onu kovarlar. Ya da gazyağı koyalım. Ağzını açıp öyle aptal aptal ne bakıyorsun?.."

"Kendin yap!.."

Öfkeli öfkeli homurdanırdı:

"Korkak!.."

• • •

Aşçı kadın gözlerimizin önünde öldü. Semaveri kaldırmak için eğilmişti, birdenbire âdeta biri göğsüne vurmuş gibi, yere çömeliverdi. Sonra ellerini öne doğru uzatarak, sessizce yan tarafa yığıldı. Ağzından da kan geldi.

Öldüğünü ikimiz de hemen anlamıştık. Ama, korkudan yere mıhlanmış gibi, uzun bir süre hiçbir şey söylemeden ona bakakaldık. Nihayet Saşa, hızla kendini mutfaktan attı. Bense, ne yapacağımı şaşırmış bir halde yüzümü cama, ışığa doğru dayadım. Patron geldi, düşünceli bir halde yere çömeldi. Parmağı ile kadının yüzüne dokundu:

"Gerçekten de ölmüş," dedi. "Neden acaba?"

Ve odanın bir köşesindeki keramet saçan Nikola'nın resmi karşısında istavroz çıkarmaya başladı. Duasını bitirince, koridora doğru seslendi:

"Kaşirin, koş, polise haber ver!"

Polis geldi. Evin içinde biraz dolaştı, bahşiş alıp çekildi, gitti. Sonra tekrar geldi, yanında da bir yük arabacısı vardı. Aşçı kadını başından ve ayaklarından tutarak sokağa çıkardılar.

Koridordan başını uzatan patronun karısı, bana:

"Yerleri yıka!" emrini verdi.

Patron ise:

"Akşamdan öldüğü iyi oldu," dedi.

Bunun neden iyi olduğunu anlamamıştım. Gece uykuya yattığımız zaman Saşa, alışılmamış bir tatlılıkla:

"Lambayı söndürme," dedi.

"Korkuyor musun?"

Yorganı başına çekerek uzun bir süre konuşmadan yattı. Gece, sanki bir şeylere kulak kabartıyor, bir şeyler bekliyormuş gibi ıssız ve sakindi. Bana öyle geliyordu ki, sanki neredeyse bir saniye sonra çanlar çalınacak ve birdenbire bütün şehir, büyük bir korku telaşı içinde ayaklanarak haykırmaya başlayacaktı.

Saşa, burnunu yorgandan dışarı çıkardı ve yavaşça şu teklifte bulundu:

"Haydi, ocağın üstünde beraber yatalım, olmaz mı?"

"Ocağın üstü sıcak."

Biraz sustuktan sonra tekrar söze başladı:

"Ne kadar da çabuk öldü, değil mi? Cadı madı derken... Bir türlü uyuyamıyorum."

"Ben de öyle..."

Sonra ölülerden, onların mezarlarından çıkarak, gece yarılarına kadar şehrin içinde nasıl dolaştıklarından, yaşadıkları yerlerde, akrabalarını aradıklarından söz etmeye koyuldu.

Yavaşça:

"Ölüler yalnız şehri tanırlarmış," diye konuştu, "Ama sokaklarla evleri hatırlamazlarmış."

Sessizlik gittikçe artıyor, karanlık âdeta koyulaşıyordu. Saşa başını kaldırarak sordu:

"Sandığıma bakalım ister misin?"

Sandığına neler sakladığını öğrenmeyi çoktandır istiyordum. Asma bir kilitle onu kilitler, her zaman özel bir sakınganlıkla onu açardı. Sandığına şöyle bir bakacak olsam, kaba bir sesle sorardı:

"Ne istiyorsun? Ne var?"

Sandığa bakmak teklifini kabul edince, Saşa ayaklarını yere indirmeden yatağına oturdu ve emreden bir sesle, sandığı ayaklarının ucuna, yatağa koymamı söyledi. Kilidin anahtarı, bir sicimin üzerinde, haçla beraber boynuna asılıydı. Mutfağın karanlık köşelerine bir göz attıktan sonra büyük bir adam edasıyla kaşlarını çattı, kilidi açtı, sandığın kapağını, sanki kızgınmış gibi üfledi, nihayet açtı ve birkaç takım çamaşır çıkardı.

Sandık yarısına kadar, hap kutularıyla, renk renk çay kâğıtlarına sarılı birtakım külahlarla, sardalya ve boya kutularıyla doluydu.

"Bunlar ne?" diye sordum.

"Şimdi görürsün..."

Sandığı bacaklarının arasına aldı ve hafiften bir şarkı tutturarak, üzerine eğildi.

Ben oyuncak göreceğimi umuyordum: Ömrümde hiçbir zaman oyuncağım olmamıştı. Görünüşte bunlara değer vermiyor gibi davranırdım ama oyuncağı olanları kıskanmıyor da değildim. Saşa gibi ağırbaşlı bir çocukta oyuncak bulunması hoşuma gitti. Gerçi o bunları utanarak saklamaktaydı, ama ben bu utancın manasını anlıyordum.

Birinci kutuyu açarak içinden bir gözlük çerçevesi çıkardı. Burnunun üstüne koydu ve bana sert sert bakarak:

"Camlarının olmamasının hiç önemi yok," dedi. "Bunlar da bu çeşit gözlük işte!"

"Ver bakayım!"

"Senin gözlerine gitmez. Bunlar kara gözler için... Senin gözlerin açık renk."

Bu sözleri söylerken, büyük bir adam edasıyla öksürdü, ama hemen korku ile bütün mutfağı gözden geçirdi.

Bir boya kutusunun içinde, çeşit çeşit birçok düğme vardı. Böbürlenerek:

"Bunların hepsini kendim sokaktan topladım," dedi. "Otuz yedi tane oldu."

Üçüncü kutuda, yine sokaktan toplanmış, kocaman bakır iğneler; aşınmış, kırılmış ya da bütün, kunduralar için ökçe ve burun demirleri; kundura veya terlik tokaları; bakırdan bir kapı tokmağı; kırılmış, kemik bir baston sapı; bir genç kız tarağı; *Rüya Tabiri ve Fal* kitabı, ve bunlara benzer, aynı değerde birçok şey daha vardı.

Paçavra ve kemik topladığım sıralarda, bu çeşit saçma sapan şeylerin on katını, bir ayda kolaylıkla toplayabilirdim. Saşa'nın eşyaları bende hayal kırıklığı, şaşkınlık ve Saşa'ya karşı bir acıma duygusu uyandırmıştı. Halbuki o, en küçük bir şeyini bile dikkatle gözden geçiriyor, âdeta içi giderek parmaklarıyla okşuyor, kalın dudakları önemle açılıyor, patlak gözleri şefkat ve sevgiyle parlıyordu. Ama gözlükleri onun çocuksu yüzüne gülünç bir görüntü veriyordu:

"Bunları ne yapacaksın?"

Gözlük çerçeveleri içinden bana, şöyle bir göz attıktan sonra, çatlak bir çocuk sesiyle:

"Sana bir şeyler vermemi ister misin?" diye sordu.

"Hayır, istemez..."

Herhalde istemeyişimden ve zenginliğe gösterdiğim ilgisizlikten gücenmiş olmalı ki, bir süre sustu. Sonra yavaşça:

"Havluyu al da, hepsini silelim; baksana, tozlanmışlar..." teklifinde bulundu.

Her şey silinip yerleştikten sonra, Saşa, yüzü duvara dönük olarak yatağında bir takla attı. Yağmur yağıyordu. Damlardan akan yağmur damlalarının sesi duyuluyordu. Rüzgâr camlara vuruyordu.

Saşa, yüzünü bana çevirmeden:

"Dur hele, bahçe biraz kuruduktan sonra sana öyle bir şey göstereceğim ki, şaşkınlığından küçük dilini yutacaksın!"

Hiç cevap vermedim. Yatağıma yerleşmeye çalışıyordum.

Aradan birkaç saniye daha geçti. Saşa birdenbire fırladı. Elleriyle duvarı tırmalamaya başlayarak, beni altüst eden bir sesle:

"Korkuyorum," dedi, "Allahım korkuyorum! Sen bana acı Allahım! Ne oluyor böyle?.."

Ben de, konuşamayacak kadar korkmuştum. Bana öyle geliyordu ki, güya avluya bakan pencerede, arkasını bana dönmüş aşçı kadın duruyordu. Sağlığında horoz dövüşünü seyrederken yaptığı gibi, başını eğmiş ve alnını cama dayamıştı.

Saşa duvarı tırmalayarak ve ayaklarıyla tepinerek hıçkırıyordu. Etrafıma bakamadan, büyük bir zorlukla, âdeta kızgın kömürlerin üzerinde yürüyormuşum gibi, mutfağa geçtim. Saşa'nın yanına yattım.

Yoruluncaya kadar ağladıktan sonra uyuyakaldık.

Bu olaydan birkaç gün sonra, bilmem ne bayramı münasebetiyle öğleye kadar çalıştık. Evde öğle yemeğini yedik, yemekten sonra patron ve ailesi uykuya çekilince, Saşa, esrarlı bir tavırla bana:

"Gidelim!" dedi.

Küçük dilimi yutacak kadar beni şaşırtacak olan şeyi görmeye gideceğimizi anlamıştım.

Bahçeye çıktık. İki ev arasında, dar bir toprak şeridi üzerinde, on - on beş kadar ihtiyar ıhlamur ağacı vardı. Bunların kocaman gövdeleri yeşil yosunla örtülüydü. Kara, çıplak dalları, ölü gibi görünüyordu. Hiçbirinin üzerinde karga yuvası yoktu. Bu ağaçlar, âdeta mezarlıktaki anıtları andırıyordu. Bu ıhlamurlardan başka, bahçede ne bir çalı ne de ot vardı. Yolun toprağı iyice basılmış ve dökme demiri andırırcasına siyahtı. Hatta geçen yıldan kalma kuru yaprakların altından görünen parçaları bile, yosun bağlayan durgun sular gibi, küf tutmuştu.

Saşa, köşe başından setin arkasına dolandı. Bir ıhlamur ağacının dibinde durdu. Gözlerini açarak bitişik evin bulanık camlarını gözden geçirdi. Çömeldi. İki tuğla meydana çıktı. Tuğlaları kaldırdı, bunların altından, bir damdan alınmış sac bir levha göründü. Bu levhanın altından dört köşe bir tahta parçası sırıttı. Nihayet önümde, kökün altına doğru giden bir delik açıldı.

Saşa bir kibrit çaktı, sonra bir mum parçasını tutuşturdu, bunu deliğin içine sokarak bana:

"Bak! Ama, korkma," dedi.

Görünüşe göre asıl kendisi korkmuştu. Elindeki mum titriyordu. Sararmıştı. Dudakları hoşa gitmeyecek biçimde sarkmış, gözleri yaşarmıştı.

Korkusu bana da geçmişti. Sakına sakına, ağaç kökünün altındaki deliğe baktım. Ağacın kökü mağaranın kubbesini meydana getirmişti. Saşa mağaranın dibinde üç mum yaktı. Bunlar mağarayı mavi bir ışıkla doldurdu. Burası oldukça genişti. Bir kova kadar derin, ama kovadan daha genişti. Duvarları baştan başa, renk renk cam parçaları ile ve çay bardağı kırıklarıyla örülmüştü. Ortada, kırmızı basma ile örtülü bir tümseğin üzerinde çikolata kâğıdıyla kaplı küçücük bir tabut vardı. Tabut, yarısına kadar bir kumaş parçasıyla örtülüydü. Bu kumaş parçasının altından, minnacık bir kuşun ayaklarıyla, bir serçenin sivri gagası görünüyordu. Tabutun arkasında bir mihrap yükseliyordu. Onun üzerinde bakırdan küçücük bir haç duruyordu. Mihrabın etrafında, gümüş ve altın yaldızlı şekerleme kâğıtlarına sarılı şamdanlara oturtulmuş üç mum yanıyordu.

Mumların alevleri mağaranın ağzına doğru eğiliyordu. Mağaranın içinde, renk renk kıvılcımlar ve lekeler, donuk bir ışıkla pırıldıyordu. Balmumu, toprak ve ılık bir leş kokusu yüzüme çarpıyor, gözlerimin önünde bir gökkuşağı parçası kayıyor, dans ediyordu. Bütün bunlar beni üzüntülü bir şaşkınlığa düşürüyor ve korkumu dağıtıyordu.

Saşa:

"Güzel mi?" diye sordu.

"Ne işe yarar?"

"Küçük bir kilise," diye açıkladı. "Benziyor mu?"

"Bilmem."

"Serçe ise bir ölü. Belki çürümez de bir mumya haline gelir. Çünkü haksız yere acı çekmiş bir çilekeştir."

"Onu ölü mü bulmuştun?"

"Hayır, ahıra girmişti. Ben de kasketimle yakalayarak boğdum."

"Neden?.."

"Hiç, öyle..."

Gözlerimin içine bakarak tekrar sordu:

"Nasıl, güzel mi?"

"Hayır."

Bunun üzerine mağaraya doğru eğildi, çabucak tahta ve sac parçasıyla onu tıkadı. Tuğlaları toprağın içine soktu. Ayağa kalktı, dizlerindeki çamurları temizlerken sertçe sordu:

"Niçin beğenmiyorsun?"

"Serçeye acıyorum."

Bir süre, dik dik yüzüme baktı ve göğsümden iterek bağırdı:

"Ahmak! Kıskançlığından beğenmediğini söylüyorsun!.. Sanki Kanatnaya Sokağı'ndaki evinizin bahçesinde yaptığın şey bundan iyi miydi?"

Kameriyemi hatırladım ve güvenle cevap verdim:

"Elbette daha iyiydi."

Saşa ceketini çıkarıp yere attı. Kollarını sıvayarak avuçlarına tükürdükten sonra:

"Öyleyse haydi dövüşelim," dedi.

Canım dövüşmek istemiyordu. Beni güçsüz bırakan bir can sıkıntısının ağırlığı altında eziliyordum. Kuzenimin öfkeli yüzüne bakmak ağrıma gidiyordu.

Üzerime atıldı, tam göğsümün ortasına bir kafa attı ve beni yere yıktı. Üstüme çıkarak bağırdı:

"Yaşamak mı istersin, ölmek mi?"

Ama ben ondan daha kuvvetliydim, üstelik de fena halde kızmıştım. Bir dakika sonra, ellerini başının arkasına dolamış bir halde, yüzükoyun yerde yatıyor ve ağzından bir hırıltı çıkıyordu. Korktum, onu kaldırmaya çalıştım. Ama kollarıyla, bacaklarıyla debelenerek beni büsbütün korkutuyordu. Ne yapacağımı şaşırmış bir halde kenara çekildim. O ise başını kaldırarak:

"Nasıl, yaptığını beğendin mi?" dedi. "Patronlar beni bu halde görünceye kadar yerde yatacağım. Sonra da onlara şikâyet edip seni kovduracağım."

Küfrediyor, beni korkutuyordu. Sözleri beni sinirlendirmişti. Mağaraya atıldım. Taşlarını söktüm, tabutla serçeyi, setin üzerinden sokağa fırlattım. Mağaranın içini altüst ettim ve ayaklarımla çiğnedim.

"Al bakalım şimdi, gördün mü?"

Saşa bu başkaldırışımı garip bir davranışla karşıladı: Yere oturmuş, ağzı yarı açık, kaşları çatılmış bir halde, bir kelime söylemeden yaptıklarımı izledi. Ben işimi bitirince, acele etmeden kalktı, silkelendi, ceketini omuzlarına atarak, sakin ve korkutucu bir sesle:

"Şimdi başına gelecekleri görürsün, hele biraz dur!" dedi. "Bütün bunları mahsus senin için yaptım. Bunlar büyü idi. Ne haber?"

Âdeta sözleriyle vurulmuş gibi yere çöktüm. Dondurucu bir soğuk bütün varlığımı kapladı. O ise, başını bile çevirmeden, susuşuyla beni büsbütün yıkarak, çekip gitti.

Hemen yarından tezi yok, şehirden, patrondan, büyüleriyle beraber Saşa'dan, bütün bu usanç verici budalaca yaşayıştan kaçmaya karar verdim. Ertesi sabah yeni gelen aşçı kadın beni uyandırarak bağırmaya başladı:

"Aman yarabbi! Suratına ne olmuş böyle?"

Üzülerek:

Büyünün etkisi başladı, diye düşündüm.

Ama aşçı kadın öylesine neşeli kahkahalar atıyordu ki, ben de elimde olmayarak gülümsedim ve onun aynasına baktım: Yüzüm koyu bir is tabakasına bulanmıştı.

"Bunu Saşa mı yaptı?"

Aşçı kadın gülerek:

"Hayır, ben," dedi.

Kunduraları temizlemeye koyuldum. Elimi kunduralardan birine sokunca parmağıma bir iğne battı:

"Hah, işte büyü!"

Bütün kunduraların içinden iğneler ve toplu iğneler çıkıyordu. Hem bunlar öyle ustaca yerleştirilmişti ki, hepsi de avcuma saplanıyordu. Bunun üzerine bir kova soğuk su aldım ve daha uyanmamış olan, ya da uyur gibi yapan büyücünün başına büyük bir zevkle boşalttım.

Bununla beraber, yine de içim rahat değildi: İçinde serçe bulunan tabut, kıvrılmış, külrengi bacaklar, acınacak bir biçimde sarkan balmumu renginde bir gaga, gökkuşağı olmak isteyen, ama bir türlü oluşamayan renk renk kıvılcımların durmadan pırıldayışları gözümün önünden hiç gitmiyordu. Tabut genişliyor, kuşun tırnakları büyüyor, yukarı doğru uzuyor, canlanarak titriyordu.

Bu akşam kaçmayı tasarlamıştım. Ama gazocağında, bir sefertası içinde çorba ısıtırken derin düşüncelere dalarak, çorbayı taşırdım. Gazocağını söndürmek isterken sefertasını ellerimin üzerine devirdim. Beni hastaneye gönderdiler.

Hastanenin ağır karabasanını hatırlıyorum: Sarı, sallantılı bir boşlukta kefene bürünmüş külrengi, beyaz birtakım vücutlar kaynaşıyor, uğulduyor, inliyordu. Kaşları bir bıyık kadar gür, uzun boylu bir adam, koltuk değnekleriyle dolaşıyor, uzun, kara sakalını sallayarak ve ıslık çalarak homurdanıyordu:

"Arşövek hazretlerine haber vereceğim!"

Yataklar tabutları hatırlatıyor, burunları havada olarak yatan hastalar, ölü serçeleri andırıyordu. Sarı duvarlar gidip geliyor, tavan bir yelken gibi şişiyor, döşemeler, yatak sıralarını kâh yaklaştırarak, kâh uzaklaştırarak sallanıyordu. Her şey umutsuz ve korkunçtu. Pencerenin dışındaki kurumuş ağaç dalları değnekleri andırıyor, biri bunları sallıyordu.

Kapıda kızıl saçlı, incecik bir ölü zıplıyor, kısa kollarıyla kefenini çekiyor ve ciyak ciyak haykırıyordu:

"Ben deli istemiyorum."

Koltuk değnekleriyle yürüyen adam ise, onun tepesinden bağırıyordu:

"Ar-şövek hazretlerine..."

Dedem, büyükannem ve herkes, her zaman bana hastanede insanları öldürdüklerini söylerdi. Artık hayatımı sona ermiş sayıyordum. Gözlüklü, kefenli bir kadın yanıma yaklaştı. Başımın ucundaki kara tahtaya bir şeyler yazdı, tebeşir kırıldı, parçaları başıma düştü.

Kadın bana:

"Seni nasıl çağırırlar?" diye sordu.

"Beni çağırmazlar, efendim."

"Canım senin adın yok mu?"

"Yok."

"Saçmalama, yoksa dayağı yersin!"

Zaten o söylemese de dayak yiyeceğime inancım vardı. Onun için ona cevap vermedim. Bir kedi gibi tısladı ve bir kedi sessizliğiyle çekilip gitti.

İki lamba yaktılar. Bunların sarı ışıkları âdeta birinin kaybolmuş gözleri gibi, tavanın altında asılı kaldı. Bunlar, can sıkacak bir biçimde insanın gözlerini kamaştırarak ve birbirlerine yaklaşmaya çalışarak sarkıyor, göz kırpıyordu.

Köşedeki biri:

"Haydi, iskambil oynayalım," dedi.

"Elsiz nasıl oynayabilirim?"

"Ya, bak, senin elini kesmişlerdi!"

Hemen anladım: Bak işte, iskambil oynadığı için adamın elini kesmişlerdi! Öldürmeden önce bana ne yapacaklardı acaba?

Yanıklarım, sanki biri kemiklerimi çekip çıkarıyormuş gibi sancıyor ve acıyordu. Korkudan ve ağrıdan sessizce ağlamaya başladım. Gözyaşlarım görülmesin diye de gözlerimi yumdum. Ama yaşlar gözkapaklarımı kaldırıyor, şakaklarımdan akarak, kulaklarıma sızıyordu.

Gece oldu. Herkes yatağına çekilerek külrengi battaniyeler altına gizlendi. Dakikadan dakikaya sessizlik derinleşiyordu. Yalnız köşede biri mırıldanıyordu:

"Bu işten bir şey çıkmaz; adam da alçağın biri, kadın da..."

Henüz sağken, gelip beni buradan kaçırması için acaba büyükanneme mektup yazsam mı? Ama, yazamam ki: Ellerim kımıldamıyor, sonra neyin üstüne yazacağım! Acaba şuradan kaçmayı bir denesem mi?

Gece, sanki hiç bitmeyecekmiş gibi gittikçe derinleşiyordu. Yavaşça ayaklarımı yere indirerek kapıya yaklaştım. Kapının bir kanadı açıktı. Koridorda, lambanın altında, arkalıklı tahta bir iskemle üzerinde, siyah göz çukurlarını bana dikmiş kırçıl, kirpi gibi bir baş sallanıyor ve dumanlar savuruyordu. Gizlenmeye vakit kalmadı:

"Orada gezinen kim? Gel buraya!"

Hiç de kötü olmayan yavaş bir ses. Yaklaştım ve kısa kıllarla örtülü yuvarlak yüze baktım. Başını gümüş ışıklarla kaplayarak her yana tutam tutam sarkan saçları sakalından uzundu. Belindeki kuşağından bir deste anahtar sarkıyordu. Sakalıyla saçları daha uzun olsaydı, havarilerden Aziz Piyer'e benzeyecekti.

"Bu, şu elleri haşlanmış olan mı? Gece vakti ne dolaşıp duruyorsun? Kimden izin aldın?"

Yüzüme ve göğsüme doğru ağız dolusu sigara dumanı savurdu. Sıcak eliyle ensemden kavrayıp beni kendine çekti:

"Korkuyor musun?"

"Korkuyorum."

"Burada önceleri herkes korkar. Halbuki korkacak bir şey yok. Hele ben olduktan sonra... Ben burada oldukça kimseye fenalık gelmez! Sigara içmek ister misin? Ama içme! Senin için daha erken, iki yıl kadar bekle! Anan, baban nerede? Demek anan baban yok! Eh, ne yapalım, varsın olmasınlar. Onlarsız da yaşanır, yeter ki korkma! Anladın mı?"

Yalın, dostça ve anlaşılır sözlerle konuşmasını bilen insanlara çoktandır rastlamamıştım. Onu dinlemek çok hoşuma gitmişti.

Beni yatağıma götürdüğü zaman:

"Yanımda kalın!" diye rica ettim.

"Olur," dedi.

"Sen kimsin?"

"Ben mi? Bir asker... Hem de su katılmamış bir Kafkas eriyim. Savaşa katıldım. Hem zaten başka türlü olamaz ki! Bir asker savaş için yaşar. Macarlarla, Çerkezlerle, Polonyalılarla savaştım. Kardeş, savaş korkunç bir şeydir."

Bir dakika için gözlerimi kapadım. Açtığım zaman, askerin yerinde, karalar giyinmiş büyükannemin oturmakta olduğunu gördüm. Onun yanında da asker, ayakta durmuş, konuşuyordu:

"Bak sen, demek hepsi öldü ha?"

Güneş koğuşa vuruyor, koğuştaki her şeyi altın yaldızlara boyayarak gizleniyordu. Sonra yine ortaya çıkarak, tıpkı eğlenen bir çocuk gibi, her şeyi parlak bir ışığa boğuyordu.

Büyükannem üzerime eğilerek sordu:

"Ne canım, benim mavişim? Seni sakat mı ettiler? Ben bunu ona, şu kızıl şeytana söylemiştim."

Asker giderken:

"Şimdi ben her şeyi, kanun gereğince yoluna koyarım," dedi.

Büyükannem ise gözyaşlarını silerken:

"Asker hemşerimiz çıktı, o da Balahno'lu imiş," diye anlatıyordu.

Ben hâlâ düş gördüğümü sanıyor ve sesimi çıkarmıyordum. Doktor geldi, yanıklarımı pansuman etti. Nihayet işte büyükannemle, arabaya kurulmuş bir halde, şehrin sokaklarından geçiyoruz. Olup bitenleri bana anlatıyor:

"Deden artık iyice kaçırdı. O kadar cimrileşti ki, ona bakmaktan iğreniyorum. Üstelik geçenlerde, yeni dostlarından kürkçü Hlist, onun dua kitabı arasına sakladığı yüz rublelik bir banknotunu aşırmış, bilsen neler oldu, neler!.."

Güneş parlak bir ışıkla ortalığı aydınlatıyor, gökte bulutlar, beyaz kuşlar halinde kayıyordu. Dar köprülerin dar geçitlerine çarparak sesler çıkarıyor, kalın kırmızı gövdeli Fuar Kilisesi'nin üzerinde yaldızlı haçlar parıldıyor. Yolda bir kucak söğüt dalı taşıyan güler yüzlü bir köylü kadınla karşılaşıyoruz. Bahar geliyor, yakında paskalya.

Yüreğim, bir yavru kuşun yüreği gibi çarpmaya başladı.

"Büyükanneciğim, seni çok seviyorum."

Bu taşkınlığıma hiç de şaşmadı. Sakin bir sesle bana:

"Çünkü sen benim canımdan, benim kanımdansın," dedi. "Kendini övmek gibi olmasın, ama Allaha şükür, beni yabancılar da seviyor."

Sonra gülümseyerek ekledi:

"O da yakında sevinecek, oğlu yeniden dünyaya gelecek! Benim kızım Varyuşa da..."

Sözünü bitirmeden sustu.

II

DEDEM beni avluda karşıladı. Diz çökmüş, balta ile bir kama yontuyordu. Âdeta başıma fırlatıp atacakmış gibi baltayı kaldırdı. Kasketini çıkararak, alaycı bir eda ile:

"Günaydın, muhterem efendimiz! Zatı asilâneleri vazifenizi terk mi buyurdunuz? Artık şimdi istediğiniz gibi yaşayabilirsiniz! Evet! Ah sizler!"

Büyükannem, çabuk çabuk:

"Biliyoruz, biliyoruz," diyerek, dedemin sözlerini hızla kesti. Odaya girip semaveri koyarken de bana şunları anlattı:

"Deden artık iyice battı. Bütün parasını, işletmek üzere evlatlığı Nikolay'a vermişti. Anlaşılan ondan senet falan da almamış olacak. Her ne hal ise, nasıl olduğunu bilmiyorum, ama deden hapı yuttu. Bütün paraları battı. Bütün bunlar da fakirlere yardım etmediğimizden, yoksullara acımadığımızdan başımıza geldi. Tanrı bizim için şöyle düşünmüştür: Ben bu varlığı Kaşirin'lere ne diye verdim? Tabii böyle düşündü ve hepsini elimizden aldı..."

Etrafına bir göz attıktan sonra ekledi:

"İhtiyarı fazla bunaltmasın diye Allah'ı biraz yumuşatmaya çalışıyorum. Alnımın teriyle kazandığım paraları, kimse görmeden geceleyin sadaka olarak dağıtıyorum. İstersen bu akşam gidelim, benim param var."

Dedem geldi, gözünü kırparak sordu:

"Ne o, tıkınmaya mı hazırlanıyorsunuz?"

Büyükannem:

"Senin malını yemiyoruz," dedi. "Yemek istiyorsan, bizimle otur, sana da yetecek kadar var."

Masanın başına geçerek hafifçe mırıldandı:

"Doldur bakalım!.."

Odada her şey yerli yerindeydi. Yalnız bir zamanlar annemin oturduğu köşede hazin bir boşluk göze çarpıyordu. Bundan başka, dedemin yatağının başucunda, duvarda, büyük punto harflerle basılmış şöyle bir kâğıt asılıydı:

Ölümsüz İsa! Senin kutsal adın hayatımın her gününde ve her saatinde benimle beraber olsun.

"Bunu kim yazdı?"

Dedem cevap vermedi. Büyükannem, biraz bekledikten sonra, gülerek:

"Bu kâğıdın değeri tam yüz rubledir," dedi.

Dedem:

"Bu senin üstüne vazife değil," diye bağırdı. "Bütün varımı yoğumu yabancılara dağıtacağım..."

Büyükannem sükûnetle:

"Dağıtacak bir şeyin kalmadı," dedi. "Olduğu zamanlar ise, dağıtmadın!"

Dedem:

"Kapa çeneni!" diye gürledi.

Burada her şey yolunda, her şey eskisi gibi.

Bir köşede, sandığın üstündeki çamaşır sepetinde yatmakta olan Kolya uyandı ve bize baktı. Gözlerinin mavi menevişleri, gözkapaklarının altından belli belirsiz görülebiliyordu. Onu daha solgun, daha zayıf buldum. Beni tanımadı, sessizce döndü ve gözlerini kapadı.

Sokakta beni üzücü haberler bekliyormuş: Arkadaşlarımdan Viyahir, Kutsal Hafta içinde, "rüzgâr çarpması"* ndan ölmüş. Habi, şehre göç etmiş. Yazya'nın ayakları tutulmuş, artık dolaşamıyormuş. Bütün bu havadisleri bana veren kara gözlü Kostroma, öfkeli öfkeli:

"Bu çocuklar da çok erken ölüyorlar canım," dedi.

---

* Anfizem hastalığına halk arasında verilen isim. *-çev.*

"Ama ölen yalnız Viyahir değil mi?"

"Hepsi bir: Sokaktan çekilenler ölmüş demektir. Tam birbirinize alışıp arkadaş oluyorsunuz, derken, ya kalkıp işe veriyorlar ya da ölüyor. Sizin avludaki Çesnokov'lara, Yevseyenko adlı yeni birileri taşınmış, oğulları Nüşka, becerikli, iyi bir çocuk. İki kız kardeşi var. Biri henüz küçük, ötekisi topal; koltuk değneği ile yürüyor ama güzel bir kız."

"Kardeş, biz Çurka ile ona âşık olduk. Boyuna kavga ediyoruz."

"Kızla mı?"

"Yok canım! Biz iki arkadaş aramızda kavga ediyoruz. Kızla da pek seyrek olarak..."

Koca delikanlıların, hatta mujiklerin âşık olduklarını ben tabii biliyordum. Hatta bunun çirkin anlamını da biliyordum. Canım sıkıldı. Kostroma'ya acıdım. Onun kaba saba vücuduna, öfkeli kara gözlerine bakmak ağrıma gidiyordu.

Topal kızı o günün akşamı gördüm. Merdivenden avluya inerken, koltuk değneğini düşürmüştü. Şeffaf elleriyle tırabzanlara tutunarak ve elinden bir şey gelmeyerek incecik, zayıf, basamaklarda kalakalmıştı. Koltuk değneğini kaldırmak istedim, ama sarılı kollarım iyi hareket etmiyordu. Uzun uzun uğraştım ve kızdım. Benden biraz yukarıda durmakta olan kız ise, sessizce gülüyordu:

Biraz düşündükten sonra:

"Ellerine böyle ne oldu?" diye sordu.

"Haşladım."

"Bak, işte ben de topallıyorum. Sen bu avludan mısın? Hastanede çok mu yattın? Ben çok yattım."

İçini çekerek ekledi:

"Hem de pek çok!"

Üzerinde iri mavi benekli bir entari vardı. Entari eski ama temizdi. Düzgün taranmış saçları, göğsünde kısa, kalın bir örgü halinde toplanmıştı. İri gözleri ciddi idi. Bunların sakin derinliğinde, sivri burunlu zayıf yüzünü aydınlatan mavi bir ışık yanıyordu. Tatlı bir gülümseyişi vardı, ama benim hoşuma gitmedi.

Hastalıklı vücudunun, âdeta, "Rica ederim, bana dokunmayınız!" diyen bir hali vardı.

Arkadaşlarım ona nasıl âşık olabilmişlerdi?

Seve seve, âdeta övünerek anlattı:

"Ben çoktandır hastayım. Komşularımızdan bir kadın bana büyü yaptı. Annemle kavga etti, ona kötülük olsun diye de bana büyü yaptı. Hastanede korktun mu?"

"Evet..."

Onun yanında sıkılıyordum. Eve girdim.

Gece yarısına doğru büyükannem beni okşayarak uyandırdı:

"Nasıl, gidiyor muyuz? Başkaları için biraz zahmete katlanırsan ellerin daha çabuk iyileşir."

Kolumdan tutarak, tıpkı bir körü götürür gibi, beni götürdü. Gece karanlık ve rutubetliydi. Rüzgâr, âdeta hızlı akan bir ırmak gibi, durmadan esiyordu. Islak kumlar insanın ayağına yapışıyordu. Büyükannem ihtiyatla, fakir evciklerin karanlık pencerelerine yaklaşıyor, üç defa istavroz çıkardıktan sonra, her pencerenin kenarına beşer kopekle, üçer gevrek bırakıyor, tekrar istavroz çıkarıyor ve yıldızsız gökyüzüne bakarak mırıldanıyordu:

"Büyük Allahım, insanlara yardım et! Sana karşı hepimiz günahkârız!"

Evden uzaklaştıkça, çevremizdeki karanlık koyulaşıyor ve derinleşiyordu. Geceleyin gökyüzü, karanlıkla sonsuzluğa doğru derinleşmiş, ebedi olarak yıldızları ve ayı gizlemişe benziyordu. Nereden geldiği bilinmeyen bir köpek, koşup önümüze dikildi ve hırlamaya başladı. Gözleri karanlıkta parlıyordu. Korkarak büyükanneme sokuldum.

"Bir şey değil," dedi. "Basbayağı bir köpek. Bu saatte şeytan olmaz. Şeytanların saati geçti. Horozlar öttü bile."

Köpeği çağırdı, okşadı ve ona:

"Dikkat et köpek," dedi, "torunumu korkutma!"

Köpek bacaklarıma sürtündü. Üçümüz yola düzüldük. Büyükannem "gizli sadaka"yı pencere kenarına bırakmak için on iki kez pencerelere yaklaşmıştı. Artık şafak söküyordu. Kurşu-

ni evler, karanlıktan sıyrılıyor, Napolyana Kilisesi'nin şeker gibi bembeyaz çan kulesi, yükseliyordu. Mezarlığın tuğla duvarı, kullanılmış bir hasır gibi seyrekti.

Büyükannem:

"Artık bu ihtiyar yoruldu," dedi. "Eve dönme zamanı. Yarın kadınlar uyanınca, Meryem Ana'nın, çocuklarına bir şeyler göndermiş olduğunu görecekler... İnsanın hiçbir şeyi olmayınca, az bir şey bile işe yarar... Ah, Alyoşa, millet çok fakir, kimse de onu düşünmüyor.

Zengin, Allah'ını düşünmüyor,
Korkunç hesap gününü aklına getirmiyor,
Fakir onun ne dostu, ne kardeşidir,
O sadece altın biriktirmesini biliyor,
Halbuki bu altınlar ona, cehennemde
Kızgın birer kor olacak.

İşte bu böyledir! Herkesin birbirini düşünmesi gerek, Allah ise herkesi düşünür. Yine benimle beraber oluşundan çok sevinçliyim."

Ben de, artık bir daha asla unutamayacağım bir şeye katıldığımı belli belirsiz hissederek, rahat bir sevinç duyuyorum. Kızıl tüylü, tilki burunlu, ürkek bakışlı, iyi ve ürkek gözlü köpek, etrafımda titreşip duruyor.

"O da bizimle mi kalacak?"

"Tabii değil mi? Canı istiyorsa varsın kalsın! Şimdi ben ona gevrek veririm. Bende iki tane kaldı. Şuraya, sıranın üzerine oturalım. Nedense yoruldum."

Bir kapının önündeki sıraya oturduk. Köpek, kuru bir gevreği kemirerek ayaklarımızın dibine uzandı. Büyükannem anlatıyor:

"Burada dokuz çocuğu olan Yahudi karısı oturuyor. Çocukları da hep birbirinden küçük. Ona, 'Mosyevna, nasıl yaşıyorsun?' diye soruyorum. Bana, 'Allah'ımla yaşıyorum. Başka kiminle yaşayabilirim?' diye cevap veriyor."

Büyükannemin sıcak koynuna sokuluyor ve uykuya dalıyorum.

• • •

Hayat yeniden hızla ve yoğun olarak akmaya başladı. Geniş izlenim seli, her gün ruhuma, onu sevindiren, üzen, rahatsız eden, düşünmeye zorlayan yeni bir şeyler getiriyordu.

Kısa bir zaman sonra ben de topal kızı kabil olduğu kadar sık görmek, onunla konuşmak ya da kapının ağzındaki sıranın üzerinde sessizce onun yanında oturmak için elimden gelen her şeyi yapıyordum. Konuşmadan, onunla oturmak bile hoşuma gidiyordu. Bir kumru gibi tertemizdi. Don Kazaklarının hayatını anlatmayı çok iyi biliyordu. Orada, bir yağhanede makinist olan amcasının yanında uzun zaman kalmıştı. Bir tesviyeci olan babası, sonraları, Nijniy Novgorod şehrine yerleşmişti.

"İkinci amcam da, doğrudan doğruya çarın yanında çalışıyor."

Yortu günleri, akşamüzeri, bütün sokak halkı "kapı"lara çıkardı. Genç kızlarla delikanlılar dans etmek için mezarlığa giderdi. Erkekler meyhanelere dağılır, sokakta ancak kadınlarla çocuklar kalırdı. Kadınlar kapıların önünde ya da doğrudan doğruya kumların üzerine ya da sıralara oturur, onu bunu çekiştirerek veya kavga ederek çok gürültü ederlerdi. Oğlan çocukları top, kaydırak veya "zıp zıp" oynamaya koyulurlardı. Anneleri, usta oyuncuları isteklendirerek, kötü oynayanlarla da alay ederek, onların oyunlarını izlerdi. Ortalığa müthiş bir gürültü ve sonsuz bir neşe yayılırdı. "Büyük"lerin hazır bulunuşu, onların oyunu izlemeleri biz küçükleri heyecanlandırır, bütün oyuna, özel bir canlılık, tutkulu bir yarışma havası verirdi. Ama oyun bizi -Kostroma'yı Çurka'yı ve beni- ne kadar sürüklerse sürüklesin, yine de, üçümüzden biri, topal kızın yanına koşarak kendimizi övmeye çalışıyorduk:

"Gördün mü Lüdmila, beş kuklayı nasıl çizgiden dışarı attım!.."

Kız birkaç defa üst üste başını sallayarak nazlı nazlı gülümserdi.

Eskiden bizim grup her oyunda aynı takımda bulunmaya çalışırdı. Şimdi ise Çurka ile Kostroma'nın, her zaman ayrı ayrı ta-

kımlarda oynadıklarını, ustalık ve güç konularında birbirleriyle yarışma halinde olduklarını görüyordum. Bu yarışma bazen gözyaşlarına, bazen dövüşe kadar varıyordu. Bir seferinde öylesine kıyasıya dövüştüler ki, "büyükler"in işe karışması ve kavgacıları, köpekleri ayırır gibi, su ile ayırması gerekti.

Bir sıra üzerinde oturan Lüdmila, sağlam ayağı ile yere vurur, oyuncular yanına gidince, onları koltuk değneği ile kendisinden uzaklaştırarak korku ile bağırırdı:

"Yeter artık!.."

Yüzü, mavimtırak denecek kadar solgun bir hal alır, feri kaçmış gözleri, âdeta saralılarda olduğu gibi bir yana kayardı.

Bir başka sefer, oynadıkları bir kaydırak partisinde, Kostroma, Çurka'ya fena halde yenildiğinden, komşu bakkalın yulaf sandığı arkasına saklanmış ve çömelerek sessizce ağlamaya başlamıştı. Manzara korkunçtu: Dişleri sıkılmış, elmacık kemikleri fırlamış, kemikli yüzü taş kesilmişti. Siyah ve kederli gözlerinden iri ve ağır damlalar halinde gözyaşları akıyordu. Onu avutmaya çalışırken, gözyaşlarından tıkanarak mırıldandı:

"Dur hele... Kafasına bir tuğla indireyim de... görür!"

Çurka kurumlu bir hal almıştı. Evlenme çağındaki delikanlılar gibi kasketini yana yıkmış, ellerini cebine sokmuş bir halde sokağın ortasından yürüyordu. Külhanbeyleri gibi dişleri arasından tükürmeyi de öğrenmişti:

"Yakında sigara içmesini de öğreneceğim," diye söz veriyordu. "Hatta iki defa denedim ama, midem bulandı."

Bütün bunlar hoşuma gitmiyordu. Arkadaşımı kaybettiğimi görüyordum. Bana öyle geliyordu ki, buna sebep de Lüdmila idi.

Topladığım kemikleri, paçavraları ve her cins eski püsküyü bir akşam üzeri avluda ayırdığım sırada, sallanarak ve sağ elini sallayarak Lüdmila yanıma yaklaştı. Başıyla üç defa selam vererek:

"Günaydın," dedi, "Kostroma seninle arkadaşlık ediyor muydu?"

"Evet!.."

"Ya Çurka?.."

"Çurka artık bizimle arkadaşlık etmiyor. Kabahat sende. İkisi de sana âşık olmuş, bu yüzden dövüşüyorlar..."

Kızardı, ama alaycı bir eda ile cevap verdi:

"Daha da neler!.. Ne diye ben kabahatli oluyormuşum?.."

"Neden onları âşık ediyorsun?"

Öfkelenerek:

"Bana âşık olmaları için onlara yalvarmadım," dedi ve yürüyüp giderken ekledi: "Bütün bunlar saçma şeyler! Ben onlardan büyüğüm, on dört yaşındayım. Kendinden büyük bir kıza âşık olunmaz!"

Onu kızdırmak isteğiyle:

"Ne de çok biliyorsun," diye bağırdım. "Hlistov'un kız kardeşi, şu bakkal kadın, hepten ihtiyar olduğu halde pekâlâ da oğlanla dolaşıp duruyor!"

Lüdmila tekrar yanıma döndü. Koltuk değneğini avlunun kumlarına iyice sokarak:

"Asıl hiçbir şey bilmeyen sensin," diye ağlamaklı bir sesle çabuk çabuk konuşmaya başladı. Sevimli gözleri güzel bir ışıkla tutuşmuştu. "Dükkâncı kadın, ahlaksızın biridir. Ben öyle miyim ya? Ben daha küçüğüm; bana dokunmak, beni çimdiklemek, bana hiçbir şey yapmak doğru değil... Sen *Kamçadallı Kız* romanının ikinci bölümünü okusan da, öyle konuşsan!"

Hıçkırarak uzaklaştı. Ona acıdım. Sözlerinde, benim henüz anlayamadığım bir gerçek vardı. Arkadaşlarım onu niye çimdikliyorlardı? Bir de âşık olduklarını iddia ediyorlar!

Ertesi gün, Lüdmila'ya suçumu bağışlatmak için, sevdiğini bildiğim akide şekerinden iki kopeklik satın aldım:

"İster misin?"

Zoraki bir öfkeyle:

"Defol buradan, seninle konuşmuyorum," dedi.

Ama, hemen şekeri alarak, bana şu uyarıda bulundu:

"Bari bir kâğıda sarsaydın, baksana ellerin ne kadar kirli!.."

"Yıkadım ama, bir türlü temizlenmiyorlar."

Elimi kuru ve sıcak avcu içine alarak gözden geçirdi:

"Ne kadar da kötü bir hale getirmişsin!.."

"Senin de parmakların delik deşik!.."

"İğneden. Çok dikiş dikiyorum da..."

Biraz sonra, etrafına bakınarak, bir öneride bulundu:

"Bana bak," dedi, "Gel seninle bir yere gizlenelim de *Kamçadallı Kız*'ı okuyalım, olmaz mı?"

Uzun bir süre, gizlenebileceğimiz bir yer aradık. Bir türlü uygun yer bulamıyorduk. Nihayet, hamam aralığına gizlenmenin en uygunu olacağına karar verdik: Orası loşça olmakla beraber pencere kenarına oturulabilirdi. Bu pencere, ahırla bitişik salhane arasındaki süprüntü dolu bir köşeye bakmaktaydı. Gelip geçenler buraya seyrek uğrardı.

İşte nihayet o, yan tarafını pencereye vermiş, hasta bacağını sıranın üzerine, sağlam bacağını da yere uzatmış bir halde oturuyor ve dağınık bir kitapla yüzünü kapayarak çoğunu anlayamadığım can sıkıcı birtakım sözleri heyecanla sıralıyor. Ama, ben de heyecanlanıyorum. Yerde oturarak, ciddi gözlerinin iki mavi ışık halinde kitap sayfaları üzerinde nasıl hareket ettiklerini görüyorum. Bazen gözyaşları bunları buğulandırıyor, anlaşılmaz bir biçimde birleşmiş, bana yabancı birtakım sözleri acele acele söylerken kızın sesi titriyor. Bununla beraber ben bu sözleri yakalıyor, bunlardan mısralar meydana getirmeye çalışırken onları türlü biçimlere sokuyorum. Bu hal, kitabın yazdıklarını anlamama kesin olarak engel oluyordu.

Köpeğim dizlerimin üzerinde uyukluyor. Ona "Rüzgâr" adını takmıştım. Çünkü uzun vücutlu ve tüylüydü, hızlı koşar ve bacalarda inleyen sonbahar rüzgârı gibi hırlardı.

Kız soruyor:

"Dinliyor musun?"

Sessizce başımı sallıyorum. Bu kelime karışıklığı beni gittikçe daha çok heyecana getiriyor. Kelimeleri, her sözün gökte bir yıldız gibi parlayıp yaşadığı şarkılara benzer bir biçimde, başka türlü sıralamak için şiddetli bir istek duyuyorum.

Ortalık kararınca Lüdmila, kitabı tutmakta olan kansız elini indirerek sordu:

"Güzel değil mi? Görüyorsun ya..."

O akşamdan sonra, hamam aralığında sık sık oturmaya başladık. Çok şükür, Lüdmila, kısa bir zaman sonra *Kamçadallı Kız*'ı okumaktan vazgeçti. Bu bitmez tükenmez kitabın neden söz ettiğini ona tekrarlayamazdım. Bitmez tükenmez diyorum, çünkü, okumaya başladığımız ikinci bölümü bir üçüncüsü izledi. Kız bana, bunun dördüncü bölümü olduğunu da söyledi.

Hele yağmurlu günler –bu yağmurlu günler hamamın yandığı cumartesilere rastlamazsa– işimize pek yarıyordu.

Çünkü yağmur yağdığı zaman kimse avluya çıkmaz, bizim bulunduğumuz karanlık köşeye uğramazdı. Lüdmila "yakalanmamızdan" çok korkuyordu. Yavaşça:

"O zaman ne sanırlar, biliyor musun?" diye sorardı.

Ne sanacaklarını bildiğim için ben de "yakalanmamızdan" korkuyordum. Orada saatlerce oturur, şundan bundan konuşurduk. Ben bazen büyükannemin masallarını tekrarlardım, Lüdmila ise Medveditsa Irmağı kıyısındaki Kazakların yaşantısını anlatırdı. İçini çekerek:

"Ah, orası ne kadar güzel," derdi. "Burası ne ki?.. Burada ancak yoksullar yaşar."

Büyüdüğüm zaman, ne olursa olsun, şu Medveditsa Irmağı'nı gidip görmeye karar verdim.

Kısa bir süre sonra hamam aralığına ihtiyacımız kalmadı: Lüdmila'nın annesi bir kürkçünün yanında iş bulduğundan, sabahleyin evden çıkıyordu. Kız kardeşi okula gidiyor, ağabeyi ise çini fabrikasında çalışıyordu. Yağmurlu havalarda kızın evine gider, yemek pişirmesine, odayı ve mutfağı temizlemesine yardım ederdim. Kız gülerek:

"Biz seninle karı koca gibi yaşıyoruz," derdi. "Yalnız yatmamız ayrı. Hatta karı kocadan da iyi. Çünkü kocalar karılarına yardım etmez!"

Param olduğu zamanlar şeker satın alır, çay kaynatıp içerdik. Sonra da, dırdırcı annesi semaveri yaktığımızı anlamasın diye, su ile onu soğuturduk. Bazen büyükannem de gelirdi. Dantel örerek ya da dikiş dikerek bize olağanüstü güzel masallar anlatırdı. Dedem şehre indiği zamanlar ise Lüdmila bize gelir, kaygısızca cümbüş ederdik.

Büyükannem:

"Oh, rahatımız ne kadar iyi: Azıcık aşım, kavgasız başım," derdi.

Dostluğumuzu şevklendirirdi:

"Bir oğlan çocuğunun bir kız çocuğu ile arkadaş olması çok iyi bir şey. Yalnız yaramazlık etmemelidir."

"Yaramazlık"ın ne olduğunu en yalın kelimelerle bize anlatırdı. Güzel ve kandırıcı bir konuşması vardı. Açmadan çiçeklere dokunmamak gerektiğini, yoksa onların ne kokusu, ne de meyveleri olacağını çok iyi anlamıştım.

"Yaramazlık" etmeye niyetim olmadığı halde bu, gerek benim gerek Lüdmila'nın, konuşulmaması alışkanlık haline gelen şeyleri konuşmamıza engel olmuyordu. Tabiatıyla biz bunu yapmakta bir zorunluluk duyuyorduk. Çünkü, cinsler arasındaki ilişkiler kaba biçimiyle sık sık ve âdeta bizi rahatsız edecek kadar gözümüze çarpıyor ve çok canımızı sıkıyordu.

Lüdmila'nın babası, kıvırcık saçlı, boyuna inip kalkan gür kaşlı, kırk yaşlarında, güzel bir adamdı. Tuhaf denecek kadar sessizdi. Onun bir kelime olsun söylediğini hiç hatırlamıyorum. Çocuklarını severken bir dilsiz gibi homurdanır, hatta karısını bile bir kelime söylemeden sessizce döverdi.

Tatil günleri akşamüzeri, mavi bir gömlek, külot pantolon, pırıl pırıl çizme giyer, boynundan bir kayışla sırtına asılı kocaman armoniği ile kapıya çıkardı. Orada tıpkı "esas" vaziyetindeki bir er haliyle dururdu. Kapımızın önünde hemen "piyasa" başlardı: Genç kızlar ve kadınlar, kirpikleri arasından gizlice ya da doymaz gözlerle açıkça Yevseyenko'ya bakarak, ördekler gibi, birbiri arkasından geçerlerdi. Yevseyenko ise alt dudağını sarkıtarak

durur ve önünden gelip geçenlerin hepsini kara gözlerinin alıcı bakışlarıyla bir bir süzerdi. Gözlerin bu dilsiz konuşmasında, kadınların, erkeklerin çevresindeki bu ağır, bu mahkûm davranışlarında hoşa gitmeyen, köpekçe bir şeyler vardı. Âdeta erkeğin küçücük bir işareti üzerine, bu kadınların –hangisi olursa olsun– hepsi de sokağın bu pis kumları üzerine, uysal, vurulmuş gibi yatmaya hazırdı.

Lüdmila'nın annesi:

"Tekenin ayranı kabardı, yüzsüz herif!" diye homurdanırdı.

Uzun boylu, zayıf bir kadın olan Lüdmila'nın annesi, kirli ve uzun suratıyla, tifodan sonra kısa kesilmiş saçlarıyla, kullanılmış bir süpürgeyi andırıyordu. Lüdmila onun yanına oturur, kadının dikkatini sokaktan başka yana çekmeye boş yere uğraşarak, durmadan ona bir şeyler sorardı.

Lüdmila'nın annesi, telaşlı telaşlı gözlerini kırparak:

"Beni rahat bırak, canımı sıkıyorsun, gudubet kız!" diye homurdanırdı.

Tuhaf denecek kadar açık renkli, hareketsiz, çekik Moğol gözleri bir yere takılır, âdeta sonsuz olarak orada kalırdı.

Lüdmila:

"Darılma, anneciğim," derdi, "ne önemi var... İyisi mi sen hasırcının karısına bak, ne kadar şık giyinmiş!"

Annesi, hasırcının iriyarı dul karısından gözlerini ayırmadan merhametsizce ve âdeta gözyaşları arasında:

"Siz üçünüz olmasaydınız, ben de daha iyi giyinirdim; beni yiyip bitirdiniz, mahvettiniz..." cevabını verirdi.

Hasırcının dul karısı, âdeta küçük bir eve benziyordu: Göğsü bir cumba gibi dışarı fırlamıştı. Yeşil bir boyun atkısıyla ayrılan ve üst tarafta kalan kırmızı suratı ise, camları güneşi yansıttıkları saatte tavan arası penceresine benziyordu.

Yevseyenko, armoniğini göğsü üzerine geçirerek çalmaya başlardı. Armoniği iyi cinsten, sesi sürükleyici... Sokaktaki bütün çocuklar koşar, armonik çalanın ayakları dibinde kendilerini yere atar, kumların üzerinde hareketsiz ve hayran kalırlardı.

Yevseyenko'nun karısı:

"Biraz bekle, boynunu kırarlar," diye söylenirdi.

Yevseyenko hiçbir şey söylemeden, yan gözle karısını süzerdi.

Hasırcının dul karısı ise, oracıkta, bakkal Hlistova'nın sırası üzerine bir taş yığını gibi oturmuştu. Başını omzu üzerine eğmiş, alev alev yanarak armonik dinliyordu.

Mezarlığın ötesinde, kırlarda, akşamın alacakaranlığı kızarıyor. Sokaktan, âdeta bir ırmak gibi alaca bulaca giyinmiş büyük et parçaları akıyor. Çocuklar kasırga gibi dönüyor. Ilık hava baygın ve sarhoştu. Bütün gün ısınan kumlar, keskin bir koku yayıyor. Mezbahanın yağlı, tatlımtırak kokusu, kan kokusu, özellikle duyuluyor. Kürkçülerin bulunduğu avludan, keskin ve ekşi bir deri kokusu yükseliyor. Kadınların dırdırı, sarhoşların naraları, çocukların kulak tırmalayan çığlıkları, armoniğin gür sesi, hepsi, hepsi, yoğun bir uğultu halinde birleşiyor, sanki durmadan yaratan dünya, güçlü güçlü soluk alıyor. Her şey kaba ve çıplak bir biçimde, hayvanca denecek kadar edepsiz, kapkara hayata, büyük ve güçlü bir inanma duygusu aşılıyor. Kendi gücüyle övünen hayat, bütün çabasıyla, bu gücünü akıtacak, dökecek bir yer arıyor.

Bu gürültü arasında, zaman zaman, sonsuz olarak belleklerde yer eden özellikle korkunç birtakım sözler, insanın ta yüreğine kadar işliyor.

"Hepsinin birden bir adamı dövmesi olmaz, bunu sıra ile yapmalı..."

"Biz kendimize acımazsak bize kim acır..."

"Yoksa Allah kadınları alay etmek için mi yaratmış?.."

• • •

Artık gece yaklaşıyor. Hava serinliyor. Gürültü hafifliyor. Gölgelere bürünen tahta evler şişiyor, büyüyor. Uyutmak için çocukları evlere götürüyorlar... Bazıları ise hemen oracıkta, çitlerin altında, annelerinin kucağında ya da ayakları dibinde uyuyuver-

mişler... Çocukların daha büyücekleri, geceleyin, daha uslu, daha uysal oluyor. Yevseyenko, âdeta erir gibi, kimse farkına varmadan ortadan kayboldu. Hasırcının dul karısından da eser yok. Armoniğin kalın sesi, uzaklardan bir yerden, mezarlığın ötesinden duyuluyor. Lüdmila'nın annesi, bir kedi gibi sırtını kabartarak, iki büklüm, bir sıranın üzerinde oturuyor. Büyükannem, ebelik ve arabuluculuk eden, dümdüz erkek göğsü üzerinde bir altın "kurtarma madalyası" bulunan, iriyarı, damarlı, ördek burunlu komşu kadına çay içmeye gitti. Bütün sokak büyücü diye o kadından korkardı. Bir yangın sırasında, bilmem hangi albayın üç çocuğu ile hasta karısını alevlerin içinden çıkarıp kurtardığını anlatırlardı.

Büyükannem onunla dosttu. Sokakta karşılaştıkları zaman, daha uzaktan birbirlerine tatlı bir gülümseyişle gülümserlerdi.

Kostroma, Lüdmila ve ben, kapıda bir sıranın üzerinde oturuyoruz. Çurka, Lüdmila'nın ağabeyini güreşe çağırdı. Sarmaş dolaş olmuş bir halde kumların üzerinde tepiniyor, ortalığı toza boğuyorlar...

Lüdmila korku ile yalvarıyor:

"Yeter artık!"

Kostroma, kara gözlerini kıza dikerek, kır saçlı, hileci bakışlı, kötü bir ünü olan, bütün köyün tanıdığı ufak tefek ihtiyar avcı Kalinin'den söz etmeye koyuldu: Bu adam geçenlerde ölmüştü. Ama onu mezarlığın kumlarına gömmemişlerdi de, tabutunu toprağın üstünde, öteki mezarlardan ayrı bir yere bırakmışlardı. Bu, yüksek ayaklı, siyah bir tabuttu. Beyaza boyalı kapağı üzerinde istavroz, mızrak, sopa ve iki kemik resmi vardı.

Her gece, ortalık kararır kararmaz, ihtiyar, tabutundan çıkıyor, ilk horozlar ötünceye kadar hep bir şeyler arayarak, mezarlıkta dolaşıp duruyormuş...

Lüdmila:

"Kuzum, böyle korkunç şeylerden söz etme!" diye yalvarıyor.

Çurka:

"Bırak beni!" diyerek, Lüdmila'nın ağabeyinin kolları arasından kurtulmaya çalışarak, alaycı bir eda ile Kostroma'ya:

"Ne yalan söylüyorsun?" diye çıkışıyor. "Tabutu gömdüklerini kendi gözlerimle gördüm. Üstte kalan şeyin içi boş... Anıt olarak bırakılmış. Ölünün geceleri dolaşmasına gelince, bu da sarhoş demircilerin uydurması..."

Kostroma, onun yüzüne bakmadan, öfkeli öfkeli şu öneride bulundu:

"Madem öyle, bir gece mezarlıkta yat bakalım!"

Tartışmaya koyuldular. Lüdmila, can sıkıntısıyla başını sallayarak annesine sordu:

"Anneciğim, ölüler geceleri kalkar mı?"

Âdeta uzaktan gelen bir yankı gibi annesi cevap verdi:

"Kalkarlar!"

Bakkal kadının yirmi yaşlarındaki şişman, kırmızı yanaklı oğlu Valyok yanımıza geldi. Tartışmamızı dinledikten sonra:

"Üçünüzden hanginiz sabaha kadar mezarın üzerinde yatarsa, ona yirmi kopekle on sigara vereceğim," dedi. "Korkup kaçanın da, istediğim kadar kulaklarını çekeceğim, nasıl, kabul mü?"

Herkes şaşırarak susmuştu. Lüdmila'nın annesi ise:

"Ne saçma şey," diye söylendi. "Çocukları böyle şeyler yapmaya kışkırtmak doğru mudur?"

Çurka asık bir suratla:

"Bir ruble verirsen giderim," dedi.

Kostroma sinsi sinsi sordu:

"Demek yirmi kopek olursa korkacaksın, öyle mi?"

Sonra Valyok'a dönerek:

"Bir ruble de versen yine gitmez," dedi. "Onunki palavra..."

"Al bakalım, rubleyi veriyorum!"

Çurka oturduğu yerden kalktı, hiçbir şey söylemeden, ağır ağır çit boyunca yürüyüp gitti. Kostroma parmaklarını ağzına sokarak, arkasından keskin bır ıslık çaldı. Lüdmila ise, heyecanlı heyecanlı:

"Aman Allahım, ne palavracı şey!" diye söylendi. "Ne oluyor sanki?"

Valyok alay ediyordu:

"Haydi oradan korkaklar! Bir de mahallenin kabadayıları geçinirsiniz! Köpoğluları!"

Alaylarını dinlemek canımı sıkıyordu. Bu karnı tok oğlan hoşumuza gitmiyordu. Küçükleri daima kötü birtakım işler yapmaya kışkırtıyor, onlara kızlar ve kadınları kızdırmayı öğretiyordu. Çocuklar onun dediklerini yapıyor, bu yüzden de epeyce canları yanıyordu. Nedense köpeğimi hiç sevmez, onu hep taşlardı. Hatta bir keresinde hayvancağızın ekmeğine iğne koymuştu.

Ama onun bu kötü davranışlarından çok, bozum olan Çurka'nın, kös kös gidişini görmek beni üzmüştü. Valyok'a:

"Rubleyi ver, ben giderim," dedim.

Benimle alay ederek ve korkutarak parayı Lüdmila'nın annesine uzattı. Ama Lüdmila'nın annesi kesin olarak:

"Hayır istemiyorum, almam," dedi ve öfkelenerek kalkıp gitti.

Lüdmila da parayı almaya cesaret edemedi. Bu, Valyok'un alaylarını büsbütün artırmasına sebep oldu. Delikanlıdan para falan almadan kalkıp gitmek üzere iken büyükannem çıkageldi. Meselenin ne olduğunu anlayınca, rubleyi aldı. Bana da, sakin sakin:

"Paltonu giy, yanına battaniyeyi de al, sabaha karşı ayaz olur!" dedi.

Büyükannemin sözleri bana, başıma korkunç bir hal gelmeyeceği inancını verdi.

Valyok, şafak sökünceye kadar mezarın üstünde oturmamı ya da yatmamı şart koştu. Ne olursa olsun, hatta ihtiyar Kalinin mezarından çıkarken tabut kımıldasa bile kalkmayacaktım, yere sıçrarsam bahsi kaybediyordum.

"Bak karışmam," diye tembih etti, "bütün gece seni gözetleyeceğim..."

Mezarlığa giderken büyükannem üstüme doğru bir istavroz çıkararak:

"Bir şeyler görünür gibi olursa sakın kımıldama," diye öğüt verdi, "Sadece Ave Maria duasını oku!"

Hızlı yürüyordum. Bütün bu işlerin bir an önce olup bitmesini istiyordum. Valyok, Kostroma ve daha birtakım çocuklar da, mezarlığa kadar bana arkadaşlık ettiler. Tuğla duvarını aşarken battaniye ayaklarıma dolandı, düştüm. Ve hemen, sanki kumlar beni itmiş gibi ayağa kalktım. Duvarın arka tarafında gülüyorlardı. Yüreğim hop etti, sırtımda hoşa gitmeyen bir ürperti dolaştı.

Ayaklarım dolaşarak siyah tabutun yanına geldim. Bir yanı kuma gömülmüştü, öte yanı ise, sanki biri kaldırmak istemiş de yerinden oynatmış gibi, kısa ve kalın bacakları üzerinde açıkta duruyordu. Ayak ucuna, tabutun kenarına oturdum. Etrafıma bakındım: Yamru yumru mezarlık, baştan başa gri renkli haçlarla doluydu. Bunların yaygın gölgeleri mezarların üstüne düşüyor, onların fırçamsı tümseklerini kucaklıyordu. Şurada burada, haçlar arasında yolunu şaşırmış cılız, ince kayın ağaçları, dallarıyla mezarları birbirine bağlıyordu. Gölgelerinin dantelleri arasında, ot sürgünleri görünüyordu. Bu külrengi fırçamsı otlar hepsinden korkunçtu. Kilise, bir kar yığını halinde göğe yükseliyor, hareketsiz bulutlar arasından incelmiş, küçük bir ay parlıyordu.

"Kötü Mujik" Yazyov Baba, tembel tembel nöbet çanını çalıyor, her çekişinde ip, damın kurşun saçağına takılıyor ve şikâyet dolu bir sesle inliyor, sonra küçük çanın, kısa ve sıkıcı sesler çıkaran kuru vuruşları duyuluyordu.

Bekçinin diline doladığı:

"Allah kimseye uykusuzluk vermesin!" sözlerini hatırladım.

Korkuyorum, nedense bunalıyorum. Gece serin olduğu halde kan ter içindeyim. Şayet ihtiyar Kalinin mezarından çıkmaya kalkışırsa, acaba bekçi kulübesine kadar gitmeye fırsat bulabilecek miyim?

Mezarlığı çok iyi biliyorum. Yazyov'ların oğlu ile ve başka arkadaşlarımla mezarların arasında belki yüzlerce defa oynamıştım. Nah şuracıkta, kilisenin yanında annem gömülü...

Henüz herkes uyumamış. Mahalleden kahkahalar, şarkılar parça parça geliyor. Tepelerde kum çıkarılan demiryolu taşocağında ya da Katizovka köyünde boğuk boğuk bir armonik çalıyor. Her zaman sarhoş olan demirci Miyaçov, duvarın ötesinden geçiyor. Onu şarkısından tanıyorum:

Küçük annemizin,
Günahları da küçük.
O babamdan başka
Yüz vermedi
Yabancı bir aşka!

Hayatın son nefeslerini dinlemek insanın hoşuna gidiyor. Ama çanın her vuruşundan sonra sessizlik büyüyor, bir ırmak gibi kırlara yayılıyor, her şeyi boğup, her şeyi gizliyor. Ruh uçar ve sadece erişilmez yıldızların pırıldadığı bu boşluk okyanusunda bir iz bırakmadan eriyerek, karanlıkta bir kibrit alevi gibi söner. Yeryüzünde ise her şey, gereksiz ve ölü, kaybolup gitti.

Battaniyeye sarınarak, bağdaş kurmuş, yüzüm kiliseye dönük bir halde tabutun üstünde oturuyorum. Kımıldadığım zaman tabut gıcırdıyor, altındaki kumlar çıtırdıyor.

Arkamda, toprağın üzerine iki kez bir şeyler çarptı. Sonra, hemen yanı başıma bir tuğla parçası düştü. Korktum, ama bunu Valyok ve arkadaşlarının duvarın arkasından attıklarını anlamakta gecikmedim. Beni korkutmak istiyorlardı. Ama tersine, yakınımda insanların bulunuşu bana ferahlık veriyor.

Elimde olmayarak annemi düşünüyorum... Bir gün, beni ilk kez sigara içerken yakaladığı zaman dövmeye başlamıştı. Ona:

"Bana dokunma," demiştim. "Zaten kendimi kötü hissediyorum... Midem bulanıyor."

Dayaktan sonra ocağın arkasına oturmuştum. Annem, büyükanneme:

"Duygusuz bir çocuk, kimseyi sevmiyor," demişti.

Bu sözleri işitmek ağrıma gitmişti. Annem bana ceza verdiği zamanlar ona acıyordum. Çünkü zor bir duruma düşüyordu:

Cezaları çok seyrek yerinde olurdu. Sonra yapılan suça göre de olmazdı.

Hem genel olarak hayatta insanın canını sıkan ne çok şey var! Mesela şu duvarın arkasındaki insanlar böyle değil mi? Şu mezarlıkta, bir başıma korktuğumu pekâlâ biliyorlar, ama yine de daha çok korkutmaya çalışıyorlar... neden?

Onlara:

"Sizi şeytanlar alsın!" diye bağırmak istiyordum.

Ama bu tehlikeliydi. Kimbilir şeytan bunu nasıl karşılardı? Herhalde yakınlarda bir yerde olmalıydı.

Kumlara karışmış olan ince mika parçaları, ay ışığı altında donuk bir ışıkla parlıyordu. Bu bana, Oka'da, sala uzanıp suya baktığım bir günü hatırlattı. Birdenbire âdeta burnumun dibinde, bir balık suyun yüzüne çıkmış ve yan dönmüştü. Bu haliyle bir insan yanağına benziyordu. Kuş gözünü andıran yuvarlak gözüyle beni süzdükten sonra, tekrar suya dalmış, düşen bir akçaağaç yaprağı gibi, sallana sallana derinlere gitmişti.

Belleğim, çeşitli olaylara yeniden can vererek, gittikçe artan bir çaba ile çalışıyor, bununla da, ısrarla korkunç şeyler yaratan imgeleme karşı, âdeta kendini koruyordu.

İşte, sert ayaklarıyla kumlara vura vura bir kirpi dolaşıyor, bana ev perilerini hatırlatıyor. O da onlar gibi küçük ve tüylü...

Ocağın önüne çömelmiş büyükannemin şu tekerlemesini hatırlıyorum:

"Sevimli efendimiz, şu hamamböceklerini defet!"

Uzakta, göremediğim şehrin arkasında ortalık ağarıyor... Sabahın ayazı yanaklarıma batıyor. Gözlerim kapanıyor. Çöreklenerek başıma battaniyeyi çektim.

Ne olacaksa olsun artık!

Beni büyükannem uyandırdı. Yanımda ayakta duruyor, başımdan battaniyeyi çekerek:

"Kalk artık," diyordu. "Üşümedin ya? Nasıl, korkunç mu?"

"Korkunç ama sen bunu kimseye söyleme, çocuklara söyleme!.."

Bu sözlerime şaştı:

"Niçin söylemeyecekmişiz? Korkunç olmayınca övünülecek bir şey de kalmaz!"

Eve döndük. Yolda bana şefkatle:

"Ya, çocuğum, insan her şeyi kendisi görüp anlamalı," diyordu. "Her şeyi kendisi öğrenmeli. Kendin öğrenmezsen, sana kimse öğretmeye kalkmaz!"

Akşama sokağın "kahramanı" olmuştum. Herkes bana soruyordu:

"Sahi korkmadın mı?"

"Korkunç!" diye cevap verdiğim zaman, başlarını sallayarak:

"Ya, gördün mü?" diyorlardı.

Bakkal kadına gelince, yüksek sesle ve inanmış bir eda ile ilan etti:

"Demek ki, Kalinin'in gece kalkıp dolaştığını iddia edenler yalan söylüyor... Eğer söyledikleri doğru olsaydı, çocuk korkmaya fırsat bulabilir miydi? İhtiyar onu mezarlıktan fırlatır, kimbilir nereye atardı!"

Lüdmila bana tatlı bir hayranlıkla bakıyordu. Hatta görünüşe göre dedem bile benden hoşnuttu. Durmadan gülümsüyordu. Yalnız Çurka, asık bir suratla:

"Ona kolay," diye söylendi. "Büyükannesi cadı!"

III

KARDEŞİM Kolya, fecir aydınlığında küçük bir yıldız gibi farkına varılmadan sönüverdi. Ninem, Kolya ve ben, avluda, küçük bir odunlukta, pılı pırtı ile örtülü bir odun yığını üzerinde yatıyorduk. Bitişiğimizde, ev sahiplerimizin aralıklı çatlak bir tahta perde ile ayrılmış kümesi bulunuyordu. Akşamları, uykuya yatan tok tavukların nasıl silkindiklerini, gurk gurk diye nasıl sesler çıkardıklarını duyardık. Sabahları ise altın renkli ve gür sesli bir horoz bizi uyandırırdı.

Uykusundan uyanan büyükannem:

"Hay sesi kısılasıca!" diye söylenirdi.

Ben artık uyumaz, odunluğun tahta aralıklarından yatağıma kadar gelen güneş ışınlarını seyrederdim. Bu ışınların arasında, gümüş renkli birtakım tozlar dans ediyor, bu tozcuklar, âdeta peri masallarındaki kelimeleri andırıyordu. Odunların arasında fareler tıkırdıyor, kanatları siyah renkli kırmızı böcekler koşuşup duruyordu.

Bazen tavuk pisliğinin boğucu kokusundan kurtulmak için odunluğun damına çıkar, oradan, bitişik evde, uykudan yüzleri gözleri şişmiş, gözsüz, kocaman insanların uyanışını seyrederdim.

İşte, asık suratlı bir sarhoş olan kayıkçı Fermanov'un saçlı başı pencereden uzandı. Şiş gözlerinin küçücük delikleriyle güneşe bakıyor ve bir domuz gibi homurdanıyordu. Dedem avluya çıkıyor, iki eliyle, kızıla çalan kısa saçlarını düzeltiyor ve soğuk su ile yıkanmak için banyoya koşuyor. Ev sahibinin sivri burunlu, çilli yüzlü, geveze bir kadın olan aşçısı, guguk kuşunu andırıyor. Ev sahibi ise, ihtiyar, semiz bir güvercine benziyor ve bütün bu insanlar bana kuşları, hayvanları, yırtıcı hayvanları hatırlatıyor.

Sabah çok güneşli, çok güzel, ama ben kendimi biraz kederli duyuyorum. Canım, kimseciklerin bulunmadığı kırlara gitmek istiyor. İnsanların, her zamanki gibi bu güneşli günü de kirleteceklerini artık biliyorum.

Bir gün damda yatarken büyükannem beni çağırdı, başıyla kendi yatağını göstererek:

"Kolya öldü," dedi.

Çocukcağız yastıktan kaymış, keçenin üstünde yatıyor. Mosmor ve çıplaktı. Gömleği, şiş karnını ve yaralarla örtülü eğri küçük bacaklarını gösterecek biçimde boynuna doğru toplanmıştı. Elleri, sanki doğrulmak istiyormuş gibi, tuhaf bir biçimde belinin arkasına konmuştu. Başı biraz yana kaymıştı.

Büyükannem saçlarını düzeltirken:

"Allah'a şükür, kurtuldu," dedi, "Bu sakat haliyle ne yapardı?.."

Dedem, âdeta dans ediyor denecek biçimde ayaklarını yere vurarak içeri girdi. İhtiyatla çocuğun kapalı gözlerine parmağı ile dokundu. Büyükannem, öfkeli bir halde:

"Pis ellerinle neye dokunuyorsun?" diye çıkıştı.

Dedem:

"Bak işte, dünyaya geldi... yaşadı... Yedi ve kimseye bir yararı dokunmadan..."

Büyükannem onun sözünü keserek:

"Sayıklıyorsan uyan!" diye bağırdı.

Dedem, anlamsız bir bakışla büyükanneme baktıktan sonra:

"Benim onu gömecek param yok, sen nasıl bilirsen öyle yap," diye mırıldanarak avluya çıktı.

"Tüh, mutsuz!"

Ben çıkıp gittim, akşama kadar eve dönmedim.

Kolya'yı ertesi sabah gömdüler. Ben kiliseye gitmedim. Dua devam ettiği sürece, annemin açılan mezarı başında, köpeğim ve Yazyov Baba ile oturdum. Çok ucuza mezarı açmıştı. Boyuna bununla övündü durdu:

"Bunu ancak sizin hatırınız için yaptım, yoksa bir ruble alırdım."

Ağır bir kokunun yükseldiği sarı çukura bakarken, yan tarafında kara ve rutubetli birtakım tahtalar gözüme çarptı. Biraz kımıldansam, mezarın çevresindeki kum yığınlarından kumlar yuvarlanıyor, yanlarında kırışıklar bırakarak, ince uzun iplikler halinde mezarın dibine akıyordu. Kumların, kara tahtaları örtmesi için ben mahsus kımıldanıyordum.

Yazyov Baba, piposundan bir nefes çekerek:

"Yaramazlık etme," dedi.

Büyükannem, kucağında küçük beyaz bir tabutla geldi. "Kötü Mujik" çukura atladı. Tabutu aldı, onu kara tahtaların yanına koydu. Sonra mezardan fırlayarak, kürekle ve ayaklarıyla kumları çukura itmeye başladı. Piposu bir buhurdan gibi tütüyordu. Dedemle büyükannem, hiç konuşmadan ona yardım ediyorlardı. Ne papaz, ne dilenciler gelmişti. Koyu haç kalabalığı arasında yalnız biz dördümüz vardık.

Büyükannem mezarcının parasını verirken:

"Ne olursa olsun, kızım Varya'nın ruhunu azaba soktun," diye onu payladı.

"Başka türlü nasıl yapabilirdim? Bu durumda bile başkasının toprağına geçtim. Ama bunun ne önemi var canım..."

Büyükannem, mezarın önünde yerlere kadar eğildi, ağladı, hıçkırdı ve yürüdü. Dedem de kasketinin viziyeriyle gözlerini gizleyerek ve eskimiş ceketinin eteği ile oynayarak onun arkasından yürüdü. Ansızın:

"Sürülmemiş toprağa tohum ekmişler," diye söylenerek tarladaki bir karga gibi hızlı adımlarla öne geçti.

Büyükanneme sordum:

"Kuzum, ne söyleniyor öyle?"

"Bırak şunu! Onun kendine göre birtakım düşünceleri var..."

Hava çok sıcaktı. Büyükannem zorlukla yürüyordu. Ayakları sıcak kumlara gömülüyor, yüzündeki terleri mendiliyle kurulamak için sık sık duraklıyordu.

Kendimi zorlayarak sordum:

"Mezarın içindeki siyah tahtalar annemin tabutu mu?"

Öfkeli bir sesle:

"Evet," dedi. "Sersem köpek, daha bir yıl bile olmadı. Halbuki Varya çürümüş. Bu hep kumdan ileri geliyor. Kum, suyu çekiyor. Toprak olsaydı daha iyi olurdu."

"Herkes çürür mü?"

"Evet, çürür; yalnız evliyalar ayrı!"

"Öyleyse sen çürümeyeceksin!"

Durdu, başımdaki kasketi düzeltti ve ciddi bir eda ile öğüt verdi:

"Böyle şeyler düşünme, gereği yok, anladın mı?"

Ama ben düşünüyordum:

Şu ölüm de ne berbat, ne kötü şey. İğrenç!

Çok fena olmuştum.

Eve geldiğimiz zaman dedem semaveri yakmış, sofrayı bile hazırlamıştı.

"Hava sıcak, çay içelim," dedi. "Ben kendi çayımdan yapacağım, hepinize ikram edeceğim."

Büyükanneme yaklaştı, omzunu okşadı:

"Buna ne dersin anne?"

Büyükannem elini sallayarak:

"Ne olmuş sanki!.." dedi.

"İşte mesele burada: Allah'ın gazabına uğradık. Her gün bir parçamızı koparıyor. Aileler, bir elin parmakları gibi hep bir arada yaşasalar..."

Çoktandır böyle tatlı, böyle uysal konuşmamıştı. Onu dinliyor, kederimi dağıtmasını, sarı çukuru ve yan tarafındaki kara tahtaları unutmama yardım etmesini bekliyordum.

Ama büyükannem sert bir hareketle onu durdurdu:

"Sus artık baba! Bütün ömrünce hep bu sözleri söyler dursun, ama bunların kime ne faydası olmuştur? Pas bir demiri nasıl aşındırıp yerse, sen de bütün ömrünce bizi öyle yiyip bitirdin!"

Dedem öksürdü, büyükannemi süzdü ve sustu.

Akşam kapıda, sabahleyin gördüklerimi üzüntü ile Lüdmila'ya anlattım. Ama, sözlerim onun üzerinde göze çarpacak bir etki yapmadı.

"Anasız babasız yaşamak daha iyi. Annemle babam ölseler, kız kardeşimi ağabeyime bırakır, ben de bütün ömrümce kalmak üzere manastıra girerdim. Oraya gitmeyip de ne yapacağım? Evlenemem; topalım, çalışamam. Üstelik çocuklarım da topal olur."

Sokağımızın bütün kadınları gibi akıllıca konuşuyordu. Herhalde bu akşamdan sonra ona olan ilgimi de kaybettim. Zaten yaşayışımın bir gereği olarak da arkadaşımı gittikçe daha seyrek görmeye başladım.

Kardeşimin ölümünden birkaç gün sonra dedem bana:

"Bu akşam erken yat," dedi. "Yarın seni gün ağarırken uyandıracağım. Ormana odun kesmeye gideceğiz!"

Büyükannem:

"Ben de ot toplarım," dedi.

Çam ve kayın ağaçlarından meydana gelen orman, köyden üç fersah ötede, bataklığın üzerinde bulunuyordu. Çalı çırpısı, kurumuş ağaçları çok bol olan bu orman bir yandan Oka'ya, öte yandan büyük Moskova şosesine kadar yayılıyor, hatta yolun ötesine bile geçiyordu. Bunun dalgalı doruğunun üst tarafından, "Saviyolov Yelesi" adını taşıyan sık bir çam ormanının siyah kubbesi çok yukarılara yükseliyordu.

Bütün bu zenginlik kaynakları, Kont Şuvalov'un malı olup, çok kötü korunmakta idi. Kunovino'nun esnaf takımı ona kendi malı gözüyle bakıyor, oradaki çalı çırpıyı topluyor, kurumuş ağaçları kesiyor, bu arada fırsat düştükçe hiç aldırış etmeden, yeşil ağaçlara da kıyıyordu. Sonbaharda, yüzlerce insan, bellerinde baltalar ve ipler olduğu halde kışlık odunlarını tedarik etmek üzere, karıncalar gibi buraya üşüşürdü.

İşte biz de, üçümüz, yağan çiy ile gümüşlenmiş yeşil kırlarda, sabahın alacakaranlığında ilerliyoruz. Solumuzda, Oka Irmağının arkasında, Diyatlov Dağlarının kınalı yamaçları üzerinden, beyaz Nijniy Novgorod üstünden, yeşil bahçelerin tepeciklerine,

kiliselerin altın yaldızlı başlarına tembel Rus güneşi ağır ağır doğuyor. Sakin bir rüzgâr, durgun ve bulanık Oka'dan, uykulu uykulu esiyor. Yağan çiyle ağırlaşmış altın başlı amberler sallanıyor, mor küpeçiçekleri sessizce yere doğru eğiliyor, renk renk karakaş otları cılız çimenler üstünde sürünüyor, "gecesefası" kıpkırmızı yıldızlarını açıyor.

Orman bizi karşılamak için kara saflar halinde ilerliyor. Kanatlı çamlar büyük kuşlara benziyor; kayın ağaçları genç kızları andırıyor, bataklıkların ekşi kokusu tarlaların üzerinden akıyor. Köpeğim, pembe dili sarkmış, yanımda yürüyor; duruyor, yerleri kokluyor, şaşkın şaşkın tilki başını sallıyor.

Dedem, sırtında büyükannemin kısa kürkü, başında viziyersiz bir kasket olduğu halde gözlerini süzüyor, bir şeye gülümsüyor, incecik bacaklarıyla, sakına sakına, âdeta hırsızlama yürüyor. Büyükannem, mavi bluzunu, siyah etekliğini giymiş, başına beyaz atkısını atmış bir halde, yürümüyor, daha çok yuvarlanır gibi öylesine hızla hareket ediyor ki, ona yetişmekte zorluk çekiyorum.

Ormana yaklaştıkça dedemin canlılığı artıyor. Burnu ile havayı içine çekerek, öksürerek, ilkin kesik kesik, belli belirsiz, sonra âdeta sarhoş olmuş gibi, neşeli ve güzel konuşuyor:

"Ormanlar Allah'ın bahçeleridir. Onları kimse ekmemiştir. Onlar sadece, Hak rüzgârının, onun ağzından çıkan kutsal soluğun eseridir. Eskiden, gençliğimde, Jiguli'de yedekçilik ederken... Ah, Aleksi, benim görüp geçirdiklerimi, sen göremeyeceksin! Oka'da ormanlar, Kasimov'dan Murom'a kadar uzanır. Ya da, Volga'nın ötesindeki ormanlar Ural Dağları'na kadar gider. Bunların hepsi de uçsuz bucaksız, olağanüstü şeyler..."

Büyükannem gözucuyla ona bakıyor ve bana göz kırpıyor. Ayağı bir tümseğe takılan dedem, belleğimde yer eden birçok kısa sözü ağır ağır söylüyor:

"Saratov'dan Makari panayırına yağ yüklü bir kayık götürüyorduk. Başımızda mal sahibinin adamı olarak Pureh'li Kirillo ile işçi başı olarak Kasimov'lu Asaf isminde bir Tatar vardı.

Jiguli'ye gelince rüzgâr öylesine şiddetlendi ki, artık hiçbirimizde adım atmaya güç kalmadı. Takatten kesildik. Kayık öylesine sallanıyordu ki, bir çorba pişirmek için karaya çıktık. Aylardan mayıstı. Volga Irmağı bir deniz gibi yayılmıştı. Dalgalar, sürüler halinde birbirini kovalıyor, sanki binlerce kuğu, Hazar Denizi'ne akıyordu. Baharın yeşillikleri ile süslenen Jiguli Dağları göğe doğru yükseliyordu. Gökyüzünde beyaz bulutlar dalgalanıyor, güneş yeryüzüne altın yağdırıyordu. Dinleniyor, hayran hayran etrafı seyrediyoruz. Herkesin yüreğinde birbiri için bir iyilik duygusu yaşıyor. Irmakta hava soğuk ve kötü, kıyıda ise hava ılık ve mis kokulu!

Akşama doğru, sert huylu ve oldukça yaşlı bir adam olan bizim Kirillo ayağa kalktı. Kasketini çıkardı ve hepimize dönerek: 'E, çocuklar,' dedi, 'ben artık sizin ne amiriniz, ne de hizmetçinizim! Buradan bensiz gidiniz, ben ormana çekiliyorum!' Şöyle bir kendimizi topladık. Ne oluyordu? Patrona karşı sorumlu bir adam olmadan edemezdik. İnsanlar başsız olur mu hiç? Gerçi Volga üzerindeydik ama dümdüz yolda bile insan yolunu şaşırabilir. Halkın kudurmuş hayvandan ne farkı var? O kimseye acımaz! Korktuk. O düşüncesinde direniyor: 'Artık bu durumda, sizin çobanınız olarak yaşamak istemiyorum. Ormana gitmek istiyorum!' Kimimiz onu dövmeye, elini kolunu bağlamaya hazırlanıyorduk. Kimimiz ise, çekingen davranıyor, 'Durun hele bakalım!' diyorduk. Derken işçi başı Tatar da bağırdı: 'Ben de, ben de gidiyorum!' Bu büsbütün felaketti. Patronumuz ona iki yol parası borçluydu. Üçüncü yolun da yarısını geçmiştik. O zamanlar için bu büyük bir paraydı! Gece oluncaya kadar bağırdık, çağırdık. Geceleyin aramızdan yedi kişi daha ayrıldı. On dört ya da on altı kişi kaldık! Bak işte, ormanın ne olduğunu anla!"

"O gidenler eşkıya mı oldular?"

"Belki eşkıya, belki de keşiş oldular. O zamanlarda bunları pek ayırt edemezlerdi."

Büyükannem istavroz çıkarıyor:

"Ey, ulu Tanrım! İnsanları şöyle bir düşününce onlara acımamak elden gelmiyor."

"Herkese bir akıl verilmiştir, yeter ki şeytanın seni nereye sürüklediğini bilesin!"

Ormana bataklığın içindeki tepeciklerin ve seyrek çamların arasında bulunan rutubetli bir keçiyolundan giriyoruz. Bana öyle geliyor ki şu Pureh'li Kirillo'nun yaptığı gibi, büsbütün ormana çekilmek çok güzel bir şey! Ormanda geveze insanlar, kavga, dövüş, sarhoşluk yok. Orada dedemin şu iğrenç cimriliği, annemin kumlu mezarı, kısaca bir taş ağırlığı ile yüreğime çöken her şey, her şey unutulur.

Kuru bir yere geldiğimiz zaman büyükannem:

"Oturalım da biraz bir şeyler yiyelim," dedi.

Sepetinden çavdar ekmeği, yeşil soğan, salatalık, tuz, bir beze sarılı peyniri çıkardı. Dedem bütün bunlara utanarak bakıyor ve göz kırpıyor:

"Halbuki ben yiyecek hiçbir şey getirmedim, vallahi!"

"Hepimize yeter..."

Kalın bir çamın bakır renkli gövdesine yaslanarak oturuyoruz. Hava reçine kokusuyla dolu... Kırlardan hafif bir rüzgâr esiyor, ağaç dalları sallanıyor. Büyükannem esmer elleriyle otları yoluyor ve bana avratotunun, kılıçkıranın, sinirli yaprak otunun şifalı özelliklerini anlatıyor; eğreltiotu gibi bazı otların büyülü gücünden söz ediyor.

Dedem kurumuş dalları kesiyor. Ben de bu kesilenleri bir araya toplamak zorundayım. Ama ben, dedem farkına varmadan büyükannemin arkasından ormanın sık yerine dalıyorum. Büyükannem, güçlü gövdeler arasında sessizce yürüyor ve âdeta suya dalar gibi, çam iğneleriyle örtülü yerlere boyuna eğiliyor, yürürken kendi kendine konuşuyor:

"Gök mantarlar erken baş vermiş, bu yıl mantar az olacak! Ey, Allah'ım, sen fakir fukarayı az düşünüyorsun! Fakirler için mantar ne güzel bir besindir."

Beni fark etmemesine çalışarak, sessizce, sakına sakına arkasından yürüyorum: Onun Tanrıyla, otlarla, kurbağalarla olan konuşmasına engel olmak istemiyorum.

Ama o beni görüyor:

"Dedenin yanından kaçtın mı yoksa?" diye soruyor ve yeşil elbiselerini giymiş siyah toprağı saygı ile selamlayarak çok eski zamanlarda, insanlara kızan Tanrının nasıl bütün dünyayı suya boğduğunu ve bütün yaratıkları nasıl yok ettiğini anlatıyor:

"Fakat çok kutsal Bakire Meryem, her şeyin tohumunu önceden bir sepete doldurup saklamış. Sonra da güneşe dönüp yalvarmış: 'İyi güneşim,' demiş, 'Ne olursun, dünyayı bir ucundan öteki ucuna kadar kurut! Bunun için de insanlar sana zafer şarkıları düzerler!' Güneş toprağı kurutmuş. Meryem Anamız da sakladığı tohumları ekmiş. Bir de Allah ne görsün, yeryüzü yeniden canlı varlıklarla, otlarla, hayvanlarla, insanlarla dolmamış mı? 'Benim irademe karşı gelen kimdir?' diye sormuş. Meryem Anamız da işlediği suçu söyleyerek ondan af dilemiş. Zaten yeryüzünün bu çıplak halinden Allah da üzüldüğü için ona: 'İyi yapmışsın!' demiş."

Hikâye hoşuma gidiyor, ama ben şaşkın şaşkın çok ciddi bir eda ile soruyorum:

"Gerçekten de böyle mi olmuş? Halbuki Meryem Anamız tufandan çok sonra dünyaya gelmiş!"

Şaşma sırası büyükanneme gelmişti:

"Sana bunu kim söyledi?"

"Okulda öğrendim, kitaplarda yazılı."

Cevabım onu yatıştırıyor, bana öğüt veriyor:

"Bırak şunları, unut şu kitapları! Onların hepsi de yalan söylüyor, yani şu kitaplar!"

Sessizce, neşe ile gülümsüyor.

"Neler de uyduruyorlar şu budalalar!.. Allah varmış da annesi yokmuş, böyle şey olur mu? Öyleyse Allah'ı kim doğurmuş?.."

"Bilmiyorum."

"Ne âlâ! 'Bilmiyorum'a kadar öğrenmişsin!"

"Papaz, Meryem Anamızın, Yuvakim ile Anna'dan dünyaya geldiğini söylüyor."

Büyükannem artık kızmaya başlıyor. Karşıma dikilmiş, dik dik, ta gözlerimin içine bakıyor:

"Bu hesapça Meryem, Marya Yakovlevna oluyor, öyle mi? Sen böyle düşünecek olursan ben seni döverim!"

Ama arkasından hemen anlatmaya koyuluyor:

"Allah'ın annesi her zaman, her şeyden önce vardı. Allah ondan doğdu. Sonra da..."

"Peki, ya Hazreti İsa?.."

Büyükannem utanarak gözlerini kapıyor ve susuyor.

"Ya Hazreti İsa, evet, evet, ya o?.."

Onu mat ettiğimi, ilahi sırlarla onu şaşırttığımı görüyorum, bu canımı sıkıyor.

Gittikçe ormanın derinliklerine, güneşin altın ışınlarıyla parça parça bölünmüş mavimtırak bir sisin içine giriyoruz. Ormanın cana yakın ılıklığı içinde, insanda hayal kurmak isteğini uyandıran hülyalı ve çok özel bir gürültü, yavaşça soluk alıyor. Eğri gagalı birtakım kuşlar gagalarını gıcırdatıyor, tarlakuşları ötüyor, guguk kuşu gülüyor, karatavuk ıslık çalıyor, ispinozun bitmez tükenmez şarkıları hiç durmadan duyuluyor, tuhaf bir kuş olan flurcun, kederli bir hava tutturmuş... Zümrüt renkli kurbağalar ayaklarımızın dibinde sıçrıyor, ağaç kökleri arasına pusu kurmuş bir karayılan, yaldızlı küçük başını kaldırmış onları gözlüyor. Çam ağacında bir sincap takırdıyor, kabarık kuyruğu bir görünüyor, bir kayboluyor. İnsan, inanılmayacak kadar çok şey görüyor, boyuna da yeni yeni şeyler görmek, durmadan uzaklara gitmek istiyor.

Çam gövdeleri arasından, saydam, âdeta havadan yapılmış dev vücutlu insan hayaletleri görünüyor ve yeşil koyuluklar içinde kayboluyor. Bu arada, yer yer, mavi, gümüşi gökyüzü fark ediliyor. Ayaklarımın altında yosun, yabani kırmızı mersin ve bataklık fundalarının kurumuş lifleriyle işlenmiş, kabarık bir halı

gibi uzanıyor. Otlar arasında böğürtlenler, kırmızı kan damlacıkları halinde pırıldıyor, mantarların keskin kokusu burunları gıdıklıyor.

Büyükannem içini çekerek dua ediyor:

"Allah'ın kutsal anası, yeryüzünün parlak ışığı!"

Büyükannemin ormanda, âdeta buranın sahibi ve onu çevreleyen her şeyin akrabası imiş gibi bir hali var. Dişi ayı edasıyla yürüyor, her şeyi görüyor, her şeyi övüyor, her şeye şükrediyor. Âdeta vücudundan ormanın içine bir sıcaklık yayılıyor. Üstüne bastığı yosunların, o geçtikten sonra düzelip kalkışını seyretmek özellikle hoşuma gidiyor.

Yürüyor ve düşünüyorum: Eşkıya olmak, cimrileri, zenginleri soymak ve bunlardan aldıklarımı fakir fukaraya dağıtmak ne iyi şey! Varsın herkes tok ve neşeli olsun! İnsanlar birbirini kıskanmasın, aç köpekler gibi birbirine saldırmasın! Sonra, büyükannemin Allah'ına, Kutsal Bakiresine kadar varmak, onlara bütün gerçeği, insanların ne kadar kötü yaşadıklarını, birbirlerini pis kumların içine nasıl gömdüklerini bir bir anlatmak da iyi bir şey! Hem ben onlara yeryüzünde, hiç de olmaması gereken ne kadar can sıkıcı şey bulunduğunu da söylerdim. Meryem Ana bana inanırsa, her şeye başka bir düzen, daha iyi bir biçim verebilmem için, bana gereken aklı bağışlamasını, insanların bana inanarak, beni dinlemelerini sağlamasını rica ederdim. Ben nasıl daha iyi yaşanabileceğini araştırırdım. Benim küçük oluşumun hiçbir zararı yoktu. Çünkü akıllı adamlar, filozoflar Hazreti İsa'ya inanıp onun sözünü dinledikleri zaman, İsa benden topu topu bir yaş büyükmüş!

Düşüncelere daldığım bir gün, derin bir çukura yuvarlanmıştım. Ensem sıyrılmış, bir ağaç dalı kalçama batmıştı. Çukurun dibinde, reçine gibi yapışkan ve soğuk bir çamurun içinde oturuyor, bu çukurun içinden kendi kendime çıkamayacağımı, büyük bir utanç duyarak hissediyordum. Bağırarak büyükannemi korkutmak da iyi bir şey değildi, ama yine de ona seslendim.

Acele beni çukurdan çıkardı. İstavroz çıkararak:

"Tanrıya şükürler olsun! Dua et ki in boşmuş, ya içinde sahibi olsaydı ne yapardın?"

Gülmeleri arasında ağlamaya koyuldu. Sonra beni dereye götürdü, yüzümü yıkadı, acımı dindirecek bazı yapraklar koyduktan sonra gömleği ile yaramı sardı. Sonra demiryolu kulübesine gittik. Eve kadar gidemedim, takatten düşmüştüm.

Hemen her gün büyükanneme yalvarıyordum:

"Ne olursun, ormana gidelim!"

O da seve seve razı oluyordu. Böylece bütün yaz mevsimini, sonbaharın son günlerine kadar ot, çilek, mantar, ceviz toplayarak, ormanda geçirdik. Topladıklarımızı büyükannem satıyor, parasıyla geçiniyorduk.

Ona hiç de yük olmadığımız halde, dedem:

"Hazır yiyiciler," diye bize çatıyordu.

Orman bende bir gönül ferahlığı ve rahatlık duygusu uyandırmıştı. Bu duygu ile bütün acılarım dağılıyor, hoşa gitmeyen her şeyi unutuyordum. Aynı zamanda, duygularımda özel bir seziş keskinliği de gelişiyordu: İşitme ve görme olanaklarım keskinleşiyor, belleğim daha duyarlı bir hal alıyor, izlenim dağarcığım derinleşiyordu.

Ve büyükannem, her gün biraz daha fazla beni şaşırtıyordu. Onu yeryüzünde bütün insanların en yükseği, en iyi yüreklisi, en akıllısı saymaya alışmıştım. O da durmadan bu inancımı kuvvetlendiriyordu.

Bir akşam akmantar toplamış, eve dönüyorduk. Ormanın kenarına vardığımız zaman büyükannem, şöyle biraz dinlenmek için oturdu. Ben de, acaba biraz daha mantar bulabilir miyim diye, yeniden ağaçların arasına daldım.

Birdenbire büyükannemin sesini duydum ve şunu gördüm: Keçiyolunun kenarına oturmuş, sessizce mantarların köklerini kesiyordu, yanı başında da, böğürleri çökmüş, dili dışarıda boz bir köpek duruyor. Büyükannem:

"Haydi bakalım, çekil buradan, çekil, yolun açık olsun!" diye söyleniyordu.

Bu olaydan az önce Valyok, köpeğimi zehirlemişti. Bu yeni köpeği kendime alıştırmak için içimde güçlü bir istek duydum. Hemen keçiyoluna çıktım. Köpek tuhaf bir biçimde sırtını kamburlaştırdı. Boynunu çevirmeden aç gözlerinin yeşil bakışıyla beni süzdü ve kuyruğunu bacakları arasına kısarak ormanın içine sıçradı. Duruşu, tavrı köpeğe benzemiyordu. Arkasından ıslık çalınca deli gibi çalıların içine daldı.

Büyükannem gülümseyerek sordu:

"Gördün mü? İlkin ben de aldandım, onu bir köpek sandım, ama sonra baktım ki dişleri kurt dişi, sonra boynu da kurt boynu. Hatta korktum bile. Ona: 'Kurtsan çekil bakalım buradan!' dedim. Çok şükür ki kurtlar yazın uslu oluyor!"

Hiçbir zaman ormanda yolunu şaşırmazdı. Yanlışsızca evin yolunu bulup çıkardı. Otların kokusundan, falan yerde hangi mantarın, filan yerde de hangi mantarın bulunması gerekeceğini anlardı. Sık sık da beni sınardı:

"Kızıl mantar hangi ağacı sever? Yenen mantarı zehirli mantardan nasıl ayırt edersin? Eğreltiotunu hangi mantarlar sever?.."

Ağaçların kabukları üzerindeki belirsiz tırmıklardan sincap yuvalarını keşfeder ve bana gösterirdi. Ben ağaca tırmanır, hayvanın kış için biriktirdiği cevizleri aşırırdım. Bazen bir yuvanın içinden on funta* yakın ceviz bulduğum olurdu.

Bir seferinde böyle bir işle uğraşırken, avcının biri, vücudumun sağ yanına yirmi yedi saçma isabet ettirmişti. Bunlardan on birini büyükannem iğne ile çıkarmıştı. Ötekiler yavaş yavaş çıkarak, uzun yıllar derimin içinde kaldı.

Acıya dayanışım büyükannemin hoşuna gidiyordu. Bana:

"Aferin, dayanıklı olanın bilgisi de olur," derdi.

Ceviz ve mantar satışından biraz parası birikti mi, hemen, "gizli sadaka" yoluna başvurarak pencere kenarlarına bırakır-

---

* Funt: 400 gramlık bir ağırlık ölçüsüdür. *-çev.*

dı. Halbuki kendisi pazar günleri bile yırtık ve yamalı urba giyerdi.

Dedem:

"Bir dilenciden beter halin var, beni rezil ediyorsun," diye homurdanırdı.

Büyükannem aldırmaz:

"Sana ne?.." diye cevap verirdi. "Ben senin kızın değilim, gelin olmaya da kalkışmıyorum."

Kavgaları gittikçe sıklaşıyordu.

Dedem canı sıkılmış bir halde bağırırdı:

"Başkalarından daha günahkâr değilim, ama herkesten çok acı çekiyorum!"

Büyükannem onu kızdırırdı:

"Şeytanlar herkesin ne mal olduğunu çok iyi bilir!"

Yalnız kaldığımız zaman da bana:

"Benim ihtiyar, şeytanlardan korkuyor," derdi, "Şeytan korkusu yüzünden bak ne kadar çabuk ihtiyarlıyor! Ah, zavallı adam!.."

Yaz süresince çok güçlenmiş, arkadaşlarımın yaşayışına ve Lüdmila'ya olan ilgimi kaybederek ormanda yabanileşmiştim. Şimdi bana Lüdmila ukala görünüyordu.

Bir gün dedem şehirden sırılsıklam bir halde döndü. –Mevsim sonbahardı, yağmurlar başlamıştı.– Kapının eşiğinde bir serçe gibi silkindikten sonra böbürlene böbürlene:

"E, küçük serseri, yarın hazır ol bakalım işe!" dedi.

Büyükannem öfkeli öfkeli sordu:

"Yine nereye?"

"Kız kardeşin Matriyona'ya, onun oğlunun yanına!"

"Bu buluşunu hiç de beğenmedim, baba!"

"Sus, aptal! Belki de bir ressam olur."

Büyükannem hiçbir şey söylemeden başını eğdi.

Akşama, Lüdmila'ya şehre gideceğimi, oraya yerleşeceğimi söyledim. Düşünceli bir eda ile:

"Yakında beni de oraya götürecekler," diye haber verdi. "Babam, bacağımın büsbütün kesilmesinden yana; bacaksız, sapasağlam bir hale gelecekmişim!"

Yaz içinde zayıflamıştı. Yüzünün derisi mavimtırak bir hal almış, gözleri büyümüştü.

"Korkuyor musun?" diye sordum.

"Korkuyorum," dedi ve sessizce ağlamaya başladı.

Onu avutabilecek bir söz bulamıyordum, çünkü ben kendim de şehir hayatından korkuyordum. Uzun süre birbirimize sokulmuş bir halde, hazin bir sessizlik içinde oturduk.

Yaz olsaydı, büyükannemi kandırır, çocukluğunda yaptığı gibi, dilenmeye çıkardık. Lüdmila'yı yanımıza alabilirdik, onu arabanın içinde gezdirirdim.

Ama, sonbahardı. Islak bir rüzgâr sokaklarda uçuşuyordu. Gökyüzü bitmez tükenmez bulutlarla örtülüydü. Toprak, suratını buruşturmuş, kirli, kederli bir hal almıştı.

IV

İŞTE yeniden şehirdeyim. Tabuta benzeyen iki katlı beyaz bir evdeyim. Ev yeniydi ama, şişkin ve hantal bir şeydi: Âdeta birdenbire zenginleşerek hemen patlayıncaya kadar yemek yiyip karnı şişen bir fakire benziyordu. Yanlamasına sokağa bakıyordu. Her katında sekizer pencere vardı. Evin yüzünün olması gereken tarafta ise dörder pencere bulunuyordu. Alt kattaki pencereler, dar bir geçide ve avluya bakıyordu. Üst kattaki pencereler ise bir çitin üzerinden, çamaşırcı kadının kulübesine ve pis bir hendeğe açılıyordu.

Ortada, benim anladığım manada sokak falan yoktu. Evin önünde, iki yerden dar geçitlerle kesilmiş bir hendek uzanıyordu. Hendek, sol tarafından, ağır hizmet hükümlülerinin bulunduğu bir hapishaneye dayanıyordu. Evlerin bütün çöpleri bu hendeğe atılıyordu. Hendeğin dibi, koyu yeşil bir çamur deryası halindeydi. Hendeğin sağında, söğüt ağaçlarıyla çevrili, ekşi ekşi kokan Zvezdin havuzu bulunuyor. Hendeğin ortası, evin tam karşısına rastlıyor; yarısı süprüntü ile, ısırganlarla, dulavratotlarıyla, yabani kuzukulaklarıyla örtülü, öteki yarısında ise papaz Dorimedont Pokrovski bir bahçe yapmış. Bahçenin içine de, yeşile boyanmış ince tahtalardan bir kameriye oturtmuş. Bu kameriyeye taş atılınca, tahtalar çatırtı ile kırılmakta idi.

Semt, fena halde can sıkıcı ve iğrenç derecede pisti. Sonbahar bu pis, bu killi toprağı berbat etmiş, kene gibi ayaklara yapışan kızıl bir çamsakızı haline getirmişti. Ben ömrümde böylesine dar bir alan içinde, böylesine çok çamur görmemiştim. Kırların, ormanların temizliğine alıştıktan sonra, şehrin bu köşesi üzerimde can sıkıcı bir etki yapıyordu.

Hendeğin ötesinde kurşuni renkte ve kırık dökük birtakım tahta perdeler uzanıyor. Uzakta, bunların arasında, çırak olarak kundura mağazasında çalıştığım sıralarda kışın oturduğum boz renkli evi görüyorum. Bu evin yakınlığı beni büsbütün bunaltıyor. Neden tekrar bu sokakta oturmak zorunda kalmıştım?..

Patronumu tanıyorum. Çatlak bir sesle, gülünç bir biçimde, "Andrey Baba! Andrey Baba!" diye haykıran kardeşiyle beraber annemlere gelip giderdi.

İkisi de hiç değişmemiş: Gaga burunlu, uzun saçlı olan büyüğü hoş ve galiba da iyi bir adam. Küçüğü Viktor'un ise at suratı ve çilli yüzü olduğu gibi kalmış. Büyükannemin kız kardeşi olan anneleri, aksi ve dırdırcı bir kadın. Büyüğü evli. Karısı, kellifelli, has ekmek gibi bembeyaz bir kadın. İri ve simsiyah gözleri var.

Daha ilk geldiğim günlerde, iki kez bana:

"Annene, boncuklu ipek bir pelerin hediye etmiştim," dedi.

Anneme bir hediye verebileceğine, annemin de bunu kabul edeceğine, nedense bir türlü inanmak istemiyordum. Bu ipek pelerin hikâyesini bana bir defa daha hatırlatınca, dayanamadım:

"Hediye ettim diye ne böbürlenip duruyorsun," dedim.

Korku ile geri sıçradı:

"Neee?.. Sen kiminle konuşuyorsun?.."

Yüzü kırmızı lekelerle örtüldü, gözleri fırladı. Kocasını çağırdı.

Kocası, elinde pergel, kulağı arkasında kalem olduğu halde mutfağa geldi. Karısının anlattıklarını dinledikten sonra bana dönerek:

"Ona ve herkese 'siz' demeli, terbiyesizce konuşmamalısın!" dedi.

Sonra da, canı sıkılmış bir halde, karısına:

"Saçma sapan şeyler için beni rahatsız etme," diye ekledi.

Karısı:

"Nasıl, saçma sapan şeyler mi? Eğer ailen..." diyecek oldu.

Patronum:

"Şeytan alsın şu aileyi," diye bağırdı ve kaçtı.

Bu insanların büyükannemle akraba olmaları benim de hoşuma gitmiyordu. Benim gördüğüme göre akrabalar birbirlerine bir yabancıdan daha kötü davranıyor, çünkü birbirlerinin kötü ve gülünç yanlarını bir yabancıdan daha iyi biliyorlar. Daha ağır dedikodu yapıyor, daha sık kavga edip dövüşüyorlardı.

Patronum hoşuma gidiyordu. Saçlarını kulaklarının arkasına yerleştirerek, başını güzel bir biçimde sallıyordu. Nedense bana "İyi İş"'i* hatırlatıyordu. Sık sık, ağız dolusu gülerdi. Kurşuni renkteki gözlerinin tatlı ve yumuşak bir bakışı vardı. Atmaca gagasını andıran burnunun iki yanında gülünç birtakım çizgicikler, tuhaf bir biçimde oynaşıp duruyordu.

Tatlı bir gülümseyişle küçük ve sık dişlerini göstererek, annesine ve karısına:

"Artık kavgayı kesin, yabani tavuklar!" diye söylenirdi.

Gelinle kaynana, her gün kavga ediyordu. Bu kavgaların böylesine kolay ve çabuk çıkışına çok şaşıyordum. Daha sabahtan, ikisi de, saçları darmadağınık, göğüs bağır açık, âdeta evin içinde yangın çıkmış gibi, bir odadan öteki odaya mekik dokumaya başlardı. Yalnız sabah kahvaltısı ile öğle ve akşam yemeklerinde dinlenmek şartıyla, bütün gün koşup dururlardı. Fevkalade çok, sarhoş oluncaya kadar içerler, yoruluncaya kadar yerlerdi. Yemek sırasında yiyecekten söz ederler, büyük kavgaya bir hazırlık olmak üzere, alttan alta atışırlardı. Kaynana ne pişirirse pişirsin, gelin mutlaka:

"Benim annem bunu böyle yapmaz," diye söylenirdi.

"Böyle yapmaz, yani daha kötü yapar!"

"Hayır, daha iyi!"

"O halde annenin yanına git!"

"Ben bu evin hanımıyım!"

"Ya ben neyim?"

Patronum lafa karışırdı.:

"Yeter artık, yabani tavuklar! Kuzum, siz aklınızı mı oynattınız?"

* "İyi İş", Gorki'nin *Çocukluğum* adlı eserindeki kişilerden biridir. *-çev.*

Evin içinde her şey, anlatılamayacak kadar tuhaf ve gülünçtü: Mutfaktan yemek odasına geçmek için, evin biricik dar ve küçük helasından geçmek gerekiyordu. Semaver ve yemekler hep heladan geçirilerek yemek odasına getirilirdi. Neşeli şakaların konusunu, sık sık da gülünç bazı yanlışlıkların kaynağını hep bu hela oluştururdu. Heladaki su haznesine su taşımak benim görevimdi.

Evin ana kapısı ile hela kapısı arasında mutfakta yatıyordum. Ocağın sıcaklığı başıma vuruyor, kapıdan giren rüzgâr ayaklarımı üşütüyordu. Yatarken bütün paspasları toplar, ayaklarımın üstüne koyardım.

Büyük salon, pencere aralarındaki iki aynasıyla, *Niva* dergisinin armağanı olan altın çerçeveli tablolarıyla, iki oyun masasıyla, bir düzine Viyana sandalyesiyle boş ve sıkıntılı idi. Küçük misafir odası, alaca bulaca kapitone mobilya ile, "çeyiz" olarak getirilmiş tabaklarla ve gümüş çay takımları ile tıklım tıklım doluydu. Burası birbirinden büyük üç lamba ile aydınlanıyordu. Penceresiz, karanlık yatak odasında, geniş bir karyoladan başka, yaprak tütünü ve papatya kokusu yayan birtakım sandıklar ve dolaplar vardı. Bu üç oda daima boştu. Evin sahipleri ise, birbirlerini rahatsız ettikleri küçük yemek odasında sıkışık bir halde oturuyorlardı. Sabah çayından sonra saat sekizde, patron ve kardeşi hemen masanın yerini değiştirir, üzerine beyaz tabaka kâğıtlar, cetveller, kurşunkalemler, çini mürekkebi hokkaları yerleştirir, biri masanın bir ucunda, ötekisi de onun karşısında olmak üzere çalışmaya koyulurlardı. Masa sallanırdı. Bütün odayı kapladığı için, patronun karısı ile çocukların dadısı, çocukların yattıkları odadan çıkınca, masanın bir kenarına çarparlardı. Viktor:

"Buralarda dolaşıp durmayın," diye bağırırdı.

Patronun karısı, dargın bir sesle kocasına rica ederdi:

"Vasya, kuzum, şuna söyle de bana bağırıp durmasın!"

Kocası, işi tatlıya bağlamak düşüncesiyle:

"Ama, sen de masayı sarsma," derdi.

"Ama ben gebeyim, burası da daracık!"

"Şu halde biz de salona gidip çalışalım!"

Ama karısı öfkeyle çıkışırdı:

"Aman Allahım, salonda çalışıldığı görülmüş şey midir?"

Helanın kapısından, kocakarı Matriyona İvanovna'nın, ocağın ateşiyle kızarmış öfkeli yüzü uzanır:

"Görüyorsun ya, Vasya," diye bağırır, "sen çalışıyorsun, o bir türlü dört odaya sığışamıyor! Kenarın dilberi..."

Viktor, şeytanca bir gülüşle, bıyık altından gülümser. Patron ise:

"Yeter artık!" diye seslenirdi.

Ama gelin, kaynanasını en ağır küfürlerle iyice sıvadıktan sonra bir sandalyeye yığılır ve inler:

"Gideceğim, ölüyorum!"

Kendini tutmak için harcadığı çabadan yüzü sapsarı kesilen patron bağırır:

"Çalışmama engel olmayın, Allah belanızı versin!.. Ev değil, tımarhane! Sizi beslemek için belim kırılıyor! Ah sizi yabani tavuklar!"

İlkin bu kavgalar beni korkutuyordu. Hele patronun karısı ekmek bıçağını kapıp helaya girerek, iki kapısını kapattıktan sonra acı acı haykırmaya başladığı gün, fena halde korkmuştum. Bir an bütün ev sessizleşmişti. Sonra patron elleriyle kapıya dayanarak eğildi ve bana seslendi:

"Sırtıma çık, camı kır, çengeli kaldır!"

Çabucak sırtına sıçradım, kapının üzerindeki camı kırdım. Ama aşağı eğilince, patronun karısı, bıçağın sapı ile kafama kafama vurmaya başladı. Ama ben yine de kapıyı açmayı başardım. Patronum, kavga gürültü karısını dışarı çıkardı, elinden bıçağı aldı. Mutfakta oturup acıyan kafamı ovuştururken, boşa acı çekmiş olduğumu anladım: Bıçak kördü. Bununla gırtlak kesmek şöyle dursun, doğru dürüst ekmek bile kesilemiyordu. Patronun sırtına çıkmam da gerekmiyordu. Bir sandalyeye binerek de pekâlâ camı kırabilirdim. Sonra, büyük bir insanın çengeli kaldırması daha uygundu, çünkü onun kolları daha uzundu. Bu olaydan sonra artık evdeki kavgalardan korkmaz oldum.

İki kardeş kilise korosunda şarkı okurdu. Bazen çalışırlarken, hafiften bir şarkıya başlarlardı. Büyüğü bariton bir sesle:

Sevdiğim kızın yüzüğünü
Denize düşürdüm.

diye başlar, küçüğü tenor sesiyle devam ederdi:

Bu yüzükle beraber
Dünya mutluluğunu da kaybettim.

Çocukların odasından patronun karısının yavaşça bağırdığı duyulurdu:

"Siz galiba çıldırdınız! Çocuk uyuyor..."

Ya da:

"Sen evlisin Vasya, kızlardan söz eden şarkıları söylemesen de olur... neye sanki?.. Zaten yakında akşam duası çanları da çalınacak..."

"O halde biz de bir ilahi söyleriz..."

Patronun karısı, dini havaları rastgele bir yerde, hele burada söylemenin doğru olmayacağını anlatmaya çalışır ve çok anlamlı bir biçimde eliyle küçük kapıyı gösterirdi.

Patron:

"Apartmanı değiştirmemiz gerek, yoksa..." diye söylenirdi.

Masayı değiştirmek gerektiğini de aynı biçimde sık sık tekrarlardı. Ben bu lafları tam üç yıl dinledim.

Patron ailesinin başkaları üzerine konuştuklarını dinlerken, daima kundura mağazasını hatırlıyordum. Orada da aynı şeyleri söylüyorlardı. Patronlarımın da, şehirde kendilerini en üstün kişiler saydığını, görgü kurallarını herkesten iyi bildiklerine inandığını ve benim anlamadığım bu görgü kurallarına dayanarak insanlar üzerine merhametsizce birtakım yargılarda bulunduklarını açıkça görüyordum. Onların bu yargıları bende, patronlarımın görgü kurallarına karşı müthiş bir kin ve can sıkıntısı uyandırıyordu. Bu görgü kurallarını bozmak benim için bir zevk kaynağı oldu.

İşim başımdan aşkındı: Bir kadın hizmetçinin bütün işlerini görüyordum. Çarşamba günleri mutfağın tahtalarını siliyor, semaveri ve bakır kapları ovuyordum. Cumartesi günleri bütün evin tahtalarını ve iki merdiveni yıkıyordum. Sobaların odunlarını kırıyor ve yukarı taşıyordum. Bulaşıkları yıkıyor, sebzeleri ayıklıyor, patronun karısıyla pazara giderek aldıklarını küfe ile arkasından taşıyordum. Bakkala, eczaneye de ben gidiyordum.

En yakın amirim, büyükannemin kız kardeşiydi. Bu, gürültü patırtıcı, anlatılamayacak kadar huysuz bir kocakarıydı. Sabahları çok erken, saat altıda kalkardı. Şöyle üstünkörü yüzünü yıkadıktan sonra, sırtında geceliği ile, Meryem Ana'nın resmi önüne diz çöker, uzun uzun hayatından, çocuklarından ve gelininden Allah'a şikâyet ederdi.

Sesi gözyaşlarından düğümlenmiş bir halde, bir tutam biçiminde birleştirilmiş üç parmağı alnında:

"Allahım, senden hiçbir şey istemiyorum," diye dua ederdi. Hiçbir şeye ihtiyacım yok, yalnız dinlenmeme izin ver, bana gönül rahatlığı ver, bunu senin lütfundan bekliyorum, Allahım!.."

Onun bu yaygarası beni uyandırırdı. Gözlerimi açınca, yorganın altından onu gözetler, bu ateşli dualarını korku ile dinlerdim. Sonbahar sabahı, mutfak penceresinin yağmurla ıslanmış camları arasından belli belirsiz içeri bakmaktadır. Yerde, soğuk alacakaranlıkta, kurşuni bir hayalet telaşlı telaşlı elini sallayarak sallanır. Küçücük başını örten, yana kaymış yemenisinin altından omuzlarına ve ensesine doğru açık renk, seyrek saçlar dökülmüş. Yemeni boyuna başından kayar. Kocakarı, sol elinin sert bir hareketiyle onu düzeltirken, mırıldanır:

"Paralanasıca!.."

Kuvvetle alnına, karnına, omuzlarına vurur ve fısıldar:

"Allahım, hatırım için, gelinimin cezasını ver!.. Bana ettiği bütün kötülükleri hesaba kat! Sonra, oğlumun gözünü aç! Hem de karısıyla Viktor'un üzerine aç! Allahım, Viktorcuğuma da yardım et, lütuf ve merhametini ondan esirgeme!.."

Viktor da buracıkta, mutfakta, tahta bir kerevet üstünde yatıyor. Annesinin gürültüleriyle uyanınca, uykulu bir sesle bağırıyor:

"Anne, yine sabah karanlığında bağırmaya başladınız, bu düpedüz felaket!"

Kocakarı, suçlu suçlu:

"Peki, peki, sen uyu!" diye mırıldanıyor. Bir iki dakika sessizce sallanıyor. Sonra birdenbire, kinci bir sesle yeniden başlıyor. "İnşallah kemiklerine kadar hastalık işlesin, ocakları sönsün, evleri yıkılsın!"

Dedem bile böylesine korkunç beddualar etmezdi.

Duasını bitirince beni uyandırırdı:

"Kalk bakalım, zıbardığın yeter! Bunun için dünyaya gelmedin! Semaveri yak, odun getir. Çıraları akşamdan hazırlamadın değil mi? Ah seni!.."

Kocakarının dırdırını dinlememek için, her şeyi elimden geldiği kadar çabuk yapmaya çalışıyorum, ama ona yaranmak mümkün değil! Mutfağın içinde bir kış fırtınası gibi dolaşır, bu arada durmadan dırdır ederdi:

"Yavaş ol, iblis! Viktorcuğumu uyandırırsan sana gösteririm. Bakkala koş!"

Adi günlerde sabah kahvaltısı için ikişer funt esmer buğday ekmeği ile genç kadın için ikişer kopeklik ucuz cinsinden francala alınırdı. Ekmeği getirdiğim zaman kadınlar şüpheli şüpheli ekmeği inceler, avuçlarında tartar ve sorarlardı:

"Bunun fazladan bir parçası yok muydu? Yoktu ha? Aç ağzını bakayım!" Ve muzaffer bir eda ile haykırırlardı: "Parçayı yuvarlamış! Kırıntıları hâlâ dişlerinin arasında duruyor."

Seve seve çalışıyordum. Evin pisliğini yok etmek, tahta silmek, bakır kapları, kapı tokmalarını parlatmak hoşuma gidiyordu. Çekişmedikleri saatlerde kadınların benden söz ettiklerini birçok sefer duymuşumdur:

"Gayretli çocuk."

"Üstelik temiz de..."

"Ama çok edepsiz..."

İkisi de kendisine karşı bende bir saygı uyandırmaya çalışıyordu. Ama ben onları yarı deli sayıyor, sevmiyor, dinlemiyor ve boyuna onlara karşılık veriyordum. Genç kadın, bazı sözlerin üzerimde ne kadar kötü bir etki yaptığını anlamış olacak ki, bu sözleri daha sık tekrarlamaya başladı:

"Seni bir dilenci ailesinden aldığımızı unutmamalısın!.. Annene ipekli bir pelerin hediye etmiştim. Hem de boncuklu!"

Bir seferinde ona:

"E, ne yapalım, bu pelerin yüzünden derimi yüzdürecek değilim ya," dedim.

Genç kadın korku ile bağırdı:

"Aman Allahım, bu çocuk evi bile ateşe verebilir!"

Fena halde şaşırmıştım: Ne münasebet evi ateşe verebilirmişim?..

İkisi de sık sık beni patrona şikâyet ederdi. Patron da bana sert bir sesle:

"Kardeş, dikkat et, sonra karışmam!" derdi.

Ama bir gün annesiyle karısına, ilgisizce:

"Hani siz de maşallah iyisiniz," dedi. "Bir aygıra yüklenir gibi çocuğa yükleniyorsunuz! Onun yerinde bir başkası olsaydı, ya bu yükün altında ezilir, ya da buradan kaçıp giderdi."

Patronun bu sözleri ağlatacak kadar kadınları kızdırmıştı. Genci, ayağını yere vurarak, çılgın bir öfkeyle haykırdı:

"Hiç onun yanında böyle konuşulur mu, uzun saçlı sersem!.. Bu sözlerden sonra onun yanında benim ne değerim kalır?.. Ben gebe bir kadınım..."

Annesi ağlar gibi şikâyet ederdi:

"Allah günahını affetsin Vasili, ama şu sözlerim kulağına küpe olsun: Sen bu çocuğu bozacaksın!"

Kadınlar odadan çıkınca, patron öfkeyle:

"Küçük şeytan, görüyorsun ya, senin yüzünden ne kavgalar oluyor? Seni dedenin yanına göndereyim de yine paçavracılık et!.."

Bu harakete dayanamadım, karşılık verdim:

"Paçavracı olmak sizin yanınızda oturmaktan daha iyi! Beni bir çırak olarak yanınıza aldınız, ne öğretiyorsunuz? Bulaşık sularını dökmeyi..."

Patron canımı acıtmadan, yavaşça saçlarımdan tuttu, gözlerimin içine bakarak hayretle:

"Sen gerçekten de bir kirpisin," dedi. "Hayır kardeş, bu benim işime gelmez, hayır..."

Beni kovacağını sanmıştım... Oysa ertesi gün elinde, boru biçiminde bükülmüş bir tomar kalın kâğıt, kurşunkalem, pergel ve cetvel olduğu halde mutfağa geldi:

"Bıçakları temizledikten sonra bunu çiz!" dedi.

Kâğıdın üstünde, çok pencereli, saçakları süslü, iki katlı bir evin cephesi görünüyordu.

"İşte sana pergel! Bütün çizgileri ölç, uçlarını kâğıt üzerinde noktalarla işaret et! Sonra eline cetveli al, bu noktaların arasını kurşunkalemle birleştir. İlkin uzunlamasına, bunlar yatay çizgiler olacaktır. Sonra da dikine, bunlar da dikey çizgiler olacaktır."

Bu temiz işe ve çıraklık dönemimin başlamasına pek sevinmiştim, ama kâğıda ve aletlere, saygı dolu bir korku ile hiçbir şey anlamayarak bakıyordum.

Bununla beraber, hemen ellerimi yıkayarak işe koyuldum. Önce bütün yatay çizgileri çizdim. Doğru olup olmadıklarını kontrol ettim, hepsi de doğruydu. Ama üç tanesi fazla idi. Bütün dikey çizgileri de çizdim ve evin cephesinin çok kötü bir biçimde bozulmuş olduğunu şaşarak gördüm: Pencereler, pencere aralarının bulunduğu yere geçmiş, bunlardan bir tanesi de, duvar çizgisinin dışına kayarak, boşlukta, yapının yanında, asılı kalmıştı. Ana merdiven de, havaya doğru yükselerek ikinci katın hizasına kadar çıkmıştı. Merdivenin korkuluğu damın ortasına fırlamış, tavan arası penceresi ise bacanın üstüne konmuştu.

Neredeyse ağlayacak bir halde, uzun uzun bu düzeltilmesi olanaksız harikalara bakarak bunların nasıl meydana geldiğini anlamaya çalıştım. Doğrusu aklım bir türlü ermedi. Hayal gücü

ile işi düzeltmeye karar verdim: Bütün pencere aralarına, damın saçaklarına karga, güvercin, serçe resimleri; yerde, pencerenin önünde de, şemsiyeleri altında eğri bacaklarını pek de gizleyemeyen biçimsiz insan resimleri yaptım. Sonra da bütün bunları eğik birtakım çizgilerle süsleyerek ustama götürdüm.

Ustam kaşlarını çok yukarı kaldırdı, saçlarını karıştırdı ve asık bir suratla sordu:

"Bunlar nedir?"

"Yağmur yağıyor," diye açıkladım. "Yağmur yağarken bütün evler eğri görünür. Çünkü yağmur her zaman yanlamasına yağar. Kuşlar –bütün bunların hepsi de kuştur–, saçaklara sığınmış... Yağmur yağdığı zaman hep böyle olur. Bunlar da koşarak evlerine dönen insanlar... İşte bir bayan da yere düşmüş... İşte şu da gezgin bir limoncu..."

Patronum:

"Çok teşekkür ederim," dedi. Saçlarıyla kâğıtları süpürecek biçimde masanın üzerine eğildi. Bir kahkaha attı ve bağırdı: "Hay bin parça olasın, yabani serçe!"

Patronun karısı, karnını bir fıçı gibi sallayarak yanımıza geldi. Eserime şöyle bir göz attıktan sonra:

"Sen onu iyice bir kırbaçla!" dedi.

Ama patronum, hoşgörürlükle:

"Zarar yok," dedi. "Başlangıçta ben de bundan iyi yapmıyordum..."

Cephenin bozuk yanlarını kırmızı bir kalemle işaret ederek bana biraz daha kâğıt verdi:

"Haydi bakalım, bir daha yap! Başarıncaya kadar buna devam edeceksin!"

İkinci kopya daha iyi oldu. Yalnız pencerenin biri cümle kapısının üstüne rastladı. Ama evin boş olması hoşuma gitmedi. Evi çeşitli insanlarla doldurdum. Pencerelere, yelpazeli bayanlar, sigara içen baylar oturttum. Bunlardan sigara içmeyen biri de, hepsine nanik yapıyordu, merdivenin önünde de bir araba ve yatmakta olan bir köpek görülüyordu.

Patronum öfkeli öfkeli sordu:

"Resmi ne diye yine berbat ettin?"

İnsansız evlerin çok can sıkıcı olduğunu ona anlattım. Ama patronum beni paylamaya başladı:

"Hepsinin canı cehenneme! Öğrenmek istiyorsan çalış!.. Bu yaptıkların yaramazlıktan başka bir şey değil!.."

Nihayet bina cephesinin aslına uygun bir kopyasını yapmayı başardığım zaman çok hoşuna gitti:

"Gördün mü, dedi, en sonunda başardın! Böyle devam edersen, belki de kısa bir zamanda senden bir şeyler yaparız," dedi.

Ve bana yeni bir ödev verdi:

"Apartmanın planını yap: Odaları, kapıların, pencerelerin yerlerini belirt! Ben sana hiçbir şey göstermeyeceğim, her şeyi kendin yap!"

Mutfağa gittim, işe nereden başlayacağımı düşünmeye koyuldum.

Ama resim sanatını öğrenme işim bu noktada kaldı.

Kocakarı yanıma yaklaştı, korkutucu bir sesle sordu:

"Resim mi yapmak istiyorsun?"

Saçlarımdan yakalayarak yüzümü masaya öyle bir çarpış çarptı ki, burnum kırıldı, dudaklarım çatladı. Sonra bir sıçrayışta resmi yırttı, masanın üstündeki bütün aletleri yere fırlattı ve ellerini kalçasına dayayarak muzaffer bir eda ile bağırdı:

"Al şimdi resim yap! Hayır, bunu yapamazsın! Bir yabancıya sanat öğret, sonra da ana baba bir kardeşini kapı dışarı et, öyle mi?"

Patron koşup geldi, arkasından karısı damladı, kızılca bir kıyamettir koptu. Üçü karşılıklı birbirine saldırıyor, tükürüyor, uluyordu. Kavga mayna olup da kadınlar ağlamak için çekildikleri zaman, patron bana:

"Şimdilik sen bütün bunlardan vazgeç, öğrenmeyi bırak! Bu işin neye vardığını kendin de görüyorsun," dedi.

Bütün hayatı kadın yaygaraları arasında zehir olan bu kendini koruyamaz adama acıyordum.

Kocakarının resim yapmayı öğrenmemi istemediğini, mahsus buna engel olmaya çalıştığını ben zaten daha ilk gününden anlamıştım. Resim yapmaya oturmadan önce daima ona sorardım:

"Yapılacak bir iş var mı?"

Asık bir suratla cevap verirdi:

"Yapılacak bir şey olduğu zaman ben sana haber veririm. Sen keyfine bak, masanın başında eğlen!"

Biraz sonra da beni herhangi bir yere gönderir ya da bana:

"Merdivenleri ne biçim süpürmüşsün?" derdi. "Köşelerde süprüntü ve tozlar kalmış! Git bir daha süpür!"

Gider bakardım, tozun zerresi bile yoktu.

"Ne, benimle münakaşa mı edeceksin?" diye bağırırdı.

Bir seferinde resimlerin üstüne kvas* döktü. Bir başka defa Meryem Ana kandilini devirerek bütün resimleri yağa buladı. Âdeta küçük bir kız çocuğu gibi, çocukça bir kurnazlıkla yaramazlık ediyor, yine çocukça bir beceriksizlikle kurnazlığını gizleyemiyordu. Ne o zamana kadar, ne de ondan sonra bunun kadar çabuk ve bunun kadar kolay kızan, herkesten ve her şeyden şikâyet etmeyi böylesine delice seven bir insan görmüştüm. Bütün insanlar, genel olarak, şikâyet etmekten hoşlanır. Ama o bunu, tıpkı şarkı okur gibi, özel bir zevkle yapardı.

Oğlu Viktor'a olan sevgisi deliceydi. Bu sevgi, çılgın diyebileceğim gücüyle beni hem güldürüyor, hem korkutuyordu. Bazen, sabah duasından sonra, ocağın birinci basamağına çıkar, dirseklerini ranzanın kenar tahtasına dayayarak, ateşli ateşli mırıldanırdı:

"Oğlum, Allah'ın bana bir rastlantı olarak lutfettiği temiz ve sıcak kanım! Elmasım! Uyu benim yavrum! Uyu yavrum, uyu!.. Allah sana güzel bir rüya nasip etsin! Rüyanda, güzeller güzeli bir kız, bir kraliçe, bir zengin kızı, bir tüccar kızı gör! Düşmanların doğmadan kahrolsunlar, dostların yüzlerce yıl yaşasınlar! Kızlar, erkek ördeğin arkasından giden bir ördek sürüsü gibi arkandan koşsunlar!"

---

* Kvas: Çavdardan yapılmış bir nevi şıra. *-çev.*

Dayanılmaz bir kahkahayı zor tutuyorum: Kaba ve tembel Viktor, bir ağaçkakana benziyordu. O da onun gibi alaca bulaca, onun gibi koca burunlu, onun gibi inatçı ve mankafaydı!

Annesinin mırıltıları bazen onu uyandırırdı. Uykulu uykulu şikâyet ederdi:

"Anne cehennem ol buradan! Öyle burnumun dibinde ne zırlayıp duruyorsun? İnsana yaşamayı haram ediyorsunuz!.."

Annesi bazen boyun eğer, ocaktan iner ve gülümseyerek:

"Peki, uyu, uyu, maskara," derdi.

Ama bazen de şöyle olurdu: Bacakları kıvrılır, ocağın kenarına çarparak, ağzını açar, âdeta dili yanmış gibi, gürültülü gürültülü soluk alır, korkunç laflar, tesbih tanesi gibi dizilirdi:

"Demek böyle ha?.. Öz anneni cehenneme gönderiyorsun, seni köpoğlu köpek seni! Sen benim yüz karamsın! Vücuduma batmış melun bir kıymıksın! Seni ruhuma şeytan aşıladı! Keşke doğmadan geberseydin!"

Çirkin sözler söyler, bir sarhoş ağzıyla konuşurdu. Bu sözleri dinlerken tüylerim diken diken olurdu.

Çok az ve rahatsız bir uyku uyurdu. Bazen gecede birkaç kez ocaktan fırlar, kanepeye, benim yanıma gelir ve beni uyandırırdı.

"Ne istiyorsunuz?"

İstavroz çıkararak ve karanlıkta bir şeyler arayarak:

"Suss!" diye mırıldanırdı. "Allahım! İlyas Peygamber! Büyük çilekeş Varvara! Sen beni kazadan beladan koru!"

Titrek bir elle mumu yakardı. Koca burunlu yuvarlak yüzü dikkatle gerilir, kurşuni gözleri telaşlı telaşlı kırpışarak, yarı karanlıkta biçimini kaybetmiş eşyayı incelerdi. Mutfak büyüktü; ama sandıklarla, dolaplarla tıklım tıklım dolu olduğu için geceleyin küçük görünüyordu. Ayın ışıkları burada sessizce geziniyor, Meryem Ana tasviri önündeki hiç sönmeyen lambanın alevi titreşiyordu. Duvarda bıçaklar, dikitler gibi ışıldıyor, onların üzerindeki siyah tavalar ise gözsüz yüzlere benziyordu.

Kocakarı, tıpkı bir derenin kenarından suya iniyormuş gibi ihtiyatla ocaktan aşağı inerdi. Çıplak ayaklarını sürüyerek, kir-

li suların bulunduğu leğen üstünde asılı duran ve kesik bir başı andıran kulplu su kabının olduğu köşeye giderdi. Su fıçısı da oradaydı.

Tıkanarak, nefes nefese su içerdi. Sonra, camların üzerindeki mavimtırak kırağı dalları arasından dışarısını seyreder ve fısıltı ile:

"Allahım, beni affediniz, Allahım, beni affediniz!" diye yalvarırdı.

Bazen mumu söndürdükten sonra diz çöker ve acı acı söylenirdi:

"Beni kim sever Allahım, kimin bana ihtiyacı var?"

Ocağın üzerine çıktıktan ve ocağın ağzına doğru istavroz çıkardıktan sonra, ocağın üst bölümündeki kapağın iyice kapalı olup olmadığını gözden geçirirdi. Soba karasıyla eli kirlenir, müthiş küfürler savururdu. Sonra, âdeta göze görünmez bir güç tarafından vurulmuş gibi, birdenbire uyuyakalırdı.

Ona kızdığım zamanlar kendi kendime düşünürdüm: Ne yazık ki dedem bu kadınla evlenmemiş! Kadın onu bir burgu gibi delerdi. Hoş, dedem de onun canına okurdu ya!

Ona sık sık kızardım, ama şiş ve yumuşak yüzünde keder gölgelerinin dolaştığı, gözlerinin yaşla dolduğu günler de olurdu. O zaman, çok inandırıcı bir dille:

"Bana kolay mı zannediyorsun?" diye dert yanardı. "Çocuk doğurdum, onları büyüttüm, adam ettim. Neye yarar? Onlara aşçılık edip duruyorum. Bu benim hoşuma mı gidiyor sanıyorsun? Oğlum yabancı bir kadın getirdi ve kendi kanından olan ailesini ona feda etti. Bu iyi bir şey mi sanıyorsun? Ha?.."

Samimi olarak:

"Hayır, iyi bir şey değil," diye cevap verirdim.

"Ya, bak görüyor musun?"

Ve gelininden edepsizce söz etmeye koyulurdu:

"Onunla hamama gittim. Onu çıplak gördüm. Bilmem ki nesiyle övünüyor? Sanki böylelerine güzel mi denir?"

O her zaman kadınla erkek arasındaki ilişkilerden şaşılacak derecede iğrenç bir dille söz ederdi. Önceleri sözlerinden tiksini-

yordum, ama kısa bir zaman sonra onların ağır bir gerçeği taşıdığını sezinleyerek, büyük bir ilgi ile ve dikkatle dinlemeye alıştım.

Avcuyla masaya vurarak vızıldardı:

"Kadın bir güçtür. O Allah'ı bile kandırmıştır. Ya, işte böyle! Havva yüzünden bütün insanlar cehennemi boyluyor. Ya, böyle işte."

Kadının gücünden durmadan söz edebilirdi. Bana öyle geliyordu ki bu konuşmalarıyla birini korkutmak istiyordu. Belleğimde özellikle yer eden en güçlü nokta, "Havva Anamızın Allah'ı kandırması" oldu.

• • •

Avlumuzda, büyük bir binanın çıkıntısı halinde, bir apartman kadar kocaman ve iki bölükten yapılmış bir ev bulunuyordu. Evin her bölüğünde dörder daire olmak üzere, sekiz daire vardı. Bu dairelerden dördünde subaylar, beşincisinde de alay papazı oturmaktaydı. Avlu emir ve hizmet erleriyle kaynaşıp duruyordu. Bunlara, çamaşırcı, hizmetçi, aşçı kadınlar gelip giderdi. Bütün mutfaklarda hiç durmadan gözyaşlı, kavgalı, küfürlü, dövüşlü aşk maceraları geçer, facialar yaşanırdı. Erler birbirleriyle, toprak işçileriyle, bazen de ev sahibinin adamlarıyla dövüşür, kadınları döverdi. Avlu, sefahat ve ahlak bozukluğu adını taşıyan hallerle; sağlam ve gürbüz delikanlıların önüne geçilmez şehvet açlığıyla dolup dolup taşıyordu. Zalim bir şehvetle, aptalca bir sadizmle, galiplerin çirkin övünüşü ile dolu olan bu hayat, patronlarım tarafından öğle ve akşam yemeklerinde, sabah kahvaltılarında, bütün ayrıntılarıyla ve edepsizce tartışılırdı. Kocakarı, avluda olup biten her şeyi, her zaman bilir ve kötüye yoran bir halle, bunları ateşli ateşli anlatırdı.

Genç kadın, kalın dudaklarıyla hafifçe gülümseyerek bunları dinler, Viktor kahkahalar atar, patronum ise, suratını buruşturarak:

"Yeter, anne!.." diye söylenirdi.

İhtiyar kadın:

"Aman Allahım, artık bir kelime söylemeye de hakkım yok!.." diye sızlanırdı.

Viktor da ona cesaret verirdi:

"Devam ediniz anne, sıkılacak ne var!.. Hep biz bizeyiz!"

Böyle edepsizce şeylerin "biz bize" iken konuşulmasına neden izin verildiğini bir türlü anlayamazdım.

Büyük oğlan, annesine tiksintili bir acıma duygusu ile davranır, onunla baş başa kalmaktan çekinirdi. Şayet bu olursa, anne, gelininden şikâyet eder ve muhakkak ondan para istemekle sözünü bitirirdi. Oğlu hemen annesinin eline iki üç ruble ve biraz da gümüş ufaklık sıkıştırırdı.

"Anneciğim, benden boşuna para alıyorsunuz!.. Paraya acımıyorum, ama boşuna alıyorsunuz!.."

"Ben bunu fakirler için alıyorum... Kiliseye mum parası..."

"Ne fakirleri canım! Siz şu Viktor'u eninde sonunda bozacaksınız!.."

"Sen kardeşini sevmiyorsun, bu senin için çok günah!.."

Patronum, sözü daha fazla uzatmak istemeyerek çekilip giderdi.

Viktor, annesine kaba ve alaycı davranırdı. Son derece oburdu, daima karnı açtı. Annesi pazar günleri pufböreği yapar, birkaçını bir çömleğin içine ayırarak, yatmakta olduğum divanın altına saklardı. Viktor kiliseden döner dönmez çömleğe saldırır ve söylenirdi:

"Daha çok saklayamaz mıydın?.."

"Çabuk yuvarla da görmesinler!.."

"Bana vermek için pufböreklerini nasıl aşırdığını onlara mahsus söyleyeceğim!.."

Bir gün çömlekten iki pufböreği aşırıp yedim. Viktor bunun için bana dayak attı. Benim onu sevmediğim gibi o da beni sevmezdi. Benimle alay eder, günde üç sefer kunduralarını temizlemeye beni zorlardı. Yattığı zaman başıma tükürmek için ranzanın tahtalarını mahsus ayırırdı.

Herhalde sık sık "yabani tavuklar" diyen ağabeyini taklit etmiş olmak için olacak, Viktor da birtakım tekerlemeler söylerdi. Ama bunlar şaşılacak kadar çirkin, anlamsız şeylerdi.

Onlardan hiçbirinin konuşması hoşuma gitmiyordu. Büyükannemle dedemin güzel diline alıştığım için, "acı gülünç", "ölü gibi karnım aç" ve buna benzer birbirleriyle çelişen kelimelerin nasıl olup da birleşebildiklerine bir türlü akıl erdiremiyordum. Düşünceme göre "gülünç" olan şey "acı" olamazdı. Sonra "ölen" bir adamın karnı da acıkamazdı.

Dayanamaz, onlara sorardım:

"Hiç böyle konuşulur mu?"

Onlar beni paylardı:

"Şu öğretmene bak!.. Kulaklarını yolmalı* keratanın!.."

Ama gelgelelim şu "kulakları yolmak" sözcüğü de bana yanlış görünüyordu. Çünkü ancak ot, çiçek gibi şeyler yolunabilirdi.

Onlar, kulakların da yolunabileceğini bana ispat etmeye kalkışırlardı. Ama bu beni inandıramazdı. Muzaffer bir eda ile:

"Ama işte görüyorsunuz ki kulaklarım gene yerinde duruyor!.." derdim.

Çevrede korkunç bir hayasızlık ve iğrenç bir edepsizlik vardı. Hem bu haller, "genelevler"in ve "sokak kadınları"nın bolluğuyla ün alan Kunavino sokaklarından da fazla idi. Kunavino'da, hayasızlığın ve iğrençliğin arkasında, bunların kaçınılmaz olduğunu anlatan birtakım nedenler de duyulmakta idi: Zor, yarı aç bir yaşayış, ağır iş şartları... Halbuki burada herkes tok, yaşam kolaydı. Düzensiz bir çalışma, anlaşılmaz ve faydasız bir itişip kakışma işin yerini tutuyordu. Burada her şeyin ve herkesin üstüne insanı sinirlendiren ve kemiren bir can sıkıntısı bütün ağırlığıyla çökmüştü.

Burada hiç de iyi değildim. Hele büyükannemin beni görmeye geldiği günler kendimi daha da kötü hissediyordum. Büyükannem servis kapısından gelirdi. Mutfağa girince, Meryem Ana'nın

---

* Rusçada "yolmak" anlamına gelen "narvat" sözcüğü ile, "koparmak, çekmek" anlamına gelen "otorvat" sözcüğü aynı kökten gelmektedir. *-çev.*

resmi önünde istavroz çıkarır, sonra da yerlere kadar eğilerek, kendisinden küçük olan kız kardeşini selamlardı. Bu eğiliş bir çekitaşı gibi belimi büker, beni âdeta ezerdi.

Kocakarı, soğuk ve küçümser bir tavırla büyükannemi karşılardı:

"A, sen misin Akulina!"

Büyükannemi âdeta tanıyamazdım: Gösterişsizce dudaklarını büzer, hiç tanıyamadığım bir biçimde yüzünü değiştirir, yavaşça, kapının ağzına, bulaşık suyunun durduğu leğenin yanındaki iskemleye otururdu. Kabahatliymiş gibi susar, kız kardeşinin sorularına yavaşça ve uysal uysal cevaplar verirdi.

Bu hali bana acı verirdi. Öfkeli öfkeli çıkışırdım:

"Oraya niye oturdun?.."

Tatlı tatlı gözünü kırpar, sonra da manalı bir cevap verirdi:

"Sen sus bakayım, buranın sahibi sen değilsin!.."

Kocakarı hemen şikâyetlerine başlardı:

"Her zaman kendisini ilgilendirmeyen işlere burnunu sokar!.. Dövsen de öldürsen de nafile!.."

Çoğu zaman başkasının felaketine sevinen bir ruh haliyle ablasına sorardı:

"Akulina, gene dilencilikle mi geçiniyorsun?"

"Adam sen de, bu da mı dert!.."

"İnsanda utanma olmadıktan sonra hiçbir şey dert sayılmaz!.."

"Hazreti İsa'nın da sadaka ile geçindiğini söylerler..."

"Bunu söyleyenler aptallarla dinsizlerdir. Sen de ihtiyar sersem, onları dinliyorsun. Hazreti İsa bir dilenci değildi, Allah'ın oğlu idi. Böyle emredilmiş: O tekrar gelecek, bütün büyüklüğüyle dirileri ve ölüleri yargılayacak... İyice hatırında tut, ölüleri de... Ondan hiçbir yere kaçamazsın, hatta kül haline gelsen bile!.. Kibirli halleriniz için, zengin olduğunuz sıralarda sizden yardım istemeye geldiğim zamanlar bana yaptıklarınız için, senin ve Vasili'nin cezasını verecek!.."

Büyükannem ilgisizce cevap verirdi:

"Ama elimden geldiği kadar ben sana yardım ettim. Sonra, Allah zaten bizim cezamızı verdi, sen bunu bilirsin..."

"Bu size azdır, az!.."

Kocakarı, bir türlü yorulmak bilmeyen diliyle uzun uzun büyükannemi hırpalar dururdu. Ben ise bu hınç dolu sözleri dinler, nasıl olup da büyükannemin bunlara katlandığına bir türlü akıl erdiremezdim. Bu anlarında onu hiç sevmezdim.

Genç kadın, odasından çıkıp gelir, samimi bir baş işaretiyle büyükannemi selamlardı.

"Yemek odasına buyursanıza, haydi yemek odasına gidelim!.."

Kocakarı büyükannemin arkasından seslenirdi:

"Ayaklarını sil, köy çamlıktır, bataklığın üzerine yapılmıştır."

Patron, büyükannemi neşe ile karşılardı:

"E, nasılsın bakalım akıllı, filozof Akulina?.. İhtiyar Kaşirin hâlâ yaşıyor mu?.."

Büyükannem o candan tebessümüyle ona gülümserdi:

"Gene masanın üzerine eğiliyor, hep çalışıyor musun?.."

"Bir kürek mahkûmu gibi hep çalışıyorum!.."

Büyükannem onunla tatlı tatlı, güzel, ama bir büyükanne küçükle nasıl konuşursa, öyle konuşurdu. Bazen patron annemi de hatırlardı:

"Ya, Varvara Vasilyevna... Ah o ne kadındı, ne olağanüstü bir kadındı, değil mi?.."

Karısı büyükanneme döner ve lafa karışırdı:

"Hatırlar mısınız, ona ipekli, siyah bir pelerin hediye etmiştim... Boncuklu?.."

"Hatırlamaz olur muyum?.."

"Daha yepyeni bir pelerindi..."

Patron, her zamanki gibi, bir tekerleme yumurtlardı:

"Pelerin, melerin, hayat ne düzenbaz bir pelerin!.."

Karısı, şüpheli şüpheli sorardı:

"Kuzum sen ne söylenip duruyorsun?.."

"Ben mi?.. Hiç... Günler neşeli geçiyor, neşeli adamlar geçiyor!.."

Karısı, âdeta üzülerek:

"Senin bu halinden hiçbir şey anlamıyorum!" diye dert yanardı.

Sonra, yeni doğmuş bebeği göstermek için büyükannemi içeri götürürlerdi. Ben masanın üzerindeki kirli çay fincanlarını kaldırırdım. Patron ise, düşünceli düşünceli ve yavaşça:

"İyi bir kocakarı, şu senin büyükannen..." diye söylenirdi.

Bu sözlerinden ötürü ona candan minnettardım. Büyükannemle baş başa kalınca, içimde derin bir acı ile ona söyleniyorum:

"Buraya niçin geliyorsun, niçin?.. Ne çeşit insanlar olduğunu pekâlâ görüyorsun!.."

O eşsiz yüzündeki tatlı, cana yakın gülümseyişiyle bana bakarak cevap veriyordu:

"Ah Alyoşa, ben her şeyi görüyorum!.."

Onun bu sözlerinden utanıyorum. Hiç şüphe yok ki o her şeyi görüyor, her şeyi biliyordu. Hatta şu dakikada ruhumun derinliğinde yatan şeyleri bile biliyordu.

Kimsenin gelmediğine emin olmak için ihtiyatla etrafına bakındıktan sonra beni kucaklardı. Derin bir içtenlikle:

"Burada sen olmasan ben gelmezdim," derdi. "Onlardan bana ne?.. Sonra deden hastalandı. Onunla uğraştım, çalışamadım. Param yok... Oğlum Mihayil, Saşa'yı kovdu. Onu beslemem gerekiyor. Bunlar senin için yılda altı ruble vermeyi vaat etmişlerdi. Acaba bir ruble olsun vermezler mi?.. Sen aşağı yukarı altı aya yakın bir zamandan beri buradasın!.."

Sonra kulağıma fısıldardı:

"Seni biraz azarlamamı, sana biraz çıkışmamı söylediler. Diyorlar ki hiç kimseyi dinlemiyormuşsun... Ne olursun canım, biraz dişini sık, iki senecik daha dayan... Biraz daha serpilinceye kadar burada kal!.. Olmaz mı yavrum?.."

Her şeye boğun eğmeyi vaat ettim. Bu çok zor bir şeydi. Kör bir boğaz için durmadan didinmeyi gerektiren bu sefil, bu can sıkıcı yaşayış beni bitiriyordu. Âdeta rüyadaymışım gibi yaşıyordum.

Bazen kendi kendime, buradan kaçmalı, diye düşünüyordum. Ama ortada melun bir kış vardı. Geceleri fırtına oluyor, tavan arasında rüzgâr inliyor, soğuğun sıkıştırdığı tahtalar çıtırdıyordu. Nereye kaçabilirdim?..

• • •

Gezmeye gitmeme izin vermiyorlardı. Zaten gezmek için vaktim de yoktu. Kısa kış günleri, ev işlerinin hayhuyu arasında inanılmayacak bir çabuklukla geçip gidiyordu.

Ama kiliseye gitmek zorundaydım. Cumartesi günleri akşam duasına, pazar günleri de sabah duasına gidiyordum.

Kiliseye gitmek hoşuma gidiyordu. Nispeten genişçe bir köşede durarak uzaktan, kutsal resimlerle süslü bölmeye bakmayı severdim. Bölme, âdeta mumların ışığında eriyor, altın bir dere halinde minberin önündeki külrengi döşemeye akıyor gibi oluyordu. Kutsal resimlerin donuk yüzleri hafifçe kımıldıyordu. Mihrap kapısının sim dantelleri neşeli neşeli titreşiyor, mumların alevleri, mavimtırak hava içinde altın arılar gibi görünüyor, kadın ve genç kız başları çiçekleri andırıyordu.

Çevremdeki her şey, kilise okuyucularının şarkısıyla uyumlu olarak eriyor, her şey, masalların perili dünyalarını hatırlatıyor, bütün kilise yoğun ve katran gibi kapkara bir boşlukta, bir beşik gibi ağır ağır sallanıyordu.

Bazen bana öyle gelirdi ki, kilise hiçbir hayata benzemeyen özel bir hayatı yaşayabilmek için dünyanın gözlerinden gizlenmiş ve bir gölün dibine dalmıştır. Herhalde bu etki bende, büyükannemin Kityoj şehri üzerine anlattığı masallardan ileri gelse gerekti. Çoğu zaman, etrafımı çeviren her şeyle beraber, uykulu uykulu sallanarak ve kilise korosunun şarkılarıyla, dua fısıltılarıyla, insanların iç çekişiyle kendimden geçerek, bu hazin ve ahenkli masalı kendi kendime tekrarlıyordum:

Lanetlenmiş Tatarlar, pis ordularıyla
Bir şafak vakti, erkenden
Şanlı Kityoj şehrini kuşattılar
Oy, Allahımız, büyük Allahımız,
Oy, çok kutsal Meryem Anamız
Sabah dualarında bulunmaları
Kutsal İncil'i dinlemeleri için
Kullarınızdan yardımınızı esirgemeyin!
Tatar ordularının
Kutsal kilisemizi aşağılamalarına
Karılarımızı, kızlarımızı kirletmelerine
Çocuklarımızı bir oyuncak haline getirmelerine,
İhtiyarlarımızı korkunç bir ölümle
Öldürmelerine izin vermeyiniz!
Ulu Tanrı, insanların bu yakarışını dinledi
Meryem Ana da bu Hıristiyanların yalvarışlarına
Kulak verdi.
Ulu Tanrı, baş melek Cebrail'e buyurdu:
"Ey Cebrail, var git,
Kityoj şehrinin altındaki toprağı salla,
Bu şehri göle batır,
Böylece, bu şehirdeki insanlar
Yorulmadan, bıkmadan
Sabahın erken saatlerinden
Gece yarılarına kadar
Kutsal ayinlerini yapadursunlar,
Yüzyıllar boyunca, kıyamete dek."

O yıllarda büyükannemin manzum masalları, balın arı kovanını doldurması gibi ruhumu dolduruyordu. Yanılmıyorsam, ben de onun manzum masalları biçiminde düşünüyordum.

Kilisede dua etmiyordum. Büyükannemin Allah'ına, dedemin öfkeli dualarını, ağlamaklı ilahilerini tekrarlamak hiç de iyi bir şey olmayacaktı. Bütün bunlar nasıl benim hoşuma gitmiyorsa, büyükannemin Allahı'nın da hoşuna gitmeyeceğine inanıyordum. Bundan başka, bütün bu dualar kitaplarda yazılı

olduğuna göre, Allah da, bütün okuma yazma bilen insanlar gibi bunları ezbere biliyordu. Bunun için kilisede yüreğim tatlı bir hüzünle burkulduğu dakikalar, ya da sona eren günün ufak tefek üzüntüleri ruhumu tırmaladığı anlar, dualarımı kendim yazmaya çalışırdım. Kara bahtımı aklıma getirir getirmez, kelimeler, zahmetsizce bir şikâyet halinde dizilirdi:

Allahım, Allahım, canım sıkılıyor!
Hiç olmazsa biraz çabuk büyüyebilsem!
Çünkü artık yaşamaya tahammülüm kalmadı
Kendimi boğsam mı, affet Allahım!
Oku oku, bir mana çıkmıyor.
Şeytan kuklası Matriyona nine
Bir kurt gibi bana saldırıyor,
Yaşamak bana çok ağır geliyor!..

Birçok "dua"ımı bugün hâlâ hatırlıyorum. Çocukluktaki beyin çalışmaları insanın ruhunda, çoğu zaman, ömrü boyunca kapanmayacak derin birtakım izler bırakıyor.

Kilisede kendimi iyi hissediyordum. Orada da, kırlarda ve ormanda dinlendiğim gibi dinleniyordum. Artık birçok hakarete uğramış, hayatın acı kabalıklarıyla kirlenmiş olan küçücük yüreğim, belirsiz, sıcak birtakım hülyalar içinde yıkanıyordu.

Ama ben yalnız şiddetli soğuklarda, ya da şehirde deli bir kar tipisinin kol gezdiği günlerde, hani gökyüzünün sanki donduğu, rüzgârın onu kar bulutları halinde parçaladığı, toprağın da, bir daha hiç dirilmemek, canlanmamak üzere kar yığınları altında donup taş kesildiği günlerde kiliseye giderdim.

Durgun gecelerde, o sokak senin bu sokak benim en ücra köşelere kadar giderek şehrin içinde dolaşmak daha çok hoşuma gidiyordu. Kimi zaman âdeta kanatlanmış bir halde, gökte ay gibi yalnız başıma yürürdüm. Önümde kendi gölgem uzanır, karların üzerinde ışık kıvılcımlarını söndürür, gülünç denecek bir biçimde yoldaki sıralara, tahta çitlere çarpardı. Gece bekçisi, elinde düdüğü, sırtında kalın gocuğu ile sokağın ortasından yürüyor, köpeği de yanında koşup duruyordur.

Bu hantal kılıklı adam, avludan sokağa çıkan ve belirsiz bir yöne doğru yürüyen köpek kulübesini andırıyor. Canı sıkılan köpek de onun peşinden koşuyor.

Bazen neşeli kızlara ve delikanlılara rastlar, onların da gece duasından kaçtıklarını sanırdım.

Bazen aydınlık pencerelerin vasistaslarından temiz havaya, tanımadığım başka bir hayatı hatırlatan, bilinmeyen, özel, ince birtakım kokular yayılırdı. O zaman pencerenin altında durur, havayı koklayarak ve seslere kulak kabartarak burada ne çeşit insanlar oturduğunu, nasıl bir yaşayış sürdüklerini anlamaya çalışırdım. Kilisede ibadet edildiği bir sırada onlar burada neşe ile eğleniyor, gülüyor, özel birtakım gitarlar çalıyorlardı. Vasistaslardan sokağa, bakır tellerden dökülen bol bir ses ahengi yayılıyordu.

Tenha Tihonovski Sokağı ile Martinovski Sokağının kesiştiği köşede, bir katlı alçak bir ev, beni özellikle ilgilendiriyordu. Onu yortu arifesinde, karların ve buzların eridiği mehtaplı bir gecede keşfetmiştim. Kare biçimi bir vasistastan sokağa, ılık buharla beraber, sanki çok güçlü, iyi yürekli biri, ağzını kapayarak şarkı söylüyormuş gibi, olağanüstü bir ses akıyordu. Sözler anlaşılmıyordu ama bir müzik aletinin sesi, usanç verecek bir biçimde şarkının sesini kesmesine rağmen, şarkı bana çok bildik, anlaşılır görünüyordu. Çok güçlü ama katlanılması zordu çünkü onu dinlemek insana âdeta acı veriyordu. Bir keman çalındığını düşünerek sokaktaki köşe taşlarından birine oturdum. Bazen keman öyle güçlü çalınıyordu ki âdeta bütün ev titriyor, pencerenin camları zangırdıyordu. Saçaklardan sular damlıyor, benim de gözlerimden yaşlar akıyordu.

Bekçinin yanıma geldiğinin farkında bile olmamışım. Beni sıradan iterek sordu:

"Sen burada ne yapıyorsun?.."

"Şey, müzik..." diye anlatmaya kalkıştım.

"Ne de önemli sebep!.. Bas bakalım!"

Evin bulunduğu adanın etrafını koşar adımla dolaştım, yine pencerenin altına geldim. Ama artık evde çalgı çalınıyorlardı.

Vasistastan sokağa neşeli bir gürültü taşıyordu. Ve bu, o hazin müzikten öylesine farklı idi ki, âdeta onu rüyamda dinlemiş gibi oldum.

Hemen her cumartesi bu eve koşmaya başladım. Ama yalnız bir kez, baharda, yeniden o evde viyolonsel dinledim. Hemen hemen hiç durmadan, gece yarısına kadar çalındı. Eve döndüğüm zaman dayak yedim.

Şehrin tenha sokaklarında, kış yıldızları altında yaptığım bu gece gezintileri, izlenimlerimi çok zenginleştiriyordu. Mahsus, şehrin merkezinden çok uzak olan noktaları seçiyordum. Çünkü şehrin göbeğindeki caddeler çok ışıklıydı. Patronlarımın ahbapları beni görebilir, böylece patronlarım gece dualarından kaçtığımı öğrenmiş olurlardı. Bundan başka sarhoşlar, polisler, orospular da beni rahatsız ediyordu. Halbuki kenar sokaklarda bodrum katlarının pencerelerinden, şayet fazla buz tutmamış ya da bir perde ile kapanmamış iseler, içeriye bakmak pekâlâ kabildi.

Bu pencereler bana ne kadar çeşitli manzaralar seyrettirdiler: İnsanların nasıl dua ettiklerini, nasıl öpüştüklerini, nasıl dövüştüklerini, iskambil oynadıklarını, düşünceli düşünceli ve sessizce nasıl konuştuklarını hep gördüm. Önümde kırk para ile seyredilen manzara resimleri gibi, balıkların yaşantısına benzeyen dilsiz bir yaşantı uzanıp gidiyordu.

Bir bodrum katında, masa başında, biri genç, ötekisi biraz daha yaşlı iki kadın görmüştüm. Onların karşısında oturan uzun saçlı bir lise öğrencisi, elini sallayarak kitap okuyordu. Kadınlardan genci, sert bir tavırla kaşlarını çatmış, başını da iskemlenin arkalığına dayamıştı. Kabarık saçlı ve biraz daha ince olan yaşlıcası, birdenbire elleriyle yüzünü kapadı. Omuzları sarsılmaya başladı. Lise öğrencisi elinden kitabı attı. Kadınlardan genci ayağa kalkıp dışarı çıkınca, öğrenci, kabarık saçlı kadının önünde diz çöktü ve ellerini öpmeye başladı.

Bir başka pencerede, iriyarı, sakallı bir adamın, kırmızı bluzlu bir kadını kucağına oturtarak –ağzının açılıp kapandığına, gözlerinin büyüdüğüne bakılırsa– ve şarkı söyleyerek çocuk gibi onu

nasıl salladığını seyrettim. Kadın gülmekten katılıyor, bacaklarını sallayarak kendini geri atıyordu. Erkek, kadını doğrultuyor ve tekrar şarkı söylemeye koyuluyordu. Kadın da tekrar gülmeye başlıyordu. Onları uzun uzun seyrettim ve bütün bir gece yetecek kadar neşe topladıklarını anlayınca oradan ayrıldım.

Buna benzer birçok tablo, hayatımın sonuna kadar belleğimde yer edip kaldı. Çoğu zaman bu manzaralara dalıyor, eve geç kalıyordum. Patronlarım bundan şüpheleniyor, beni sorguya çekiyordu:

"Hangi kiliseye gittin? Ayini yapan papaz kimdi?.."

Şehrin bütün papazlarını tanıyor, hangi İncil suresinin ne zaman okunduğunu biliyorlardı. Onlar her şeyi biliyorlardı. Yalanlarımı yakalamak onlar için çok kolaydı.

Her iki kadın da büyükbabamın korkunç Tanrısına, kendisine korku ile yaklaşılmasını isteyen Tanrıya ibadet ediyordu. Adı dudaklarından hiç düşmüyordu. Hatta küfür ederlerken bile, birbirlerini onunla korkutuyorlardı:

"Dur hele görürsün!.. Tanrı senin cezanı nasıl verecek. Seni öyle bir kıskıvrak bağlayacak ki, aşağılık yaratık!"

Büyük orucun ilk pazarında kocakarı gözleme pişiriyordu. Gözlemelerin hepsi de yandı. Yüzü ateşten kıpkırmızı kesilen kocakarı bağırmaya başladı:

"Ah, sizi şeytanlar alsın!.."

Derken birdenbire tavayı kokladı. Öfkeden yüzü simsiyah kesildi. Tavayı yere atarak feryada başladı:

"Aman yarabbi, tava kirliymiş! Oruç haftasından önce ben onu yıkamamıştım! İçinde etli sütlü şeyler pişmiş! Hâlâ bunların artıkları duruyor!..* Aman yarabbi!"

Diz çöktü, gözünde yaşlar, yalvarmaya başladı:

"Allahım beni, bu mutsuzu affet!.. Bu bunak ihtiyarı cezalandırma!.."

---

* Ortodokslar, büyük oruç günlerinde, etli, sütlü, yağlı şeyler yemezler; kaplarında, tavalarında bu gibi yemeklerden hiçbir iz kalmaması gerek, kalırsa günah sayılır. Hikâyede bu durum söz konusudur. *-çev.*

Kavrulmuş gözlemeler köpeklere verildi. Tava yakıldı. Gelin, fırsattan faydalanarak kaynanasına sitem etmeye başladı:

"Siz oruç günlerinde bile yağlı ve kirli tavalarda yemek pişiriyorsunuz!.."

Onlar Tanrılarını, evin her işine, küçücük yaşantılarının her köşesine sokuyordu. Bu yüzden fakir hayatlarının dış görünüşü bir önem, bir büyüklük kazanıyordu. Tanrının bu can sıkıcı ufak tefek işlere karıştırılması bana üzüntü veriyordu. Kendimi görünmeyen bir gücün kontrolü altında hissediyor ve elimde olmayarak boyuna köşe bucağa bakıyordum. Geceleri ise korku, soğuk bulutlarıyla beni kucaklıyordu. Bu korku, esmer tasvirlerin önünde hiç sönmeden yanan Meryem Ana kandilinin durduğu yerden, mutfağın köşesinden geliyordu.

Rafın yanında kocaman bir pencere ve tezgâh ile birbirinden ayrılmış iki çerçeve vardı. Dipsiz, mavi bir boşluk pencereden içeri bakmakta ve sanki ev, mutfak, ben ve her şey boşluğun en kenarında bir yerde asılı durmaktayız... Sert bir hareketle her şey bu mavi, soğuk deliğe yuvarlanacak ve sessizce, suya atılan bir taş nasıl batarsa, öylece yıldızların yanından, ölü sessizliğe doğru bir yerlere kayıp gidecektir. Bir yandan öteki yana dönmeye korkar, uzun süre hayatın korkunç sonunu bekleyerek hareketsizce yatardım.

Bu korku hastalığını nasıl atlattığımı hatırlamıyorum, ama çabuk atlattım. Hiç şüphe yok ki bana bu konuda büyükannemin iyi Tanrısı yardım etmiş olacaktı. Daha o zamanlar şu yalın gerçeği anlamış bulunuyordum: Ben henüz kötü hiçbir şey yapmamıştım. Bir kötülük yapmadan, suçsuz olarak beni cezalandırmak da hiçbir kanuna uymazdı. Başkalarının suçlarından ise ben sorumlu olamazdım.

Özellikle baharda ikindi dualarını da atlatıyordum. Baharın yenilmez güçleri kiliseye gitmeme kesin olarak engel oluyordu. Hele mum almam için iki kopek verdikleri zaman, büsbütün yoldan çıkıyordum: Gidip aşık kemiği satın alıyor, kilisede tören devam ettiği sürece aşık oynuyor ve pek tabii olarak eve geç kalı-

yordum. Hatta bir seferinde, kiliseden kutsal ekmek satın almam için bana verilen bütün bir on kopeği oyunda kaybetmiş, papaz yamağının bir tabak içinde önümden geçirdiği başkasının ekmeğini çalmak zorunda kalmıştım.

Oyuna delicesine düşkündüm. Kendimden geçecek kadar oyuna kapılırdım. Yeteri kadar çevik ve güçlüydüm. Kısa bir zamanda aşık, çelik çomak ve zıp zıp oyunlarında o mahallelerin şampiyonu oldum.

Büyük Perhizde beni de oruç tutmaya ve bütün din formaliteleri yapmaya zorladılar. Böylece bir akşam komşumuz Dorimedont Pokrovski Baba'ya günah çıkartmaya gittim. Onu çok sert bir adam olarak biliyordum. Doğrudan doğruya ona karşı işlenmiş birçok suçum vardı: Attığım taşlarla bahçedeki kameriyeyi kırıyor, boyuna çocuklarıyla kavga ediyordum. Genel olarak kendisine hoş gelmeyen birçok davranışımı bana hatırlatabilirdi. Bütün bunlar beni çok üzüyordu. Günah çıkarma sırasının bana gelmesini bekleyerek fakir kilisenin bir köşesinde pineklerken, yüreğim güm güm atıyordu.

Ama Dorimedont Baba beni babacan bir homurtu ile karşıladı:

"Demek sen komşumuz... Haydi bakalım, diz çök!.. Günahların neymiş?.."

Başımı kalın bir kadife ile örttü. Günlük ve balmumu kokusundan boğuluyordum. Konuşmakta zorluk çekiyordum. Zaten konuşmayı da canım istemiyordu.

"Büyüklerinin sözünü dinliyor musun?.."

"Hayır!.."

"'Suçluyum!' diye itiraf et!.."

Kendim de farkında olmadan ağzımdan çıktı:

"Kutsal ekmek çaldım."

Papaz biraz düşündükten sonra, acele etmeden sordu:

"Bu nasıl oldu?.. Nereden çaldın?.."

"Üç Evliyalar Kilisesi'nden, Pokrova Kilisesi'nden ve Nikola Kilisesi'nden..."

"Desene bütün kiliselerden! Kardeş, bu fena bir şey, günah, anlıyor musun?.."

"Anlıyorum."

"'Suçluyum!' diye itiraf et!.. Saygısızlık. Onları yemek için mi çaldın?.."

"Bazen yediğim de oldu. Bazen de aşık oynarken yutuldum, ekmek parasını kumara verdim. Halbuki ne olursa olsun eve kiliseden ekmek götürmem gerekiyordu. O zaman ben de çaldım."

Dorimedont Baba, yorgun ve anlaşılmaz bir sesle bir şeyler mırıldanmaya başladı, sonra bana birkaç soru daha sordu. Ve birdenbire, sert bir sesle:

"Hiç gizli basılmış kitaplardan okuduğun oldu mu?.." diye sordu.

Tabii sorduğunu anlamamıştım:

"Neyi, neyi?.." diye tekrarladım.

"Memnu, yani yasak kitaplar okudun mu?.."

"Hayır, öylelerini hiç okumadım."

"Günahların affedildi... Ayağa kalk!.."

Şaşkın şaşkın yüzüne baktım. Bu yüz bana düşünceli ve iyi göründü. Bu iş biraz ağrıma gitmişti. Patronlarım beni günah çıkarmaya gönderirken, bütün suçlarımı namuslu olarak itiraf etmem için beni inandırmışlardı.

"Bahçedeki kulübenize de taş atmıştım," diye itiraf ettim.

Papaz başını kaldırarak:

"Bu da fena," dedi. "Haydi bas bakalım!"

"Köpeğe de taş atmıştım."

Dorimedont Baba, başımın üzerinden ilerisine bakarak:

"Bundan sonraki gelsin!.." diye seslendi.

Oradan hakaret görmüş ve aldatılmış bir insanın duygusuyla ayrıldım. Günlerce günah çıkartmanın korkusu içinde titremiştim. Halbuki korkmak şöyle dursun, bu iş beni ilgilendirmemişti bile... İlginç bulduğum biricik şey, şu, ne olduklarını bilmediğim kitaplar üzerine olan soru idi. Bodrum katında iki kadına kitap okumakta olan lise öğrencisini hatırladım. Sonra "İyi İş"i hatır-

ladım. Onun da, anlaşılmayan resimlerle dolu, kara kara, kalın birtakım kitapları vardı.

Ertesi gün, beni elime on beş kopek verip, Hıristiyanlığa giriş törenine katılmam için kiliseye gönderdiler. O yıl paskalya geç gelmişti. Karlar çoktan erimiş, sokaklar kurumuştu. Yollarda tozlar uçuşuyordu. Hava çok güzel ve neşeli idi.

Kilisenin duvarı dibinde kalabalık bir çırak grubu, büyük bir heyecan içinde aşık oynuyordu. Nasıl olsa kiliseye daha vakit var diye düşündüm ve oyunculardan birine:

"Beni de oyununuza alsanıza!.." diye teklif ettim.

Kızıl saçlı çiçekbozuğu bir adam, böbürlene böbürlene:

"Giriş için bir kopek vereceksin!.." dedi.

Ben de, ondan aşağı kalmayan bir eda ile:

"Peki," dedim, "Soldaki ikinci çifte üç kopek!"

"Paralar elden gelsin!.."

Ve böylece oyun başladı.

On beş kopeği bozdurdum. Üç kopek koydum. İki kez nişan aldılar, ikisinde de boşa attılar. Şu koskoca adamlardan altı kopek kazanmış oldum. Bu hal moralimi çok yükseltmişti.

O sırada oyunculardan biri:

"Çocuklar, dikkat edin," dedi, "Kazandığı para ile kaçıp gitmesin!.."

Bu söz canımı sıktı. Öfkeli öfkeli:

"Solda, en kenardaki çifte dokuz kopek!" diye bağırdım.

Bununla birlikte bu sözlerim oyuncuların üzerinde pek de büyük bir etki yapmadı. Yalnız benim yaşlarımdaki bir çocuk, oyuncuların dikkatini çekmek için şöyle bağırdı:

"Ayağınızı denk alın! Bu çok şanslı bir çocuktur. Ben onu tanıyorum. Zvezdinka Mahallesi'nden bir desinatördür."

Kokusundan kürkçü olduğu anlaşılan zayıfça bir çırak, alaycı bir eda ile:

"Ressam mı?.." diye alay etti. "Çok güzel!.."

Üç oyunda üst üste kazanarak bütün paramı aldı. Sonra da bir punduna getirip saçlarımdan yakalayarak:

"Evli misin?.." diye sordu.

Çevik bir hareketle elinden kurtuldum. Bayramlık elbiselerini giymiş bir delikanlının peşinden koşarak, nezaketle sordum:

"Siz Hıristiyanlığa giriş törenine katıldınız mı efendim?.."

Şüpheli şüpheli beni süzdükten sonra cevap verdi:

"Katıldım, ne olacakmış?.."

Hıristiyanlığa giriş töreninin nasıl yapıldığını, bu sırada papazın neler söylediğini, benim neler yapmam gerektiğini bana anlatmasını rica ettim.

Delikanlı sert sert bana baktıktan sonra korkunç bir sesle bağırdı:

"Hıristiyanlığa giriş törenini sokakta geçirdin değil mi, dinsiz?.. Ben sana hiçbir şey anlatmayacağım!.. İnşallah eve gidince baban derini yüzer!.."

Beni sorguya çekeceklerine ve kiliseye gitmediğimi anlayacaklarına inanmış bir halde koşa koşa eve döndüm.

Ama kocakarı beni kutladıktan sonra yalnız bir şey sordu:

"Odun için papaz yardımcısına çok mu verdin?"

Hiç düşünmeden:

"Beş kopek," diye attım.

"Üç kopek nesine yetmezdi, ikisini kendine saklardın, alık!"

• • •

Bahar, her gün yeni bir elbise ile bezeniyor. Her gün bir öncekinden daha güzel ve daha sevimli. Yeşil otlar, kayın ağaçları, baygın baygın kokuyor. Ilık toprakların üstüne sırtüstü uzanarak tarlakuşlarını dinlemek için içimde sonsuz bir istek tutuşuyor. Halbuki ben kışlık elbiseleri fırçalıyor, bunların sandıklara yerleştirilmesine yardım ediyorum. Tütün yapraklarını doğruyor, mobilyaların tozunu alıyor, sabahtan akşama kadar, beni hiç ilgilendirmeyen, hiç hoşuma gitmeyen birtakım işlerle uğraşıyordum.

Boş saatlerimde vakit geçirecek hiçbir şeyim yoktu. Her bakımdan fakir sokağımız bomboştu. Sokağımızın dışına çıkmak da bana yasak edilmişti. Avluda da yorgun, öfkeli toprak işçilerinden, saçları başları darmadağınık aşçı ve çamaşırcı kadınlardan başka kimsecikler yoktu. Her akşam iğrenç içki meclisleri kurulurdu. Bütün bunlardan öylesine tiksiniyordum ki, bunları görmemek için kör olmaya bile razı idim.

Yanıma makas ve renkli kâğıtlar alarak tavan arasına çıkıyordum. Ajurlu şekiller keserek tavanın kirişlerini süslüyorum. Ne de olsa can sıkıntımı giderecek bir yol... Daha az uyku uyunan, daha az kavga edilen, bitmez tükenmez şikâyetlerle Tanrısı daha az rahatsız edilen, şiddetli ve sert sözlerle insanları daha az ayıplanan yerlere kaçıp gitmek için içimde sonsuz bir istek var.

Paskalya yortusunun cumartesi gününde Oran Manastırı'ndan şehrimize, Vladimir bakiresinin kerametli tasviri getirilirdi. Tasvir, şehirde haziran ortalarına kadar kalır, her kilisenin ruhani dairesindeki bütün ev ve apartmanlara götürülürdü.

Hafta içinde bir gün patronlarımın evine de geldi. Genç kadın, odasından telaşlı telaşlı bağırdığı sırada ben mutfakta bakır tencereleri ovuyordum:

"Koş kapıyı aç, Oran bakiresini getiriyorlar!.."

Üstüm başım kir içinde, ellerim yağlı ve kiremit tozuna bulanmış bir halde kapıyı açtım. Bir elinde fener, ötekisinde buhurdan bulunan genç bir papaz yavaşça mırıldandı:

"Yemliha uykusuna mı yattınız?.. Yardım et..."

İki kişi ağır bir camlı dolap içindeki tasviri dar merdivenlerden yukarı çıkarmaya koyuldular. Kirli ellerimle camlı dolabın bir ucundan tutarak ve omuz vererek onlara yardım ettim.

Arkamızdan, kocaman birtakım rahipler, gür sesleriyle isteksiz isteksiz okuyarak geliyordu:

"Tanrının kutsal anası, bizim için dua et!.."

Üzüntülü bir inanışla kendi kendime düşündüm: 'Bu pis ellerimle onu taşıdığım için bana kızacak ve ellerim kuruyacak!..'

Tasviri bir köşede duran ve temiz bir yatak çarşafıyla örtülmüş bulunan iki sandalye üzerine yerleştirdiler. Onu tutmak için de, camekânın iki yanına gür saçlı, açık renk parlak gözlü, neşeli, melekler kadar güzel iki genç papaz geçip durdu.

Dini tören başladı.

İriyarı bir papaz, uzun bukleleri altında gizlenmiş olan kulağının tombul memesini kıpkırmızı parmağıyla elleyerek, gür sesiyle bir giriş yaptı:

"Ah, iyilikler anası!.."

Öteki papazlar, yorgun yorgun tekrarlıyordu:

"Allah'ın çok kutsal anası, bize merhamet et!.."

Meryem Ana'yı seviyordum. Büyükannemin anlattığına göre fakir halkı avutmak için bütün çiçekleri eken, bütün sevinçleri, bütün iyi ve güzel şeyleri yaratan oydu. Elini öpme sırası bana gelince, büyüklerin nasıl davrandığına dikkat bile etmeden, heyecanla kutsal tasvirin yüzünden ve dudaklarından öptüm.

Güçlü bir el beni bir yana, köşeye fırlattı. Bakireyi götüren papazların nasıl gittiklerini hatırlamıyorum. Yalnız tepeme dikilen patronlarımın –ben hâlâ yerde oturuyordum– derin bir korkuya kapılmış olarak, üzüntü ile, başıma gelecek şeyler üzerine nasıl tartıştıklarını pek iyi hatırlıyorum.

Patron:

"Papazların en okumuşuna gidip danışmak gerek," kararını verdi.

Ve en küçük bir garez eseri göstermeden beni azarladı:

"Cahil, dudaktan öpmemek gerektiğini bilmiyor muydun? Bir de güya okula gitmişsin..."

Birkaç gün, büyük bir üzüntü içinde ne olacak diye bekleyip durdum. Kirli ellerimle camekânı tutmuş, Meryem Anamızı dudaklarından öpmüştüm... Muhakkak bütün bunların cezasını çekecektim, bundan asla şüphem yoktu.

Ama, içten bir sevgi yüzünden elimde olmayarak işlediğim bu günahı Meryem Anamız affetmiş görünüyordu. Ya da verdiği

ceza öylesine hafif olmuştu ki, iyi insanların bana reva gördüğü her günkü cezalar arasında onu fark edememiştim.

Bazen, kocakarıyı kızdırmak için:

"Görülüyor ki Meryem Anamız beni cezalandırmayı unuttu," derdim.

Kocakarı, hain bir eda ile:

"Dur hele," derdi, "daha görürsün!.."

Tavan arasının tavan kirişlerini renk renk kâğıtlarla, çikolata kâğıtlarıyla, yeşil yapraklarla süslerken, Kalmuk'ların yolda yaptığı gibi, aklıma gelen bütün dini ilahileri makamından tuttururdum:

Elimde makasla
Tavan arasında oturmuş,
Durmadan kâğıt kesiyorum.
Bu cahil oğlanın canı sıkılıyor!
Ah, bir köpek olsaydım
İstediğim yerlere giderdim
Şimdi ise önüne gelen bana çatıyor:
"Sus ve otur, serseri,
Haline şükret de sus!" diyor.

Yaptığım şeyleri gözden geçiren kocakarı, gülümseyerek başını sallardı:

"Mutfağı da böyle süslesen fena etmezsin!"

Bir gün patronum tavan arasına çıktı. Yaptıklarımı gözden geçirdikten sonra içini çekerek: "Çok tuhaf çocuksun Peşkov, hay Allah layığını versin!.." dedi. "Hokkabaz mı olacaksın, nedir?.. İnsan bir türlü kestiremiyor."

Bana beş kopeklik kocaman mangırlardan bir tane verdi. Bunu ince bir telle bağladım ve alacalı kâğıtlarımın arasına, en görünür yere, bir madalya gibi astım.

Ertesi gün para da, ince tel de ortadan yok olmuştu. Onu kocakarının aşırmış olduğuna eminim!..

V

BAHARDA, her şeyi göze alarak evden kaçtım. Sabahleyin, sabah kahvaltısı için ekmek almak üzere bakkala gitmiştim. Bakkalı karısıyla kavga ederken buldum. Bir aralık dirhemle karısının alnına vurdu. Kadın sokağa kaçtı ve orada yere yıkıldı. Sokaktan gelip geçenler hemen başına üşüştü. Kadını bir arabaya koyup hastaneye götürdüler. Arabanın peşine takıldım. Bundan sonra, nasıl olduğunun kendim de farkında olmadan elimde yirmi kopekle kendimi Volga Nehri kıyısında buldum.

İlkbahar günü neşe ile parlıyordu. Volga alabildiğine yayılmıştı. Yeryüzünde her şey geniş ve gürültülüydü. Ben ise, bugüne kadar, bodrumdaki bir fare gibi yaşamıştım. Patronlarımın yanına dönmemeye, Kunavino'ya, büyükanneme de gitmemeye karar verdim. Sözümü tutmamıştım, onunla yüz yüze gelmekten utanıyordum. Dedem her zamanki kötü yürekliliğiyle benimle alay etmeye kalkışacaktı.

İyi yürekli hamallarla yiyip içerek, onlarla beraber iskelede uyuyarak iki üç gün Volga kıyılarında dolaştım durdum. Sonra onlardan biri bana:

"Küçüğüm, görüyorum ki, boşuna buralarda vaktini geçiriyorsun!" dedi. "Dobriy gemisine git, orada bir bulaşıkçı arıyorlar."

Kalkıp gittim. Başında ipekli kumaştan siyah bir bere bulunan uzun boylu, sakallı büfeci, gözlüklerinin arkasından bulanık gözlerle beni süzdükten sonra yavaşça:

"Ayda iki ruble. Nüfus kâğıdını ver," dedi.

Nüfus kâğıdım yoktu. Büfeci düşündü ve şu öneride bulundu:

"Anneni getir!"

Büyükanneme koştum. Davranışımı uygun buldu. Dedemi, nüfus kâğıdımı almak için Esnaf Odasına kadar gitmeye kandırdı. Kendisi de benimle beraber gemiye geldi.

Büfeci bizi gözden geçirdikten sonra:

"Pekâlâ," dedi. "Gidelim."

Beni geminin kıç tarafına götürdü. Orada beyaz bir ceket giymiş, başına beyaz bir külah geçirmiş iriyarı bir aşçı, küçücük bir masanın başında, kalın bir sigara tüttürerek çay içiyordu. Büfeci beni ona doğru iterek:

"Bulaşıkçı!" dedi ve hemen oradan ayrıldı.

Aşçı gürültülü bir nefes aldı, siyah bıyıklarını kabarttı ve adamın arkasından bağırdı:

"Rastgele herkesi alıyorsunuz, yeter ki ucuz olsun..."

Kısa kesilmiş siyah saçlarla örtülü kocaman başını öfkeli öfkeli kaldırdı. Siyah gözlerini açtı, kendine bir çekidüzen verdi. Şişindi, gür bir sesle bağırdı:

"Sen kimsin bakayım?"

Bu adam, hiç de hoşuma gitmemişti. Baştan başa beyazlar giyinmiş olmasına rağmen, bana kirli görünüyordu. Parmakları kıllıydı. Kocaman kulaklarından kıllar fışkırıyordu.

Ona:

"Benim karnım aç," dedim.

Gözünü kırptı ve birdenbire o sert yüzü, geniş bir gülümseyişle aydınlandı. Güneşten yanmış tombul yanakları, dalgalar halinde kulaklarına kadar yayıldı. At dişlerine benzeyen kocaman dişleri meydana çıktı. Bıyıkları düştü ve bu haliyle, iyi yürekli şişman kadınlara benzedi.

Bardağındaki çayı güverteden dökerek, bana tazesini doldurdu. Önüme hiç kesilmemiş bir francala ile kocaman bir parça sucuk iterek:

"Haydi bakalım, indir gövdeye!.." dedi. "Anan baban var mı?.. Çalmasını bilir misin?.. Korkma burada herkes hırsızdır, sana da öğretirler..."

Âdeta havlar gibi konuşuyordu. Sinekkaydı tıraş edilmiş yanakları, burnuna doğru, küçük kırmızı damarcıklarla örtülüydü. Şiş ve mosmor burnu, bıyıklarının üstüne sarkmıştı. Aşağıya kıvrılmış alt dudağının alaycı bir hali vardı. Dudağının bir ucunda, buram buram tüten bir sigara yapışıktı. Herhalde banyodan yeni çıkmış olacaktı. Hâlâ sabun kokuyordu. Şakaklarından ve ensesinden bolca ter akıyordu.

Çayımı bitirdiğim zaman elime bir rublelik bir banknot sıkıştırarak:

"Git de kendine iki önlük al," dedi. "Ama dur, ben kendim alırım."

Başındaki külahı düzeltti. Ağır ağır sallanarak ve bir ayı gibi ayaklarını sürüyerek, güvertede yürümeye başladı.

Gece... Parlak bir ay, gemiden sola, çayırlara doğru kayarak ortalığı aydınlatıyor. Bacası beyaz çizgili, kırmızımtırak eski gemi, çarklarının düzensiz hareketiyle, ağır ağır, gümüş gibi parlayan suları dövüyor. Esmer kıyılar, suları gölgelendirerek, gemiye doğru ağır ağır yüzüyor. Kıyıların üzerinde köy evlerinin minimini pencereleri kızarıyor. Köyde şarkı söylüyorlar... Kızlar hora tepiyor. "Ay-lüli" nakaratı kulaklarımda "alli luiya" gibi çınlıyor.

Geminin arkasından, uzun bir halatla bağlanmış, gene kırmızımtırak renkte bir mavna yüzüyor. Mavnanın güvertesi demir kafesle kapalı. Kafesin içinde, sürgün ve kürek cezalarına mahkûm edilmiş mahpuslar da var. Mavnanın burnunda nöbetçinin süngüsü bir mum gibi parlıyor. Mavi gökyüzünde küçücük yıldızlar da bir mum gibi parlıyor. Mavna sessizlik içinde. Ay ışığı her yanına vurmuş. Demir kafesin kara örgüleri arkasında, esmer, yuvarlak lekeler, hayal meyal seçiliyor. Bunlar, Volga'ya bakan mahpuslardır. Su şırıldıyor; ağlıyor mu, yoksa ürkek ürkek gülüyor mu, belli değil... Çevremdeki her şeyde bir kilise hali var. Burada da, kilisede olduğu gibi keskin bir yağ kokusu duyuluyor.

Mavnaya bakıyorum da ilk çocukluk çağlarımı, Astrahan'dan Nijniy-Novgorod'a yaptığımız yolculuğu, annemin sert yüzünü, büyükannemi, ilginç olmakla beraber eziyetli olan bu hayata,

insanlar arasına beni sokan adamı hatırlıyorum. Büyükannemi hatırladığım zaman ise, bütün kötü ve can sıkıcı şeyler benden uzaklaşıyor, değişiyor, her şey güzel ve hoş bir hal alıyor... İnsanlar daha iyi ve daha sevimli görünüyor...

Gecenin güzelliği, beni âdeta gözlerimi yaşartacak kadar heyecanlandırıyor. Tıpkı bir tabuta benzeyen ve ılık gecenin esrarlı sessizliği içinde alabildiğine yayılmış olan ırmağın engin alanı üzerinde bir tabut gibi gereksiz duran bu mavna da beni heyecanlandırıyor. Kâh yükselen kâh alçalan kıyıların eğri büğrü çizgisi, yüreğime tatlı bir ürperti veriyor. İyi bir insan, başkalarına yararlı bir insan olmak istiyorum.

Gemimizdeki insanların bir özelliği var. Kadın erkek, genç ihtiyar, hepsi de bana bir örnekmiş gibi görünüyor. Gemimiz ağır ağır gidiyor. İşadamları, daha hızlı giden posta vapurlarıyla yolculuk eder. Bizim gemimize ise sadece sessiz birtakım avareler biniyor. Sabahtan akşama kadar yiyip içiyor, bol bol kap kacak, çatal bıçak kirletiyorlar. Benim işim bulaşık yıkamak, çatal bıçak temizlemek... Sabahın altısından, hemen hemen gece yarısına kadar bu işle uğraşıyorum. Gündüzleri, saat iki ile altı arasında, akşamları saat on ile on iki arasında daha az işim oluyor. Yemekten yorulan yolcular bu saatlerde sadece çay, bira, votka içiyor... Bu saatlerde bütün büfe işçileri, yani benim amirlerim serbesttir. Aşçı Smuriy, aşçı yamağı Yakov İvaniç, mutfak bulaşıkçısı Maksim, elmacık kemikleri çıkık, çiçekbozuğu, kambur, çipil gözlü bir adam olan güverte garsonu Sergey, bir masanın etrafında oturup çay içer... Yakov İvaniç, çürük ve yeşil dişlerini gösteren ağlar gibi bir gülüşle, edepsizce birtakım şeyler anlatır. Sergey'in kurbağa ağzı kulaklarına kadar varır. Asık suratlı Maksim, renkleri belli olmayan gözleriyle sert sert onlara bakarak susar.

Aşçıbaşı, zaman zaman, gümbürtülü bir sesle söylenir:

"Asyalılar!.. Yabaniler!.."

Bu insanlar hoşuma gitmiyor. Dazlak kafalı şişman Yakov İvaniç yalnız kadınlardan söz ediyor, hem de her zaman edepsizce bir biçimde... anlamsız yüzü mavi lekelerle kaplı. Bir yana-

ğında, üzeri kırmızı tüylerle örtülü yuvarlak bir beni var. Boyuna bu tüyleri bükmekle meşgul... Vapura, yola gelir takımından, laubali bir kadın bindiği zaman, kadının çevresinde, âdeta bir dilenci gibi, tuhaf bir çekinme ve ürkeklikle dolaşmaya başlar. Ona şikâyetli bir sesle tatlı diller döker. Dudakları, iğrenç dilinin, acele acele, sık sık yaladığı bir köpükle örtülüdür. Nedense, cellatların böyle şişman kişiler olması gerekeceğini düşünürüm.

Sergey ile Maksim'e:

"Karıları tavlamasını bilmek gerek!" diye ders verir. Onlar kendisini dikkatle dinler... Kızarır, kabarırlar...

Smuriy, ağır ağır yerinden kalkarak:

"Asyalılar!.." diye gürler ve bana emreder: "Peşkov, yürü!.."

Kamarasında elime, meşin ciltli bir kitap tutuşturur. Kendisi de, buzluğun yanındaki yatağına uzanır.

"Oku!.."

Bir makarna sandığının üstüne oturur, dikkatle okurum:

"Umbrakul, yıldızlarla halelenirse, gökyüzü ile kolay bir bağlantıyı gösterir!"

Bir sigara tellendiren Smuriy, dumanlarını savurarak mırıldanır:

"Develer!.. Neler de yazmışlar!.."

"Sol memenin açılması, temiz yüreklilik belirtisidir."

"Kimin memesi?.."

"Kimin olduğunu yazmıyor."

"Herhalde bir kadın memesidir. Ah ahlaksızlar!.."

Gözlerini kapıyor, ellerini başının altına koyarak yatıyor, dudağının bir köşesine yapışan sigarasından hafif bir duman çıkıyor. Sigarasını diliyle düzeltiyor. Öyle bir geriniyor ki, göğsünden ıslık çalar gibi birtakım sesler çıkıyor. Kocaman suratı, duman bulutları arasında kayboluyor. Bazen bana, uyumuş gibi görünüyor. Okumamı keserek, şu melun kitabı gözden geçiriyorum. Bu kitap da, içime bulantı verecek kadar beni bıktırıyor.

Ama aşçı homurdanıyor:

"Oku!.."

"Sayın kişi cevap veriyor: 'Bak aziz kardeşim Suveriane.'"

"Severyan* olacak!"

"Kitapta Suveriane yazılı!"

"Öyle mi?.. Şeytan icadı. Bak aşağıda, sona doğru manzum yazılmış bir şeyler var, orasını oku!"

Orasını okuyorum:

"Hayatımızı anlamaya yeltenen bilgi yoksunları,
Sizin zayıf gözleriniz onun derinliğini asla göremez.
Siz kardeşlerin nasıl şarkı söylediğini bile bilmezsiniz."

Smuriy:

"Dur!" diye bağırıyor. "Burası manzum değilmiş!.. Ver bana kitabı..."

Öfkeli öfkeli, kocaman mavimtırak sayfaları karıştırıyor. Sonra kitabı şiltesinin altına sokuyor.

"Bir başkasını al!.."

Şanssızlığıma bakın ki, teneke kaplı siyah sandığında bir yığın kitap varmış: *Omir'in Öğütleri, Bir Topçunun Anıları, Lord Sédeagall'ın Mektupları, Zararlı Bir Böcek Olarak Tahtakurusu ve Bunun Yok Edilmesi ile İlgili Pratik Çareler Üzerine...* ve daha bilmem neler... Bu arada başı sonu olmayan birtakım kitaplar da vardı.

Bazen aşçıbaşı bu kitapları bir sıraya koymamı, adlarını birer birer okumamı emrederdi. Ben kitapların adlarını okurdum, o da öfkeli öfkeli homurdanırdı:

"Nasıl da uyduruyor hergeleler!.. Bir şeyler karalıyorlar ama, gel de anla ne yazıyorlar!.. Mesela şu Gervais!.. Bana ne şu Gervais serserisinden? Sonra Umbrakul!.."

Tuhaf tuhaf sözcükler, bilmediğim birtakım adlar bıktırırcasına belleğime yerleşiyor, dilimin ucunda dolaşıyordu. Onları her an tekrarlamak istiyordum. Kimbilir, belki de seslerinden anlamlarını çıkarabilecektim!..

---

* Aşçı, Suveriane adını, Rusça "kuzeyli" anlamına gelen "Severyan" sanıyor. *-çev.*

Pencerenin dışında sular durmadan şarkı söylüyor, şırıldıyordu. Geminin kıç güvertesi kimbilir ne kadar güzeldi. Orada, mal sandıkları arasında, tayfalar, ateşçiler toplanıyor, kâğıt oyununda yolcuları soyuyor, şarkılar söylüyor, güzel güzel hikâyeler anlatıyorlardı. Onlarla oturmak, onların anlattığı yalın, anlaşılması kolay şeyleri dinleyerek Kama kıyılarını, bakır teller gibi uzanan çam ağaçlarını, çayırları, bunların üzerinde, su baskınından arta kalmış –mavi gökyüzünü yansıtarak bir ayna gibi parlayan– su birikintilerini seyretmek ne hoştur. Gemimiz karadan ayrılmış, uzaklaşıyordu. Kıyılardan ise, köyleri ve insanları hatırlatan görünmeyen çanların sesleri, yorgun günün sessizliği içinde bize kadar geliyordu. Ekmek kabuğunu andıran bir balıkçı kayığı, dalgaların arasında sallanıp duruyor. İşte, kıyıda küçücük bir köy göründü. Bir sürü çocuk suda yüzüyor. Sarı kum şeridi üzerinde kırmızı gömlekli bir köylü yürüyor. Uzaktan, ırmaktan bakılınca her şey güzel, minnacık, alacalı bir oyuncak gibi görünüyor.

Kıyıya, kıyıya ve mavnaya, tatlı, güzel sözler haykırmak için içimde bir istek var.

Bu pas rengindeki mavna beni çok ilgilendiriyordu. Küt burnuyla bulanık suları nasıl yardığını, yorulmadan bütün bir saat seyredebilirdim. Gemimiz onu, âdeta bir domuzu çeker gibi çekiyordu. Bazen aradaki halat gevşiyor, suya çarpıyordu. Sonra tekrar geriliyor, suya damlalar dökülüyor, mavnayı burnundan sallıyordu. Yırtıcı hayvanlar gibi demir kafese kapatılan şu insanların yüzlerini görmeyi çok istiyordum. Perm'de onları karaya indirdikleri zaman iskeleye kadar sokuldum. Gürültü ile ayaklarını sürüyerek, zincirlerini şakırdatarak, omuzlarındaki heybelerin yükü altında kamburlaşmış, kurşuni gömlekli otuz kırk kişi önümden geçti. Aralarında kadını, erkeği, genci, ihtiyarı, güzeli, çirkini vardı. Ama bunların öteki insanlardan hiç de farkı yoktu. Yalnız biraz başka türlü giyinmiş ve saçları dipten tıraş edilmişti. Muhakkak ki bunlar eşkıyaydı. Ama büyükannem eşkıyalar üzerine öylesine güzel şeyler anlatmıştı ki...

Korkunç bir hayduda ötekilerden daha çok benzeyen Smuriy, mahzun mahzun mavnaya bakarken homurdanıyordu:

"Allah cümlemizi böyle bir sonuçtan korusun!"

Bir gün ona sordum:

"Nasıl oluyor da herkes haydutluk ederken, adam öldürürken siz yemek pişiriyorsunuz?.."

Gülümseyerek:

"Ben yemek pişirmiyorum, yemek hazırlıyorum; yemeği kadınlar pişirir," dedi.

Bir süre düşündükten sonra ekledi.

"İnsanlar arasındaki fark onların aptallık derecelerindedir. Bazıları daha akıllıdır. Ötekiler daha az akıllıdır, bazıları ise büsbütün aptaldır. İnsanın akıllı olması için iyi seçilmiş kitaplar okuması gerekir. Mesela, *Siyah Büyü* daha ne bileyim işte... Bütün kitapları okumak gerek. O zaman iyisini, yararlısını bulursun!.."

Bana boyuna tekrarlardı:

"Oku, çok oku!.. Eğer kitabı anlamazsan onu yedi sefer oku!.. Yine anlayamazsan on iki sefer oku..."

Smuriy, az konuşan bir adam olan büfeci de içinde olmak üzere, gemideki herkesle, tiksinti ile alt dudağını sarkıtarak ve bıyıklarını kabartarak, sanki insanları taşlıyormuş gibi, kesik kesik konuşurdu. Bana karşı iyi ve dikkatliydi. Ama onun bu dikkatinde, azıcık beni korkutan bir şeyler vardı. Bazen aşçı bana, büyükannemin kız kardeşi gibi, biraz kaçık görünüyordu.

Bazen bana:

"Biraz dur, okuma!.." derdi.

Uzun bir süre, burnunu çekerek, gözleri kapalı yatardı. Kocaman karnı kalkıp iner, tıpkı bir ölü gibi çaprazlama olarak göğsüne koyduğu ellerinin yanık ve tüylü parmakları, görünmeyen bir çorabı görünmeyen şişlerle örüyormuş gibi hareket ederdi.

Sonra birdenbire mırıldanmaya başlardı:

"Evet, işte sana akıl, git ve yaşa!.. Halbuki insanlara akıl öylesine az ve öylesine eşitsizce verilmiş ki... İnsanların hepsi de

aynı derecede akıllı olsaydı... Ama ne gezer!.. Kimi anlar, kimi anlamaz... Kimileri ise anlamak bile istemez!.."

Konuşurken tökezleyerek kendi askerlik hayatından bir olay anlatıyor. Olayın anlamını kavrayamıyorum. Olay bana hiç ilginç görünmüyor... Sonra, zaten olayı da başından anlatmıyor, aklına gelen bölümlerini söylüyor:

"Alay komutanı o eri çağırıp, sordu: 'Teğmen sana ne dedi?..' Er, olup bitenleri bir bir anlattı. Çünkü er doğru cevap vermek zorundadır. Teğmen ise, âdeta bir duvara bakar gibi ona baktı, arkasını döndü ve başını önüne eğdi, evet, evet..."

Aşçı öfkeleniyor, ağzından yumak yumak duman savuruyor ve homurdanıyor:

"Neyi söylemek gerek, neyi söylememek gerek ben bilir miyim?.. Bunun üzerine teğmeni kürek cezasına mahkûm ettiler... Teğmenin annesi ise... Aman Allahım!.. Ben okumuş bir adam değilim ki..."

• • •

Hava sıcak. Çevrede her şey hafifçe titriyor, uğulduyor. Kamaranın demirden duvarına sular çarpıyor, vapurun çarkları boğuk bir ses çıkarıyor. Projektörün ışığı altında ırmak, geniş bir şerit halinde akıyor. Uzaktan, çayırlı bir kıyının şeridi fark ediliyor, ağaçlar kımıldıyor. Kulak bütün gürültülere alışıyor, insana, ortalıkta bir çıt bile yokmuş gibi geliyor. Oysa geminin baş tarafında bir tayfa, ümitsizce bağırıyor:

"Ye..... di, ye..... di..."

Canım, ne bir şeye karışmak, ne bir şey dinlemek, ne de bir şey yapmak istiyor. Sadece boğucu ve yağlı mutfak kokusunun rahatsız etmeyeceği bir yerde oturmak, yarı uykulu gözlerle, bu sessiz, bu yorgun hayatın suda nasıl kaynayıp gittiğini seyretmek istiyorum.

Aşçıbaşı, öfkeli öfkeli:

"Oku!.." diye emrediyor.

Ondan kamara garsonları bile korkuyor. Hatta sessiz, konuşmakta pek cimri olan ve bir balığa benzeyen büfeci bile Smuriy'den korkuyor. Büfede çalışan garsonlardan birine:

"Hey, domuz," diye bağırıyor. "Buraya gel, hırsız!.. Asyalı... Umbrakul!.."

Tayfalar, ateşçiler ona güler yüz ve saygı gösterirdi. O da onlara haşlama et verir, köyleri ve aileleri üzerine sorular sorardı. Üstleri başları yağlı ve simsiyah Beyaz Rusyalı ateşçiler, vapurda aşağı tabakadan insanlar olarak sayılırdı. Onları "Yagut" diye çağırırlar ve:

"Yagu, Biyagu," diye kızdırırlardı.

Bir gün Smuriy bunu işittiği zaman, bıyıkları diken diken olmuş ve gözleri kan çanağına dönmüş bir halde ateşçiye bağırmıştı:

"Kendinle alay edilmesine nasıl izin veriyorsun sersem herif?.. Pezevengin suratına indirsene!.."

Kötü yürekli, yakışıklı bir adam olan lostromo bir seferinde ona:

"Yagut'larla Ukraynalılar bir inançta insanlar!" diyecek oldu. Aşçı onu yakasından ve belinden kavrayarak havaya kaldırdı, tartaklayarak sordu:

"Şimdi seni yere çalayım mı?.."

Sık sık kavga eder, hatta ara sıra dövüşürlerdi. Ama Smuriy'e kimse vuramazdı. İnsanlarda rastlanmayan bir gücü vardı. Bundan başka, uzun boylu, şişman, erkeğe benzeyen ve saçlarını bir oğlan çocuğu gibi kısa kestiren kaptanın karısı da onunla sıkı fıkı ve çok samimi konuşuyordu.

Smuriy müthiş votka içer, ama asla sarhoş olmazdı. Daha sabahtan içmeye başlar, bir şişeyi dört yudumda boşaltırdı. Akşama kadar da susuzluğunu bira ile giderirdi. Yüzü yavaş yavaş kızarır, kara gözleri sanki bir şeye şaşmış gibi açılırdı.

Bazı akşamlar, beyazlar içindeki kocaman vücuduyla bir iskemleye yığılır, akıp giden uzakları, asık bir suratla, bir kelime söylemeden, saatlerce seyrederdi. Bu saatlerde herkes ondan fena halde korkardı. Ben ise ona acırdım.

Yakov İvaniç, ter içinde, suratı kıpkırmızı mutfaktan çıkar, biraz durur, dazlak kafasını kaşır, sonra elini sallayarak basıp gider, ya da uzaktan seslenirdi:

"Mersinbalıkları ölmüş..."

"Ne yapalım, kapuskaya koyarsın..."

"Çorbasını, ya da buğlamasını isterlerse?"

"Hazırla. Tıkınsınlar."

Bazen yanına kadar sokulmak cesaretini gösterirdim. Ağır ağır gözlerini bana çevirerek sorardı:

"Ne istiyorsun?.."

"Hiçbir şey."

"Peki..."

Bu saatlerinde, bir gün her şeyi göze alarak sordum:

"Neden herkes sizden korkuyor, halbuki siz iyisiniz de?.." Umduğumun tersine kızmadı:

"Ben yalnız sana karşı iyiyim..."

Ama hemen, düşünceli ve samimi olarak ilave etti:

"Belki gerçekten de herkese karşı iyiyim. Yalnız bunu gösteremiyorum. Bunu insanlara göstermemek gerek. Yoksa adamın tepesine çıkarlar... Bataklıktaki kuru bir yaprak parçasının üstüne nasıl çıkarlarsa, iyi olan insanların sırtına da öyle çıkarlar... Ve ezerler... Koş, bana bira getir!.."

Bardak bardak şişeyi boşaltınca bıyıklarını kuruladı:

"Biraz daha büyük olsaydın sana çok şey öğretirdim," dedi. "Benim söyleyecek çok şeyim var. Ben budala bir insan değilim!.. Sen kitap oku, gerekli olan her şeyi orada bulursun... Kitap bu, boru değil!.. Bira ister misin?.."

"Sevmiyorum."

"Pekâlâ, içme öyleyse. Sarhoşluk felakettir. Votka şeytan işidir. Eğer zengin olsaydım seni okuturdum. Okumamış bir adamın öküzden farkı yok. Onu ister boyunduruğa vur, ister mezbahaya gönder!.. Boyun eğmekten başka elinden bir şey gelmez!.."

Kaptanın karısı ona Gogol'ün bir eserini vermişti. *Müthiş İntikam* adını taşıyan bu eseri okudum, çok hoşuma gitti. Ama Smuriy öfkeli öfkeli söylendi:

"Saçma bir hikâye! Biliyorum, başka kitapları da var..."

Elimden kitabı aldı. Kaptanın karısından başka kitap alıp getirdi. Mahzun mahzun bana:

"Taras.....ı oku!.." dedi. "Neydi bakayım şunun adı? Öteki adını unutmuştum.* Bul şunu. Kadın bunun güzel olduğunu söylüyor. Kimin için güzel?.. Ona göre güzel. Benim için belki de güzel değil!.. Saçlarını kestirmiş!.. Kulaklarını sanki niye kestirmemiş?..

Taras, Ostap'ı dövüşe çağırınca, aşçıbaşı kahkahayı bastı:

"Ya, böyle işte!.. Ne olacak sanki?.. Sen okumuşsan ben de güçlüyüm!.. Neler de yazıyor develer!.."

"İşte bu saçma!.. Bir adamı omzundan kuyruk sokumuna kadar ikiye ayıramazsın, bu olmaz işte... Sonra bir adamı mızrağın ucunda da kaldıramazsın, mızrak kırılır!.. Biz de askerlik yaptık, bunun ne olduğunu biliriz!.."

Andre'nin ihaneti onda bir tiksinti uyandırdı:

"Aşağılık evlat, değil mi? Hem de karı yüzünden!.. Tüh, Allah belasını versin!.."

Ama Taras oğlunu öldürünce, aşçı, ayaklarını yatağından sarkıttı, elleriyle yatağının kenarına dayandı, eğilerek ağlamaya başladı. Gözyaşları yanaklarından ağır ağır akıyor, yerlere damlıyordu. Burnundan sık sık soluyarak mırıldanmaya başladı:

"Aman Allahım... Allahım..."

Birdenbire bana bağırdı:

"Okusana be, şeytan çekici!.."

Tekrar ağlamaya koyuldu. Hele Ostap, ölümünden önce "Baba! Beni işitiyor musun?" diye bağırdığı zaman aşçının ağlaması büsbütün şiddetlendi ve daha dokunaklı bir hal aldı.

Smuriy:

---

* Gogol'ün *Taras Bulba* adlı eseri. *-çev.*

"Her şey mahvoldu, her şey!.." diye hıçkırmaya başladı. "Kitap bitti mi?.. Ah, ne olay!.. Erkek diye bunlara derler... Mesala şu Taras, değil mi?.. Evet, evet, erkek diye bunlara derler..."

Elimden kitabı aldı, gözyaşlarını üstüne akıtarak uzun uzun inceledi.

"Güzel kitap! Âdeta bayram!.."

Sonra *İvanhoe*'yi okuduk. Richard Plantagenev, Smuriy'nin çok hoşuna gitti. Önemli bir eda ile:

"İşte gerçek kral diye buna derler!" dedi.

Halbuki ben kitabı can sıkıcı bulmuştum.

Genel olarak zevklerimiz birbirine uymuyordu. Mesela *Thomas Jones'un Hikâyesi* adlı eserin çok eski bir çevirisi olan *Bulunmuş Çocuk Thomas Jones'un Hikâyeleri* beni çok ilgilendirmişti. Halbuki Smuriy homurdandı:

"Ne saçma sapan şey!.. Bu Thomas'tan bana ne sanki!.. Herhalde daha başka kitaplar da olmalı..."

Bir gün ona, ancak geceleyin bodrumlarda okunabilen, yasaklanmış gizli kitaplar da bulunduğunu söyledim.

Gözleri fal taşı gibi açıldı, bıyıkları diken diken oldu:

"Sen ne söylüyorsun?.. Ne yalanlar uyduruyorsun?" dedi.

"Yalan söylemiyorum efendim. Günahlarımı çıkardığı gün papaz bana onlardan söz etmişti. Zaten ondan önce de onları okuyup nasıl ağladıklarını ben kendim görmüştüm."

Aşçı mahzun mahzun yüzüme bakarak sordu:

"Ağlayan kim?.."

"Dinleyen bir bayan... Ötekisi ise öylesine korkmuştu ki, kaçıp gitti."

Smuriy yavaşça gözlerini kapayarak:

"Kendine gel, sayıklıyorsun!.." dedi.

Biraz düşündükten sonra mırıldandı:

"Tabii, bir yerlerde, bazı gizli şeyler olacak... olmadan olmaz!.. Ama işte yaşım geçti... Sonra benim karakterime de uygun değil... Ama, işte ne de olsa..."

Saatlerce böyle düzgün konuşabilirdi.

Kendim de farkında olmadan kitap okumaya alışıyor, seve seve kitaplara el atıyordum. Kitapların anlattığı şeyler, gerçek hayattan hoş bir biçimde ayrılıyordu. Gerçek hayat, gittikçe çekilmez bir hal alıyordu.

Smuriy de gittikçe kendini okumaya kaptırıyor, sık sık beni işimden alıkoyuyordu:

"Peşkov, okumaya gel!.."

"Yıkanacak pek çok bulaşığım var."

"Onları Maksim yıkar!.."

Kaba bir sesle baş bulaşıkçıyı benim işimi yapmaya gönderirdi. Maksim fenalık olsun diye bardakları kırıyor, büfeci ise, sakin bir sesle bana hatırlatıyordu:

"Bak sonra, seni gemiden indiririm!.."

Bir gün Maksim, mahsus, bulaşık suyu ve çay artıklarıyla dolu bir leğenin içine birkaç bardak koymuş. Ben leğeni geminin güvertesinden dökerken bardaklar da suyun dibini boyladı.

Smuriy, büfeciye:

"Bu benim suçum, bunu benim hesabıma geçiriniz," dedi.

Büfe garsonları bana ters bakmaya ve söylenmeye başladılar:

"Hey bana bak kitap meraklısı, sana ne diye para veriyorlar?"

Hiç de gerekmediği halde kap kacak kirleterek elden geldiği kadar bana fazla iş çıkarmaya çalışıyorlardı. Bütün bunların benim için fena bir sonuç doğuracağını biliyordum. Nitekim korktuğum başıma geldi.

Bir akşam küçük iskeleden vapurumuza, kırmızı yüzlü bir kadın bindi. Kadının yanında, pembe renkte yeni bir rop giymiş, sarı bir eşarp takmış genç bir kız vardı. İkisi de biraz çakırkeyfti. Kadın gülümsüyor, herkesi selamlıyor ve bir papaz edasıyla konuşuyordu:

"Affedersiniz, dostlarım, biraz içtim. Mahkemem vardı, beraat ettim, bunun sevinciyle ben de biraz kafayı çektim."

Genç kız da, bulanık gözlerle etrafına bakarak gülüyor, kadını iteleyerek:

"Yürü sersem, yürü," diyordu.

İkinci mevki güvertesinin yakınında, Sergey ile Yakov İvaniç'in yattıkları kamaranın tam karşısına yerleştiler. Biraz sonra kadın ortalıktan kayboldu. Sergey'in kurbağa ağzı kulaklarına vararak genç kızın yanına oturdu.

Geceleyin işimi bitirip uyumak için masanın üzerine yattığım sırada, Sergey yanıma gelerek elimden yakaladı:

"Kalk, seni evlendireceğiz!.." dedi.

Sarhoştu. Elimi kurtarmaya çalıştım, bana vurdu:

"Haydi yürü!.."

Maksim de koştu. O da sarhoştu. İkisi beraber, beni uyuyan yolcuların yanından geçirerek kendi kamaralarına sürüklediler. Fakat kamaranın kapısında Smuriy duruyordu. Kamaranın eşiğinde ise, pervazlara tutunmuş Yakov İvaniç ile, onun sırtına yumruklar indiren ve sarhoş bir sesle bağıran genç kızı gördüm:

"Beni bırakın!.."

Smuriy beni Maksim'le Sergey'in elinden çekip aldı. Onları saçlarından yakaladı, kafalarını birbirine tokuşturduktan sonra yan tarafa fırlattı. İkisi de yere düştü. Yakov'a da:

"Asyalı!.." diye çıkıştıktan sonra kamaranın kapısını suratına kapattı. Beni de iterek:

"Defol!.." diye bağırdı.

Geminin kıç tarafına kaçtım. Gece bulutlu, ırmak kara idi. Geminin arkasında, görünmeyen kıyılara doğru uzanan iki esmer yol köpükleniyordu. Bu iki yolun arasından mavna geliyordu. Geminin kâh sağında, kâh solunda lambaların kırmızı lekeleri beliriyor ve hiç ışık vermeden, kıyıların beklenmedik dönemeçlerinde ortadan kayboluyordu. O zaman ortalık daha karanlık görünüyor, kendimi daha mutsuz hissediyordum.

Aşçıbaşı gelip yanıma oturdu. Derin derin içini çekti ve bir sigara tellendirdi.

"Seni şu kızın yanına mı sürüklüyorlardı?.. Ah, haydutlar!.. Aralarında fiskos ederlerken niyetlerini öğrendim."

"Kızı ellerinden kurtardınız mı?.."

"Onu mu?"

Kıza okkalı bir küfür savurduktan sonra ağır ağır sözlerine devam etti:

"Buradakilerin hepsi de alçaktır. Bu vapur köyden de beterdir. Sen hiç köyde yaşadın mı?"

"Hayır."

"Köy, iliklerine kadar çürümüş bir yerdir. Hele kışın!"

Sigarasının izmaritini güverteden suya fırlatarak sustu. Biraz sonra yeniden söze başladı:

"Sen bu domuz ağılında mahvolacaksın yavrum, sana acıyorum. Herkese acıyorum. Bazen ne yapacağımı şaşırıyorum. Diz çökmek ve onlara şöyle sormak geliyor içimden: Ne yapıyorsunuz be köpoğluları, ha? Kör müsünüz?.. Ah sizi develer, ah!.."

Vapur uzun uzun düdük çaldı. Halat suya çarptı. Koyu karanlığın içinde, bir fenerin ışığı sallandı. İskelenin ne yanda olduğunu gösterdi. Karanlığın içinden daha başka ışıklar da belirdi.

Aşçı:

"Piyaniy* Bor," diye mırıldandı. "Piyanaya adlı bir ırmak var. Sonra Piyankov soyadını taşıyan bir de ordonat yüzbaşısı tanıyorum. Bir de Zapivohin adlı bir yazıcı olacak! Ben karaya çıkacağım..."

Kama kıyılarının güçlü kuvvetli kadınları ve kızları, uzun teskerelerle bize odun getiriyorlardı. Boyunlarına geçen kayışların altında kıvrılarak, ikişer ikişer, çevik adımlarla, seke seke, geminin ocak bölümündeki ambara doğru ilerliyor, siyah deliğin ağzına, koca koca odunları fırlatırken, çıngıraklı sesleriyle:

"Destur!.." diye bağırıyorlardı.

Bunlar odun yüküyle geçerken, tayfalar bacaklarını tutuyor, göğüslerine saldırıyorlardı. Kadınlar çığlığı basıyor, tayfaların suratına tükürüyordu. Yüklerinden kurtulmuş dönerken, ellerindeki teskerelerle, çimdiklerden ve saldırılardan kendilerini koruyorlardı. Ben bu manzarayı belki onuncu defadır ki seyrediyordum. Odun aldığımız her iskelede hep aynı şeyler oluyordu.

---

* "Piyani" sözcüğü Rusça "sarhoş" anlamına gelmektedir. Smuriy, bir çağrışımla, "sarhoş" ile ilgili hatırında kalmış ne kadar özel ad varsa burada sıralamaktadır. *-çev.*

İhtiyarladığımı, bu gemide uzun yıllardan beri bulunduğumu sanıyordum. Yarın, bir hafta sonra, sonbaharda, gelecek yıl burada olabilecek her şeyi sanki biliyordum.

Artık şafak söküyordu. İskelenin üst yanındaki kumlu tepede muhteşem bir çam ormanı beliriyordu. Ormana doğru gitmekte olan kadınlar gülüşerek şarkı söylüyordu. Omuzlarındaki uzun teskere sopalarıyla askerlere benziyorlardı.

Canım ağlamak istiyordu. Gözyaşlarım göğsümde kaynıyor, yüreğim âdeta bu sıcak yaşların içinde pişiyordu. Bu hal bana acı veriyordu.

Ama ağlamaktan utanıyordum. Tayfa Bliyahin'e, güverteyi yıkaması için yardım ettim.

Bu Bliyahin, hiç göze çarpmayan, kendi halinde bir adamdı. Solgun yüzlü ve güçsüzdü. Köşe bucağa saklanır, oradan küçücük gözleri ışıldardı.

"Benim asıl soyadım Bliyahin değildir. Mesele şu ki, annem orospuydu. Bir kız kardeşim var, o da öyle... Anlaşılan ikisinin de alınyazıları böyle imiş... Ya, kardeş, alınyazısı hepimizin dümenidir. Haydi sen git... ama, dur..."

Süpürgesini güvertenin tahtalarında sürürken yavaşça dedi ki:

"Kadınlara nasıl sataştıklarını gördün, değil mi? İşte asıl mesele burada ya!.. Yaş odun bile uzun zaman ateşte kalsa, nihayet tutuşup yanar. Bunu sevmiyorum kardeş, hoşuma gitmiyor. Eğer bir kadın olsaydım kendimi bir bataklığa atar, boğulurdum."

Kaptanın karısı, etekliğini iyice yukarıya kaldırmış bir halde, su birikintilerinden atlayarak yanımızdan geçti. Hep erken kalkardı. Uzun boylu, düzgün vücutluydu. Öylesine sade, öylesine parlak bir yüzü vardı ki, arkasından koşup bütün ruhumla:

"Ne olursunuz, bana bir şeyler söyleyin!" diye yalvarmak için içimde sonsuz bir istek tutuştu.

Vapur ağır ağır iskeleden ayrıldı. Bliyahin istavroz çıkararak:

"Hareket ettik..." dedi.

VI

SARAPUL'DA Maksim vapurdan ayrıldı: Kimseye bir şey söylemeden, kimse ile vedalaşmadan, ciddi ve sakin, çekilip gitti. Onun arkasından, gülümseyerek, neşeli kadınla, elbiseleri buruşmuş, gözleri şişmiş genç kız da indiler. Sergey'e gelince kaptanın kamarası önünde, uzun bir süre diz çökmüş bir halde durdu. Kapının tahtalarını öpüyor, kafasını yerlere vuruyor ve yalvarıyordu:

"Beni bağışlayın, benim suçum yok! Bütün bunları yapan Maksim'dir."

Tayfalar, büfede çalışanlar, hatta yolcuların bir kısmı bile onun yalan söylediğini biliyor, ama yine de onu cesaretlendirmekten geri durmuyorlardı.

"Dayan, dayan, seni bağışlar," diyorlardı.

Kaptan onu birkaç sefer kovdu. Hatta bir seferinde ona öyle bir tekme indirdi ki, Sergey tepetaklak yuvarlandı. Ama sonunda yine de onu bağışladı. Sergey hemen, çay takımlarını şuraya buraya götürerek ve yolcuların gözlerinin içine bir köpek gibi bakarak güvertede koşmaya başladı.

Maksim'in yerine kıyıdan, kemikli, küçücük başlı, kızarık gözlü Viyatka'lı bir er aldılar. Aşçı yamağı hemen onu tavuk kesmeye gönderdi. Er, tavuklardan ikisini kestikten sonra, ötekilerini güvertede elinden kaçırdı. Yolcular tavukları kovalamaya başladı. Üç tanesi güverteden suya uçtu. Bunu gören er, mutfağın yanındaki odunların üstüne oturarak acı acı ağlamaya başladı.

Bu hale şaşıran Smuriy:

"Sen budala mısın, nesin?" diye sordu. "Hiç asker ağlar mı?"

Er yavaşça:

"Ben geri hizmetlerde çalışıyorum," dedi.

Bu sözler adamcağızın başını derde soktu. Yarım saat geçmeden bütün vapur halkı ona gülüyordu. Yanına kadar yaklaşıyor, gözlerini erin yüzüne dikerek:

"Bu mu, bu mu?" diye birbirlerine soruyor ve katılarak, en çirkin gülüşle gülmeye başlıyorlardı.

Er, önceleri halkı görmüyor, onların gülüşlerini duymuyordu. Eski, basma mintanının yeniyle gözyaşlarını siliyor, âdeta onları saklamaya çalışıyordu. Ama, çok geçmeden kırmızı gözleri öfkeyle tutuştu. Viyatka ağzıyla çabuk çabuk söylenmeye başladı:

"Benden ne istiyorsunuz? Allah sizi bin parça etsin!"

Bu sözler vapur halkını büsbütün neşelendirdi. Eri parmaklarıyla dürtmeye, önlüğünden, gömleğinden çekmeye, onunla, âdeta bir keçi ile oynar gibi oynamaya başladılar. Bu hal öğle yemeğine kadar sürdü. Yemekten sonra ise, yolculardan biri, tahta kaşığın sapına bir limon kabuğu geçirdi ve erin arkasına, önlüğünün ipine bağladı. Er yürürken arkasındaki kaşık sallanıyor, herkes kahkaha ile gülüyordu. Bu gülüşlerin neden ileri geldiğini bir türlü anlamayan er, kapana kısılmış bir fare gibi, durmadan sağa sola koşuyordu.

Smuriy, gözleriyle sessizce ve ciddi onu izliyordu. Aşçının yüzü, bir kadın yüzü halini almıştı.

Ere acımıştım. Aşçıya sordum:

"Arkasında kaşık olduğunu kendisine söyleyebilir miyim?.."

Aşçı, sessizce başını salladı.

Niçin güldüklerini ere anlattığım zaman çabucak arkasındaki kaşığı yakaladı. Kopardı ve yere atarak ayaklarıyla çiğnedi. Ondan sonra da iki eliyle saçlarımdan kavradı. Hemen etrafımızı alan halkın büyük sevinci arasında dövüşmeye başladık.

Smuriy kalabalığı yararak bizi gelip ayırdı. İlkin benim kulağımı çekti. Sonra da erin kulağından yakaladı. Bu küçük adamın, aşçının eli altında, başını kaldırarak zıp zıp zıpladığını gören halk, delice bağırmaya, ıslık çalmaya, tepinmeye, kahkaha ile gülmeye başladı:

"Yaşasın garnizon! Ulan, aşçının karnına bir kafa atsana!.."

İnsan sürüsünün bu yabani sevinci bende, üzerlerine atılarak, odunla pis kafalarına vurmak isteğini uyandırdı.

Erin kulağını bırakan Smuriy, ellerini arkasına bağlayarak, bıyıkları diken diken olmuş bir halde, bir yabandomuzu gibi korkunç bir biçimde dişlerini göstererek halkın üzerine yürüdü:

"Yerlerinize, marş marş! Asyalılar!.."

Er tekrar üstüme atıldı. Ama Smuriy bir eliyle onu kucağına alarak tulumbanın altına götürdü. Zayıf vücudunu bezden yapılmış bir bebek gibi evirip çevirerek tulumbadan çektiği suları başına dökmeye başladı.

Tayfalar, lostromo, ikinci kaptan koşup geldi. Ahali yeniden toplanmaya başladı. Her zamanki gibi sakin ve dilsiz büfeci, herkesten bir baş yukarıda duruyordu.

Er, mutfağın yanındaki odunların üstüne oturarak, titreyen elleriyle çizmelerini çıkardı ve çorap yerine ayaklarına sardığı çaputları sıkmaya başladı. Halbuki çaputlar kupkuru idi. Buna karşılık seyrek saçlarından sular damlıyordu. Bu hal, halkı yeniden güldürdü.

Er, ince ve yüksek bir sesle:

"Ne olursa olsun, o çocuğu öldüreceğim," diye söylendi.

Omzumdan tutmakta olan Smuriy, ikinci kaptana bir şeyler söylüyordu. Tayfalar halkı dağıttı. Orada hiç kimse kalmadığı zaman aşçı, ere sordu:

"Söyle bakalım, sana ne yapayım?"

Er hiç cevap vermedi. Yabani gözlerle bana bakıyor ve bütün vücudu tuhaf bir biçimde titriyordu.

Smuriy:

"Rahat dur, siniri bozuk!" diye bağırdı.

Er de ona:

"Kendini askerde mi sandın, düdüğüm," diye cevap verdi.

Aşçının utandığını fark ettim. Şiş yanakları birdenbire pörsüyüverdi. Yere tükürdü, beni de yanına alarak çekilip gitti. Ser-

semlemiş bir halde arkasından yürüyor ve boyuna ere bakıyordum. Smuriy ise şaşkın şaşkın söyleniyordu:

"Ne biçim adam? Buyrun işte!"

Sergey arkamızdan yetişti ve nedense fısıltı ile şunları söyledi:

"Kendini bıçaklamak istiyor!"

Smuriy:

"Nerede?" diye sordu ve koştu.

Er, tayfaların yattığı kamaranın kapısında, elinde büyük bir bıçakla duruyordu. Bu bıçakla tavuk keser, ocağı tutuşturmak için tahtaları yararlardı. Bıçak kördü ve ağzı testere gibi olmuştu. Kamaranın önünde bir yığın insan toplanmış, ıslak kafalı bu ufak tefek gülünç adamı seyrediyordu. Kıvrık burunlu suratı, bir paça gibi titriyordu. Ağzı yorgun yorgun açılmış, dudakları seyiriyordu. Bu arada:

"İşkenceciler... işkenceciler," diye söyleniyordu.

Bir şeyin üstüne çıkarak insanların başları üzerinden suratlarına baktım: Hepsi de gülüyor, fıkırdıyor, birbirlerine:

"Bak, bak..." diye söyleniyorlardı.

Er, bir çocuk elini andıran küçücük eliyle, pantolonundan dışarı çıkmış olan gömleğini yine pantolonunun içine sokmaya çalışırken, yanı başımda durmakta olan kellifelli bir adam, içini çekerek söylendi:

"Şimdi ölmek istiyordu, öte yandan da pantolonunu düzeltiyor!"

Oraya toplanmış olan halk daha yüksek perdeden gülmeye başladı. Mesele apaçıktı: Erin kendini öldürebileceğine kimse inanmıyordu. Buna ben de inanmıyordum. Smuriy, göz ucuyla ere baktıktan sonra, göbeği ile halkı iteleyerek:

"Defol, ahmak!" diye söylendi.

Topuna birden ahmak diye çıkışıyordu. Kalabalık bir insan grubuna yanaşıyor ve onların topuna birden:

"Herkes yerli yerine, ahmak!" diye çıkışıyordu.

Bu da gülünç bir şeydi, ama gelgelelim doğruydu: Bugün sabahtan beri bütün insanlar kocaman bir ahmak oluvermişti.

Halkı dağıttıktan sonra ere yaklaştı, elini uzatarak:

"Bıçağı buraya ver," dedi.

Er, bıçağı sivri tarafından uzatarak:

"Hepsi bir," diye söylendi.

Aşçı bıçağı bana verdi, eri de kamaranın içine itti:

"Yat ve uyu! Sen ne oluyorsun böyle?.."

Er hiçbir şey söylemeden yatağın üstüne oturdu.

"Bu sana yiyecek ve votka getirecek!.. Votka içer misin?"

"Biraz içerim."

"Bak karışmam, bu çocuğa dokunayım demeyesin! Seninle alay eden bu değildi, anlıyor musun? Sana ben söylüyorum, o değildi."

Er yavaşça sordu:

"Bana niçin eziyet ettiler?"

Smuriy, küçük bir duraklamadan sonra, üzgün üzgün cevap verdi:

"Ben biliyor muyum sanki?.."

Benimle mutfağa giderken mırıldanıyordu:

"Evet... Gerçekten de bu zavallı adama tebelleş oldular. Gördün mü, nasıl?.. Eh... Şu insanlar adamı deli edebilir. Tahtakuruları gibi tebelleş olurlar. Ondan sonra da işin iştir. Tahtakurusu nedir ki!.. Bunlar tahtakurusundan da beter..."

Ere ekmek, et ve votka götürdüğüm zaman, onu yatağın üstüne oturmuş, ileri geri sallanırken buldum. İçin için ağlıyor ve bir kadın gibi hıçkırıyordu. Tabağı masanın üzerine bırakarak:

"Ye bakalım," dedim.

"Kapıyı kapa..."

"İçerisi karanlık olur."

"Kapa, yoksa yine tebelleş olurlar."

Kamaradan çıktım. Bu er hoşuma gitmiyordu. Bende ne bir acıma ne de bir merhamet duygusu uyandırmıştı. Halbuki bu hiç de iyi bir şey değildi. Büyükannem her zaman bana öğüt verirdi:

"İnsanlara acımak gerek, onların hepsi de mutsuzdur, hepsi acı çekmektedir."

Aşçı sordu:

"Nasıl, götürdün mü? Ne yapıyor?"

"Ağlıyor."

"Hımbıl... Onun neresi asker?.."

"Ben ona acımıyorum."

"Ne dedin? Bu ne demek?.."

"İnsanlara acımak gerek."

Smuriy beni elimden tuttu, kendine doğru çekti ve öğüt verir gibi söylendi:

"Zorla acımak olmaz... Yalan söylemek doğru değildir, anladın mı? Sen ikiyüzlü olma!"

Sonra beni iterek ekledi:

"Senin yerin burası değil! Al bir sigara iç."

Yolcuların davranışından çok heyecanlanmış, çok sarsılmıştım. Onların ere yaptıkları eziyet, Smuriy eri kulağından çektiği zaman attıkları kahkahalar, beni âdeta küçültmüş, kahretmişti. İnsanda tiksinti ve acı uyandıran bu haller onların nasıl hoşuna gidebiliyordu? Burada böyle neşeli neşeli gülecek ne vardı?

İşte şimdi hepsi yeniden, alçak tentelerin altına oturdular, uzandılar. Sanki bir saat önce gülen, kahkaha atan bağırıp çağıran bunlar değilmiş gibi, yiyor, içiyor, iskambil oynuyor, ağırbaşlı, uslu uslu konuşuyor, ırmağa bakıyorlardı. Hepsi de, her zaman olduğu gibi, sessiz ve tembeldi. Vapurun içinde, sabahtan akşama kadar, âdeta sinekler gibi, ağır ağır dolaşıp durmaktadırlar. İşte, bir sürü insan, itişerek ve istavroz çıkararak vapurdan iskeleye çıkıyor. Buna karşılık, tıpkı bunlara benzeyen bir yığın insan, heybelerin ve sandıkların ağırlığı altında ezilmiş, birbirine benzer elbiseler giymiş bir halde vapura giriyor.

İnsanların bu devamlı değişmesi, vapurun yaşantısında hiçbir şey değiştirmiyor, bu yeni gelen yolcular da, giden yolcuların konuştuğu şeyleri konuşacak, aynı kelimelerle topraktan, işten, Allah'tan, kadınlardan söz edeceklerdir.

"Ulu Tanrı sabretmeyi emrediyor, sen de sabredeceksin! Elden bir şey gelmez, alınyazımız böyle!"

Bu sözleri dinlemek canımı sıkıyor, bunlar beni sinirlendiriyor: Ben çamurdan tiksiniyorum, bana yapılan kötülüğe, haksızlığa, hakarete katlanmak istemiyorum. Bu çeşit davranışları hak etmediğimi kesin olarak biliyor ve anlıyorum. Asker de kendisine yapılanları hak etmemişti. Belki kendisi gülünç olmak istemiştir.

Maksim'i vapurdan kovdular. Halbuki o ciddi, iyi yürekli bir çocuktu. Öte yandan şu aşağılık insan Sergey'i vapurda alıkoydular. Bunların hepsi de ters işler... Bir adamı deli edecek kadar zalim olan bu insanlar, neden her zaman tayfaların öfkeli bağırışlarına boyun eğiyor, onların küfürlerini uysal uysal dinliyorlar?

Lostromo, güzel, ama hain gözlerini süzerek bağırıyor:

"Neden güvertenin bir tarafına toplanıyorsunuz? Gemi yan yattı! Dağılın, şeytan herifler!"

"Şeytan herifler" uslu uslu geminin öbür tarafına gidiyor... Ama, öbür taraftan da, koyunlar gibi, tekrar kovuluyorlar:

"Ah, melun herifler!.."

Güneşin kızdırdığı sac tente altında, sıcak gecelerde vapur çok boğucu oluyor. Yolcular, hamamböcekleri gibi güvertenin dört bir yanına dağılarak, rastgele boş bir yere uzanıyorlar. Bir iskeleye yaklaşıldığı zaman tayfalar onları tekme ile uyandırıyor:

"Hey, yolları ne diye kapatmışsınız? Haydi bakalım yerlerinize..."

Hepsi de kalkıyor, uykulu gözleriyle, kendilerine gösterilen tarafa gidiyor.

Tayfalar da onlar gibi insan, sadece başka türlü giyinmişler... Ama, polis gibi onlara emir veriyorlar.

İnsanlarda ilk farkına varılan şey, çekingenlik, sessizlik ve mahzun bir uysallıktır. Ama bu uysallık kabuğunun altından, birdenbire sert, anlamsız ve hemen her zaman neşeden yoksun bir gaddarlığın çıkıverişini görmek, çok tuhaf ve çok korkunç oluyor. Bana öyle geliyor ki, insanlar nereye götürüldüklerini bilmiyor; vapurdan şu ya da bu iskelede inmenin onlarca pek de o kadar önemi yok. Hangi iskelede inerlerse insinler, orada biraz oturduktan sonra tekrar buna ya da bir başka vapura binip, yine

bir yerlere gidecekler. Hepsi de yersiz yurtsuz birtakım kimseler... Bütün dünya onlara yabancı... Hepsi de inanılmayacak kadar korkak...

Bir gece, gece yarısından sonra, makinede âdeta top gibi bir şey patladı. Bütün güverteyi hemen beyaz bir buhar bulutu kapladı. Buhar, koyu bir yığın halinde makine dairesinden yükseliyor, her delikten fışkırıyordu.

Görünmeyen biri, kulakları sağır edercesine bağırıyordu:

"Gavrilo, keçe, sülüğen!"

Makine dairesinin yanında, bulaşık yıkadığım masanın üstünde uyuyordum. Patlama sesinden ve sarsıntıdan uyandığım zaman güvertede her şey sakin ve sessizdi. Kızgın bir buhar makinelerde tıslıyor, sık sık çekiç sesleri duyuluyordu. Ama biraz sonra bütün güverte yolcuları çeşitli seslerle ulumaya, haykırmaya, bağırıp çağırmaya başladı. Bir anda ortalık korkunç bir hal aldı.

Hızla dağılmakta olan beyaz dumanlar arasında, başları açık, saçları dağınık kadınlar, yuvarlak balık gözlü, üstleri başları perişan erkekler, birbirlerini düşürerek koşuşuyordu. Hepsi de, ayakları takılarak, yerlere yuvarlanarak, Allah'tan, Aziz Nikola'dan yardım dilenerek, birtakım çıkınlar, çuvallar, sandıklar sürüklüyordu. Bu, hem çok korkunç, hem de çok eğlenceli bir görüntüydü. Ben de onların peşinden koşuyor, ne yaptıklarına bakıyordum.

Hayatımda ilk defa bir gece telaşı görüyordum. Ve hemen, insanların yanlışlıkla böyle bir telaşa kapıldıklarını anlamakta gecikmedim: Vapur yolunu yavaşlatmadan gidiyordu. Vapurun sağında, çok yakında, orakçıların yaktığı ateş görülüyordu. Gece aydınlıktı. Dolunay yükseklerde parlıyordu.

Halbuki insanlar güvertede daha hızlı koşuşuyordu. Kamara yolcuları da fırlamıştı. Biri kendini güverteden suya attı. Bir başkası onun peşinden gitti. Derken bir üçüncüsü de atladı. İki adamla bir papaz, güvertenin döşemesine çakılı bir sırayı, ellerindeki odunlarla sökmeye çalışıyordu. Geminin arka tarafında,

içi tavuk dolu kocaman bir kafes suya fırlatıldı. Güvertenin ortasında, kaptan köprüsüne götüren merdivenin yanı başında bir köylü diz çökmüş, gelene geçene reveranslar yapıyor ve bir kurt gibi uluyordu:

"Dini bütün Hıristiyanlar, ben günahkârım..."

Ayağına yalnız pantolon geçirmiş, gömleksiz, kellifelli, şişman bir adam, göğsünü yumruklayarak durmadan bağırıyordu:

"Kayık, kayık, namussuzlar!.."

Tayfalar koşuyor, yolcuların yakalarına sarılarak kafalarına vuruyor, güverteye fırlatıyorlardı. Geceliğinin üzerine bir palto giymiş bulunan Smuriy, ağır gövdesiyle dolaşıyor ve kalın sesiyle herkesi yatıştırmaya çalışıyordu:

"Siz utanmıyor musunuz? Aklınızı mı oynattınız? Vapur duruyor, durdu işte! Daha ne istiyorsunuz? İşte kıyı! Suya atlayan aptalları da orakçılar kurtardı. Görüyorsunuz, şu iki kayığın içinde..."

Üçüncü mevki yolcuların ise topunu yumruktan geçirdi. Onlar da bir kelime söylemeden, çuval gibi yerlere yığıldı.

Daha telaş ve gürültü dinmeden, pelerinli bir kadın, elinde bir çorba kaşığı olduğu halde Smuriy'nin üstüne atıldı. Kaşığı aşçının burnuna doğru sallayarak bağırmaya başladı:

"Sen nasıl cesaret edebiliyorsun bakayım?.."

Üstü başı ıslanmış bir bay, kadını tutmaya çalışarak bıyıklarını emiyor ve can sıkıntısıyla söyleniyordu:

"Bırak şu salak herifi canım!.."

Smuriy kollarını açarak mahçup mahçup gözlerini kırpıştırıyor ve bana soruyordu:

"Ne oluyor? Bu kadın benden ne istiyor? Günaydın! Onu ömrümde ilk kez görüyorum."

Ufak tefek bir mujik kan tükürerek inliyordu:

"Bunlar da insan ha! Haydut herifler!"

Yaz süresince vapurda iki kez bu çeşit telaş gördüm. Bunların ikisi de doğrudan doğruya bir tehlikenin varlığından çok, böyle bir tehlike ihtimalinin doğurduğu korkudan ileri gelmişti. Bir

seferinde de yolcular iki hırsız yakaladı. Hırsızlardan biri hacı kılığındaydı. Yolcular onları tayfalardan gizli, bir saat dövdü. Tayfalar hırsızları ellerinden alınca, bu defa da tayfalara küfretmeye başladılar:

"Hırsız hırsızı korur, bilinen şey!"

"Siz de bir dolandırıcısınız, tabii onun için dolandırıcıları korursunuz!

Hırsızları bayıltıncaya kadar dövmüşlerdi. İskelelerden birinde polise teslim edildikleri zaman ayakta duracak halleri kalmamıştı.

İnsanların iyi mi, kötü mü, sevecen mi, zalim mi olduklarını anlamama bir türlü imkân vermeyen ve beni aşırı derecede heyecanlandıran, buna benzer birçok hadise olurdu. Öyle ya, bu derece korkunç ve zalim olan bu insanlar, nasıl oluyor da böyle utanılacak kadar uysal olabiliyorlardı?..

Bunu aşçıya sormuştum. Ama sigarasının dumanı arasında yüzü kaybolan aşçı, çoğu zaman canı sıkılarak şu cevabı veriyordu:

"Merak ettiğin şeye bak! İnsanlar, basbayağı insandır işte... Kimi akıllı, kimi aptaldır. Sen gevezelik edeceğine kitap oku! İyi ve doğru yazılmış kitaplarda bunların hepsi vardır."

Din kitaplarıyla din adamlarının hayatını yazan kitapları sevmezdi:

"Bunlar papazlarla papaz çocuklarının okuyacağı şeyler," derdi.

Hoşuna gidecek bir şey yapmak, ona bir kitap hediye etmek istedim. Kazan iskelesinde beş kopeğe *Bir Erin Büyük Petro'yu Kurtarışı Hikâyesi* adlı kitabı satın aldım. Ama o sırada aşçıbaşı sarhoş ve öfkeliydi, aldığım hediyeyi ona vermeye cesaret edemedim. İlkin "hikâye"yi kendim okudum. Pek hoşuma gitti. Her şey sade, kısa, anlaşılır bir biçimde yazılmıştı. Hocamın bu kitaptan hoşlanacağına iyice inanmıştım.

Ama, kitabı kendisine verdiğim zaman, aşçı hiçbir şey söylemeden, onu avcunda yusyuvarlak bir hale getirinceye kadar buruşturdu ve güverteden suya fırlatıp attı. Asık bir suratla:

"İşte senin kitabın buna layık, budala!" diye söylendi. "Bir köpek gibi seni yetiştirmeye çalışıyorum, halbuki sen hamhalat şeyler yemek istiyorsun, öyle değil mi?"

Ayağını yere vurdu ve bağırdı:

"Bu ne biçim kitap? Ben bütün saçma sapan şeyleri okudum. Ne var bu kitapta, bir gerçek mi? Haydi, söyle bakayım!"

"Bilmiyorum."

"Ama ben biliyorum! Bir adamın kellesini uçurdukları zaman o adam merdivenden aşağı yuvarlanır, artık ötekiler de ahırın damına çıkmazlar... Erler budala değildir! Kuru otlara bir kibrit gösteriverselerdi, her şey tamam olurdu, anladın mı?"

"Anladım."

"İşte bu böyle! Ben Çar Petro üzerine birçok hikâye okudum. Böyle bir şey onun başına gelmedi. Haydi, defol!"

Aşçının haklı olduğunu anlıyordum. Ama yine de kitap hoşuma gitmişti. Tekrar aynı kitabı satın aldım. İkinci kez okudum. Ve, kitabın gerçekten de kötü olduğunu hayretle gördüm. Bu beni şaşırttı. Aşçıya daha büyük bir inanç ve saygı göstermeye başladım. O da nedense gittikçe daha sık tekrarlamaya başladı:

"Ah, seni bir okutabilsek! Burası senin yerin değil!"

Burasının benim yerim olmadığını ben de anlıyordum. Sergey bana karşı çok iğrenç davranıyordu. Masamdan çay bardaklarını aşırıp yolculara büfeciden gizli çay verdiğini kaç defa görmüştüm. Bu davranışın bir hırsızlık sayıldığını da biliyordum. Smuriy birçok defa bana tembih etmişti:

"Dikkat et, garsonlara kendi masandaki çay takımlarından verme!.."

Daha birçok kötü şeyle karşılaşıyordum. İlk iskelede başımı alıp vapurdan kaçmayı ve ormana gitmeyi sık sık aklımdan geçiriyordum. Ama Smuriy buna engel oluyordu: Gittikçe bana daha yumuşak davranmaya başlamıştı. Sonra vapurun devamlı olarak hareket halinde oluşu da beni çok büyülüyordu. Vapurun iskelelerde durması hoşuma gitmiyordu. Bizi Kama'dan Beliy'ye, Viyatka'ya, belki de Volga'ya götürecek ve bana yeni yeni kıyılar,

şehirler, insanlar görmek imkânını verecek bir şeyler olmasını bekliyordum.

Ama, böyle bir şey olmadı. Gemideki hayatım beklenmedik bir anda ve benim için utanılacak bir biçimde sona erdi. Bir akşam, Kazan'dan Nijniy-Novgorod'a giderken büfeci beni kamarasına çağırdı. Girdim. Kapıyı kapattı ve yumuşak bir tabure üzerinde asık bir suratla oturmakta olan Smuriy'ye dönerek:

"İşte," dedi.

Smuriy kaba bir tonla sordu:

"Sergey'e takım veriyor musun?"

"Ben görmeden alıyor."

Büfeci yavaşça:

"Görmüyor, ama biliyor," dedi.

Smuriy yumruğu ile dizlerine vurdu, sonra dizini kaşıyarak:

"Durunuz, daha vaktiniz var," dedi.

Ve düşünceye daldı. Ben büfeciye bakıyordum, o da bana bakıyordu. Ama bana, gözlüklerinin arkasında gözleri yokmuş gibi geldi.

Bu adam sessizce yaşıyor, sessizce yürüyor, alçak sesle konuşuyordu. Bazen rengini kaybetmiş sakalı ve boş gözleri bir köşeden görünüverir ve hemen kaybolurdu. Yatmadan önce, uzun bir süre büfede, hiç sönmeyen Meryem Ana kandilinin önünde diz çökerdi. Onu kupa birlisi biçiminde kesilmiş kapının deliğinden seyretmiş, ama nasıl dua ettiğini görmemiştim. Sadece diz çökmüş bir halde durur, içini çekerek ve sakalını sıvazlayarak, kutsal tasvirle Meryem Ana kandiline bakardı.

Biraz sustuktan sonra Smuriy sordu:

"Sergey sana para verdi mi?"

"Hayır."

"Hiçbir zaman?.."

"Hiçbir zaman."

Smuriy büfeciye dönerek:

"Bu yalan söylemez," dedi.

Büfeci yavaşça:

"Hepsi bir," diye cevap verdi. "Buyurunuz."

Smuriy:

"Gidelim!" diye bana bağırdı.

Masama yaklaştı. Hafifçe tepeme bir fiske vurarak:

"Aptal," dedi. "Ben de aptalım! Seni kollamam gerekirdi."

Nijniy'de büfeci beni kovdu; elime sekiz rubleye yakın bir para geçti. Kazandığım ilk önemlice para buydu.

Smuriy benimle vedalaşırken, mahzun mahzun söyleniyordu:

"İşte böyle... Şimdi artık gözünü aç, anlıyor musun? Ağzını açmak olmaz..."

Elime, inci ile işlenmiş alaca bulaca bir tütün kesesi sıkıştırdı:

"Al bunu sana veriyorum," dedi. "Güzel bir el işidir. Bunu bana sütkardeşim işlemişti. Haydi bakalım, allahaısmarladık. Kitap oku, bu en iyi şeydir."

Koltuklarımın altından kavradı, beni havaya kaldırdı. Yanaklarımdan öptü, sonra hızla iskelenin üstüne bıraktı. Ona da, kendime de acıyordum. Bu iriyarı, bu yalnız, bu kocaman adamın, hamalların arasından kendisine yol açarak vapura dönüşünü seyrederken, bağıra bağıra ağlamamak için kendimi zor tuttum.

Sonraları buna benzer, hayatla ilgisi kalmamış, iyi yürekli, kabuğuna çekilmiş, nice insana rastladım.

VII

DEDEMLE büyükannem yine şehre dönmüş... Yanlarına öfkeli ve kavga etmeye hazır bir ruh hali içinde geldim. Yüreğimin üstünde kocaman bir ağırlık vardı: Beni ne diye hırsız sanmışlardı?

Büyükannem beni şefkatle karşıladı ve hemen semaveri hazırlamaya gitti. Dedem her zamanki alaycı edasıyla sordu:

"Bari çok altın biriktirebildin mi?"

Pencereye oturarak cevap verdim:

"Nem varsa hepsi benim."

Gösterişli bir eda ile cebimden bir sigara kutusu çıkardım, böbürlene böbürlene bir sigara tellendirdim.

Davranışımı dikkatle izleyen dedem:

"Ya," diye söylendi, "Bak sen! Demek şeytan otu da içmeye başladın? Biraz erken değil mi?"

"Bana bir tütün kesesi bile armağan ettiler," diye övündüm.

Dedem:

"Tütün kesesi ha!.." diye bağırdı. "Sen benimle alay mı ediyorsun?"

İnce, güçlü kollarını uzatarak üzerime atıldı. Yeşil gözleri kıvılcımlar saçıyordu. Sıçradım. Karnına bir kafa attım. İhtiyar yere çöktü. Hayretle gözlerini kırpıştırarak ve siyah ağzını açarak uzun birkaç saniye beni süzdü. Sonra sükûnetle sordu:

"Demek bana, dedene vurdun, ha? Öz annenin babasına?"

Çok iğrenç bir şey yaptığımı anlayarak:

"Vaktiyle siz de beni çok dövmüştünüz," diye mırıldandım.

Dedem, zayıf ve hafif, yerden kalktı. Yanıma oturdu. Çevik bir hareketle sigarayı elimden aldı, pencereden fırlattı ve korkmuş bir sesle:

"Seni yabani seni," dedi. "Tanrının seni asla bağışlamayacağını anlıyor musun?"

Sonra karısına dönerek sözüne devam etti:

"Ana, bana bak, beni dövdü o! Dövdü beni! İstersen kendisine sor!.."

Büyükannem bana bir şey sormaya kalkışmadı. Sadece yanıma yaklaştı, saçlarımdan yakalayarak beni tartaklamaya başladı:

"Ben de seni böyle yaparım işte, al işte!"

Canım yanmadı ama, bu davranış anlatamayacağım kadar gücüme gitti. Hele dedemin sinsi sinsi gülüşü fena halde ağrıma gitmişti. Dedem, avuçlarıyla dizlerini döverek sandalyenin üstünde zıp zıp zıplıyor ve kahkaha sağanağı arasında:

"Oh olsun, oh olsun!" diye söyleniyordu.

Büyükannemin elinden kurtularak sofaya fırladım. Semaverin fokurtusunu dinleyerek, harap olmuş, boşalmış bir halde, bir köşeye kıvrılıp yattım.

Büyükannem yanıma geldi. Bana doğru eğilerek zor duyulur bir fısıltı ile mırıldandı:

"Beni affet, hem ben canını acıtacak kadar saçını çekmedim. Mahsus yaptım. Başka türlü yapamazdım. Deden ihtiyar bir adam, ona saygı göstermek gerek. Onun da başına ne felaketler geldi, yüreği kederle dolu... Onu incitmek doğru değil! Sen küçük değilsin, bunu anlarsın! Anlaman gerek Alyoşa! Onun küçücük bir çocuktan hiç farkı yok!"

Sözleri, âdeta ılık bir su gibi ruhumu yıkamıştı. Bu dostça fısıltıdan hem utanmış, hem bir hafiflik duymuştum. Büyükannemi sımsıkı kucakladım, öpüştük.

"Onun yanına git! Ama, hemen yanında sigara içmeye başlama... Yavaş yavaş alıştır!"

Odaya girdim. Büyükbabama bir göz atınca, gülmemek için kendimi zor tuttum. Gerçekten de bir çocuk gibi keyifli idi. Yüzü pırıl pırıl parlıyordu. Ayaklarını sallıyor, kırmızı kıllarla örtülü pençeleriyle masanın üzerinde trampet çalıyordu.

"Ne o, teke? Yine tos vurmaya mı geldin? Ah seni haydut ah! Tıpkı babası... Başımıza farmason mu kesildin? İstavroz çıkarmazsın, hemen sigaraya başlarsın! Ah seni Bonapart bozuntusu!.."

Hiç sesimi çıkarmıyordum. Dedem bütün sözlerini harcamış, yorularak susmuştu. Çay içerken bana öğüt vermeye başladı:

"Dizgin beygire nasıl gerekli ise, Tanrı korkusu da insanlara öyle gereklidir. Tanrıdan başka dostumuz yoktur. İnsan insanın en büyük düşmanıdır!"

İnsanların düşman olduğu konusunda bir gerçek saklı olduğunu ben de hissediyordum, ama sözlerin alt yanına pek de aldırış etmiyordum.

"Şimdi yine Matriyona Teyzenin yanına git, baharda vapurlara binersin! Kışı onların yanında geçir! Baharda ayrılacağını onlara söyleme!"

Az önce yalancıktan saçlarımı çekmekle dedemi aldatmış olan büyükannem:

"Elâlemi aldatmanın anlamı var mı?" dedi.

Dedem düşüncesinde direndi:

"Aldatmadan yaşanmaz! Söyle bana bakayım, aldatmayan kim var?.."

Akşama, dedem dua kitabını okumaya oturunca yine büyükannemle kapımızın önünde, kırlarda dolaşmaya çıktık. Büyükbabamın oturduğu iki pencereli küçücük kulübe, şehrin kenarında, vaktiyle dedemin kendi evinin bulunduğu Kanatnaya Sokağının gerisindeydi.

Büyükannem gülerek:

"Bak nerelere geldik," dedi. "İhtiyar bir türlü kendi isteğine göre yer bulamıyor. Boyuna evden eve taşınıyor. Burada da rahat değil, halbuki ben pek rahatım."

Önümüzde, hendeklerle bölünmüş, bir ormanın sırtıyla ve kayın ağaçlı büyük Kazan yoluyla sınırlanmış, üç kilometrelik çorak bir kır yayılıyordu. Çalılar, tıpkı boynuzlar gibi hendeklerden fışkırıyor, batan güneşin soluk ışınları bunları kan rengine

boyuyordu. Hafif akşam rüzgârı, boz renkli ot sürgünlerini sallıyor. Yakın hendeğin arkasında mahalle kızlarıyla mahalle delikanlılarının esmer gölgeleri, tıpkı ot sürgünleri gibi, kaynaşıp duruyordu. Uzakta, sağda, eski Ortodoks mezarlığının kırmızı duvarı göze çarpıyordu. Ona "Bugrov Tekkesi" adını takmışlardı. Solda, hendeğin üst yanında, esmer bir ağaç kümesi yerden yükseliyordu; burası Yahudi mezarlığı idi. Çevremizdeki her şey fakirdi, yarık toprağa sessizce yaslanmış gibiydi. Şehrin kenarındaki küçücük evlerin pencereleri, ürkek ürkek tozlu yola bakıyordu. Yolun üstünde, kötü beslenmiş sıska tavuklar dolaşıyordu. Kızlar Manastırı yakınlarında bir sürü otluyor, inekler böğürüyordu. Kışladan bir bando sesi geliyor, bakır borulardan inilti ve çığlıklar yükseliyordu.

Bir sarhoş, alabildiğine armoniğini açarak yürüyor ve ikide bir ayağı takılarak homurdanıyordu:

"Mutlaka sana kadar erişeceğim... mutlaka..."

Büyükannem kızaran güneşe bakarak:

"Budala," diye söylendi, "nereye erişiyorsun? Çok geçmeden yere yuvarlanıp sızacaksın! Tabii, uyuduktan sonra da seni iyice bir soyacaklar! Biricik eğlencen olan armoniğin de güme gidecek!"

Büyükanneme gemideki hayatımı anlatıyor ve etrafıma bakınıyordum. Bütün o gördüklerimden sonra, burada bana bir gariplik çökmüştü ve kendimi tavadaki bir balık durumunda hissediyorum. Ben onu dinlemekten nasıl hoşlanıyorsam, büyükannem de beni öylece, sessiz ve dikkatli dinliyor. Ona Smuriy'den söz ettiğim zaman, istavroz çıkararak heyecanla düşüncesini söylüyor:

"Ne kadar iyi adam! Sen ona yardım et, Kutsal Bakire! Ne iyi adam. Bak, karışmam, onu unutma! İyi şeyleri daima kuvvetle hatırla! Fena olanı da sadece unut!"

Beni gemiden niçin çıkardıklarını bir türlü söyleyemiyordum. Nihayet bütün cesaretimi toplayarak söyledim. Anlattıklarım onun üzerinde hiçbir etki yapmadı. Yalnız kayıtsızca şunu söylemekle yetindi:

"Sen daha küçüksün, yaşamayı bilmiyorsun!"

"Herkes birbirine 'yaşamayı bilmiyorsun' diyor. Mujikler, tayfalar hep aynı şeyi söylüyor. Matriyona Teyze oğluna bunu söylüyor, neyi bilmek gerek?"

Dudaklarını ısırarak cevap verdi:

"Artık orasını ben bilmem!"

"Bilmiyorsun ama, söylüyorsun?"

Büyükannem sakin sakin cevap verdi:

"Niçin söylemeyecekmişim? Kızma, sen daha küçüksün, bilmek zorunda değilsin! Sonra, zaten bilen kim? Dalavereciler... Mesela bak işte, deden akıllı ve okumuş bir adam olduğu halde, hiçbir şey yapamadı..."

"Sen büyükanne, iyi yaşamasını bildin mi?"

"Ben mi? Bildim. İyi de yaşadım, kötü de... Her türlü yaşadım."

Yanımızdan, arkalarında uzun gölgelerini sürüyerek, acele etmeden birtakım insanlar geçiyor, ayaklarının altından bir duman sütunu halinde yükselen tozlar, bu gölgeleri gömüyordu. Akşam garipliği gittikçe ağırlaşıyordu. Pencereden dedemin mırıltılı sesi geliyordu.

"Rabbim, beni gazabına uğratma! Merhametini benden esirgeme!.."

Büyükannem gülümseyerek:

"Herhalde Tanrıyı bıktırmış olacak! Her akşam şikâyet eder durur, ama neden? Artık ihtiyarlamış, hiçbir şeye ihtiyacı yok... Ama, yine de boyuna şikâyet ediyor, boyuna surat asıyor! Akşam seslerine kulak veren Tanrı, herhalde, 'Vasili Kaşirin yine boğazını yırtıyor,' diye alay edecek! Haydi gidip yatalım!"

• • •

Ötücü kuş avcılığına karar verdim. Bunun kârlı bir iş olacağını tahmin ediyorum: Ben yakalayacağım, büyükannem de satacak. Ökse, ağ, kapan satın aldım, kafesler yaptım. İşte şafak vakti

bir hendeğin içinde, çalıların arasındayım. Büyükannem, elinde sepet ve torba ile, son mantarları, yabani meyve ve cevizleri toplayarak ormanda dolaşıyor.

Yorgun eylül güneşi henüz doğdu. Beyaz ışınları bazen bulutların arasında sönüyor, bazen gümüşten bir yelpaze halinde, hendeğin içinde üzerime vuruyor. Hendeğin dip tarafı hâlâ alacakaranlık... Oradan beyazımtırak bir sis yükseliyor. Hendeğin killi, dik yamacı karanlık ve çıplak; öteki daha az meyilli yamaç, sararmış otlarla, sarı, kırmızımtırak, kırmızı yapraklı sık çalılarla örtülü. Serin bir rüzgâr yaprakları koparıyor ve hendeğin üzerinde uçuruyor.

Hendeğin dibinde, çalılıklar arasında saka kuşları cıvıldıyor. Külrengi yüksek otların arasında kırmızı başlarını görüyorum. Meraklı arıkuşları, gülünç bir biçimde yanaklarını şişirerek, etrafımda telaşlı telaşlı uçuşuyor. Halleri, Kunavino kızlarının bayramdaki hallerine pek benziyor. Aceleci, zeki, yaramaz, her şeyi görmek, her şeyi gagalarıyla yoklamak istiyor ve birbiri ardınca tuzağa düşüyorlar... Çabaladıklarını gördükçe hallerine acıyorum. Ama, ne yapalım ki, ben tüccarca ve sert davranmak zorundayım. Kuşları yedek kafeslere, kafesleri de çuvallara dolduruyorum. Karanlıkta uslu uslu oturuyorlar.

Bir ispinoz sürüsü yabani muşmula çalılığına kondu. Çalılık güneş içinde. İspinozlar âdeta güneşten sarhoş bir haldeler... Çılgınca cıvıldıyorlar... Halleri, yaramaz okul öğrencilerine benziyor. Sıcak ülkelere gitmekte gecikmiş olan açgözlü, evcimen bir doğan, yabani bir gül dalına konmuş, gagasıyla kanatlarının tüylerini temizliyor ve kara gözlerinin bütün dikkatiyle avını gözlüyor. Bir tarlakuşu birdenbire havalanıyor, bir yabanarısı yakalıyor. Onu dikkatle bir dikene geçiriyor. Sonra, küçük, külrengi hileci başını dört bir yana çevirerek yeniden bekliyor. En çılgınca düşlerini besleyen uğur kuşu, sessizce uçup geçti. Ah, onu bir yakalayabilsem!.. Sürüsünden ayrılmış bir şakrakkuşu, bir kızılağacın üzerinde general azametiyle oturuyor. Zaman zaman siyah gagasını sallayarak öfkeli öfkeli bağırıyor.

Güneş yükseldikçe kuşlar çoğalıyor, cıvıltıları daha neşeli bir hal alıyor, hendek baştan başa müzikle doluyor. Bu müziğin içinde en güçlü ton, rüzgârla sallanan çalıların bitmez tükenmez hışırtısıdır. Kuşların yaramaz sesleri, bu hafif, bu tatlı, hazin gürültüyü bir türlü boğamıyor. Bu gürültüde yaz mevsiminin veda şarkısı var. Bu gürültü bana olağanüstü birtakım sözler fısıldıyor ve bu sözler kendiliklerinden bir şarkı oluyor. Aynı anda belleğim, elimde olmayarak, geçmişle ilgili tablolar canlandırıyor.

Yukarıdan bir yerden büyükannem sesleniyor:

"Neredesin?.."

Hendeğin kenarına oturmuş, yere de bir örtü yaymış, üzerine, ekmek, salatalık, turp, elma dizmiş... Ve bütün bu iyi şeylerin ortasına, Napolyon'un başı biçimde bir tıpa ile kapalı, güneşte pırıldayan gayet güzel kesme bir sürahi koymuş. Sürahi ardıç rakısıyla dolu.

"Oh yarabbi, ne kadar iyi!"

"Ben bir türkü yazdım."

"Sahi mi?"

Ona şiire benzer bazı şeyler okuyorum:

Kış gittikçe yaklaşıyor, uzaklaşıyor dağ,
Güneşim elveda, yazım elveda!

Ama büyükannem sonuna kadar beni dinlemeden lafımı kesiyor:

"Böyle bir türkü var zaten. Yalnız bundan iyi."

Ve sözleri uzatarak, bir şiir ahengiyle okumaya başlıyor:

Ah, yaz güneşi uzaklaşıyor,
Uzak ormanların ardındaki karanlık gecelere,
Ah, ben zavallı kız,
Bahar sevincimi yitirdim yalnız kaldım.
Sabahleyin çit boyuna çıkıp
Mayıs gezintilerimi anacağım.
Temiz kırlar, bana küskün bakıyor,
Ben orada gençliğimi yitirdim.

Ah sevgili dostlarım, arkadaşlarım,
İlk karlar yağınca
Çıkarın yüreğimi beyaz göğsümden,
Ve onu karların içine gömün!

Yazarlık gururum hiç de incinmemişti. Şiir hoşuma gitmiş, genç kıza acımıştım.

Büyükannem:

"Bak, acı nasıl anlatılırmış!" dedi. "Görüyorsun ki bu türküyü bir kız yazmış. Sevgilisi ile baharda sevişip dolaşmışlar, kış gelince sevgilisi onu bırakmış, belki de bir başkasını bulmuş. Genç kız da böylece yüreğinin acısını dökmüş... İnsanın kendi başından geçmeyen şey, böylesine doğru, böylesine güzel anlatılamaz! Halbuki bu kız, görüyorsun, ne güzel bir türkü uydurmuş..."

Büyükannem birinci seferinde kuşları kırk kopeğe satınca, bu işe çok şaştı:

"Allah Allah, şuna bak," diye söylendi, "Ben saçma bir iş, bir çocuk eğlencesi sanmıştım, halbuki bak altından ne çıktı!"

"Sen onları ucuza bile satmışsın!"

"Sahi mi?.."

Pazar kurulduğu günler, bir rubleye, hatta daha fazlasına sattığı oluyor ve boyuna bu işe şaşıyordu: "Saçma sapan şeylerle nasıl da çok para kazanılıyormuş!"

"Bir kadın 25 kopeğe sabahtan akşama kadar çamaşır yıkıyor ya da tahta siliyor, gel de işin içinden çık! Bu iyi bir şey değil! Sonra, kuşları kafeste tutmak da iyi değil! Alyoşa, gel sen bu işten vazgeç!.."

Ama kuş avcılığına kendimi iyice kaptırmıştım. Bu benim çok hoşuma gidiyordu. Kuşlardan başka kimseye bir kötülüğüm dokunmadan başıboş yaşıyordum. Çok güzel ağlar edinmiştim. İhtiyar kuş avcılarıyla yaptığım konuşmalar bana pek çok şey öğretti. Yalnız başıma, otuz kilometre uzaklıkta, Volga kıyısında Kastovo ormanlarında kuş avına gidiyordum. Burada, direklik çam koruluğunda, bir çeşit serçe kuşlarıyla, bu işin meraklıların-

ca pek beğenilen uzun kuyruklu, beyaz, güzel Apollon arıkuşları bulunmakta idi.

Kimi gün akşamdan yola düzülüyor, bazen sonbahar yağmuru altında, bütün gece çamurlu Kazan yolu boyunca yürüyordum. Sırtımda muşamba bir torba, torbanın içinde de, ağlar, kapancalar, ökseler, içinde çığırtkan olan kafesler bulunurdu. Yanımda, ceviz ağacından, kalın bir sopa taşıyordum. Sonbahar karanlığında üşüyor ve korkuyordum. Hem de çok korkuyordum. Yolun iki yanında yıldırımın parçaladığı ihtiyar kayın ağaçları, ıslak dallarını başımın üstüne uzatıyorlar. Sol tarafta, dağın eteğinde, karanlık Volga'nın üzerinde, dipsiz bir uçuruma gidiyormuş gibi görünen son vapurların ve mavnaların direklerinde birkaç seyrek ışık titreşiyor. Çarklar suyu döverek uğulduyor, vapur düdükleri çalıyor.

Dökme demir rengindeki topraktan, yol boyunca uzanan köylerin kulübeleri yükseliyor, aç ve öfkeli köpekler ayaklarıma saldırıyor, gece bekçisi elindeki aleti* çalıyor ve ürkek bir sesle haykırıyor:

"Kim o?.. Hangi şeytanlar, kimi, nereye götürüyor?"

Av takımımı almalarından çok korkuyordum. Bunun için de daima, bekçilere verilmek üzere yanımda para bulunduruyordum. Fokino köyünün bekçisi benimle ahbap olmuştu. Beni gördükçe:

"Yine mi gidiyorsun?" diye söylenirdi. "Ah, seni hiçbir şeyden korkmayan gece adamı!"

Adı Nifont'tu. Ufak tefek, kır sakallı, evliyalara benzeyen bir adamdı. Çoğu zaman koynundan elma, turp, leblebi çıkarıp:

"Al, senin için sakladım, afiyetle ye," diye elime sıkıştırırdı.

Köyün dışına kadar beni geçirir, sonra da:

"Haydi bakalım, yolun açık olsun!" diye beni uğurlardı.

Şafak vakti ormana varırdım. Kapancalarımı kurar, ağlarımı gerer, yemlerimi takar, günün doğmasını bekleyerek, ormanın

* Oralarda bekçiler düdük yerine kaynana zırıltısına benzer alet kullanırlar. *-çev.*

kenarında uzanırdım. Etrafımda her şey, derin bir sonbahar uykusuna dalmış gibi sessizdir. Boz renkli bir sis arasından, dağın eteğindeki geniş çayırlar, hayal meyal seçiliyor. Volga onları parçalamış, ama onlar ırmağın ötesinde uzanıyor, küçülüyor, sisler arasında kayboluyordu. Uzakta, çayırlar doğuyor. Ormanın siyah tepelerinde ışıklar tutuşuyor ve insanın ruhunu etkileyen tuhaf bir kımıldama başlıyor: Sis, gittikçe artan bir hızla çayırların üstünden kalkıyor ve güneşin ilk ışınlarıyla gümüş rengine boyanıyordu. Sisin altından çalılar, ağaçlar, kuru ot yığınları, bir bir meydana çıkıyordu.

Çayırlar, güneşin altında sanki eriyor ve kırmızımtırak - altın rengine boyanarak dört bir yana akıyordu. İşte güneş, kıyıdaki durgun suya dokundu. Sanki bütün ırmak, güneşin suya dokunduğu bu noktaya kendini verdi, bu yana doğru akıyor... Durmadan yükselen güneş, çıplak ve donmuş toprağı neşeli neşeli ısıtıyor ve kutsuyor. Toprak, sonbaharın tatlı kokusuyla kokuyor, saydam hava, toprağı sonsuzluğa doğru genişleterek, onu büyük gösteriyor. Her şey uzaklara doğru gidiyor ve sizi dünyanın mavi kenarlarına kadar gitmeye kışkırtıyor. Ben bu yerlerde belki onuncu kez güneşin doğuşunu seyrettim ve her seferinde karşımda yeni bir güzellik taşıyan yeni bir dünya doğdu.

Güneşi özel bir aşkla seviyorum. Onun adı, adının tatlı ahengi, bu ahenkte saklı olan ses hoşuma gidiyor. Gözlerimi kapayarak, yanağımı onun sıcak ışınına vermeyi, bir çitin yarığından ya da dalların arasından bir kılıç gibi geçerken onu avcumla yakalamayı seviyorum. Dedem, "Güneşe secde etmeyen Prens Mihail Çernigovski ile Boyar Fiedorov"a büyük bir saygı beslerdi. Ben bu adamları Çingeneler gibi kapkara, asık suratlı, ters kişiler, zavallı Mordovyalılar gibi her zaman, gözleri ağrıyan insanlar olarak düşünürdüm. Güneş çayırların üzerinde yükselince, sevinçimden, elimde olmayarak gülüyorum.

Çam ormanı, yeşil pençelerinden çiy damlalarını akıtarak üstümde gürültü ediyor. Gölgede ağaçların altında, eğreltiotlarının işlemeli yapraklarında sabah kırağısı gümüşten kollarmış gibi

parlıyor. Sararmış otlar, yağmurla ezilmiş, yere doğru eğilmiş sürgünler, hareketsiz... Ama, parlak bir ışık onlara sürtününce, onlarda hafif bir titreme fark ediliyor. Belki de bu yaşantının son çabalamasıdır.

Kuşlar uyandı. Arıkuşları, tüy yumakları halinde daldan dala konuyor. Ateş renkli flurcunlar, çam tepelerinde kozalakları didiklemekle meşgul... Bir çam dalının ucunda beyaz bir Apollon arıkuşu uzun kuyruğunu sallayarak sallanıyor, bir inciyi andıran siyah gözü, kurduğum ağa kuşku ile yan yan bakıyor. Daha bir dakika önce ağırbaşlı bir düşünceye dalmış bulunan ormanın, âdeta birdenbire, yüzlerce kuşun cıvıltısıyla, dünyanın en temiz canlı varlığının çırpınışıyla dolduğunu görüyorum. Dünya güzelliğinin babası olan insan, avunmak için, kuşları örnek alarak hayalinde perileri, hurileri, kanatlı melekleri ve bu cinsten bütün bir melek alayını icat etmedi mi?..

Kuşları avlamaktan biraz üzülüyorum, kafeslere hapsetmekten utanıyorum. Onları seyretmek daha hoşuma gidiyor. Ama avcılık tutkusu, para kazanmak isteği merhametimi boğuyor.

Kuşlar, kurnazlıklarıyla beni güldürüyor. Mavi bir arıkuşu, kurduğum kapancayı büyük bir dikkatle ve bütün ayrıntılarıyla inceledikten sonra, bunun kendisi için taşıdığı tehlikeyi sezdi. Yandan dolaşarak yemleri, kapancanın sopacıkları arasından, tehlikesizce ve ustaca bir bir taşımaya başladı. Arıkuşları çok akıllı, ama çok meraklı hayvanlar... Bu merak onların mahvına sebep oluyor. Kendini beğenmiş şakrakkuşları biraz aptalca... Tok şehirlilerin kiliseye girişleri gibi bunlar da sürü ile ağa giriyor! Yakalanınca pek şaşırmış görünüyorlar. Gözlerini kocaman açarak kalın gagalarıyla, insanın parmağını gagalıyorlar. Flurcun kuşu, kapana sakin ve ağırbaşlı giriyor. Başka ülkelerde tanınmayan ve öteki kuşlara benzemeyen Sittel kuşu, uzun gagasını oynatarak ve kocaman kuyruğuna dayanarak, uzun bir süre tuzağın önünde duruyor. Her zaman, arıkuşlarının peşinde olarak, ağaçkakanlar gibi, ağaçların gövdelerinde dolaşıyor. Bu külrengi

küçücük kuşta insanı korkutan bir şeyler var. Yapayalnız görünüyor, hiç kimse onu sevmiyor, o da kimseyi sevmiyor. Bu kuşta da, saksağanda olduğu gibi, küçük ve parlak şeyleri aşırmak ve saklamak merakı var.

Öğleye doğru avım bitiyor. Kırlardan ve ormanlardan yürüyerek eve dönüyorum. Anayoldan eve dönsem, köylerden geçerken çocuklar ve delikanlılar, kafeslerimi alıp kırar, ağlarımı yırtar... Başımdan geçtiği için biliyorum.

Akşamüstü, yorgun argın, acıkmış olarak eve geliyorum. Ama bir günde âdeta büyümüş, yeni yeni şeyler öğrenmiş, güçlenmiş gibiyim... Bu yeni güç bana, dedemin acı alaylarına, kızmadan, sessizce dayanma imkânını veriyor. Bunu gören dedem, benimle ciddi ciddi, akıllıca konuşmaya başlıyor:

"Bu saçma sapan şeylerden vazgeç! Dünyada kimse kuş satarak adam olmamıştır. Böyle bir olay hatırlamıyorum. Kendine, zekânı geliştirecek bir yer seç! İnsanlar saçma sapan şeyler için yaşamazlar... İnsanlar bir tohumdur. Başaklanmaları ve meyve vermeleri gerekir. İnsan bir rubleye benzer. İyi bir işe yatırılan bir ruble üç ruble olur. Hayatı kolay mı sanıyorsun? Hayır, tam tersine hiç de kolay değil! Dünya insanlar için karanlık bir gecedir. Herkes kendi yolunu aydınlatmak zorundadır. Herkesin ancak on parmağı var. Ama hepimiz de, avcumuza, sığabileceğinden fazlasını almak istiyoruz. İnsan gücünü göstermelidir. Gücü yoksa kurnazlığa başvurmalıdır. Küçük ve zayıf olanlar ne cennete yarar, ne de cehenneme! Topluluk içinde yaşa, ama, yalnız olduğunu hatırla! Herkesi dinle, ama kimseye inanma! Gevezelik etme, binalar ve şehirler lafla değil, para ve aletle yapılır. Sen, bütün varlıkları bitleriyle koyunlarından ibaret olan, ne Başkır'sın ne de Kalmuk!"

Bütün gece bu çeşit laflar söyleyerek konuşabilirdi. Sözleri hoşuma gidiyor, ama bunları biraz şüphe ile karşılıyordum. Sözlerinden çıkardığım anlama göre, insanın istediği gibi yaşamasına engel olan iki güç vardı: biri Tanrı, ötekisi de insanlar.

Büyükannem pencereye oturmuş, dantel için iplik eğiriyordu. İğ, usta parmakları arasında vızıldıyordu. Hiçbir şey söylemeden uzun bir süre dedemin sözlerini dinledi. Sonra birdenbire:

"Her şey Tanrının dilediği gibi olur," dedi.

Dedem:

"Ne demek istiyorsun," diye bağırdı. "Ben Tanrıyı unutmadım, ben Tanrıyı biliyorum. Bunak ihtiyar, dünyada aptalları yaratan Tanrı mı?"

• • •

Bana öyle geliyordu ki, dünyada hiç kimse Kazaklar ve askerler kadar rahat yaşamıyor. Yalın ve neşeli bir yaşayış sürüyorlardı. İyi havalarda, sabah karanlığında evimizin karşısına, hendeğin arkasına gelirlerdi. Bir anda, beyaz mantarlar gibi, çıplak kırları doldurur, karışık, eğlenceli bir oyuna başlarlardı. Beyaz gömlekleri içinde çevik ve güçlü, ellerinde tüfekleriyle, neşeli neşeli kırlarda koşar, hendeğin içinde kaybolur, sonra birdenbire, bir boru sesiyle yeniden ovaya yayılırlardı. Trampetlerin uğursuz gürültüsü arasında, "Urra!" diye bağırarak, süngü tak durumunda, bizim evin üzerine koşarlardı. O zaman, şimdi neredeyse evimizi kuru bir ot yığını gibi delik deşik ederek dağıtacaklarını sanırdım.

Ben de "Urra!" diye bağırır, her şeyi unutarak onlarla birlikte koşardım. Trampetlerin acı gürültüleri bende, bir şeyler kırmak, tahta perdeleri yıkmak, çocukları dövmek gibi coşkun bir istek uyandırırdı.

Dinlenme zamanlarında erler bana tütün ikram eder, ağır silahlarını gösterirlerdi. Bazen içlerinden biri, süngüsünü karnıma doğru çevirerek, yabani bir sesle şakadan haykırırdı:

"Öldür hamamböceğini!"

Süngü parlıyor, bana canlıymış gibi görünüyor, yılan gibi kıvrılıyor ve âdeta beni sokmak istiyordu. Bu biraz korkunçtu, ama daha çok, hoştu.

Mordovyalı bir trampetçi, sopalarla trampet derisine vurmayı bana öğretti. İlkin, beni bağırtacak kadar sıkarak bileklerimden kavrıyor, ağrıyan parmaklarımın arasına sopaları sıkıştırıyordu. Sonra, kuş gözlerini şaşılatarak korkunç bir sesle bağırıyordu:

"Vur bakalım, bir - iki, bir - iki! Tram, tatatam! Vur, sola hafifçe, sağa daha güçlü!"

Eğitimin sonuna kadar askerlerle kırda koşardım. Sonra onların erkek şarkılarını dinleyerek ve âdeta darphaneden yeni çıkmış mangırlar gibi, yepyeni ve hep birbirine benzeyen iyi yüzlerine bakarak onlarla birlikte şehir sokaklarından yürür, ta kışlaya kadar onları geçirirdim.

Birbirine benzeyen insanlardan kurulu bu güçlü insan topluluğu, kendisine bağlanmak, bir ırmağa dalar gibi içine dalmak, bir ormana girer gibi arasına girmek isteğini uyandırarak, birleşmiş güç halinde sokaklardan neşeli neşeli akıyordu. Bu insanlar hiçbir şeyden korkmuyor, her şeye cesaretle bakıyordu. Bunlar herkesi yenebilir, istedikleri her şeye erişebilirdi. Ve asıl önemlisi, bunların hepsi de sade ve iyi insanlardı.

Ama bir gün, dinlenme zamanında, genç bir erbaş, bana kalın bir sigara verdi:

"Al bunu iç," dedi. "Bu özel bir sigara... Bunu kimseye vermem ama sen çok iyi bir çocuksun, onun için bunu sana veriyorum."

Sigarayı yaktım. Erbaş bir adım geriledi. Birdenbire gözlerimi kör eden kırmızı bir alev, parmaklarımı, burnumu, kaşlarımı yaktı. Ekşi bir kükürt dumanı, beni öksürtüp hapşırtıyordu. Gözlerim kapalı, korkmuş bir halde, olduğum yerde tepiniyordum. Askerler, sıkı bir halka halinde etrafımı aldılar, neşeli neşeli kahkahalar atıyorlardı. Kahkahalar ve ıslıklar arasında evime yollandım. Bir şey, bir çoban kırbacı gibi arkamdan şaklıyordu. Yanmış parmaklarım ağrıyor, yüzüm yanıyor, gözlerimden yaşlar akıyordu. Ama beni rahatsız eden şey, ağrıdan çok, bana bunu neden yaptıklarını anlayamamaktan doğan bir şaşkınlıktı. Bu olay, bu iyi yürekli delikanlıları neden böylesine eğlendirmişti?

Eve gelince tavan arasına çıktım ve hayatta pek çoğuna rastladığım anlatılamayacak kadar sert davranışları aklımdan geçirerek, uzun bir süre orada oturdum. Hele Sarapul'da gemiye binen küçük er, bütün ayrıntılarıyla gözlerimin önüne geliyor, önümde durarak, canlıymış gibi soruyordu:

"Ee? Anladın mı?"

Kısa bir zaman sonra daha acı ve şaşılacak bir olay ile karşılaştım.

Kazak kışlasına gidip gelmeye başlamıştım. Kazaklar Peçyorsky köyünde oturuyordu. Bunlar bana öteki erlerden daha başka görünüyordu. Bu, yalnız onların ustaca at binmelerinden ve daha güzel giyinmelerinden ileri gelmiyordu. Onlar başka türlü konuşuyor, başka türlü şarkı söylüyor, özellikle çok güzel dans ediyorlardı. Bazen akşamları, beygirleri tımar ettikten sonra, tavlanın yanında bir küme halinde toplanırlar, ufak tefek, kızıl saçlı bir Kazak, saçlarını silkeleyerek, âdeta bakır bir boru öttürüyormuş gibi, yüksek sesle bir şarkıya başlardı. Hafifçe kendini zorlayarak, durgun Don, mavi Tuna üzerine hazin bir türkü tuttururdu. Çoğu zaman öterken kendinden geçerek ölü bir halde daldan yere düşen ötücü kuşlardan biri gibi, gözlerini kapar, gömleğinin yakasını açardı. Köprücük kemikleri, âdeta bakır gemler gibi görünürdü. Zaten adamın kendisi de sanki bakırdanmış gibi bir etki yapıyordu. Âdeta altındaki toprak kımıldıyormuş gibi, incecik bacakları üzerinde sallanarak, kollarını açarak, gözleri kapalı şarkı okuyan bu adam, insan olmaktan çıkmış da sanki borazanın borusu, çobanın kavalı olmuştu. Bazen tıpkı o kuş gibi, şimdi neredeyse sırtüstü düşüp ölecek sanırdım. Çünkü söylediği şarkıya bütün ruhunu vermiş, bütün gücünü harcamıştı.

Ellerini ceplerine koymuş ya da kollarını arkalarına bağlamış arkadaşları, bir halka halinde onu çevirir, sert sert onun bakır yüzüne bakar, havada hafif hareketler yapan ellerini gözleriyle izler ve sakin sakin, âdeta kilise korosundaymış gibi, onun peşinden okurlardı. Sakallı sakalsız bütün bu insanlar o anda, kutsal resimlere benzerdi: Onlar gibi korkutucu, onlar gibi dünyadan

uzaktılar. Şarkı, uzun bir yol kadar uzun, onun gibi düz, onun gibi genişti. Onu dinlerken gece mi yoksa gündüz mü, çocuk musun, yoksa ihtiyar mısın, farkında olmazdın... O anda her şeyi unuturdun... Şarkıcıların sesi söner, bozkırların özgür havasına özlem duyan beygirlerin soluk alışları duyulur, sonbahar gecesinin, önüne geçilmez bir biçimde nasıl yavaşça kımıldadığı işitilir. Yine o sıralarda insanın yüreği büyür ve olağanüstü birtakım duyguların, insanlara, dünyaya olan büyük sessiz aşkın etkisiyle, parçalanmak ister.

Küçük, bakır Kazak bana insan değilmiş de, insandan daha önemli, bütün insanlardan daha iyi ve daha yüksek, masalsı bir varlıkmış gibi görünürdü. Ben onunla konuşamazdım. Bana bir şey sorduğu zaman, mutlu bir gülümseme ile gülümser, mahçup mahçup susardım. Arkasından sessizce, bir köpek gibi ona bağlı yürümeye hazırdım; yeter ki onu daha sık göreyim ve nasıl şarkı söylediğini dinleyebileyim...

Bir gün onu tavlanın bir köşesinde durmuş, elini yüzüne doğru kaldırarak parmağındaki gümüş bir halkayı seyrederken gördüm. Güzel dudakları kımıldıyor, küçük kırmızı bıyıkları titriyordu. Yüzü üzgün ve dargındı.

Ama bir defasında, karanlık bir gecede, elimde kuş kafesleriyle, eski Samanpazarı Meydanı'ndaki meyhaneye gitmiştim. Meyhaneci aşırı kuş meraklısı bir adamdı. Sık sık benden kuş satın alırdı.

Kazak, tezgâhın yanında, soba ile duvarın bir köşesinde oturuyordu. Kazağın yanında, iriyarı, vücutça hemen hemen ondan iki kat büyük bir de kadın vardı. Kadının yuvarlak yüzü bir maroken gibi parlıyordu. Kadın, bir annenin sevecen gözleriyle, biraz da telaşlı telaşlı, Kazağa bakıyordu. Kazak sarhoştu. İleriye uzattığı ayaklarıyla döşemelere vuruyordu. Herhalde canını yakacak kadar kadının ayaklarına da çarpıyor olacak ki, kadın irkiliyor, suratını buruşturararak, yavaşça:

"Kuzum, delilik etmeyin!" diye rica ediyordu.

Kazak zorlukla kaşlarını kaldırıyor, ama onlar yine uyuşuk uyuşuk düşüyordu. Herhalde ona fazla sıcak geliyordu. Ceketinin önünü ve gömleğini açmış, boynunu meydana çıkarmıştı. Kadın başörtüsünü başından omuzlarına düşürmüş, beyaz, güçlü ellerini masaya koymuş, parmaklarını da kıpkırmızı oluncaya kadar sıkmıştı. Onlara daha dikkatlice baktıkça, Kazak bana iyi bir annenin suçlu oğlu gibi görünüyordu. Kadın onu şefkatle azarlıyor, o da utanmış bir halde susuyordu. Hak edilmiş bir azara ne cevap verilebilirdi!

Kazak, âdeta bir yerine iğne batırılmış gibi birdenbire kalktı, kasketini eğri olarak başına geçirdi ve alnına doğru indirdi, sonra da avcuyla bastırdı; ceketinin önünü iliklemeden kapıya doğru yürüdü. Kadın da kalktı. Meyhaneciye:

"Biz şimdi döneriz, Kuzmiç," dedi.

Meyhanedekiler, arkalarından kahkahayı bastılar, alay ettiler. Biri kalın bir sesle sert sert söylendi:

"Gemi kılavuzu dönünce kadının canına okur!"

Ben de arkalarından çıktım. On adım kadar önümden yürüyorlardı. Karanlıkta meydanın yan tarafından, tamamıyla çamurların içinden geçerek, Volga'nın yüksek kıyısına, yamaca doğru gidiyorlardı. Kazağı tutarken kadının nasıl sallandığını görüyordum. Ayakları altında çamurun nasıl sesler çıkardığını işitiyordum. Kadın yavaşça, yalvaran bir sesle soruyordu:

"Kuzum, nereye gidiyorsunuz? Ama canım, nereye gidiyorsunuz?"

Yolum olmamakla beraber, ben de onların arkasından, çamurların içinden yürüdüm. Yamacın yaya kaldırımına geldikleri zaman Kazak durdu. Kadından bir adım kadar uzaklaştı ve birdenbire kadının suratına vurdu. Kadın hayret ve korku ile bağırdı:

"Ah, neden vuruyorsun?"

Ben de korkmuştum. Yanlarına kadar sokuldum. Kazak kadını kucakladı, parmaklığın üzerinden aşırarak, bayırdan aşağı fırlattı. Kendisi de arkasından atladı. İkisi beraber, bayırdan aşağı, otların üzerinde, siyah bir topak halinde yuvarlandılar. Ben do-

nakalmıştım. Aşağıda, bir kadın robunun yırtılmasından doğan sesler, Kazağın homurtuları kulağıma kadar geliyordu. Kadının ince sesi, parça parça duyuluyordu:

"Bağıracağım... Bağıracağım!"

Kadın yüksek sesle inledi, sonra her şey sessizleşti. Bir taş arayıp buldum, aşağı yuvarladım. Otlar hışırdadı. Meydanda, meyhanenin camlı kapısı açılıp kapandı. Biri homurdandı. Herhalde düşmüş olacaktı. Sonra yeniden ortalık sessizliğe gömüldü.

Bayırın aşağısından kocaman beyaz bir topak göründü. Hıçkırarak ve soluyarak, ağır ağır yukarı doğru çıkan kadını fark ediyordum. Bir koyun gibi, dört ayak üzerinde yürüyordu. Yarı bele kadar çıplak olduğunu, kocaman memelerinin sarktığını görüyordum. Kadın âdeta üç yüzlü imiş gibi görünüyordu. İşte parmaklığa kadar tırmandı. Hemen hemen yanı başıma, parmaklığın üzerine oturdu. Dağılmış saçlarını toplayarak, gemi azıya almış bir at gibi soluyordu. Vücudunun beyazlığı üzerinde esmer çamur lekeleri açıkça görünüyordu. Ağlıyordu. Yüzündeki yaşları, temizlenen bir kedi gibi siliyordu.

Beni gördü ve yavaşça sordu:

"Aman yarabbi, kim bu? Defol, utanmaz!"

Oradan bir türlü gidemiyordum. Şaşkınlıktan, sıkıntılı ve acı bir duygudan taş kesilmiştim. Büyükannemin kız kardeşinin sözlerini hatırlıyorum:

"Kadın güçtür. Havva Anamız Allah'ı bile aldatmıştır."

Kadın kalktı. Bluzunun artıklarıyla göğsünü kapadı, bacaklarını açarak, hızlı hızlı yürüdü. Bayırın aşağısından Kazak göründü. Elindeki beyaz bezleri havada salladı, hafifçe bir ıslık çaldı. Biraz bekledi. Sonra neşeli bir sesle:

"Darya," diye seslendi, "nasılmış? Bir Kazak, kendisine gerekli olan her şeyi her zaman almasını bilir... Sen beni sarhoş sandın, öyle mi? Hayır, ben sana öyle göründüm Darya!"

Dimdik ayakta duruyor, sesi ayık ve alaycı çıkıyordu. Eğilerek elindeki bezlerle çizmelerini sildi ve yeniden konuşmaya başladı:

"Hey, bluzunu alsana, Daşka! Cilve yapıp durma..."

Kazak yüksek sesle kadına okkalı bir küfür salladı.

Bir moloz yığını üzerine oturmuş, gece karanlığında bir başına yükselen bu güçlü sesi dinliyordum.

Gözlerimin önünde, meydandaki fenerlerin ışığı dans ediyordu. Sağda, siyah bir ağaç kümesi arasında, soylu kızların gittiği enstitünün beyaz binası yükseliyordu. Kazak, birbiri ardınca bir sıra çirkin ve edepsizce laf sıralayarak ve elindeki beyaz paçavraları sallayarak meydana doğru yürüdü. Nihayet, bir karabasan gibi gözden kayboldu.

Bir araba bayır aşağı indi. Ortalıkta kimsecikler yok. Âdeta zehirlenmiş bir halde, ırmağın yamacı boyunca yürüyorum. Durmadan elimdeki soğuk taşı sıkıyorum. Onu Kazağa atmak fırsatını bulamamıştım. Kilisenin yanında bekçi beni çevirdi. Aksi aksi, kim olduğumu, sırtımdaki çuvalda ne bulunduğunu sordu.

Ona uzun uzun Kazaktan söz ettim. Kahkahayla gülmeye başladı:

"Doğrusu yaman olmuş!" diye söylendi. "Şu Kazaklar tecrübeli millet, onlar bizim dengimiz değil! Karı da tam dişi köpek..."

Kahkahadan katılıyordu. Niçin güldüğünü anlamadan yoluma devam ettim.

Dehşet içinde düşünüyordum: Bu olay annemin ya da büyükannemin başına gelseydi ne olacaktı?

VIII

KAR yağınca dedem beni yeniden baldızının evine götürdü. Bana:

"Bu senin için fena değil, hiç de fena değil," diyordu.

Bana öyle geliyordu ki, yaz süresince çok şey görüp geçirmiş, akıllanmış, yaşlanmıştım. Buna karşılık bu süre içinde patronlarımın evinde can sıkıntısı büsbütün artmıştı; yine eskisi gibi çok yemek yemekten midelerini bozarak sık sık hastalanıyor, yine eskisi gibi hastalıklarının gidişini, oturup birbirlerine uzun uzun anlatıyorlardı. Kocakarı, yine aynı eda ile acı acı Tanrıya yalvarıyor... Patronumun karısı doğumdan sonra zayıflamış, evin içindeki önemi azalmıştı. Ama yine gebe olduğu zamanki gibi, böbürlenerek aynı ağırlıkla hareket ediyordu. Çocuklarına çamaşır diktiği zaman, boyuna aynı şarkıyı söylüyordu:

Spirya, Spirya, Spiridon
Öz kardeşim Spiridon,
Ben binince kızağa
Spirya oturur arkaya!

Odaya girecek olsam hemen susar ve öfkeli öfkeli bağırırdı:

"Ne istiyorsun?"

Bu şarkıdan başka bir tek şarkı bilmediğine emindim.

Akşamları, patronlarım beni odaya çağırır ve emrederlerdi:

"E, anlat bakalım vapurda ne yaptın?"

Hela kapısının yanına oturur ve anlatırdım. Bana zorla kabul ettirilen bu yaşantının arasında bir başkasını hatırlamak hoşuma gidiyordu. Kendimi kaptırıyor, dinleyicilerimi unutuyordum. Ama bu uzun sürmüyordu. Kadınlar hiç gemiye binmemişlerdi. Bana sorarlardı:

"Ama ne olursa olsun, korkunç değil mi?"

Korkmak için ortada bir sebep görmüyordum.

"Ya birdenbire derin bir yere gelir de batıverirse?.."

Patron kahkahalarla gülüyordu. Gemilerin derin yerlerde batmadıklarını bilmekle beraber, kadınları bu konuda bir türlü inandıramıyordum. Kocakarı, vapurların suyun üzerinde yüzmediklerine, arabalar yerde nasıl yürüyorsa, onların da suyun dibinde tekerlekle yürüdüklerine inanıyordu.

"Mademki demirden yapılmıştır, nasıl yüzebilirmiş?.. Balta yüzer mi hiç?"

"Peki, nasıl oluyor da kova suda batmıyor?"

"Tam benzetecek şey buldun! Kova küçüktür, boştur."

Smuriy'den ve kitaplarından söz ettiğim zaman şüpheli şüpheli bana bakıyorlar. Kocakarı, kitapları, aptalların ve dinsiz kişilerin yazdığını söylüyor.

"Peki, ya Mezamir kitabına, Kral Davud'a ne diyeceksiniz?.."

"Mezamir kutsal bir kitaptır. Kral Davud bunu yazdığı için yine de Tanrıdan af dilemiştir."

"Bu nerede yazılı?"

"Avcumun içinde, seni şöyle ense kökünden bir kavrarsam, o zaman nerede yazılı olduğunu anlarsın!"

O her şeyi bilir, her şeyden güvenle ve daima kaba bir dille söz ederdi:

"Piyoçorka Sokağında bir Tatar ölmüş. Canı, katran gibi simsiyah bir halde ağzından çıkmış!"

"Can, yani ruh," dedim, "gözle görülür bir şey değil ki..."

Küçümseyerek bağırdı:

"Tatarın canı da mı? Aptal!.."

Patronun karısı da kitaplardan korkuyor:

"Kitap okumak çok zararlı bir şey," diyor. "Hele genç yaşlarda... Bizim orada, Grebyoşka'da iyi bir aile kızı kitap okuya okuya bir papaz çömezine âşık oldu. Papaz çömezinin karısı onu öyle bir rezil etti ki... Hem de sokak ortasında, herkesin içinde..."

Bazen Smuriy'nin kitaplarında öğrendiğim sözleri kullanırdım. Başı sonu olmayan bu kitaplardan birinde şöyle yazılıydı: "İşin aslına bakarsanız vapuru kimse icat etmemiştir. Her zaman olduğu gibi, vapur da bir dizi uzun gözlemin ve ufak tefek buluşların bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır."

Bilmem neden ama bu cümle çok güçlü olarak belleğime yerleşmişti. Hele bu cümlenin içindeki "işin aslına bakarsanız" sözleri pek hoşuma gitmişti. Bu sözlerde bir güç hissediyordum. Bu sözler yüzünden pek çok acı çektim. Hem de gülünç acılar... Hayatta böyle şeyler olur.

Bir gün patronlarımın, vapurla ilgili yeni bazı şeyler anlatmamı istemelerine karşı:

"İşin aslına bakarsanız benim artık anlatacak bir şeyim yok," dedim.

Bu sözlerim onları şaşırttı. Hepsi birden:

"Ne? Ne dedin?" diye bağırdılar.

Dördü birden:

"İşin aslına bakarsanız, ha, aman yarabbi!" diyerek koro halinde gülmeye başladılar.

Hatta patronum bile:

"Bu deyimi nereden buldun?" diye bana takıldı.

Ve o günden beri, uzun bir süre bana:

"İşin aslına bakarsanız," diye takıldılar.

"Hey, işin aslı, gel de şu tahtaları sil!"

Bu anlamsız takılmalar beni sinirlendirmiyor, sadece hayrette bırakıyordu.

İnsanı serseme çeviren bir can sıkıntısı içinde yaşıyordum. Bundan kurtulmak için de elimden geldiği kadar çok çalışmaya gayret ediyordum. Çok şükür, evde işin eksikliğini duymuyordum. Evin içinde iki küçük çocuk vardı. Sütnineler, patronlara bir türlü yaranamadıkları için, boyuna değişiyorlardı. Bunun için çocuklarla uğraşmak, her gün bezlerini yıkamak bana düşüyordu. Haftada bir kez çamaşırları "Jandarma Kaynağı"na götü-

rüp çalkalamak zorundaydım. Çamaşırcı kadınlar orada benimle alay ederdi:

"Kadın işiyle uğraşmak sana mı kaldı?"

Bazen beni öylesine kızdırırlardı ki, sıkılmış ıslak çamaşırlarla onları dövmek zorunda kalırdım. Tabii, onlar da bunun altında kalmaz, aldıklarını fazlasıyla geri verirlerdi. Ama onlarla sıkılmıyor, eğlenceli vakit geçiriyordum.

"Jandarma Kaynağı", derin bir çukurun dibinde akıyordu. Çukur, Oka Irmağına doğru uzanıyor ve eski ilahlardan Yarilo'nun adını taşıyan bir ovayı şehirden ayırıyordu. Şehrin esnaf tabakası bu ovada kimi günler gezinti ve eğlenceler düzenlerdi. Büyükannemin anlattığına göre, onun gençliğinde halk hâlâ Yarilo'ya inanmakta ve ona kurbanlar adamakta imiş. Bir tekerlek alıp katranlanmış kıtıkla sararlarmış. Sonra da bunu tutuşturup, bağrışmalar, ve şarkılar arasında yokuştan aşağı yuvarlar, alev alev yanan bu tekerleğin Oka Irmağına kadar varıp varmadığına bakarlarmış. Şayet tekerlek Oka Irmağına kadar yuvarlanırsa Yarilo'nun kurbanı kabul ettiği, yaz mevsiminin güneşli ve bereketli olacağı anlaşılırmış.

Çamaşırcıların çoğu Yarilo'dan geliyordu. Hepsi de açıkgöz, dedikoducu insanlardı. Şehirde olup biten her şeyi biliyorlardı. Yanlarında çalıştıkları tüccarlar, memurlar, subaylar üzerine anlattıkları şeyleri dinlemek gerçekten çok eğlenceli oluyordu. Kışın, buzlu suda çamaşır çalkalamak bir işkence idi. Kadınların elleri öylesine donardı ki, hep derileri çatlardı. Ne rüzgârdan, ne de kardan koruyan, eski, delik deşik bir çatının altında tahtadan bir yalağın içindeki kaynağın üzerine eğilmiş kadınlar çamaşır çalkarlardı. Soğuğun ısırdığı yüzlerine kan hücum ederdi. Soğuk, ıslak parmaklarını yakar, parmakları bükülmez bir hale gelir, gözlerinden yaşlar akardı. Halbuki çamaşırcılar, her şeye ve herkese karşı özel bir cesaret göstererek birbirlerine çeşitli olaylar anlatır, durmadan şunu bunu çekiştirirlerdi.

İçlerinde en iyi konuşanı, otuzunu geçkin taze, güçlü kuvvetli bir kadın olan Natalya Kozlovskaya idi. Natalya'nın gözleri alaycı,

dili sivri ve iğneleyici idi. Bütün arkadaşları onunla ilgilenir, çeşitli meseleler üzerine ona akıl danışırlardı. İşte gösterdiği beceriklilikten, düzgün kılığından, kızını lisede okutmasından ötürü onu sayarlardı. Islak çamaşırlarla dolu iki sepetin ağırlığı altında kamburlaşmış bir halde kaygan patikadan aşağı inerken, onu neşeyle karşılar, ilgi ile sorarlardı:

"Kızın nasıl?"

"Fena değil, sağ olun, Allah'a şükür, okuyor."

"Bak karışmam, yoksa onu bir hanımefendi mi yapmak istiyorsun?"

"Onu ne diye okutuyoruz? Hanımefendiler o taze, güzel yüzleri nereden buluyor? Onların hepsi de bizim aramızdan, kara kalabalığın içinden çıkıyor. Bilgisi çok olanın kısmeti de çoktur. Kısmeti çok olan çok kazanır. Çok kazananın işi de tıkırında gider. Allah bizi dünyaya bilgisiz birer çocuk olarak gönderir, ama geri alırken, hepimizin tecrübeli, bilgili birer ihtiyar olmasını ister. Öyleyse okumak gerek."

O konuşurken herkes susar, dikkatle onun düzgün, inandırıcı sözlerini dinlerdi. Onu herkes, hem yüzüne karşı, hem arkasından överdi. Zekâsına ve dayanıklığına şaşarlardı, ama kimse onu taklit etmeye kalkışmazdı. Sarı çizme koncundan kendisine kolluklar yapmıştı. Bu sayede kollarını dirseklerine kadar sıvamaktan, bluzunun kollarını ıslatmaktan kurtulmuştu. Herkes bunu iyi akıl ettiğini söylerdi, ama kimse de onu taklit etmezdi. Ben kendime böyle bir kolluk yapınca herkes benimle alay etti:

"Şuna bak, karılardan akıl öğreniyor!"

Kızı üzerine şöyle dedikodu ederlerdi:

"Ne önemli şey! Bir hanımefendi fazla olacak, kolay mı? Hoş, okumasını tamamlamadan ölebilir de..."

"Sanki okumuş kişiler iyi mi yaşıyor? İşte mesela Bahilov'un kızı okudu, okudu, en sonunda da bir öğretmen oldu. Öğretmen olunca da, evde kaldı demektir."

"Tabii... insanı okumadan da kocaya alırlar.. yeter ki beğenilecek bir yanı olsun!"

"Kadınların aklı başlarında değildir..."

Kadınların kendileri üzerine böylesine edepsizce konuşmalarını işitmek hem tuhafıma, hem gücüme gidiyordu. Gemicilerin, askerlerin, toprak işçilerinin kadınlar üzerine nasıl konuştuklarını biliyordum. Erkeklerin, kadınları aldatmaktaki ustalıkları ile, kadınlarla ilişkilerinde gösterdikleri dayanıklılıkla birbirlerine karşı övündüklerini görmüştüm. Bunların "karılar"a karşı düşmanca davrandığını hissediyordum. Ama, erkeklerin kendi başarıları üzerine anlattıkları hikâyelerde palavra ile uydurma payının gerçekten fazla olduğunu hemen hemen her zaman düşünmeme imkân verecek bazı şeyler sezerdim.

Çamaşırcı kadınlar, birbirlerine kendi aşk maceralarından söz etmezlerdi. Ama onların erkekler üzerine anlattıkları her şeyde alaycı, hain bir duygu sezer ve "Kadın bir güçtür" sözü galiba da doğru, diye düşünürdüm.

Bir seferinde Natalya:

"Kiminle ahbap olursan ol, ne yaparsan yap, eninde sonunda mutlaka kadına gelmek zorundasın," demişti.

Bir kocakarı da, soğuktan kısılmış sesiyle ona şöyle bağırmıştı:

"Başka nereye gidebilirlermiş?.. Allah'ı bile bırakıp bize geliyorlar. İşte papazlar, işte dünyasından vazgeçmiş keşişler!"

Bir hendeğin dibinde, karın bile temiz örtüsüyle örtemediği çamurlu bir kovukta, suyun ağlayan şırıltısı altında ıslak paçavraların tokaçlanması sırasında geçen bu konuşmalar, bütün ırkların, bütün milletlerin nereden geldiği ile ilgili bu edepsizce, bu esrarlı sözler, duygu ve düşüncelerimi "aşk maceraları"ndan uzaklaştırarak, bende korkulu bir tiksinme uyandırıyordu. "Aşk macerası" anlamı bende, sıkı sıkıya kirli bir sefahat dünyası anlamı ile bağlanmıştı.

Böyle olmakla beraber, hayat çukurda, çamaşırcı kadınlar arasında, mutfaklarda hizmet erleri yanında, bodrum katlarında, kazmacılar içinde, evdekine göre çok daha çekici idi. Patronumun evinde, sözlerin, düşüncelerin, olayların tekdüzeliği beni can sıkıntısından bunaltıyordu. Patronlarım, yemek, hasta-

lık, uyku, telaşlı telaşlı yemeğe ve uykuya hazırlanış kısır döngüsü içinde yaşıyordu. Onlar, günahlardan, ölümden söz ediyor, ölümden fena halde korkuyor, tıpkı değirmen taşının çevresindeki buğday taneleri gibi, boyuna ezilecekleri dakikayı bekleyerek titreşiyorlardı.

Boş saatlerimde, kendimle baş başa kalayım diye, odunluğa odun yarmaya giderdim. Ama bu isteğime pek seyrek erişebilirdim. Çünkü hizmet erleri gelir, avlu hayatından söz ederlerdi.

Yermohin ile Sidorov hepsinden sık odunluğa gelirdi. Yermohin uzun boylu, kamburca, Kaluga'lı bir köylü idi. Kalın, güçlü adalelerden yapılmış bir vücudu vardı. Başı küçücük, gözleri bulanıktı. Tembel ve can sıkacak kadar aptaldı. Ağır ve sersemce bir yürüyüşü vardı. Bir kadın gördüğü zaman böğürür, kadının ayaklarına kapanmak istiyormuş gibi, öne doğru eğilirdi. Avluda herkes onun aşçı kadınları ve hizmetçileri elde etmekteki başarısına hayrandı. Herkes ona imrenir, ayrıca gücünden korkardı.

Tula'lı olan Sidorov, zayıf, kemikleri çıkık bir adamdı. Daima kederli bir hali vardı. Yavaşça konuşur, ihtiyatla öksürür, gözleri ürkek bir ışıkla yanardı. Karanlık köşelere bakmayı çok severdi. İster yavaş sesle bir şeyler anlatsın, ister sussun, gözleri daima en karanlık köşeye dikilirdi.

"Ne bakıyorsun kuzum?"

"Belki bir fare çıkar da... fareleri severim... öyle sessizce bir yürüyüşleri var ki..."

Hizmet erlerinin köylerine mektup, sevgililerine tezkereler yazardım. Bu iş hoşuma gidiyordu. Ama, Sidorov'un mektuplarını yazmak hepsinden çok hoşuma giderdi. Hiç aksatmadan her cumartesi, Tula'daki kız kardeşine mektup gönderirdi.

Beni mutfağa çağırır, masa başında yanıma oturur, avuçlarıyla saçları kısa kesilmiş başını iyice ovuşturur ve kulağıma fısıldardı:

"E, haydi bakalım, başla! İlkin, nasıl gerekiyorsa öyle yaz işte: 'Sevgili kız kardeşim, Tanrı sana uzun uzun ömürler versin!' Yaz işte ne gerekiyorsa... Şimdi de şunu yaz: 'Gönderdiğin rubleyi al-

dım. Yalnız, buna lüzum yoktu. Sağ ol! Benim hiçbir şeye ihtiyacım yok! Biz burada çok iyiyiz!' Halbuki neremiz iyi, köpekler gibi yaşıyoruz! Ama, tabii sen bunu yazmazsın! İyi olduğumuzu, iyi yaşadığımızı yaz! O daha küçük, ancak on dört yaşında, bunları ne diye öğrensin? Şimdi artık bildiğin gibi kendin yaz, sana öğrettikleri gibi yaz!"

Sol yanımdan üstüme abanır, sıcak, pis kokulu soluğu kulağıma kadar gelir ve ısrarla mırıldanırdı:

"Delikanlıların onu kucaklamalarına, göğsünü ellemelerine, izin vermemesini yaz!.. De ki: 'Bir delikanlı sana tatlı diller döküyorsa, ona inanma, seni aldatmak, seni kirletmek için böyle yapıyor!'"

Öksürüğünü zorla tutar, yüzüne irin gibi kan hücum ederdi. Yanaklarını şişirir, gözlerinden yaşlar boşanır, sandalyesinde kıpır kıpır kıpırdanır, beni iterdi.

"Ama bana engel oluyorsun!"

"Sen aldırma, yaz! 'Herkesten çok, efendilere inanma, onlar bir kızı hemencecik aldatıverir. Onlar sözünü bilir kişilerdir, sana her şeyi söyleyebilirler; sen onlara inandın mı, doğru kerhaneyi boylarsın! Şayet bir ruble biriktirebilirsen, papaza ver, iyi bir adamsa, o sana saklar. İyisi mi, kimse görmeden parayı bir yere göm, gömdüğün yeri de aklında tut!'"

Penceredeki teneke vantilatörün ıslığı ile boğulan bu fısıltıyı dinlemek çok hazin oluyordu. Fırının isten kararmış ağzına, sineklerin kirlettiği kap kacak dolabına bakıyorum. Mutfak sözle anlatılamayacak kadar pis, tahtakurusu kaynıyor. Yanık yağ, petrol, is kokusu her yere sinmiş. Sobanın, çıraların üstünde hamamböcekleri dolaşıp duruyor, ruhuma bir kasvet çöküyor, bu erle kız kardeşine, ağlayacak kadar acıyorum. Hiç böyle yaşanır mı? Böyle yaşamak iyi mi?

Artık Sidorov'un fısıltılarını dinlemeden bir şeyler yazıyorum. Hayatın zor ve acı olduğunu yazıyorum. İçini çekerek bana:

"Çok yazıyorsun, sağ ol," derdi. "Şimdi kız kardeşim neden korkması gerektiğini artık öğrenmiş olacak."

Kendim de birçok şeyden korktuğum halde, öfkeli öfkeli:

"Hiçbir şeyden korkmamak gerek," diyorum.

Er gülüyor. Öksürerek:

"Ne tuhaf adamsın be," diyor. "Korkmamak olur mu hiç? Ya efendiler, ya Tanrı?.. Kendilerinden korktuğumuz daha nice nice kişiler var!"

Kız kardeşinden mektup alınca, sinirli sinirli yalvarırdı:

"Ne olursun, kuzum, şunu çabuk oku!"

Ve, kargacık burgacık, insanın gücüne gidecek kadar kısa, anlamsız yazılmış mektubu üç kez okumaya beni zorlardı.

İyi yürekli, yumuşak başlı bir adamdı. Ama kadınlara karşı, herkes gibi köpekçe, kaba ve teklifsiz davranırdı. Çoğu zaman şaşılacak ve iğrenilecek bir çabuklukla baştan sona kadar gözlerimin önünde gelişen bu ilişkileri isteyerek ya da istemeyerek seyrederken, Sidorov'un, kendi er hayatından yaptığı şikâyetlerle kadınlarda nasıl iyi duygular uyandırdığını, tatlı yalanlarla kadınları nasıl sarhoş ettiğini ve her şey olup bittikten sonra da, başarılarını Yermohin'e anlatırken, âdeta acı bir ilaç içmiş gibi, tiksinti ile suratını nasıl buruşturduğunu görürdüm. Bu beni ta yüreğimden hançerler, öfkeli öfkeli ere, kadınları niçin aldattıklarını, niçin kadınlarla alay ettiklerini, neden onları birbirlerine peşkeş çektiklerini ve sık sık da niçin dövdüklerini sorardım.

Er sadece kıs kıs güler ve:

"Senin bu gibi şeylerle ilgilenmen doğru değil," derdi. "Bütün bunlar kötü şeylerdir, günahtır. Sen daha küçüksün, senin için daha erken..."

Ama bir seferinde daha kesin ve belleğimde güçle yer eden bir cevap almayı başardım. Er gözünü kırparak ve öksürerek:

"Kendisini aldattığımı bilmiyor mu sanıyorsun? Pekâlâ biliyor! Ama, onu aldatmış olmalarını kendisi istiyor. Bu işte herkes yalan söylüyor. Bu iş böyle kurulmuş... Kimse kimseyi sevmez, herkes sadece eğlenir. Çok ayıp bir şey... Biraz bekle, kendin anlarsın!.. Bu işlerin geceleyin olması gerek. Gündüz de karanlık

yerlerde, kiler odalarında falan olmalı... Bu yüzden cennetten kovulan var, bu yüzden herkes mutsuzdur."

Öylesine güzel, öylesine üzgün, öylesine pişman olmuş bir dille konuşurdu ki, bu beni biraz onun maceralarıyla uzlaştırırdı. Ona, tiksindiğim, ve elimden geldiği kadar kızdırıp alay etmeye çalıştığım Yermohin'den daha dostça davranırdım. Yermohin'i sık sık kızdırırdım, o da kötü bir niyetle avluda beni kovalardı. Ama, o abullabut yürüyüşüyle, çoğu zaman beni yakalayamazdı.

Sidorov:

"Bu yasaktır," derdi.

Neyin yasak olduğunu biliyordum. Ama insanların bu yüzden mutsuz olduğuna inanmıyordum. Mutsuz olduklarını görüyordum, ama buna inanmıyordum. Çünkü seven insanların gözlerinde bambaşka bir ışık fark ediyor, sevişenlerin yüreğinde olağanüstü bir iyilik hissediyordum. Kalbin bu sevincini görmek insanın her zaman hoşuna gider.

Ama bir gün erler bana, beni çok derinden heyecanlandıran bir olay anlattılar: Avludaki apartmanın dairelerinden birinde, şehrin en büyük terzisinin makastarı olan, sessiz, alçakgönüllü bir yabancı oturuyordu. Adamın, gece gündüz kitap okuyan çocuksuz, genç bir karısı vardı. Sarhoşlarla dolu bu gürültülü avluda, bu iki insan, sessizce, kimsenin dikkatini çekmeden yaşıyordu. Misafir kabul etmiyor, pazarları gittikleri tiyatroyu hesaba katmazsak hiçbir yere çıkmıyorlardı.

Adam, sabahtan akşamın geç saatlerine kadar işinde kalıyor, büyücek bir kız çocuğunu andıran karısı ise haftada iki kez kütüphaneye gidiyordu. Elinde kayışa bağlı kitaplarla, küçücük ellerinde eldivenler, bir lise öğrencisi gibi sade, temiz, âdeta topallıyormuş gibi sallanarak, kısa adımlarla hendek boyunca yürüdüğünü sık sık görürdüm. Küçücük bir kuşu andıran yüzüyle, hareketli gözleriyle, aynaların önünde duran porselen biblolar kadar hoş ve sevimliydi. Erlerin söylediğine göre sağ kaburga kemiklerinden biri eksikmiş. Yürürken sallanması da bundan ileri geliyormuş... Ama bu yürüyüş bana güzel görünüyor ve onu avlu-

nun öteki kadınlarından, subay hanımlarından hemen ayırıyordu. Bu hanımlar gürültülü seslerine, parlak tuvaletlerine, yüksek çalımlarına rağmen bana, karanlık bir kiler odasında, faydasız bir sürü eşya arasında uzun zaman unutulup kalmış eşya etkisini yapıyorlardı.

Makastarın küçük karısına avluda, kaçıkça bir insan gözü ile bakıyorlardı. Kitap okuya okuya aklını kaçırdığını, artık ev işleriyle uğraşamayacak bir hale geldiğini, çarşı pazar alışverişini kocasının yaptığını, aşçı kadına yemekleri onun ısmarladığını söylüyorlardı. Aşçıları iriyarı, mahzun görünüşlü, yabancı bir kadındı. Gözlerinden biri kırmızı ve daima yaşlıydı. Öteki gözünün yerinde dar, pembe bir yarık görünüyordu. Evin hanımına gelince, onun koyun etini dana etinden ayırt edemediğini, hatta bir seferinde utanmadan maydanoz yerine siyah bayırturpu satın aldığını söylüyorlardı.

Düşününüz, ne felaket!..

Bunların üçü de, âdeta bu büyük tavukhanenin kafeslerinden birine rastlantı ile girmiş gibi, bu evde yabancıydılar. Bu halleriyle, soğuktan korunmak için pencereden, insan dolu pis ve boğucu bir odaya giren arıkuşlarını andırıyorlardı.

Derken bir gün hizmet erleri bana, subayların, makastarın küçük karısına zalim ve acı bir oyun oynamakta olduklarını haber verdi: Hemen her gün, subaylardan kâh biri, kâh ötekisi, kadına olan sevgilerinden, güzelliği karşısında çektikleri acıdan söz eden tezkereciler gönderiyorlarmış. Kadın da bu tezkerelere cevap vererek kendini rahat bırakmalarını rica etmekte, onlara acı çektirdiğinden üzüntü duyduğunu, bu sevgiden vazgeçmeleri için Tanrıya yalvardığını bildirmekte imiş... Böyle bir tezkere alan subaylar, bunu hep bir arada okumakta, kadınla alay etmekte ve hemen şunun ya da bunun adına yeni bir aşk mektubu yazmaktaymışlar...

Bana bu hikâyeyi anlatırken hizmet erleri de gülüyor ve makastarın karısına küfrediyorlardı.

Yermohin kalın bir sesle:

"Biçare budala, akıntı çağanozu!.." diye söylendi.

Sidorov da yavaşça onu doğruladı.

"Her kadın aldatılmayı ister. O her şeyi biliyor."

Makastarın karısının, kendisiyle nasıl alay ettiklerini bildiğine inanmıyordum. Hemen bunu kendisine haber vermeye karar verdim. Aşçı kadının bodruma indiği bir sırayı kollayarak servis merdiveninden, genç kadının dairesine çıktım, mutfağa girdim. Kimsecikler yoktu. Oradan odaya geçtim. Genç kadın, bir elinde yaldızlı ağır bir fincan, ötekisinde açık bir kitap olduğu halde masa başında oturuyordu. Korktu. Kitabı göğsüne bastırarak yavaşça bağırmaya başladı:

"Kim o?. Augusta!.. Sen kimsin?.."

Elindeki fincanı ya da kitabı başıma atmasını bekleyerek, çabuk çabuk anlatmaya koyuldum. Ağzımdan çıkan cümleler, birbirine karışıyordu. Tirşe, geniş bir koltukta oturuyordu. Arkasına, etekleri püsküllü, yakası ve kol ağızları dantela ile süslü, mavi bir ropdöşambr giymişti. Dalgalı uzun saçları, omuzlarına dökülmüştü. Bu haliyle kilise kapıları üstündeki meleklere benziyordu. Koltuğun arkalığına kendini iyice vererek, yuvarlak açılmış gözleri, ilkin öfkeli öfkeli, sonra şaşkın, gülümseyerek bana bakıyordu.

Söylemek istediklerimi tamamlayınca, cesaretimi kaybederek kapıya doğru döndüm. Arkamdan:

"Dur!.." diye bağırdı.

Fincanı tepsiye bıraktı, kitabını, masanın üzerine fırlattı. Ellerini kavuşturarak, olgun bir kadının kalın sesiyle konuşmaya başladı:

"Sen ne tuhaf çocuksun... Biraz yaklaş bakayım!.."

Büyük bir ihtiyatla ona yaklaştım. Elimden tuttu, küçük, soğuk parmaklarıyla okşayarak sordu:

"Bunları bana söylemen için sana kimse bir şey öğretmedi, değil mi? Peki, görüyorum ki bunu kendin akıl etmişsin!.. Sana inanıyorum."

Elimi bırakarak gözlerini kapadı. Ağır ağır, kelimelerin üzerinde durarak:

"Şu pis erler demek bunu söylüyorlar ha!.." dedi.

Büyük bir adam edasıyla:

"Bu evden çıksanız iyi edersiniz," diye öğüt verdim.

"Niçin?"

"Çünkü onlar size kötülük ederler."

Tatlı tatlı güldü, sonra da sordu:

"Sen okula gittin mi? Kitap okumayı sever misin?.."

"Okumaya vaktim yok ki."

"Okumayı sevseydin pekâlâ vakit bulurdun!.. Neyse, teşekkür ederim."

Gümüş bir parayı tutan parmaklarını bana uzattı. Şu soğuk şeyi almaya utanıyordum. Ama onu geri çevirmeye de cesaret edemedim. Giderken, parayı, tırabzan babalarından biri üstüne bıraktım.

Bu kadından, benim için derin ve yepyeni izlenimlerle ayrıldım. Karşımda âdeta bir güneş doğmuştu. Geniş odayı ve içindeki meleğe benzeyen mavi elbiseli makastar karısını hatırlayarak birkaç gün neşe içinde yaşadım. Etrafındaki her şey tanımadığım bir güzellikteydi. Altın renginde tüylü bir halı ayaklarının altına serilmişti. Pencerelerin gümüşlenmiş camlarından bakan kış günü, sanki ısınmak için ona kadar sokulmuştu.

Onu bir kez daha görmek isteğine kapıldım. Gidip kendisinden bir kitap istesem ne olur acaba?

Düşündüğümü yaptım. Onu bir daha, aynı yerde, yine elinde bir kitapla gördüm. Ama bir gözü şiş, yüzü kırmızımtırak bir mendille bağlıydı. Bana siyah ciltli bir kitap verirken, makastarın karısı anlaşılmayan bazı sözler mırıldandı. Naneruhu ve kreozot kokan kitabı götürürken çok üzgündüm. Kitabı temiz bir gömleğe ve kâğıda sardıktan sonra tavan arasına sakladım. Patronlarımın onu görüp almalarından ya da yırtmalarından korkuyordum.

Patronlarım, modelleri ve ödülleri için *Niva* dergisini alır ama okumazlardı. Resimlerine baktıktan sonra, yatak odasındaki ko-

modinin üzerine koyarlardı. Yılın sonunda da bunları ciltler ve üç cilt "resimli dergi"nin durduğu karyolanın altında saklarlardı. Ben yatak odasının döşemelerini yıkarken pis sular bu ciltlerin altına akardı. Patronum *Rus Kuryesi* gazetesini getirtir, akşamları onu okurken küfrederdi:

"Şeytan bilir, bütün bunları ne diye yazarlar!"

Cumartesi günü tavan arasında çamaşır asarken kitap aklıma geldi. Çıkardım, açtım. İlk satırını okudum: "Evler insanlar gibidir. Her birinin kendine göre bir yüzü vardır." Bu cümle doğruluğu ile beni şaşırttı. Çatı deliğinin yanında, ayakta, soğuk iliklerime işleyinceye kadar okumaya devam ettim. Akşama, patronlarım, ikindi duasına gidince kitabı mutfağa indirdim. Sonbahar yaprakları gibi sararmış, yıpranmış sayfalara daldım. Bunlar beni kolayca, her zaman gördüğüm insanlara benzemeyen, iyi yürekli kişileri ve kötü yürekli hilecileri göstererek, bir başka hayata, yeni adlara, yeni ilişkilere doğru sürükleyip götürdüler. Bu Xavier de Montépin'in bir romanıydı. Yazarın bütün romanları gibi uzun, kişileri bol, macerası çoktu. Tanımadığım, fırtınalı bir hayatı anlatmaktaydı. Bu romanda her şey, şaşılacak kadar sade ve açıktı. Sanki satırlar arasına gizlenmiş bir ışık, iyiyi ve kötüyü aydınlatıyor, sevmeme ya da tiksinmeme yardım ediyor, orada kaynaşan insanların alınyazısıyla şiddetle ilgilenmem için beni zorluyordu. Birdenbire içimde, falanın yardımına koşmak, filana da zorluk çıkarmak için, şiddetli bir istek duydum. Ansızın bana açılan bu hayatın, tamamıyla kurmaca olduğunu unutmuştum. Mücadelenin heyecanı arasında her şey unutuluyor, bu sayfada sevinç, öteki sayfada keder duygusuyla her şey silinip gidiyordu.

Okumaya öylesine dalmıştım ki, kapının zili çaldığı zaman, birdenbire bunun ne olduğunu, zilin niçin çalındığını anlayamamıştım.

Mum, hemen hemen dibine kadar yanmış, sabahleyin temizlediğim şamdan, içyağıyla dolmuştu. Bakmak zorunda olduğum kutsal resmin önündeki kandilin fitili bir yana kaymış, kandil de sönmüştü. İşlediğim suçun izlerini yok etmek için, mutfağın

içinde sağa sola koşmaya başladım. Kitabı ocağın altına soktum, kandili düzeltmeye koyuldum. Çocukların dadısı odadan fırladı:

"Sağır mısın? Kapı çalınıyor!.."

Kapıyı açmaya koştum.

Patronum sert bir edayla sordu:

"Geberdin mi yoksa?"

Zorlukla merdivenlerden çıkan karısı, kendisini üşüttüğümden şikâyet ediyor, kocakarı ise beni paylayıp duruyordu. Mutfakta hemen yanmış mumu gördü ve ne yaptığımı soruşturmaya başladı.

Âdeta yüksek bir yerden düşmüşüm de vücudum hurdahaş olmuş gibi sesim çıkmıyordu. Kitabı bulacaklar diye ödüm patlıyordu. Kocakarı ise, evde yangın çıkaracağım diye bar bar bağırıyordu. Patronla karısı akşam yemeğine geldiler. Kocakarı benden şikâyete başladı:

"Bakın işte, bütün mumu yakmış, evi de yakacak!.."

Yemek yerken dördü de, bilerek ya da bilmeyerek işlediğim bütün suçları hatırlatarak ve mahva gittiğimi söyleyerek, beni iyice haşladılar. Onların bunu, ne kötülüklerinden ne de iyiliklerinden yaptığını, sadece can sıkıntısından böyle konuştuklarını artık öğrenmiş bulunuyordum. Kitaptaki insanlarla kıyaslayınca bunları böylesine boş ve gülünç görmek tuhafıma gidiyordu.

İşte yemeklerini bitirdiler. Ağırlaşmış bir halde yorgun argın yataklarına çekildiler. Kocakarı öfkeli şikâyetleriyle Tanrıyı rahatsız ettikten sonra ocağın üstüne çıktı ve sustu. O zaman ben de kalktım, kitabı ocağın altından çıkardım, pencereye yaklaştım. Gece aydınlıktı. Ay ışığı doğrudan doğruya pencereye vurmuştu. Ama, kitabın yazıları, seçilemeyecek kadar küçüktü. Oysa canım fena halde okumak istiyordu. Raftan bakır bir tencere alarak ay ışığına tuttum. Ay ışığını tencereden yansıtarak okumayı denedim, ama eskisinden kötü ve karanlık oldu. Bunun üzerine Meryem Ana kandilinin durduğu köşedeki sıranın üstüne çıktım. Ayakta Meryem Ana kandilinin ışığında okumaya koyuldum. Yorgun düşerek sıranın üstüne çökmüş ve orada uyuyakalmışım.

Kocakarının bağırıp çağırmalarıyla ve itip kakmalarıyla uyandım. Sinirli sinirli başını sallayarak, öfkeden kıpkırmızı olmuş bir halde, elindeki kitapla, insafsızca omzuma vuruyordu. Sırtında sadece bir gecelik vardı ve yalınayaktı. Viktor, yattığı yerden homurdanmaya başladı:

"Anne, rica ederim, böyle bağırmayınız!.. Bana hayatı haram ettiniz!.."

Kitap mahvoldu, şimdi yırtacaklar, diye düşündüm.

Sabah çayında beni yargıladılar. Patronum sertçe sordu:

"Bu kitabı nereden aldın?"

Kadınlar, birbirlerinin laflarını keserek bağırıyordu. Viktor, kitabın sayfalarını şüpheli şüpheli koklayarak:

"Vallahi bu kitap esans kokuyor," diye söylendi.

Kitabın papazın malı olduğunu öğrenince, bir papazın roman okumasına şaşarak ve kızarak hepsi, bir kez daha onu gözden geçirdiler. Ama yine de biraz yatıştılar. Bununla beraber patron okumanın fena ve tehlikeli bir şey olduğunu uzun uzun bana aşılamaktan kendini alamadı.

"Baksana şu kitap okuyucularının yaptıklarına... Demiryolunu havaya uçurdular... Şeyi... mizi öldürmek istediler..."

Karısı korkarak, öfkeli öfkeli kocasına çıkıştı:

"Sen delisin vallahi!.. Ona neler söylüyorsun?"

Montépin'i Sidorov'a götürdüm. Olup bitenleri kendisine anlattım. Kitabı aldı. Hiçbir şey söylemeden küçük bir sandık açtı. İçinden temiz bir havlu çıkardı, romanı bu havluya sardı, sonra sandığa sakladı, bana da:

"Onlara kulak asma," dedi. "Gel burada oku! Ben kimseye söylemem. Şayet ben burada yokken gelirsen, anahtar, kutsal resmin arkasında asılıdır, sandığı açar okursun!"

Patronlarımın kitaba karşı bu davranışları, hemen kitabı gözümde korkunç ve önemli bir sır halinde yükseltti. Birtakım "okur"un, bilmem kimi öldürmek isteğiyle bilmem neredeki demiryolunu havaya uçurmuş olmaları beni ilgilendirmemişti, ama, günah çıkartırken papazın sorduğu soruyu, bodrum ka-

tında kitap okuyan lise öğrencisini, Smuriy'nin "doğru kitaplar" üzerine olan sözlerini ve dedemin büyücü farmasonlarla ilgili hikâyelerini hatırlamıştım:

"Haşmetli Çar Aleksandr Pavliç zamanında, büyücülüğe ve farmasonluğa kapılan soylular, Rus halkını Roma'daki Papa'ya, Cizvitlere satmaya kalkışmışlardı. Ama, General Arkaçeyev onları suçüstü yakaladı. Rütbelerine, adlarına sanlarına bakmadan, hepsini Sibirya'ya sürdürdü. Herifler orada mahvolup gitti."

"Umbrakul, yıldızlarla halelenirse..."yi, "Gervais"i, "Hayatımızı öğrenmeyi merak eden cahiller! Zayıf gözleriniz bunu asla görmeyecektir" gibi sözleri hatırladım.

Kendimi büyük birtakım sırların eşiğinde hissediyor, âdeta bir deli gibi yaşıyordum. Kitabı bitirmek istiyordum. Öte yandan askerin onu kaybetmesinden ya da kirletmesinden de korkuyordum. O zaman makastarın karısına ne söyleyecektim.

Kocakarı ise hizmet erinin yanına gitmeyeyim diye boyuna beni gözlüyor, hiç durmadan vırvır ediyordu:

"Seni kitap budalası seni! Kitaplar sadece insanı baştan çıkarmaya yarar. Bak işte şu kitap budalası kadının haline, kendi kendine çarşıya bile gidemiyor, yalnız subaylarla düşüp kalkıyor, gündüz subayları içeri alıyor, ben biliyorum!"

"Hayır, bu doğru değil! O kimselerle düşüp kalkmıyor!"

Diye bağırmak istedim, ama, makastarın karısını savunmaktan korktum. Ya kocakarı kitabı ondan aldığımı sezerse?

Birkaç günümü büyük bir sıkıntı içinde geçirdim. Bana bir dalgınlık, heyecan dolu bir can sıkıntısı çöktü. Montépin'in sonunu düşünürek bir türlü gözüme uyku girmiyordu. Nihayet bir gün makastarın karısının aşçısı beni avluda durdurarak:

"Kitabı getir!" dedi.

Patronlarımın öğle uykusuna yattıkları bir zamanı kollayarak, mahçup ve bezgin bir halde, makastarın karısına gittim.

Onu ilk gördüğüm zamanki haliyle beni karşıladı. Yalnız bu sefer kıyafeti başka türlüydü: Gri bir etek üzerine siyah kadifeden

bir bluz giymişti, açık boynuna da firuze taşından bir haç takmıştı. Bu haliyle dişi bir şakrakkuşuna benziyordu.

Kitabı okumaya fırsat bulamadığımı, bana kitap okumayı yasak ettiklerini kendisine söylediğim zaman, üzüntüden ve kadını görme sevincinden gözlerim yaşla doldu.

Kadın ince kaşlarını çatarak:

"Of, ne aptal insanlar," diye söylendi. "Halbuki patronunun ne hoş bir yüzü var. Sen hele üzülmekte acele etme! Ben bir düşüneyim... patronuna bir mektup yazarım."

Kadının bu sözleri beni korkuttu. Kitabı kendisinden almayıp papazdan aldığımı söyleyerek patronlarıma bir yalan kıvırdığımı ona anlattım:

"Hayır hayır, gerek yok, yazmayınız," diye yalvardım. "Sizinle alay etmeye, hakkınızda kötü şeyler söylemeye kalkışacaklardır. Zaten sizi bu avluda kimse sevmiyor. Herkes sizinle alay ediyor, sizin bir kaçık olduğunuzu, kaburga kemiklerinizin eksik olduğunu söylüyor!"

Bunu söyler söylemez gereksiz ve onu üzecek şeyler söylediğimi hemen anladım. Üst dudağını ısırdı ve atın üstünde gidiyormuş gibi, eliyle kalçasına vurdu. Utanarak başımı önüme eğdim, yer yarılsa da yerin dibine geçsem, diye düşünüyordum. Ama, makastarın karısı kendini bir sandalyeye bırakarak, neşeli neşeli gülmeye başladı. Bu arada:

"Oh! Ne aptallık... ne aptallık..." diye tekrarlayıp duruyor, dikkatle bana bakarak kendi kendine soruyordu: "Peki, ne yapalım?.."

Sonra içini çekerek ekledi:

"Sen çok tuhaf bir çocuksun, çok tuhaf..."

Yanı başındaki aynaya bir göz attım: Elmacık kemikleri çıkık, alnında büyük bir morluk bulunan yassı bir yüz, çoktandır kesilmemiş, her taraftan tutam tutam sarkan karmakarışık bir saç yığını gördüm: "Çok tuhaf çocuk" demek buymuş?.. Tuhaf çocuk, ince porselen büste benzemiyordu.

"Geçen sefer sana verdiğim paracığı almamışsın! Neden?"

"Bana lazım değil!"

Kadın içini çekti:

"Pekâlâ, ne yapalım? Şayet okumana izin verirlerse, gel, sana kitap vereyim."

Aynanın önünde üç kitap duruyordu. Benim getirdiğim kitap hepsinden kalındı. Mahzun mahzun kitaba baktım. Makastarın karısı, küçük pembe elini uzattı:

"Haydi bakalım, güle güle!"

İhtiyatla eline dokundum ve hızla çıkıp gittim.

Hiçbir şey bilmiyor dedikleri galiba doğruya benziyor. Baksanıza, koskocaman yirmi kopeğe, bir çocuk gibi "paracık" diyor.

Ama işte bu benim hoşuma gidiyordu.

IX

İÇİMDE birdenbire alevlenen okuma tutkusunun bana ne büyük üzüntülere, heyecanlara, alçalmalara mal olduğunu hatırladığım zaman, hem üzülüyor, hem gülüyorum.

Makastarın karısının kitapları bana çok pahalı görünüyordu. Kocakarının bunları sobada yakmasından korktuğum için, bu kitapları düşünmemeye çalışıyordum. Buna karşılık, sabah çayı için ekmek satın aldığım dükkândan, renkli, küçük birtakım kitaplar almaya başladım.

Bakkal, kalın dudaklı, sıraca izleriyle ve lekelerle örtülü beyaz pörsük suratlı, daima terleyen sevimsiz bir adamdı. Tombul ellerinin küt parmakları beceriksiz, gözlerinin akı fazlaydı. Dükkânı, yeni yetişen delikanlılarla sokak kızlarının akşamları toplandıkları yerdi. Patronumun kardeşi de, hemen her akşam, bira içmek ve kâğıt oynamak için oraya giderdi. Onu akşam yemeğine çağırmak için beni sık sık oraya gönderirlerdi. Dükkânın arkasındaki dar odada, bakkalın biraz budalaca, kırmızı suratlı karısını, Viktor'un ya da bir başkasının kucağında otururken birçok sefer görmüştüm. Anlaşılan bakkal buna kızmıyordu. Dükkânda alışveriş sıralarında kendisine yardım eden kız kardeşini, kilise şarkıcıları, erler, özetle canı isteyen herkes sıkıştırıp öptüğü zaman da kızmazdı. Dükkânda pek az mal vardı. Bakkal bunu, dükkânın yeni açılmış olmasıyla, henüz yerleşmeye vakit bulamamakla açıklıyordu. Halbuki, dükkân sonbahardan beri çalışıyordu. Bakkal, dostlarına ve müşterilere açık saçık kartpostallar gösteriyor, isteyenlerin, edepsizce yazılmış bazı şiirleri kopya etmelerine izin veriyordu.

Her biri için birer kopek kira vererek Mişa Yevstigneyev'in değersiz kitaplarını okuyordum. Bu pahalı idi. Üstelik bu kitaplardan hiçbir tat da almıyordum. *Guak*, ya da *Yenilmez Doğruluk, Venedikli Fransil, Rusların Gabardinlerle Savaşı* ya da *Kocasının Mezarında Ölen Güzel Müslüman Kadını* gibi eserler ve benzerleri beni doyurmuyor, hatta sık sık bende öfkeli bir can sıkıntısı uyandırıyordu: Ağır sözcüklerle olmayacak şeyler anlatan bu kitaplar, beni bir budala yerine koyarak âdeta benimle alay ediyorlardı.

Nişancılar, Yuriy Miloslavskiy, Esrarlı Bir Papaz, Yapança, Tatar Atlısı gibi eserler ve bunlara benzeyenler daha çok hoşuma gidiyordu. Bende bunlardan bir şeyler kalıyordu. Ama hepsinden çok hoşuma gidenler azizlerin hayatı idi. Bunlarda zaman zaman beni derinden derine heyecanlandıran, inandığım ciddi bir şeyler vardı. Din uğruna ölen erkeklerin hepsi de bana nedense "İyi İş"i; din uğruna ölen kadınlar büyükannemi; keşişler ise, iyi saatlerinde, dedemi hatırlatıyordu.

Odun yarmak için odunluğa indiğim zaman ya da tavan arasında okuyordum. Ama bu yerlerin ikisi de birbirinden kötü, birbirinden soğuktu. Bazen, kitap beni ilgilendirdiği ya da onu çabucak okumak zorunda kaldığım zaman geceleyin kalkıyor, mumu yakıyordum. Ama, mumların geceleyin küçüldüğünü fark eden kocakarı, onları bir çıra parçasıyla ölçmeye başlamıştı. Ölçü olarak kullandığı çıra parçasını da saklıyordu. Sabahleyin mumun bir parmak eksildiğinin farkına vardı mı, ya da çırayı bulamayarak, yanan mum kadar bir parçasını kıramadım mı, mutfakta müthiş bir gürültü kopardı. Bir gün Viktor, yattığı yerden, büyük bir öfkeyle bağırdı:

"Anne, kesin şu ulumayı! Bana hayatı haram ettiniz! Tabii, mumları yakacak, çünkü kitap okuyor. Bakkaldan alıp duruyor, ben biliyorum. Tavan arasına çıkıp bir bakın!"

Kocakarı hemen tavan arasına koştu. Kitaplardan birini buldu ve parça parça etti.

Tabii bu benim çok canımı sıktı, ama okuma aşkım büsbütün körüklendi. Bu eve bir evliya gelse, patronlarımın ona da ders

vermeye kalkışacağını, onu da kendi yaşayışlarına uydurmaya çalışacaklarını anlıyordum.

Onlar bunu can sıkıntısından yapacaktı. Şayet onlar insanları eleştirmekten, onlara bağırmaktan, onlarla alay etmekten vazgeçecek olsalar konuşmayı unutacak, bir dilsiz haline gelecek, bizzat kendilerini göremeyecek bir duruma düşeceklerdi. Bir insanın kendi varlığını duyabilmesi için, insanlara karşı şu ya da bu biçimde davranması gerekir. Patronlarım, yakınlarına karşı ancak ders veren bir öğretmen edası takınarak, onu eleştirici davranıyorlardı. Bunun dışında hareket etmesini bilmiyorlardı. Şayet başkası da onlar gibi yaşamaya, onlar gibi düşünmeye, onlar gibi duymaya başlasa sonuç değişmez, patronlarım bu sefer de böyle davrandığı için onu eleştirmeye kalkışırlardı. Onlar böyle insanlardı.

Her çeşit hileye başvurarak okuyordum. Kocakarı birkaç sefer kitaplarımı yırttı. Derken birdenbire, bakkala kırk yedi kopek gibi önemli bir para borçlandığımı gördüm. Bakkal paraları istiyor, öteberi almak için dükkâna geldiğim zaman, patronlarımın parasından keseceğini söyleyerek beni korkutuyor, benimle alay ederek:

"O zaman ne yaparsın?" diye soruyordu.

Anlatılamayacak kadar tiksiniyordum ondan. Herhalde o da bunu hissediyor olacak ki, çeşitli korkutmalarla bana eziyet etmekten özel bir haz duyuyordu. Dükkâna girdiğim zaman lekeli suratı genişliyor, nazik bir sesle soruyordu:

"Borcunu mu getirdin?"

"Hayır..."

Bu onu korkutuyor, suratını ekşitiyordu:

"Peki, ne olacak? Şimdi seni mahkemeye mi vereyim? Hapishaneye mi tıktırayım?"

Para isteyebilecek hiç kimse yoktu. Aylığımı dedeme veriyorlardı. Ne yapacağımı şaşırmış bir haldeydim. Bir gün biraz daha beklemesi için kendisinden rica ettiğim zaman bakkal, yağlı, pufböreği gibi tombul elini bana uzatarak:

"Öpersen beklerim," dedi.

Tezgâhın üstündeki dirhemi yakalayıp ona doğru salladığım zaman iskemleye çökerek:

"Ne yapıyorsun, sen ne yapıyorsun, ben şaka ettim," diye bağırdı.

Şaka etmediğini anlayarak, ona olan borcumu vermek için para çalmaya karar verdim. Sabahları patronumun elbiselerini fırçalarken, pantolonun ceplerinde para şıkırtıları işitirdim. Bazen paraların cepten fırlayarak, döşemelerde yuvarlandıkları da olurdu. Hatta bir gün, bunlardan bir tanesi, döşemelerdeki delikten merdiven altındaki odunluğa düşmüştü. O gün bunu patrona söylemeyi unutmuştum. Ancak birkaç gün sonra, odunların arasında yirmi kopeklik bir para bulduğum zaman meseleyi hatırladım. Parayı patrona verince, karısı ona:

"Bak görüyor musun? Cebinde para bıraktığın zaman saymalısın!" dedi.

Ama patron bana doğru gülümseyerek şu cevabı verdi:

"Çalmaz, buna eminim."

Çalmaya karar verdiğim şu anda bu sözleri, onun inanç dolu gülümseyişini hatırladım. Çalmanın benim için ne kadar zor bir şey olacağını anladım. Birkaç kere cebinden gümüş bozukluklar çıkardım, saydım, ama bir türlü almaya cesaret edemedim. Üç gün bu acı içinde kıvrandım durdum. Derken, birdenbire her şey çok çabuk ve çok sade bir biçimde çözümlendi. Bir gün patron ansızın bana sordu:

"Nen var, Peşkov, canın sıkkın görünüyor, yoksa hasta mısın?"

Bütün üzüntülerimi ona açıkça anlattım. Kaşlarını çattı:

"Şu kitapların seni nereye sürüklediklerini görüyorsun işte!.. Onlardan, şu ya da bu biçimde, mutlaka insana kötülük gelir!.."

Bana çıkarıp elli kopek verdi ve sertçe şu öğütte bulundu:

"Dikkat et, karıma veya anneme bir şey söyleyeyim demeyesin, gürültü hazırdır!"

Sonra, dostça gülümseyerek ekledi:

"Sen de az inatçı değilsin ha, şeytan hakkından gelsin! Ama zararı yok, bu kötü bir şey değil! Ama şu kitaplardan vazgeç! Yılbaşında iyi bir gazeteye abone olacağım, o zaman okursun!"

Böylece, akşamları, çay zamanından akşam yemeğine kadar patronlarıma yüksek sesle *Moskova Gazetesi*'ni, Vaşkov'un, Rokşanin'in, Rudnikovski'nin romanlarını, can sıkıntısından çatlayan insanlara sindirim için yarayan başka birtakım edebiyatı okuyordum.

Yüksek sesle okumak hoşuma gitmiyordu. Bu okuduğum şeyleri anlamama engel oluyordu, ama patronlarım dikkatle, hatta bir çeşit dindarca tutkuyla dinliyor, olay kişilerinin kötü davranışlarına şaşarak, hayretle bağırıyor, böbürlenerek birbirlerine:

"Biz sessiz, uslu bir halde yaşıyoruz. Allah'a şükür, hiçbir şey bilmiyoruz," diyorlardı.

Olayları birbirine karıştırıyor, ünlü eşkıya Çurkin'in yaptıklarını arabacı Foma Kruçin'e mal ediyor, adları da birbirine karıştırıyorlardı. Dinleyicilerin yanlışlarını düzeltiyordum, buna pek şaşıyorlardı:

"Amma da hafızası kuvvetli, ha!"

Moskova Gazetesi'nde sık sık Leonid Grav'ın şiirlerine rastlıyordum. Bunları pek beğeniyor, bazılarını bir deftere çekiyordum. Ama, patronlarım ozan hakkında:

"İhtiyarlığına bakmadan şiir yazıyor."

"Sarhoş, kaçık herif, ona her şey vız gelir!" diyorlardı.

Strujkin'in, Kont Memento-Mori'nin şiirleri de hoşuma gidiyordu. Kadınlarsa, hem genci, hem kocakarısı, şiiri hokkabazlık gibi bir şey sayıyorlardı:

"Yalnız kuklalarla aktörler şiir söyler," diyorlardı.

Küçük dar odada, patronlarımın gözü önünde geçirdiğim o kış akşamları benim için ne kadar üzücü ve ağırdı. Dışarıda sağır bir gece; zaman zaman soğuktan öteberi çatlıyor, ev halkı bir masanın etrafında toplanmış, donmuş balıklar gibi susuyor; halbuki kar fırtınası pencerenin camlarını ve duvarları dövüyor, bacalarda uğulduyor, teneke fırıldaklar deli gibi dönüyor, yan odada ço-

cuk ağlıyor. Bense karanlık bir köşeye çekilip kirpi gibi büzülerek bir kurt gibi ulumak istiyorum.

İki kadın, masanın bir ucuna oturmuş dikiş dikiyor ya da çorap örüyor. Masanın öteki ucunda Viktor eğilmiş, isteksizce, projeleri kopya ediyor, zaman zaman haykırıyor:

"Masayı sallamayınız, yaşamak kabil değil!"

Kenarda patron, kocaman bir gergefin başına geçip oturmuş, çapraz iğne bir keten masa örtüsü işliyor. Parmaklarının altından, kırmızı yengeçler, mavi balıklar, sarı kelebekler, kızarmış sonbahar yaprakları meydana çıkıyor. İşlemesinin desenini kendi çizmişti. Ve işte üçüncü kıştır ki bununla uğraşıyor, bu işten iyice bıkmıştı. Sık sık, gündüzleri, boş olduğum zamanlar:

"E, haydi bakalım Peşkov," diye seslenirdi, "masa örtüsünün başına geç de biraz kendini göster!"

Gergefin başına geçer ve kalın iğne ile "kendimi göstermeye" başlardım. Patrona acıyordum. Her zaman, elimden geldiğince, her işte ona yardım etmek istiyordum. Bana hep öyle geliyor ki, günün birinde resim yapmayı, işlemeyi, iskambil oyununu terk edecek ve sık sık, elindeki işi bırakarak, onu âdeta tanımadığı, bilmediği bir şeymiş gibi hayretle, dalgın dalgın seyrederken, hayal ettiği daha ilginç, bir başka şey yapmaya başlayacaktır. Böyle anlarında saçları alnına, yanaklarına dökülür ve, o manastıra yeni girmiş bir papaz çömezine benzerdi.

Karısı:

"Ne düşünüyorsun?" diye sorardı.

Patronum, yeniden işine başlar ve:

"Hiç, öyle," diye cevap verirdi.

Hiçbir şey söylemeden şaşıyordum: Bir insanın neyi düşündüğü sorulur mu? Hem bu soruya cevap vermek imkânsızdır. Her zaman birçok şey birden düşünülür: Göz önünde olan her şey, dün, bir yıl önce görülen şeyler, bunların hepsi düşünülebilir. Ve bütün bunlar, birbirine karışmış, yakalanması imkânsız bir halde, hareket eder, değişir dururlar...

Moskova Gazetesi'nin tefrikaları gece okumalarına az geliyordu. Bunun üzerine ben, yatak odasında, karyolanın altındaki dergileri okumayı önerdim. Genç kadın inanmazlıkla:

"Orada okunacak ne var ki?" dedi. "Sadece resim..."

Ama karyolanın altında "resimli dergi"den başka *Ogonyok* dergisi de varmış. Biz de Salias'ın *Kont Tiatin - Baltiyski*'sini okumaya başladık. Romanın biraz aptalca kahramanı, patronumun pek hoşuna gitti. Küçük beyin acıklı maceralarına, gözleri yaşaracak kadar insafsızca gülüyor ve söyleniyordu:

"Hayır ama, bu çok eğlenceli bir şey!.."

Karısı, kimsenin etkisi altında olmadığını göstermek için:

"Herhalde uydurma şeyler!" diye ekledi.

Karyola altındaki edebiyatın bana büyük bir hizmeti oldu: Dergileri mutfağa almak hakkını kazandım, böylece geceleri okumak imkânını sağlamış oldum.

Şansıma, kocakarı, çocukların odasında yatmaya başladı. Çünkü çocukların dadısı, yine sarhoşluk krizine yakalanmıştı. Viktoruşka beni rahatsız etmiyordu. Evde herkes uyuduktan sonra yavaşça giyiniyor, sabaha kadar ortadan kayboluyordu. Mumu odalarına götürüp bana ışık vermiyorlardı. Mum satın alacak param da yoktu. O zaman gizlice şamdanların içyağı artıklarını toplamaya başladım. Bunları bir sardalya kutusuna koyuyor, ayrıca kutuya kandil yağından da ekliyordum. Sonra da bükülmüş iplikten bir fitil yapıyor, geceleyin, ocağın üstünde, tüten bir ışık yakıyordum.

Kocaman bir cildin sayfalarını çevirdikçe, alevin küçük kırmızı dili titriyor, sönecekmiş gibi oluyordu. Fitil her saniye, pis pis kokan erimiş içyağına batıyor, duman gözlerimi yakıyordu. Ama, bütün bu rahatsızlıklar, resimlere bakarken ve bunlarla ilgili açıklamaları okurken duyduğum zevk içinde kaybolup gidiyordu.

Bu resimler yeryüzünü masalsı şehirlerle süsleyerek, yüksek dağları, denizlerin güzel kıyılarını göstererek onu gözümde gittikçe genişletiyordu. Hayat mucizevi bir biçimde gelişiyor, yeryüzü daha çekici, insanlarla, şehirlerle daha dolu, her bakımdan

daha çeşitli, daha renkli bir hal alıyordu. Şimdi, Volga'nın ötesindeki uzaklara baktığım zaman artık orasının bir çöl olmadığını biliyordum. Halbuki eskiden, Volga'nın ötesine baktığım zaman canım fena halde sıkılırdı: esmer çalılıklarla yamalı çayırlar dümdüz uzanıyor, çayırların bittiği yerde, tırtıllı, kapkara bir orman duvarı göze çarpıyor, çayırların üstünde ise, bulanık, soğuk, mavimtırak bir gökyüzü yükseliyordu. Yeryüzü boş ve yalnız; yüreğim de boşalıyor, sessiz bir üzüntü, sanki onu gıdıklıyor, bütün isteklerim uçup gidiyordu... Düşünecek hiçbir şeyim yoktu, gözlerimi kapamak istiyordum. Yüreğimdeki her şeyi soğuran neşesiz boşluk, hiçbir şey vaat etmiyordu.

Resimlerin altındaki açıklamalar, anlaşılır bir dille başka ülkeler, başka insanlar üzerine bilgi veriyor, geçmişteki ve şimdiki olayları anlatıyorlardı. Ama ben yine de birçok şeyi anlamıyor, bu yüzden üzüntü duyuyordum. Bazan beynime "Metafizik", "Çartist", "Hiliazm" gibi tuhaf birtakım sözcükler saplanıyordu. Bunlar beni şiddetle rahatsız ediyor, korkunç bir biçimde büyüyerek, her şeyi örtüyorlardı. Bu sözlerin anlamını çözemezsem, hiçbir zaman, hiçbir şey anlayamayacakmışım gibi oluyordum. Bunları, beni bütün sırlara ulaştıracak kapının eşiğinde bir bekçi gibi görüyordum. Sık sık bütün bir cümle, âdeta parmağa saplanan bir kıymık gibi, kafamın içinde yer ediyor, başka şeyleri düşünmeme engel oluyordu.

Hatırlıyorum, şuna benzer bazı dizeler okumuştum:

> Zırhlar içinde, ıssız bir yerde
> Bir mezar gibi dilsiz ve korkunç
> Hunların hakanı, Attilâ yürüyor.

Onun arkasından, kara bulutlar gibi askerleri geliyor ve haykırıyorlar:

> Nerede o Roma, nerede o güçlü Roma?

Roma, bir şehir, ben bunu artık biliyordum. Ama şu Hunlar kimdi? Bunu mutlaka öğrenmem gerekti.

İyi bir dakikasını kollayarak bunu patronuma soruyorum:

"Hunlar mı?" diye şaşarak tekrarlıyor. "Şeytan bilir bunun ne olduğunu... Herhalde saçma bir şey olacak..."

Sonra hoşnutsuzca başını sallıyor.

"Kafanın içinde saçma sapan birtakım düşünceler kaynaşıyor, bu kötü bir şey Peşkov!"

İyi ya da kötü, ama ben bunu öğrenmek istiyordum.

Bana öyle geliyor ki, alay papazı Solovyev'in, Hunların ne olduğunu bilmesi gerek. Avluda yakalayarak soruyorum.

Soluk benizli, hasta, her zaman öfkeli, kırmızı gözlü, kaşsız, sarı sakallı bir adam olan alay papazı, siyah bastonunu yere vurarak:

"Hunlarla senin ne alışverişin var?" diyor.

Teğmen Nesterov, soruma öfkeli öfkeli cevap verdi:

"Ne?.."

Bunun üzerine, Hunlar hakkında bilgi edinmek için eczacıya başvurmaya karar verdim. Kocaman burnu üzerinde altın gözlüğü olan zeki yüzlü bir adam. Her zaman bana tatlı tatlı bakar.

Eczacı Pavel Goldberg:

"Hunlar, Kırgızlara benzeyen göçebe bir halktı," diye cevap verdi. "Bugün bunlardan kimse kalmamıştır. Hepsi öldü."

Bu cevaptan çok üzülmüş, pek canım sıkılmıştı. Ama Hunların ölüşüne değil, bana bu kadar uzun bir süre acı çektiren bu kelimenin anlamının böylesine basit oluşuna, bana hiçbir şey vermeyişine üzülmüştüm.

Ama ben Hunlara minnet duyuyordum. Onlarla karşılaştıktan sonra, sözler beni daha az rahatsız etmeye başladı. Sonra Attilâ yüzünden eczacı Goldberg'le de tanışmıştım.

Bu adam, bütün bilimsel sözlerin yalın anlamını biliyordu. Onda, her sırrı çözen tılsımlı bir anahtar vardı. İki parmağı ile gözlüğünü düzelterek ve kalın camların arkasından, ısrarla gözlerimin içine bakarak, âdeta alnıma küçük çiviler çakıyormuş, gibi konuşurdu:

"Kelimeler, dostum, ağaçtaki yapraklara benzer. Yaprakların böyle olmayıp da neden öyle olduklarını anlamak için, ağacın

nasıl yetiştiğini bilmek, öğrenmek gerekir! Kitap, dostum, içinde her şey, iyisi de, faydalısı da, bulunan iyi bir bahçeye benzer!"

Boyuna hazımsızlıktan rahatsız olan büyüklere karbonat ve İngiliz tuzu, ya da küçüklere müshil ve krem almak için sık sık eczaneye gidiyordum. Eczacının kısa dersleri, bana kitaplara gittikçe daha ciddi davranmak gerektiğini aşılıyordu. Alkol bir sarhoş için neyse, kitaplar da benim için böylece vazgeçilmez bir ihtiyaç halini almaya başladı.

Onlar bana bir başka hayatı, insanları yiğitçe davranışlara ve cinayetlere sürükleyen büyük duyguların, büyük isteklerin hayatını gösteriyordu. Beni çevreleyen insanlarınsa ne yiğitlik gösterecek, ne de cinayet işleyecek güçte olduklarını görüyordum. Onlar, kitapların yazdığı şeylerden tamamıyla uzakta yaşıyordu. Onların yaşayışında ilgi uyandıran ne vardı? Bunu anlamak zor bir şeydi. Ben böyle yaşamak istemiyordum... Bunu açıkça anlıyordum... Hayır, istemiyordum.

Prag'da, Londra'da, Paris'te şehrin ortasında çukurlar, pis çöp yığınları bulunmadığını, resim altı yazılarından biliyordum. Oralarda caddeler geniş ve düzgündü; evler, kiliseler başka türlüydü. Oralarda, altı ay süren ve insanları evlerine hapseden şiddetli kışlar, yalnız ekşi lahana, tuzlu mantar, pis beziryağında kızarmış yulaf unu ve patates yenen büyük perhizler de yoktu.

Büyük perhizde kitap okunmazdı. Patronlarım "resimli dergi"yi elimden aldılar. Bu boş, bu çile dolu yaşayış yeniden beni sarmıştı. Bu hayatı, kitaplardan öğrendiklerimle karşılaştırabildiğim şu anda, bana daha zavallı, daha çirkin görünüyordu. Okuduğum zamanlar kendimi daha güçlü, daha sağlıklı duyuyor, daha iyi, daha çabuk çalışıyordum. Böyle anlarda bir amacım olurdu: İşi ne kadar çabuk bitirirsem okumak için o kadar çok zamanım kalacaktı. Kitaplardan yoksun edilince, tembel ve uyuşuk oldum. Eskiden hiç başıma gelmemiş olan hastalıklı bir unutkanlığa tutuldum.

Özellikle boş günlerimden birinde geçen esrarlı bir olayı hatırlıyorum: Bir gece, herkesin yatmış olduğu bir sırada, birden-

bire büyük kilisenin çanı çalmaya başladı. Bu gürültü bütün ev halkını ayağa kaldırdı. Yarı çıplak insanlar, pencerelere koşarak birbirlerine sormaya başladı:

"Yangın mı? Yoksa bir felaket çanı mı?"

Öteki dairelerde de insanların koşuştuğu, kapıları çarptığı işitiliyordu. Biri, atı yularından tutarak avluda koşuyordu. Kocakarı, "Büyük kiliseyi soydular," diye bağırıyordu. Patron onu yatıştırmaya çalışıyordu:

"E, artık yeter anne, bir felaket çanı olmadığı pekâlâ anlaşılıyor!.."

"Öyleyse piskopos ölmüş olacak."

Viktoruşka asma yatağından indi. Hem giyiniyor, hem söyleniyordu:

"Ben ne olduğunu biliyorum, biliyorum!"

Patron, gökyüzünde bir kızıllık olup olmadığına bakmam için beni tavan arasına gönderdi. Hemen koştum. Çatı kapağından dama çıktım. Görünürde hiçbir kızıllık yoktu: Çan, sakin ve buz gibi havada hiç acele etmeden boğuk boğuk çalıyordu. Şehir, uykulu uykulu toprağa abanmıştı. Görünmeyen birtakım insanlar, karları gıcırdatarak, karanlıkta koşuşuyordu. Kızaklar gıcırtılı sesler çıkarıyor, çan gittikçe daha uğursuz çalıyordu. Odaya döndüm:

"Kızıllık falan görünmüyor," dedim.

Sırtına paltosunu, başına da şapkasını geçirmiş olan patronum:

"Hay Allah," diye söylendi. Yakasını kaldırarak, kararsızca lastiklerini giymeye koyuldu.

Karısı ona yalvarıyordu:

"Çıkma! Çıkma canım işte!"

"Saçmalama!.."

Viktoruşka da giyinmişti. Herkesle alay ederek:

"Ben ne olduğunu biliyorum," diye söyleniyordu.

İki kardeş sokağa çıkınca kadınlar semaveri yakmamı emrederek pencereye koştular. Ama, hemen aynı zamanda patron

kapının zilini çaldı. Hiçbir şey söylemeden hızlı hızlı merdivenlerden çıktı. Holün kapısını açarak gür bir sesle:

"Çarı öldürmüşler," dedi.

Kocakarı:

"Nihayet öldürdüler!" diye haykırdı.

"Evet, öldürmüşler... Bana subay söyledi. Peki, şimdi ne olacak?"

Viktoruşka da döndü. İsteksizce soyunurken, öfkeli öfkeli:

"Ben de savaş sanmıştım," dedi.

Sonra da hepsi çay içmeye oturdu. Sakin sakin, ama yavaşça ve ihtiyatla konuşuyorlardı. Sokak da sessizleşti. Artık kilisenin çanı da çalmıyordu. Tam iki gün, esrarlı bir tavırla fısıldaştılar. Bir yerlere gittiler. Eve misafir geldi. Uzun uzun bir şeyler anlattılar. Ne olup bittiğini anlamak için çok uğraştım, ama patronlarım gazeteyi benden saklıyordu. Çarı niçin öldürdüklerini Sidorov'a sorduğum zaman, er yavaşça cevap verdi:

"Bundan söz etmek yasak..."

Bunların hepsi de pek çabuk unutuldu, günlük olaylar arasında kaybolup gitti. Kısa bir zaman sonra da başımdan can sıkıcı bir olay geçti.

Bir pazar günü, patronlarımın ikindi duasına gittikleri sırada semaveri yakmış, odaları toplamaya gitmiştim. Mutfağa kadar gelen çocuklardan büyüğü semaverin musluğunu çıkararak, masanın altında muslukla oynamaya başlamış. Semaver ağzına kadar ateş doluydu. İçindeki su boşalınca lehimler erimiş. Daha odadan, semaverin doğal olmayan öfkeli bir sesle homurdandığını işittim. Mutfağa girince, semaverin mavileştiğini, âdeta masadan atlamaya hazırlanıyormuş gibi sarsıldığını dehşetle gördüm. Lehimleri tamamıyla erimiş olan musluk yatağı, mahzun mahzun sarkıyordu; kapağı yana eğilmiş, saplarından erimiş kurşun damlıyordu. Mor menekşe rengine dönmüş semaverin sarhoş bir hali vardı. Hemen üzerine su döktüm, cızırdadı ve hazin bir eda ile yere yıkıldı.

Dış kapı çalındı, açtım. Kocakarının, semaverin hazır olup olmadığı sorusuna karşı, kısaca:

"Hazır!" cevabını verdim.

Herhalde şaşkınlık ve korku arasında ağzımdan çıkan bu söz, onlarla alay ediyormuşum gibi sayıldı ve cezamın şiddetlenmesine sebep oldu. Dayak yedim. Kocakarı, demet halindeki çam ağacı dallarını bir sopa gibi kullandı. Gerçi bu fazla canımı yakmadı ama, sırtımın derisine derince olarak birçok kıymık saplandı. Akşama doğru sırtım bir yastık gibi şişti. Ertesi gün, öğleye doğru patron beni hastaneye götürmek zorunda kaldı.

Uzun boylu, gülünç denecek kadar zayıf bir adam olan doktor beni muayene edince, boğuk ve kalın bir sesle, sakin sakin:

"Yapılan işkenceden ötürü burada bir zabıt tutmak gerek," dedi.

Patron kızardı. Ayaklarını kıpırdattı ve doktorun kulağına yavaşça bir şeyler fısıldamaya başladı. Doktor, patronun tepesinden bakarak, kısaca:

"Yapamam. Olmaz," diye cevap verdi.

Ama sonra bana dönerek sordu:

"Şikâyet etmek ister misin?"

Gerçi acı çekiyordum, ama:

"Hayır, yalnız beni çabuk iyileştiriniz!" dedim.

Beni başka odaya götürüp bir masaya yatırdılar. Doktor, hoşuma giden serin bir cımbızla kıymıkları çıkarırken gevezelik ediyordu:

"Derini çok güzel süslemişler, dostum, artık su geçmez bir hale geleceksin!.."

Dayanılmayacak kadar beni gıdıklayan işini bitirince:

"Sırtından tam kırk iki kıymık çıkardım, dostum, iyice aklında kalsın, övünürsün," dedi. "Yarın yine bu saatte pansumana gel! Seni sık sık dövüyorlar mı?"

Biraz düşünüp cevap verdim:

"Eskiden, daha sık döverlerdi."

Doktor kalın sesiyle gülmeye başladı:

"Demek ki her şey iyiye doğru gidiyor, dostum, her şey!.."

Beni patronun yanına götürdüğü zaman:

"Buyurunuz, alınız," dedi, "Tamir edildi. Yarın pansumana gönderiniz! Talihinize, çok komik bir çocuk!"

Arabada giderken patron bana:

"Beni de döverlerdi Peşkov, ne yaparsın!.. Ben de dayak yedim kardeş! Hiç olmazsa ben sana acıyorum, halbuki bana acıyan da yoktu. Her taraf insan dolu, gelgelelim, bir köpoğlu olsun çıkıp da bana acımadı. Ah, yabani tavuklar!"

Yol süresince küfretti durdu. Ona acıyordum, benimle insanca konuştuğu için ben de ona minnettardım.

Beni evde, isim günü kutlanan bir insanı karşılar gibi karşıladılar. Kadınlar, doktorun beni nasıl tedavi ettiğini, neler söylediğini anlatmam için zorladılar. Ben anlatırken, suratlarını buruşturuyor, ağızlarını şapırdatıyor, bağrışıyorlardı. Hastalığa, ağrıya ve genel olarak bütün can sıkıcı olaylara karşı gösterdikleri bu derin ilgi beni şaşırtıyordu.

Şikâyet etmeyi reddettiğim için benden pek hoşnut olduklarını görüyordum. Bundan yararlanarak, makastarın karısından kitap almak için izin vermelerini rica ettim. Reddetmeye cesaret edemediler. Yalnız kocakarı hayretle:

"Vay iblis!" demekten kendini alamadı.

Ertesi gün makastarın karısının karşısındaydım. Kadın tatlı bir dille:

"Halbuki bana senin hasta olduğunu, hastaneye kaldırıldığını söylediler. Görüyor musun, nasıl da yalan söylüyorlar!.."

Sesimi çıkarmadım. Doğruyu söylemekten utanıyordum. Hem kaba ve üzücü şeyleri bilmesine ne gerek vardı? Onun başkalarına benzememesi ne iyi bir şeydi!

Yeniden Dumas Pére'in, Ponson du Terrail'in, Montépin'in, Zakonne'nin, Gaboriau'nun, Aimard'ın, Boigobey'in kalın kitaplarını okumaya başlamıştım. Bu kitapları birbiri ardınca, âdeta yutarcasına, çarçabuk okuyordum. Artık keyfim yerinde idi. Olağanüstü bir hayata ortak olduğumu hissediyordum. Bu hayat beni tatlı tatlı heyecanlandırıyor, bana cesaret veriyordu. Yeniden benim ilkel kandilim tütmeye başladı. Bütün gece, sabaha kadar

okuyordum. Biraz gözlerim ağrıyordu. Kocakarı şefkatle bana hatırlatıyordu:

"Dur bakalım kitap âşığı, gözbebeklerin akar da, sonra kör olursun!"

Bununla beraber, entrikaları bu kadar ustaca düğümlenmiş olan bütün bu kitaplarda, olayların çeşitliliğine, ülke ve şehirlerin değişik olmasına rağmen, hep aynı şeyin söz konusu olduğunu anlamakta gecikmedim: Kötü insanların musallat oldukları iyi insanlar mutsuzdur, kötüler ise daima mutlu ve iyilerden daha akıllıdır. Ama, eninde sonunda, hissedilmeyen bir şey kötü insanları yenmekte ve iyiler, mutlaka muzaffer olmaktadır. Bütün erkek ve kadınların aynı kelimelerle söz ettikleri "aşk"tan bıkmıştım. Bu bir örneklik yalnız sıkıcı olmakla kalmıyor, aynı zamanda belirsiz birtakım şüpheler de uyandırıyordu.

Daha ilk sayfalardan başlayarak, kimin yeneceğini, kimin yenileceğini kestirmeye çalışıyor, olayların düğümü açıkça belli olunca, onu kendi hayalimin gücü ile çözmeye çalışıyordum. Böyle anlarda romanı elimden bırakır, aritmetik kitabındaki bir problemi çözer gibi, olayların üzerinde dururdum. Gittikçe daha doğru olarak, kişilerden hangisinin mutluluk cennetine gireceğini, hangisinin azap cehennemine yuvarlanacağını kestirmeye başlamıştım.

Ama bütün bunların arkasında, canlı ve benim için anlamlı bir gerçeğin pırıltılarını, bir başka hayatın, başka ilişkilerin çizgilerini görüyordum. Paris'teki arabacıların, işçilerin, erlerin, kısacası bütün o "kara kalabalığın", Nijniy'de, Kazan'da, Perm'dekilere benzemediğini, onların efendilerle daha cesur konuştuğunu, efendilere karşı daha sade, daha bağımsız davrandığını açıkça anlıyordum. İşte şu asker, tanıdığım askerlerden hiçbirine –ne Sidorov'a, ne vapurdaki Viyatka'lı askere, ne de, hele şu Yermohin'e– hiç benzemiyordu. Kitaptaki er, bildiğim öteki erlerin tümünden daha insandı. Onda Smuriy ile ortaklaşa bir şeyler vardı. Ama o, Smuriy kadar kaba ve yabani değildi. İşte mesela şu bakkal, o da, benim tanıdığım bütün bakkalardan daha iyiydi. Kitaplardaki papazlar da tanıdığım papazlara benzemiyordu. Onlar daha merhametli, daha

samimiydi. Kitapların yazdığına bakılırsa, genel olarak yabancı ülkelerde hayat, benim tanıdığım hayattan daha güzel, daha kolay, daha iyiydi. Oralarda insanlar bizdeki kadar sık ve vahşice dövüşmüyordu. Oralarda insanlar, bizde Viyatka'lı erle alay ettikleri gibi zalimce alay etmiyordu; oralarda kimse bizim kocakarı gibi ateşli ateşli, öfkeli öfkeli Tanrıya ibadet etmiyordu.

Kitapların kötü insanlardan, haris ve alçak adamlardan söz ederken, onlardaki o sebebi anlatılamayan gaddarlığı, çok iyi bildiğim ve sık sık gördüğüm o aşağılama isteğini belirtmediği özellikle göze çarpıyordu. Kitaptaki kötü kişi, işi gereğince gaddardır. Onun niçin gaddar olduğunu hemen her zaman anlamak kabildir. Halbuki ben amaçsız, anlamsız gaddarlıklar görmekteydim... Bu çeşit gaddarlar, hiçbir çıkar gözetmeden, sadece vakit geçirmek için, eğlenmek için gaddarlık ediyorlardı.

Okuduğum her yeni kitapla, Rus yaşayışı ile başka ülkelerin yaşayışları arasındaki bu aykırılık gittikçe daha çok gözümde büyüyor, bende belirsiz bir can sıkıntısı doğuruyordu. Bu, aynı zamanda, okuduğum, köşeleri kirlenmiş sarı sayfaların doğruluğu üzerine olan şüphelerimi de kuvvetlendiriyordu.

Derken, ansızın Goncourt'un *Zemganno Kardeşler* romanı elime geçti. Onu bir gecede, bir solukta okudum. Ve o zamana kadar hissetmediğim bir duygu ile şaşırmış bir halde, bu sade ve hazin hikâyeyi tekrar okumaya başladım. Onda karışık, görünüşte hoşa gidecek hiçbir şey yoktu. Daha ilk sayfalardan başlayarak bana, "azizlerin hayatı" gibi kuru ve ağırbaşlı göründü. Azizlerin hayatını andıran kesin ve süsten uzak dili, önceleri hoşa gitmeyecek bir biçimde beni şaşırttı, ama kısa sözleri, iyi kurulmuş cümleleri yüreğime öylesine kolaylıkla işliyor, iki cambazın faciasını öylesine iyi anlatıyordu ki, bu kitabı okumaktan duyduğum zevkten ellerim titriyordu. Zavallı artistin kırık bacaklarıyla, kardeşinin çok sevdiği sanatıyla gizlice uğraştığı tavan arasına nasıl çıktığını okurken, yüksek sesle hıçkırmaya başladım.

Bu güzel romanı makastarın karısına geri verirken, bana bunun gibi bir roman daha vermesini rica ettim.

Makastarın karısı gülümseyerek:

"Nasıl bunun gibi?" diye sordu.

Bu gülümseme beni utandırdı, ne istediğimi anlatmayı beceremedim. O bana:

"Bu can sıkıcı bir kitaptır. Biraz bekle de ben sana bir başkasını, daha eğlencelisini vereyim," dedi.

Birkaç gün sonra da bana Greenwood'un *Küçük Bir Serserinin Gerçek Hikâyesi*'ni verdi. Kitabın başlığı biraz beni incitmişti. Ama ilk sayfası ruhumda bir sevinç gülümsemesi uyandırdı. Bu sevinç gülümsemesi ile kitabı, bazı sayfalarını ikişer üçer kez tekrarlayarak, sonuna kadar okudum.

Meğer başka ülkelerde de çocuklar, bazen ne kötü şartlar altında yaşıyormuş!.. Doğrusu ben hiç de öylesine kötü yaşamıyorum. Demek ki cesaretimi kaybetmemeliyim!..

Greenwood bana çok cesaret verdi. Bunu okuduktan kısa bir zaman sonra da elime gerçek bir "doğru" kitap, *Eugenie Grandet* geçti.

İhtiyar Grandet bana açıkça dedemi hatırlatıyordu. Kitabın bu kadar küçük oluşuna canım sıkılıyor, içinde böylesine çok gerçek bulunuşuna da şaşıyordum. Hayatta çok iyi bildiğim ve bıkkınlık getirdiğim bu gerçek, kitapta, sakin ve insanı kızdırmayan bir ışık altında verilmişti. Goncourt bir yana, bundan önce okuduğum bütün kitaplar, tıpkı patronlarım gibi, insanlar üzerine sert birtakım yargılarda bulunuyordu. Bunlar sık sık kötü insanlara bir sempati, iyi insanlara karşı da bir kırgınlık, bir can sıkıntısı uyandırıyordu. Büyük bir irade ve akıl israfına rağmen insanların daima amaçlarına ulaşamadığını görmek acınacak bir şeydi. İyi insanlar, kitabın ilk sayfasından son sayfasına kadar, bunların önünde sarsılmaz bir halde, taştan sütunlar gibi durmaktadır. Gerçi bütün kötü niyetler, kaçınılmaz bir biçimde, bu taştan sütunlara başlarını çarparak parçalanmaktadır ama bu taş sütunlar insanda hiçbir sempati uyandırmıyordu. Bir duvar ne kadar güzel, ne kadar sağlam olursa olsun, bu duvarın arkasında bulunan bir elma ağacından elma koparmak istediğimiz zaman, bu duvarın karşısına geçip onu seyretmeye koyulmayız! Dünyada

en değerli, en canlı şeylerin, iyi insanların ötesinde bir yerde saklı bulunduğuna artık inanmaya başlamıştım.

Goncourt'ta, Greenwood'da, Balzac'ta ne kötü kişiler ne de iyi kişiler vardı. Onlarda sadece, olağanüstü canlı, basbayağı insanlar vardı. Bunların söylediği ve yaptığı şeyler, ancak bu biçim söylenip yapılabilirdi, bunun dışında davranılamazdı. Bu kitaplar, bu konuda en küçük bir şüpheye yer bırakmıyorlardı.

Böylece ben "iyi ve doğru" bir kitabın ne büyük bir sevinç kaynağı olduğunu anlamış oldum. Ama bu çeşit kitapları nasıl bulmalıydım? Makastarın karısı bu alanda bana yardım edemezdi:

"İşte güzel kitaplar!" diyerek bana Arsène Houssaye'nin, *Gül, Altın ve Kan Dolu Eller*'ini; Adolp Bellot'un, Paul de Kock'un, Paul Féval'in romanlarını öne sürüyordu.

Bununla beraber, ben bu kitapları da büyük bir heyecanla okudum.

Mariet'in, Werner'in romanları makastarın karısının hoşuna gidiyordu. Bense bunları sıkıcı buluyordum. Sphielhagen de beni sarmadı. Ama Auerbach'ın hikâyeleri çok hoşuma gitmişti. Eugène Sue ile Victor Hugo beni fazla ilgilendirmemişti. Walter Scott'ı onlara tercih ediyordum. Eşsiz Balzac gibi beni heyecanlandıran ve sevindiren kitaplar istiyordum. Porselen kadın da gittikçe daha az hoşuma gidiyordu.

Ona giderken temiz bir gömlek giyiyor, saçlarımı tarıyor, elimden geldiği kadar hoş bir görünüş almaya çalışıyordum. Bunu başardığımı sanmıyorum. Ama halimdeki bu değişikliğin farkında olarak, tertemiz yüzündeki o sessiz gülümsemeyi bir yana bırakıp, benimle daha sade, daha dostça konuşmasını bekliyordum, ama o gülümseyerek, yorgun ve tatlı bir sesle soruyordu:

"Okudun mu?.. Hoşuna gitti mi?.."

"Hayır..."

İncecik kaşlarını biraz kaldırarak bana bakar, içini çekerek, yabancısı olmadığım o genizden konuşmasıyla sorardı:

"Ama niçin?.."

"Bu konuyu önce de okumuştum."

"Ne konusunu?"

"Aşk konusunu."

Gözlerini süzerek tatlı bir gülüşle gülerdi:

"Ama her kitap aşktan söz eder!"

Geniş bir koltuğa gömülmüş, kürklü terlikler içinde küçücük ayaklarını sallıyor, esniyor, mavi ropdöşambrına sarınarak, dizlerinin üstünde durmakta olan siyah ciltli kitaba pembe tırnaklarıyla vuruyordu.

Ona sormak istiyorum:

"Ne diye evden çıkmıyorsunuz? Subaylar size tezkere yazmaya ve sizinle eğlenmeye devam edip duruyorlar."

Ama bunu ona söylemeye cesaretim yok... Elimde "aşk" üzerine kalın bir kitap, kalbimde hazin bir hayal kırıklığı olduğu halde çekilip gidiyorum.

Avluda, makastarın karısından gittikçe daha zalim, daha kötü, daha alaycı bir dille söz edip duruyorlar... Çirkin ve muhakkak ki doğru olmayan bu dedikoduları işitmek beni çok üzüyordu. Onu görmediğim zamanlar ona acıyorum, onun hesabına korkuyorum. Ama yanına gidip de keskin gözlerini, küçücük vücudunun bir kediyi andıran çevikliğini ve daima gülümseyen yüzünü gördüğüm zaman, acıma ve korku duygularım, bir duman gibi uçup gidiyordu.

Baharda ansızın bir yere gitti. Birkaç gün sonra da kocası evden taşındı.

Yeni bir kiracının gelişini bekleyerek boş duran dairesinin -evvelce tabloların durduğu dört köşe lekelerle, eğrilmiş çivilerle ve çivi delikleriyle örtülü- çıplak duvarlarını görmeye gittim. Yerde, boyalı tahtaların üzerinde renkli kumaş parçaları, kâğıt parçaları, parçalanmış hap kutuları, boş esans şişeleri yuvarlanıyor ve kocaman pirinç bir iğne parlıyordu.

İçime bir üzüntü çöktü. Makastarın küçük karısını bir kere daha görmek, ona ne kadar minnettar olduğumu söylemek isteğini duydum.

X

DAHA makastarın karısı gitmeden, oturduğumuz apartman katının altındaki daireye, kara gözlü genç bir kadın taşındı. Kadının küçük bir kızıyla, kehribar bir ağızlıkla durmadan sigara içen, kır saçlı, ufak tefek, ihtiyar bir de annesi vardı. Kara gözlü bayan çok güzeldi, emreden, gururlu bir hali vardı. Kalın ve hoş bir sesle konuşuyordu. Herkese yukarıdan bir bakışla, sanki insanlar ondan çok uzak bir yerdeymişler de onları iyice göremiyormuş gibi, gözlerini biraz süzerek bakıyordu. Hemen her gün, Tüfayev adlı karayağız bir er, kadının kapısına, ince bacaklı al bir at getiriyordu. Bayan, sırtında gül rengi kadifeden yapılmış uzun bir rop, elinde beyaz konçlu eldivenler, ayağında sarı çizmeler olduğu halde kapıya çıkardı. Bir eliyle robunun eteğini ve başı mor renkli bir taşla süslü kırbacını tutar, öteki küçücük eliyle de, sırıtan beygirin yüzünü sevgi ile okşardı. Beygir, ateşli gözüyle yan yan kadını süzer, ürperir ve yavaşça, çiğnenmiş toprağı eşelerdi. Kadın:

"Rober, Ro-ber," diye yavaşça ona seslenir ve atın, güzel bir kavis meydana getiren boynunu okşardı.

Sonra, er Tüfayev'in dizine basarak, çevik bir hareketle eyere sıçrardı. At, mağrur, dans eder gibi bir yürüyüşle, bent boyunca yürürdü. Kadın, eyerin üstünde öylesine ustaca dururdu ki, âdeta eyere yapışmış gibi görünürdü.

Her gün yeni hissini veren, her zaman gönülleri sarhoş bir sevinçle dolduran, görülmemiş bir güzelliği vardı. Ona bakarken, Diana Poitiers, Kraliçe Margot, Matmazel de la Vallière ve tarihsel romanların kişileri olan öteki güzeller böyle olsalar gerek diye düşünürdüm.

Daima şehirdeki tümen subaylarıyla çevriliydi. Akşamları evinde dans edilir, şarkı söylenir, piyano, keman, gitar çalınırdı. Binbaşı Olesov ötekilerden daha sık, kadının etrafında kısacık bacakları üzerinde pervane gibi dönerdi. Bu, şişman, kırmızı suratlı, kır saçlı, gemi makinisti gibi yağlı bir adamdı. Güzel gitar çalar, bayanın azat kabul etmez kölesi gibi davranırdı.

Beş yaşlarındaki kıvırcık saçlı, tombul kızı da annesi gibi mutlu güzellerdendi. İri mavi gözlerinin ağırbaşlı, bir şey bekliyormuş izlenimini veren sakin bir ifadesi vardı. Bu kızcağızda, çocuğa yaraşmayan, düşünceli bir hal fark ediliyordu.

Büyükanne, sessiz, donuk Tüfayev'le ve şişman, şaşı hizmetçi ile birlikte, sabahtan akşama kadar ev işleriyle uğraşırdı. Çocuğun dadısı yoktu. Bütün gün merdiven sahanlığında ya da sahanlığın karşısındaki kalas yığınları üzerinde oynayarak bakımsız bir halde yaşıyordu. Çoğu zaman akşamüstleri onunla oynamaya çıkardım. Nihayet ona iyice bağlandım. O da çabucak bana alıştı. Ona masal söylerken kucağımda uyurdu. Onu böylece yatağına götürüp yatırırdım. İş o hale geldi ki, yatarken, benim gelip kendisiyle vedalaşmamı ısrarla istemeye başladı. Ben gelince, küçücük, tombul elini ciddi ciddi uzatır ve:

"Yarına kadar allahaısmarladık! Büyükanne, böyle mi demek gerek?" derdi.

Ağzından ve sivri burnundan mavi dumanlar savuran büyükanne:

"Allah seni korusun!" diye eklerdi.

Küçük kız, dantelli yorganına sarılarak tekrarlardı:

"Allah seni yarına kadar korusun, ben artık uyuyacağım!.."

Büyükanne ona öğretirdi:

"Yarına kadar değil, her zaman!.."

"Sanki yarın her zaman olmuyor mu?.."

"Yarın" kelimesini seviyordu. Bütün sevdiği şeyleri geleceğe bırakırdı. Koparılmış çiçekleri, kırılmış dalları toprağa dikerken:

"Yarın bu bir bahçe olacak..." derdi.

"İleride, yarın, ben de kendime bir at satın alacağım ve annem gibi bineceğim!.."

Akıllıydı ama pek neşeli değildi. Sık sık, heyecanlı bir oyunun ortasında, birdenbire dalar ve ansızın sorardı:

"Neden papazların saçları kadınlarınki gibi oluyor?"

Isırganlar elini dalamıştı. Parmağıyla korkutma işareti yaparak:

"Dur, Allah'a dua edeyim de bak sana ne büyük fenalık edecek! Allah herkese fenalık edebilir... Hatta annemi bile cezalandırabilir..."

Bazen sessiz, ciddi bir melankoliye tutulurdu. Bana sokulur, bir şey bekliyormuş hissini veren mavi gözleriyle gökyüzüne bakarak:

"Büyükannem öfkeleniyor, halbuki annem hiç öfkelenmiyor, sadece gülüyor. Onu herkes seviyor, çünkü onun daima vakti yoktur. Hep misafirleri gelir. Misafirler boyuna ona bakarlar, çünkü o güzeldir. O sevimli annedir. Olesov da sevimli anne," diyor.

Bu küçük kızı dinlemekten çok hoşlanıyordum. O bana, tanımadığım bir dünyadan söz ediyordu. Annesinden daima seve seve ve uzun uzun söz ederdi. Yavaş yavaş önümde yeni bir hayat açılıyordu. Yeniden Kraliçe Margot'yu hatırladım. Bu, kitaplara olan inancımı büsbütün güçlendiriyor, hayata olan ilgimi artırıyordu.

Bir akşam merdiven sahanlığına oturmuş, Otkos'e gezmeye giden patronlarımı bekliyordum. Küçük kız kucağımda uyumuştu. Tam bu sırada, kızın annesi atla geldi. Kolayca yere atladı. Başını arkaya doğru atarak sordu:

"Ne o, yoksa uyuyor mu?.."

"Evet..."

"Bak sen..."

Er Tüfayev koştu, atı aldı. Bayan kırbacını kemerinin arasına soktu. Ellerini uzatarak:

"Kızı bana ver," dedi.

"Onu ben götürürüm..."

Kadın beygire çıkışır gibi:

"Olmaz!" diye bana bağırdı ve ayağıyla merdivenin basamağına vurdu...

Kız uyandı. Gözlerini kırparak annesine baktı, o da kollarını uzatmıştı. Birlikte gittiler.

Bana bağırıp çağırmalarına alışmıştım. Ama bu bayanın bağırması ağrıma gitmişti. Çünkü o yavaş da emretse, onu herkes dinlerdi.

Birkaç dakika sonra, şaşı gözlü hizmetçi kadın beni çağırmaya geldi. Küçük kız huysuzluk ediyor, benimle vedalaşmadan yatmak istemiyormuş...

Özellikle annesine karşı biraz da böbürlenerek küçük salona girdim. Kız annesinin kucağında oturuyor, annesi de çevik elleriyle onu soyuyordu.

Annesi:

"İşte, bak o geldi," diye söylendi, "şu canavar!.."

"O canavar değil, o benim küçük arkadaşım."

"Ya öyle mi? Çok iyi, haydi öyleyse senin küçük arkadaşına bir şey hediye edelim! İster misin?"

"Evet isterim..."

"Pekâlâ, ben bu işi yaparım, haydi sen git yat!"

Kız, elini bana uzatarak:

"Yarına kadar allahaısmarladık," dedi. "Allah seni yarına kadar korusun!.."

Kadın hayretle bağırdı:

"Sana bunları kim öğretti, büyükannen mi?.."

"Evet..."

Kız gidince, kadın parmağıyla beni yanına çağırdı:

"Sana ne hediye etsem acaba?.."

Bana hiçbir şey hediye etmesinin gerekli olmadığını söyledim. Ve okumak üzere bir kitap verip veremeyeceğini sordum.

Kokulu sıcak parmaklarıyla çenemi kaldırarak, tatlı bir gülümseyiş ile sordu:

"Bak sen, demek kitap okumayı seviyorsun ha? Ne gibi kitaplar okudun bakayım?"

Gülümserken büsbütün güzelleşti. Utanarak birkaç roman adı saydım.

Ellerini masaya koydu, yavaşça parmaklarını oynatarak sordu:

"Bu kitaplarda hoşuna giden nedir bakayım?"

Vücudundan, güçlü, tatlı birtakım çiçek kokuları yükseliyor ve bu kokular tuhaf bir biçimde at teri kokusuyla karışıyordu. Uzun kirpiklerinin arasından düşünceli ve ciddi bana bakıyordu. Bu dakikaya kadar hiç kimse bana böyle bakmamıştı.

Yumuşak ve güzel mobilyanın çokluğundan, oda bir kuş yuvası gibi daracıktı. Çiçeklerin sık yaprakları pencereleri kapatıyordu. Odanın loşluğu içinde, sobanın kar gibi beyaz çinileri pırıldıyordu. Onun yanı başında, kuyruklu siyah piyano parlıyordu. Duvarlarda, donuk yaldızlı çerçeveler içinde, eski Slav yazısının büyük punto harfleriyle, eğri büğrü yazılmış birtakım fermanlar ve bunların altında, bir kordona bağlı olarak sarkan siyah balmumu mühürler göze çarpıyordu. Bütün bu eşya, kadına, benim gibi ürkek ve başı eğik bir bakışla bakıyordu.

Dilimin döndüğü kadar ona yaşamanın çok zor ve sıkıcı olduğunu, kitap okuyarak bu zorlukları unuttuğumu anlattım.

Yerinden kalkarak:

"Demek böyle ha?.." dedi. "Bu, fena bir şey değil... hatta galiba da doğru... Eh, ne yapalım? Bundan sonra ben sana kitap veririm, ama şimdi elimin altında yok. Neyse, bu kitabı al..."

Divanın üzerinden sarı kaplı yıpranmış bir kitap aldı.

"Bunu bitirince, ikinci bölümünü veririm, dört cilttir."

Beraberimde Prens Meşçerski'nin *Petersburg Esrarı*'nı götürerek, kadının yanından ayrıldım. Kitabı büyük bir dikkatle okumaya koyuldum. Ama daha ilk sayfalarından, Petersburg "esrarı"nın, Madrid, Londra ve Paris esrarından çok daha sıkıcı olduğunu anladım. Burada yalnız sopa ve özgürlük masalı bana eğlenceli göründü.

Özgürlük:

"Ben senden üstünüm, çünkü senden akıllıyım," demiş.

Sopa ona cevap vermiş:

"Hayır, ben senden üstünüm, çünkü senden güçlüyüm."

Tartışmışlar, tartışmışlar, en sonunda dövüşmüşler... Sopa özgürlüğe öyle bir dayak atmış ki, hatırımda kaldığına göre özgürlük hastanede ölmüş...

Kitapta bir nihilistten söz ediliyordu. Prens Meşçerski'ye göre nihilist öyle zehirli bir insanmış ki, bir bakışla tavukları öldürürmüş. Nihilist kelimesi bana, hakaret dolu, yakışıksız bir deyim gibi göründü. Ama bundan fazla bir şey anlayamadım ve umutsuzluğa kapıldım. Herhalde iyi kitapları anlamayı öğrenmemiştim. Bu kitabın iyi oluşuna gelince, buna emindim: Böylesine önemli böylesine güzel bir hanımefendi kötü kitaplar okuyacak değildi ya!..

Meşçerski'nin sarı kaplı romanını geri verdiğim zaman sordu:

"E, nasıl bakalım, hoşuna gitti mi?"

Darılacağını düşünerek ona "Hayır!" demekte çok zorluk çektim.

Ama kadın, arkasında yatak odası bulunan kapı perdesinin öte tarafına geçerken gülmekle yetindi. Oradan mavi maroken ciltli küçük bir kitap getirdi:

"Bunu beğeneceksin," dedi, "Yalnız kirletme!"

Bu Puşkin'in şiirleriydi. Bir insan o ana kadar hiç görmediği bir yer keşfettiği zaman nasıl her yerini birden görmek isteğine kapılırsa, ben de, aynı doymaz duygu ile bütün kitabı bir solukta okudum. Nitekim, bataklık bir ormanın yosunlu tümsekleri üzerinde uzun bir süre yürüdükten sonra, ansızın önünüze kuru, güneşten pırıl pırıl yanan, çiçekli bir düzlük çıkınca da böyle olursunuz. Bir dakika kadar hayran hayran onu seyredersiniz, sonra mutluluktan sarhoş olmuş bir halde, dört bir yana koşarsınız; ayaklarınız bu verimli toprağın yumuşak otlarına değdikçe, tatlı bir sevinç duyarsınız.

Puşkin, şiirinin ahenk ve sadeliğiyle beni öylesine şaşırttı ki, düz yazı bana uzun bir süre doğaya aykırı bir şeymiş gibi geldi. Düz yazı okurken bayağı rahatsız oluyordum. *Ruslan*'ın başlangıcı bana büyükannemin hepsi bir araya toplanmış en güzel hikâyelerini hatırlatıyordu. Bazı mısraları ise, taşıdıkları açık gerçekle beni şaşırtıyordu.

Orada, bilinmeyen keçiyollarında
Görünmeyen yırtıcı hayvanların ayak izleri...

Hayalimde bu nefis mısraları tekrarlıyor, çok iyi bildiğim belli belirsiz keçiyollarını, bir cıva gibi ağır çiy damlalarını henüz üzerlerinden atmamış otların çiğnenmesinden ileri gelen esrarlı ayak izlerini görüyordum. Söz ettikleri her şeye bir bayram neşesi veren bu son derece ahenkli şiirler, büyük bir kolaylıkla hatırımda kalıyordu. Bu beni mutlu ediyor, yaşayışımı kolay ve sevimli bir hale sokuyordu. Şiirler, yeni bir hayatın müjdecisi gibi bir ahenk taşıyordu. Okuma yazma bilmek ne mutluluktu!..

Puşkin'in olağanüstü masallarını kendime en yakın hissediyor, en iyi anlıyordum. Onları birkaç kere okuyunca, artık ezbere biliyordum. Yatağa yattığım zaman, uyuyuncaya kadar, gözlerim kapalı, şiir okurdum. Çoğu zaman bu masalları hizmet erlerine anlatırdım. Onlar, bunları dinlerken, kahkaha ile gülüyor, tatlı tatlı küfrediyorlardı. Sidorov başımı okşayarak, yavaşça söyleniyordu:

"Ne güzel, değil mi?.. Ah, Allahım..."

İçinde bulunduğum heyecanı patronlarım da fark etmişti. Kocakarı söylenip duruyordu:

"Okuma ile aklını bozdu, serseri!.. Halbuki dört gün oluyor ki semaver parlatılmadı. Elime oklavayı bir alırsam..."

Ne, oklava mı? Ben oklavaya karşı kendimi şiirle savunuyordum:

Kapkara ruhuyla fenalığı seven,
İhtiyar büyücü karı...

Güzel kadın gözümde büsbütün büyüdü. Meğer ne kitaplar okuyormuş o!.. Makastarın porselenden karısına hiç de benzemiyordu.

Kitabı kendisine götürüp mahzun mahzun geri verirken kendine güvenir bir edayla:

"Bu herhalde hoşuna gitmiştir!" dedi. "Puşkin üzerine bir şeyler biliyor musun?"

Evvelce bir dergide şair üzerine bir şeyler okumuştum. Ama Puşkin'i bizzat onun ağzından dinlemek istiyordum. Onun için, şair üzerine hiçbir şey duymadığımı söyledim.

Kısaca, Puşkin'in hayatını ve ölümünü anlattıktan sonra, bir ilkbahar gününün neşesiyle gülümseyerek:

"Kadınları sevmenin ne kadar tehlikeli bir şey olduğunu görüyorsun ya," dedi.

Her şeye baktığı gibi bana da kirpiklerinin arasından baktı ve ağırbaşlı bir edayla:

"Demek böyle ha? Demek sen bunu anlıyorsun? Şu halde, bunu unutmamanı dilerim," dedi ve hangi şiirleri beğendiğimi soruşturmaya başladı...

Ellerimi sallayarak ve şiirleri ezbere okuyarak ona bir şeyler anlatmaya koyuldum. Hiçbir şey söylemeden ciddi ciddi beni dinledi. Sonra kalktı, odada bir aşağı bir yukarı dolaşırken düşünceli düşünceli şunları söyledi:

"Sevimli canavar, senin okula gitmen gerek!.. Ben bu işi düşüneyim. Patronlarınla akrabalığın var mı?"

Ona olumlu bir cevap verince, âdeta beni suçluyormuş gibi:

"Ya!.." dedi.

Bana *Beranger'in Şarkıları*'nın gravürlerle süslü, kenarları altın yıldızlı, kırmızı meşin ciltli, güzel bir baskısını verdi. Dokunaklı bir kederle gürültülü bir neşenin tuhaf bir biçimde sarmaş dolaş olduğu bu şiirler, beni tamamıyla deli etti.

İhtiyar Serseri'nin acı sözlerini, göğsümde bir ürperti ile okudum. Bunun arkasından *Ağlayan Koca*'yı okurken, gülmekten katıldım. Beranger'in şu sözleri, belleğimde özellikle yer etti:

Neşeli bir hayatın bilimi
Basit insanlara ağır gelmez.

Beranger bende tutulmaz bir neşe yaratıyor, yaramazlık etmek, herkese küstah, dokunaklı laflar söylemek isteğini uyandırıyordu. Az zamanda bu işte büyük bir usta oldum. Onun şiirlerini de ezberledim. Birkaç dakika için mutfağa uğrayarak, bunları büyük bir zevkle hizmet erlerine okuyordum.

Ama kısa bir zaman sonra bundan vazgeçmek zorunda kaldım. Çünkü:

On yedi yaşında bir kıza
Hangi şapka yaraşmaz?..

dizeleri, genç kızlar üzerine iğrenç bir konuşmaya yol açtı. Bu beni çileden çıkardı. Er Yermohin'in kafasına bir tencere indirdim. Sidorov'la öteki hizmet erleri, beni onun hoyrat ellerinden zor kurtardılar. Ama o günden sonra subayların mutfaklarında dolaşmaya cesaret edemez oldum.

• • •

Gezmeye gitmeme izin vermiyorlardı. Zaten gezmek için vaktim de yoktu. İşim günden güne artıyordu. Her zamanki hizmetçilik, kapıcılık, çarşı pazar işlerinden başka, şimdi de her gün geniş tahtalar üzerine pamuklu bez germeye, bunları çivilemeye, üzerlerine planları yapıştırmaya, patronumun inşaat işleriyle ilgili keşif projelerini kopya etmeye, müteahhitlerin hesaplarını kontrol etmeye mecburdum. Patronum sabahtan akşama kadar bir makine gibi çalışıyordu.

O yıllarda panayırın beylik binaları tüccarların özel mülkiyetine geçiyordu. Dükkânlar, pavyonlar hızla biçim değiştiriyorlardı. Patronum eski dükkânların tamiri kadar yeni inşaat işleriyle de uğraşıyordu. "Binalarda ufak tefek tamirat yapmak, tavan arası pencereleri açmak" vb. şeyler için planlar çiziyordu. Ben bu planları, içinde yirmi beş rublelik bir banknot bulunan zarfla beraber ihtiyar Mimar İmyarok'a götürüyordum. Mimar parala-

rı alır, kâğıdın altına: "Planlar aslına uygundur, inşaatı kontrol etmeyi İmyarok üzerine almıştır," cümlesini yazar ve altını imzalardı. Mimar, planların aslını oluşturan inşaat yerini, pek tabii olarak hiç görmemişti. İnşaatı kontrol etmesine gelince, bunu da yapmasına imkân yoktu. Çünkü, hastalığından ötürü evinden dışarı çıkamamaktaydı. Panayır müfettişine ve öteki ilgililere rüşvetleri ben götürüyor, onlardan da, patronumun deyimiyle "her türlü kanunsuzluk için ruhsatiye kâğıdı" alıp geliyordum. Bütün bunlara karşılık da, patronlarım gece ziyaretine gittikleri zaman, onları kapıda, merdiven sahanlığında beklemek hakkını kazanmıştım. Bu seyrek olurdu. Ama onlar, gece yarısından sonra eve dönerlerdi. Böylece ben, sahanlığın taşları ya da onun karşısındaki kalas yığınları üzerinde, aralıksız birkaç saat otur, kadının oturduğu dairenin pencelerine bakarak, büyük bir istekle neşeli konuşmaları ve müzik dinlerdim.

Pencereler açıktı. Perdelerin ve çiçeklerin arasından, odalarda dolaşan subayların düzgün siluetlerini, yuvarlanır gibi yürüyen şişman binbaşıyı, olağanüstü güzel ve sade giyinmiş bayanın dalgalanışını görüyordum.

Kendimce ona Kraliçe Margot adını takmıştım.

Pencereden bakarken, 'İşte kitapların yazdığı o neşeli hayat bu olsa gerek,' diye düşünürdüm. Her zaman biraz üzülüyordum: Kraliçe Margot'yu erkeklerle çevrilmiş görmek, çocuk kıskançlığıma dokunuyordu. Erkekler onun etrafında, bir çiçeğin etrafında dönen yabanarıları gibi dolaşıyordu.

Alnında yara izi bulunan, gözleri içeri kaçmış, uzun boylu, melankolik bir subay, ötekilerden daha seyrek ona geliyordu. Her zaman kemanını da birlikte getiriyor, çok güzel keman çalıyordu. Öylesine güzel keman çalıyordu ki, gelip geçenler pencerelerin önünde durur, bütün sokak halkı kalasların üzerine toplanırdı. Evdeyseler patronlarım bile pencereleri açar, dinler, çalanı överdi. Büyük kilisenin başpapazından başka kimseyi övdüklerini hatırlamıyorum. Bununla beraber, balıkyağıyla yapılmış bir böreği müzikten çok sevdiklerini de biliyordum.

Bazen subay, tuhaf bir biçimde nefesi tutularak ve elini alnına koyarak, boğuk bir sesle şarkı şöyler ya da şiir okurdu. Bir gün küçük kızla pencerenin altında oynadığımız sırada, Kraliçe Margot, ondan bir şarkı söylemesini rica etti. Subay, uzun bir süre nazlandıktan sonra, gayet açık bir sesle:

Ama, şarkıya güzellik gerek,
Güzelliğin ise, şarkıya da ihtiyacı yok...

dizelerini okudu. Bu dizeler çok hoşuma gitti ve nedense subaya acıdım.

Piyanosunun başına geçip odasında yalnız başına piyano çaldığı zamanlar kadını seyretmek, daha hoşuma gidiyordu. Müzik beni sarhoş ediyordu; pencerelerden ve onların ötesinde, lambanın sarı ışığı altında, kadının düzgün siluetinden, mağrur profilinden ve tuşların üzerinde bir kuş gibi uçan beyaz ellerden başka hiçbir şey görmüyordum.

Ona bakıyor, çaldığı hüzünlü melodiyi dinliyor ve sayıklıyorum: 'Bir define bulsam, zengin olsun diye hepsini ona verirdim. Eğer Skobelyev olsaydım, Türklere savaş açar, aldığım savaş zarar ödentisi ile şehrin en güzel yeri olan Otkos'ta bir ev yaptırır ve herkesin, hakkında en iğrenç şeyleri söylediği bu sokaktan, bu evden bir an önce çekilsin diye ona hediye ederdim...'

Gerek komşular, gerek avlumuzun bütün hizmetçi takımı, özellikle patronlarım, hepsi de, makastarın karısı üzerine olduğu gibi, Kraliçe Margot üzerine de aynı iğrenç ve kötü şeyleri söylüyordu. Ama Kraliçe Margot üzerine konuşurken, sağlarına sollarına bakarak seslerini alçaltıyor, daha ihtiyatlı bir dil kullanıyorlardı.

Belki de çok soylu bir adamın dul karısı olduğu için ondan korkuyorlardı. Odasının duvarlarındaki fermanlar, eski Rus çarlarından Godunov, Alekseyev ve Büyük Petro tarafından kocasının ecdadına verilmişti. Bunu bana, okuma yazma bilen ve daima İncil okuyan er Tüfayev söylemişti. Belki de herkes, sapı leylak renginde bir taşla süslü kırbacıyla kendilerini dövmesin

diye ondan korkuyordu. Zaten bu kırbaçla, evvelce yüksekçe bir memuru dövdüğünü anlatıyorlardı.

Ama yavaşça, fısıltı halinde söylenen sözler, yüksek sesle söylenenlerden daha iyi değildi. Benim kraliçem, kendisine düşman bir çevre içinde yaşıyordu. Bana acı veren bu düşmanlığın nedenini bir türlü anlayamıyordum. Viktoruşka'nın anlattığına göre, kendisi bir gece, gece yarısından sonra eve dönerken, Kraliçe Margot bir taburede gecelikle oturuyor, binbaşı ise, önünde diz çökmüş, ayak tırnaklarını kesiyor ve bir süngerle onları siliyormuş...

Kocakarı küfrederek tükürüyordu. Genç kadın ise, kızarak farfara bir edayla:

"Of Viktor, amma da utanmaz adamsın," diyordu. "Şu beyefendiler ne iğrenç şeyler!.."

Patron sesini çıkarmıyor, gülümsüyordu. Sustuğu için ona çok minnettardım. Ama o da bu iftira konserine katılır diye korku ile bekliyordum. Kadınlar, çığlıklarla, ahlarla, ohlarla, Viktor'dan kadının oturuşu, binbaşının diz çöküşü üzerine ayrıntı istiyordu. Viktor, boyuna yeni ayrıntılar veriyordu:

"Adamın suratı kıpkırmızıydı, dilini çıkarmıştı."

Binbaşının, kadının tırnaklarını kesmesinde ayıplanacak bir şey görmemiştim. Ama dilini çıkarmış olduğuna da inanmadım. Bu bana can sıkıcı bir yalan olarak göründü. Viktor'a dedim ki:

"Bu fena bir şeyse, neden pencereden içeri baktınız?.. Siz küçük değilsiniz..."

Beni adamakıllı payladılar. Ama azarlara aldırdığım yoktu. Biricik isteğim, aşağı inip, binbaşının yaptığı gibi kadının önünde diz çökmek ve:

"Çok rica ederim, bu evden çıkınız!.." diye ona yalvarmaktı...

Şimdi bir başka yaşayışın, başka insanların, başka düşünce ve duyguların bulunduğunu öğrendikten sonra, bu ev, bütün içindekilerle, bende gittikçe artan bir tiksinti uyandırıyordu. Bu ev, en iğrenç dedikodulardan yapılmış bir ağ ile örülmüştü. Bu avlunun içinde oturan bir insan gösterilemezdi ki, ondan kötü bir dille söz etmemiş olsunlar... Hastalıklı, zavallı bir adam olan alay

papazına sarhoş, zevk ve eğlence düşkünü damgasını vurdular. Patronlarımın sözlerine göre, subaylarla karıları, fuhuş çirkefi içinde yüzüyorlardı. Erlerin kadınlar üzerine o hep birbirine benzeyen konuşmalarından artık bıkmış usanmıştım. Hepsinden çok patronlarımdan tiksiniyordum. İnsanlar üzerine olan o çok sevdikleri merhametsizce yargılarının gerçek değerini çok iyi biliyordum. İnsanların kusurlarını seyretmek, parasız yararlanılabilen biricik eğlencedir. Patronlarımın biricik eğlencesi, yakınlarına sözle işkence etmekti. Bunu yaparken de âdeta sürdükleri eziyetli, can sıkıcı ve namuslu hayatın öcünü alıyorlardı.

Kraliçe Margot üzerine kötü sözler söylendiği zaman, bütün benliğim, artık çocukça olmayan bir nefretle isyan ediyor, yüreğim, iftiracılara karşı derin bir hınçla kabarıyordu. İçimde, herkesi kızdırmak, herkesle alay etmek için önüne geçilmez bir istek tutuşuyordu. Bazen kendime ve başkalarına karşı acılı bir merhamet duygusu bütün varlığımı kaplardı. Fakat bu dilsiz merhamet, nefretten daha acı, daha ağırdı.

Ben Kraliçe Margot üzerine onlardan daha çok şey biliyordum. Bildiklerimi onlar da öğrenecek diye ödüm patlıyordu.

Pazar günleri, patronlarım sabah duası için büyük kiliseye gittikleri zaman, ona sabahtan giderdim. Beni yatak odasına çağırırdı. Sırmalı ipekle kaplı küçük bir koltuğa kurulurdum. Küçük kız kucağıma çıkar, ben de annesine, okuduğum kitaplardan söz ederdim. Kadın birbirine bitiştirdiği küçücük avuçlarını yanağının altına koymuş bir halde, geniş karyolasında yatardı. Vücudu, odadaki bütün eşya gibi altın renginde bir örtü ile örtülü idi. Örgülü siyah saçları açık omuzları üzerinden öne atılmıştı. Bazen yataktan yere kadar sarktıkları oluyordu.

Beni dinlerken yumuşak gözleriyle yüzüme bakar, belli belirsiz gülümseyerek:

"Ya, demek böyle?" diye söylenirdi.

Hatta dostça gülümseyişi bile gözümde bir kraliçenin hoş görülür gülümseyişinden başka bir şey değildi. Kulağa tatlı gelen

gür bir sesle konuşuyordu. Bana öyle gelirdi ki, söyledikleri hep aynıdır:

"Bütün insanlardan, ölçülemeyecek kadar daha iyi, daha temiz olduğumu biliyorum. Bu insanların hiçbirine ihtiyacım yok..."

Bazen onu, aynanın önünde alçak bir koltukta oturmuş, saçlarını tararken bulurdum. Saçlarının uçları dizlerine, koltuğun kenarlarına yayılır, koltuğun arkalığından yerlere kadar inerdi. Onun saçları da büyükanneminkiler gibi gür ve uzundu. Aynada esmer ve dimdik göğüslerini gördüm. Yanımda bluzunu, çoraplarını giyerdi. Ama onun temiz çıplaklığı bende utanılacak hiçbir istek uyandırmıyordu. Sadece onun hesabına mutlu bir gurur duymaktaydım. Ondan daima, kendisini kötü düşüncelerden koruyan bir çiçek kokusu yayılmaktaydı.

Sağlıklı ve gürbüzdüm. Kadınla erkek arasındaki ilişkilerin sırlarını çok iyi biliyordum. Ama yanımda bu sırlardan öylesine merhametsiz bir kötülükle, öylesine bir vahşetle, öylesine pis konuşuyorlardı ki, bu kadını bir erkeğin kollarında tasavvur edemiyordum. Birinin küstahça ve hayasızca, vücudunun sahibi olarak ona dokunmaya hakkı olabileceğini düşünmek benim için çok zordu. Kraliçe Margot'nun mutfak ve kiler odası aşklarını bilmediğine inanırdım. O, daha başka, daha yüksek mutluluklar, bambaşka bir aşk tanıyordu.

Ama bir gün, akşama doğru oturma odalarına girince, yatak odasının kapısını örten bir perdenin arkasından, gönlümün kadınının şakrak kahkahasını ve bir erkek sesi işittim. Erkek:

"Dursana canım... Allah Allah! İnanmıyorum..." diyordu.

Hemen çekilip gitmeliydim, bunu anlıyordum, ama gidemedim...

"Kim var orada?" diye sordu. "Sen misin? Gir..."

Yatak odası çiçek kokusundan boğucu bir hal almıştı. Perdeler inik olduğu için oda karanlıktı. Kraliçe Margot, çenesine kadar yorganla örtülü, yatakta yatıyordu. Yanı başında, duvardan yana, sırtında sadece bir gömlek, göğsü açık, kemancı subay oturuyor-

du. Subayın göğsünde de bir yara izi vardı. Bu iz, kıpkırmızı bir çizgi halinde, sağ omzundan kalbine kadar uzanıyordu. Yara izi öylesine belliydi ki, odanın loşluğunda bile onu iyice seçebiliyordum. Subayın saçları gülünç bir halde karmakarışıktı. İlk kez olarak mahzun ve yaralı yüzünde bir gülümseme gördüm. Tuhaf bir biçimde gülümsüyordu. Kadın gözlerini andıran iri gözleri, sanki ilk defa güzelliğini fark etmiş gibi Kraliçe Margot'ya bakıyordu.

Kraliçe Margot:

"Bu benim arkadaşım," dedi. Bu sözler bana mı, yoksa ona mı söylenmişti, bilmiyorum.

"Niye öyle korktun? Gelsene buraya!"

Sesi, sanki uzaklardan geliyormuş gibi çıkıyordu.

Yanına yaklaştığım zaman, çıplak ve ateş gibi yanan kolunu boynuma dolayarak:

"Büyüdüğün zaman sen de mutlu olursun," dedi. "Haydi şimdi git!.."

Kitabı rafın üzerine bıraktım. Bir başkasını alarak çekilip gittim.

Kalbimde bir şey kırılıvermişti. Hiç şüphe yok ki, ben kraliçemin bütün kadınlar gibi sevdiğini bir dakika bile düşünmemiştim. Sonra subay da, böyle bir şey düşünmeme imkân vermemişti. Karşımda gülümseyişini görmüştüm: Birdenbire şaşıran bir çocuk nasıl gülümserse o da öyle, mutluluktan gülümsüyordu. Üzgün yüzünde olağanüstü bir değişme olmuştu. Herhalde kadını seviyordu. Onu sevmemek mümkün müydü? Kadın da cömertçe kendi aşkını ona sunabilirdi. Çünkü subay öylesine güzel keman çalıyor, öylesine heyecanlı şiir okuyordu ki...

Ama, gerek gördüğüm şeylere, gerek Kraliçe Margot'ya karşı olan durumumda her şeyin iyi ve doğru olmadığını, bu avuntuları bulmak zorunu duyuşumdan açıkça anlamıştım.

Bir gün delice ve manasızca yaramazlık etmiştim. Kitap almak için kraliçeme gittiğim zaman, kadın çok sert bir eda ile bana:

"Ama işittiğime göre sen müthiş yaramazmışsın!" dedi. "Buna ihtimal vermemiştim."

Dayanamadım. Hayatın benim için ne çekilmez bir yük olduğunu, onunla ilgili kötü şeyler anlattıkları zaman bunu işitmenin benim için ne acılı bir şey olduğunu anlatmaya başladım.

Bir eli omzumda, karşımda ayakta duruyordu. İlkin sözlerimi dikkatle, ciddi ciddi dinledi. Ama, biraz sonra bir kahkaha attı ve beni hafifçe itti:

"Yetişir, ben bunların hepsini biliyorum, anlıyor musun, hepsini."

Sonra, iki elimden tutarak çok tatlı bir eda ile:

"Bütün bu iğrenç şeylere ne kadar az önem verirsen, senin için o kadar iyi olur... Bak, elini hiç temiz tutmuyorsun..."

Bunu söylemeyebilirdi de: Şayet o da bakırları ovsaydı, tahta silseydi, çocuk bezleri yıkasaydı, öyle sanıyorum ki, onun da elleri benimkilerden daha iyi olmayacaktı.

Düşünceli düşünceli söylendi:

"Bir insan yaşamayı bilirse ona kızıyorlar, onu kıskanıyorlar... Yaşamayı bilmezse, onu küçümsüyorlar..."

Sonra beni kaldırarak kendisine doğru çekti, gülümseyerek gözlerimin içine bakarken:

"Beni seviyor musun?" dedi.

"Evet."

"Çok mu?"

"Evet."

"Peki, nasıl seviyorsun?"

"Bilmiyorum."

"Teşekkür ederim, sen iyi bir çocuksun! Beni sevdikleri zaman hoşuma gidiyor..."

Gülümsedi. Bir şeyler söylemek istedi, ama içini çekerek vazgeçti. Beni kolları arasından bırakmayarak uzun bir süre sustu.

"Bana sık sık gel, fırsat buldukça gel!"

Bundan yararlanarak, ondan pek çok iyi şey aldım. Öğle yemeklerinden sonra patronlarım uykuya yatıyordu. Ben hemen aşağı iniyor, kadın evde ise, onda bir saat, hatta daha çok kalıyordum.

Çevik ve pembe parmaklarıyla kokulu saçlarına firketeleri sokarken, bana öğretiyordu:

"Rus kitaplarını okuman gerek; kendi hayatını, Rus hayatını öğrenmen gerek."

Rus yazarlarının adlarını sayarak bana sorardı:

"Nasıl, aklında tutabilecek misin?"

Sık sık düşünceli, biraz da canı sıkılarak:

"Senin okuman gerek, okuman!" diye söylenirdi. "Ben bunu hep unutuyorum. Ah, aman yarabbi!.."

Onun yanında biraz oturduktan sonra, elimde yeni bir kitapla ve içim âdeta yıkanmış gibi tertemiz, yukarı, patronlarımın yanına çıkardım.

Aksakov'un *Aile Kroniki*'ni, *Ormanlarda* adlı güzel Rus poemini, eşsiz bir eser olan *Bir Avcının Notları*'nı, *Grebionka ile Sollogub*'ün birkaç cildini; Venevitinov'un, Odoyevski'nin, Tiyüçev'in şiirlerini artık okumuş bulunuyordum. Bu kitaplar ruhumu yıkamış, sefil ve acı gerçeğin yarattığı etki kabuğundan onu temizlemişlerdi. İyi kitabın ne olduğunu anlamıştım. Yavaş yavaş bu kitaplar ruhumda, şu dünyada yalnız olmadığım ve mahvolmayacağım üzerine sarsılmaz bir inanç yaratmıştı.

Büyükannem geliyor, ben de ona heyecanla Kraliçe Margot'dan söz ediyordum. Büyükannem, keyifli keyifli enfiyesini çekerek:

"Oh ne âlâ; mükemmel," diye söyleniyordu. "Dünyada iyi insanlar çoktur. Arayınca bulursun!.."

Bir seferinde de:

"Acaba ona gidip sana yaptığı iyiliklerden ötürü teşekkür etsem nasıl olur?" dedi.

"Hayır gerekmez."

"Gerekmezse pekâlâ... Hey Allahım, Allahım, nasıl da işler kendiliğinden iyi gidiyor. Dünya durdukça yaşamaya razıyım!.."

Kraliçe Margot öğrenimimle uğraşmaya fırsat bulamadı. Troitsa Yortusu'nda, az daha beni mahvedecek olan çok tatsız bir olay oldu.

Yortudan az önce gözkapaklarım fena halde şişti, gözlerim tamamıyla kapandı. Patronlarım kör olacağım diye korktular. Ben de korkmuştum; beni bildik bir doktor olan doğum uzmanı Henri Rodzeviç'e götürdüler. İç taraftan gözkapaklarımı kesti, birkaç gün kapkara, acılı bir can sıkıntısı içinde, gözlerim bağlı olarak yattım. Yortu arifesinde bağlarımı çıkardılar. Yeniden ayağa kalktım. Âdeta diri diri gömüldüğüm mezardan çıkmış gibiydim. İnsanın gözlerini kaybetmesinden daha korkunç hiçbir şey olamaz!.. Bu, dünyanın onda dokuzunu elimizden alan anlatılması imkânsız bir felakettir.

Neşeli yortu gününde, hasta olduğum için, öğleden sonra bütün işlerimden affedilmiştim. Mutfakları dolaşarak hizmet erlerini ziyaret ettim. Sert Tüfyayev'den başka, hepsi sarhoştu. Akşamüstü Yermohin, Sidorov'un başına bir odun vurdu. Sidorov baygın bir halde koridora yığıldı. Korkan Yermohin de hendeğe kaçtı.

Avluda hemen, Sidorov öldürüldü diye heyecanlı bir söylenti dolaştı. Evin kapısına insanlar toplandı. Başı koridora gelmek üzere, mutfağın eşiğinden koridora doğru boylu boyunca hareketsiz yatmakta olan askere merakla bakıyorlardı. Polis çağırmak gerektiği üzerine konuşuluyor, ama kimse gidip çağırmıyor, askere de kimse dokunmaya cesaret edemiyordu.

Leylak renginde yeni bir entari giymiş, omuzlarına da beyaz bir atkı atmış olan çamaşırcı Natalya Kozlovskaya geldi. Öfkeli öfkeli dirsekleriyle kendisine bir yol açtı, koridora girdi. Çömelerek yüksek sesle:

"Budalalar," diye söylendi... "Yaşıyor!.. Su verin!.."

Onu kandırmaya çalıştılar:

"Seni ilgilendirmeyen işlere burnunu sokmazsan daha iyi edersin!.."

Natalya, âdeta yangındaymış gibi:

"Size su diyorum!.." diye bağırdı. Becerikli bir eda ile yeni entarisini dizlerinden yukarı kaldırdı. İç etekliğini çekti ve askerin kanlı başını kendi dizine dayadı.

Birikmiş olan halk, yapılandan hoşnut, korka korka dağıldı. Çamaşırcı kadının değirmi beyaz yüzünde gözyaşlarıyla ıslak gözlerinin, koridorun loşluğunda öfkeli öfkeli nasıl parladığını gördüm. Bir kova su getirdim. Suyu, Sidorov'un başına ve göğsüne dökmeye başladı. Ayrıca da:

"Sakın üstüme dökme," diye tembih etti, "misafirliğe gideceğim!.."

Asker kendine geldi. Dalgın gözlerini açtı, inledi.

Natalya askeri koltuklarından yakaladı. Entarisini kirletmemek için, kollarını uzatmış bir halde onu havada tutarak bana:

"Kaldır!" dedi.

Askeri mutfağa taşıdık. Yatağa yatırdık. Natalya ıslak bir bezle onun yüzünü sildi. Giderken de:

"Bezi ıslat ve başına koy," dedi. "Ben de öteki budalayı aramaya gidiyorum. Hapishaneyi boylayacak kadar içecek ne var sanki!.."

Kirlenmiş olan iç etekliğini çıkararak bir köşeye fırlattı. Buruşmuş olan hışırtılı entarisini dikkatle düzelterek gitti.

Sidorov gerinerek inliyor, açılıyordu. Başından, çıplak ayağının üzerine ağır, kara kan damlaları damlıyordu. Bu ağrıma gidiyordu ama korkudan ayağını bu damlaların altından çekmeye cesaret edemiyordum.

Üzgündüm; dışarıda, avluda neşeli bir bayram havası vardı. Evin merdivenleri, kapısı, taze kayın ağacı dalları ile süslenmişti. Her sıraya yeni kesilmiş akçaağaç ve üvez dalları bağlanmıştı. Bütün sokak neşeli bir yeşilliğe bürünmüştü. Her şeyde bir gençlik, bir yenilik vardı. Sabahleyin bana öyle geldi ki, bahar bayramı uzun sürecek, bugünden başlayarak hayat daha temiz, daha ışıklı, daha neşeli bir hal alacaktır.

Askerin midesi bulanıyor, sıcak votkanın boğucu kokusuyla yeşil soğan kokusu mutfağı dolduruyordu. İkide bir, mutfağın penceresine yassı burunlu, ablak birtakım suratlar yapışıyor; yanaklara dayanan avuçlar bu suratları korkunç derecede koca kulaklı gösteriyordu.

Asker, belleğini toparlamaya çalışarak mırıldanıyordu:

"Nasıl oldu da ben böyle?.. Düştüm ha? Yermohin mi? İyi arkadaş."

Sonra öksürmeye başladı. Sarhoş gözyaşlarıyla ağlamaya ve sızlanmaya koyuldu:

"Kız kardeşim, ah benim kız kardeşim..."

Pis kokular saçarak, berbat, ıslak bir halde ayağa kalktı. Sallandı, karyolaya yığılarak ve gözlerini korkunç bir biçimde devirerek:

"Beni hepten öldürdüler..." diye homurdandı.

Beni bir gülmedir aldı.

Asker, sersem sersem bana bakarak:

"Kim o gülen?" diye sordu. "Sen nasıl gülersin? Beni hepten öldürdüler."

İki eliyle beni itmeye ve abuk sabuk konuşmaya başladı.

"Deliliği bırak," dedim.

Fena halde öfkelendi. Ayaklarını sürterek:

"Beni öldürdüler, halbuki sen..." diye bağırmaya başladı ve şursuz, pis eliyle şiddetle gözlerime vurdu. Feryada başladım. Gözlerim görmez oldu. Kendimi dara dar avluya attım. Natalya ile karşılaştım. Yermohin'i elinden tutmuş getiriyor ve çıkışıyordu:

"Yürü, hayvan!"

Sonra beni yakalayarak sordu:

"Sana ne oldu?"

"Vuruyor..."

Natalya şaşarak:

"Vuruyor ha?" dedi. Ve Yermohin'i kolundan çekerek:

"Seni haydut seni, Allah'ına şükret!.."

Gözlerimi su ile yıkadım. Koridordan mutfağa bakınca, askerlerin, birbirine sarılarak ve ağlayarak nasıl barıştıklarını gördüm. Sonra ikisi birden Natalya'yı kucaklamaya başladılar. Natalya, ikisinin de ellerine vurarak bağırıyordu:

"Köpekler, çekin pençelerinizi! Yoksa beni kendi sürtüklerinizden biri mi sandınız? Efendileriniz evde yokken yatıp zıbarın. Haydi çabuk!.. Yoksa sonra fena olur!.."

Küçük çocuklar gibi, birini yere, ötekini de karyolaya yatırdı. Askerler horlamaya başlayınca koridora çıktı.

"Üstüm başım berbat oldu. Halbuki misafirliğe gitmek üzere giyinmiştim. Sana vurdu ha? Sersem herif... Votkanın marifetleri... Delikanlı sen içme, sakın içme..."

Sonra onunla kapının önündeki sıraya oturduk. Nasıl olup da sarhoşlardan korkmadığını sordum.

"Ben ayık insanlardan da korkmam," dedi. Sımsıkı sıktığı kırmızı yumruğunu göstererek, "İşte onlar bunun içinde... benim ölen kocam da çok içerdi. Sarhoşken, güzelce elini ayağını bağlardım. Ayılınca da pantolonunu sıyırır, sağlam, ince bir değnekle onu iyice döverdim. 'Mademki evlendin, içme, sarhoşluk etme,' derdim, 'Senin eğlencen karındır, votka değil!' Yoruluncaya kadar onu döverdim. Bu dayaktan sonra mum gibi olurdu."

Allah'ı bile aldatan Havva Anamızı hatırlayarak:

"Siz güçlüsünüz," dedim.

Natalya içini çekerek:

"Kadın erkekten güçlü olmalı," dedi. "Kadına iki kişiye yetecek kadar güç gerek! Ama güç dağıtımında Allah haksızlık etmiş."

Yavaş yavaş, kinsiz konuşuyordu. Kollarını kocaman göğsü üzerinde kavuşturarak ve sırtını tahta sıraya dayayarak oturmuştu. Gözleri, çöp ve molozla dolu hendeğe kederli bir bakışla bakıyordu. Derken birdenbire, bendin bitiminde, kol kola girmiş patronla karısını gördüm. Hint horozuyla tavuk gibi, ağır ağır, böbürlene böbürlene yürüyor, birbirlerine bir şeyler söyleyerek dikkatle bize bakıyorlardı.

Dış kapıyı açmaya koştum. Açtım. Merdivenlerden çıkarken, patronun karısı, acı bir dille:

"Çamaşırcı karılarla mı cilveleşiyorsun?" dedi. "Nasıl davranılacağını aşağıdaki hanımefendiden öğrendin, değil mi?"

Bu, öylesine budalaca söylenmiş bir laftı ki, gücüme bile gitmedi. Patronun gülümseyerek:

"E, ne yapalım, zamanı!.." demesi, o sözlerden çok canımı sıkmıştı.

Ertesi sabah, odun almak üzere odunluğa indiğim zaman, odunluk kapısının kediler için bırakılmış dört köşe deliği ağzında boş bir para kesesi buldum. Bunu birçok defa Sidorov'un elinde görmüştüm Hemen götürüp kendisine verdim. Parmaklarıyla kesenin içini yoklayarak:

"Ya paralar nerede?" diye sordu. "Bir ruble otuz kopek olacak. Paraları ver!"

Başına sarık gibi bir havlu sarmıştı. Sararmış, zayıflamıştı. Öfkeli öfkeli şiş gözlerini kırpıyor, keseyi boş bulduğuma inanmıyordu.

Bu sırada Yermohin geldi. Başıyla beni işaret ederek onu kandırmaya başladı:

"Parayı çalan odur, o. Onu patronlarına götür! Asker askerden para çalmaz!"

Bu sözler, parayı onun çaldığını bana anlattı. Boş para kesesini bizim odunluğa atan da oydu. Yüzüne karşı bağırdım:

"Yalan söylüyorsun, sen çaldın!.."

Tahminlerimin doğruluğuna kesin olarak inanmıştım. Bir meşe kütüğünü andıran suratı, korku ve öfke ile, biçimini değiştirdi. Şöyle bir yerinde döndü ve incecik bir sesle:

"İspat et!" diye bağırdı.

Nasıl ispat edebilirdim? Yermohin bağırıp çağırarak beni avluya sürükledi. Sidorov arkamızdan geliyor, o da bağıra çağıra bir şeyler söylüyordu. Pencerelerden çeşitli başlar göründü. Rahatça sigarasını içmekte olan Kraliçe Margot'nun annesi de pencereden bakmaktaydı. Kraliçemin gözünden düşeceğimi anladım ve beynimden vurulmuşa döndüm.

Hatırlıyorum: Askerler kollarımdan yakalamıştı. Patronlarım onların karşısında durmuş, beni suçlayanlara arka çıkarak, şikâyetleri dinliyorlardı. Patronun karısı ise inanmış bir tavırla:

"Tabii bu onun işi," diyordu. "Dün akşam kapıda çamaşırcı karı ile cilveleşip durması boşuna değildir. Demek ki parası vardı. Çünkü o kadından parasız hiçbir şey alınmaz."

Yermohin:

"Tabii öyle!" diye bağırıyordu.

Ayaklarımın altındaki döşeme çöküyordu. Çılgın bir öfkeye kapıldım. Patronun karısına küfretmeye başladım ve fena halde dayak yedim.

Ama dayaktan çok beni üzen şey, Kraliçe Margot'nun şimdi benim için ne düşüneceği konusu idi. Ona karşı kendimi nasıl temize çıkaracaktım? Bu kötü anlarımda çok mutsuzdum.

Talihime askerler bu olayı hemencecik bütün avluya, hatta sokağa yaymışlardı. Akşama doğru, tavan arasında yatarken, aşağıda çamaşırcı Natalya Kozlovskaya'nın bağırdığını işittim:

"Hayır, ne diye susacakmışım? Hayır. Haydi aslanım, yürü! Yürü diyorum sana! Yoksa efendine gider söylerim, o seni zorlar..."

Bu gürültünün benimle ilgisi olduğunu hemen hissettim. Çamaşırcı kadın bizim kapının ağzında bağırıyordu. Sesi gittikçe yükseliyor, gittikçe muzaffer bir hal alıyordu:

"Dün sen bana kaç para göndermiştin? O paraları nereden buldun? Söyle bakayım!"

Sevincimden tıkanarak, Sidorov'un mahzun mahzun söylendiğini duydum:

"Ay ay ay... Yermohin..."

"Sonra çocukcağıza da iftira ettiniz, ona dayak yedirdiniz, ha?.."

Hemen avluya koşup sevincimden dans etmek, minnetle çamaşırcı kadını öpmek isteğine kapıldım. Ama, tam bu sırada, herhalde pencereden olacak, patronun karısı bağırdı:

"Biz çocuğu küfrettiği için dövdük... Onun hırsız oluşuna gelince, bunu senden başka kimse düşünmedi, şırfıntı!"

"Şırfıntı diye size derler, hanımefendi. Sizin en inek olduğunuzu söylememe müsaade ediniz!"

Bu küfürleri bir musiki gibi dinliyordum. Hakaretin ve Natalya'ya olan minnettarlığımın sıcak gözyaşları, yüreğimi acı acı dağlıyordu. Onları tutabilmek için harcadığım çabadan âdeta boğuluyordum.

Sonra patron, ağır ağır tavan arasının merdivenlerinden çıktı. Yanı başımdaki bir tavan kirişi üzerine oturdu. Saçlarını düzelterek:

"Sen de farkındasın ya Peşkov," dedi, "hiç şansın yokmuş kardeş!"

Hiçbir şey söylemeden başımı çevirdim.

"Ama, ne olursa olsun, çok edepsizce küfrediyorsun," diye devam etti.

Yavaşça ona:

"Ayağa kalkar kalkmaz evinizden gideceğim," diye bildirdim.

Biraz oturdu. Sessizce sigarasının ucunu gözden geçirdikten sonra yavaşça:

"Ne yapalım, "dedi, "bu senin bileceğin bir şey! Artık küçük değilsin. Senin için hangisi daha iyiyse, artık onu kendin düşün!.."

Bunları söyleyerek çıkıp gitti. Her zamanki gibi ona acımıştım.

Olayın dördüncü günü evden ayrıldım. Kraliçe Margot ile vedalaşmak için içimde sonsuz bir istek vardı. Ama, ona gitmeye cesaret edemiyordum. Doğrusunu isterseniz, onun beni çağırmasını bekliyordum.

Küçük kızla vedalaşırken:

"Ona çok çok teşekkür ettiğimi annene söyle," dedim. "Söyler misin?"

Sevimli ve zarif bir gülümseyişle:

"Söylerim," dedi. "Yarına kadar allahaısmarladık, e mi?"

Ona yirmi yıl sonra bir jandarma subayının karısı olarak rastladım.

XI

BÜYÜK, hızlı ve bir kuğu gibi beyaz Perm vapurunda yeniden bulaşıkçıydım. Şimdi ben "pis" bulaşıkçı ya da "aşçı yamağı"yım. Ayda yedi ruble alıyorum. İşim, aşçılara yardım etmek.

Geminin büfecisi yusyuvarlak, burnu Kaf Dağında, kafası bilardo topu gibi dazlak bir adam. Ellerini arkasına bağlayarak, âdeta sıcak bir günde gölgeli bir köşe arayan erkek bir domuz gibi, bütün gün güvertede ağır ağır dolaşır. Büfeyi, kırkını geçkin, güzel, ama yıpranmış bir kadın olan karısı idare ediyor. Öylesine pudralanıyor ki, yanaklarından parlak renkli entarisine, beyaz, yapışkan bir toz dökülüyor.

Mutfak, Ayıcık lakabını taşıyan ve ufak tefek, tombalak, gaga burunlu, alaycı bakışlı bir adam olan aziz aşçımız İvan İvanoviç'in idaresindedir. Aşçımız şıktır. Kolalı yaka kullanır, her gün tıraş olur. Yanakları mavi, siyah bıyıkları yukarıya doğru kıvrıktır. Boş dakikalarında, pişik kırmızı parmaklarıyla onları burarak, durmadan bıyıklarıyla oynar. Yuvarlak, küçük el aynasında onları seyretmekten bir türlü kendini alamaz!

Geminin en dikkate değer adamı, geniş göğüslü, dört köşe bir adam olan ateşçi Yakov Şumov'dur. Basık burunlu yüzü âdeta bir kürek gibi yamyassıdır. Ayı gözünü andıran küçücük gözleri, gür kaşları altında gizlidir. Küçük tüy bukleleriyle örtülü yüzü, bataklık yosunlarını andırır. Bu tüyler başında sık bir topak halini alır. Ateşçi, bu saçların arasına eğri parmaklarını zorlukla sokabilir.

Parasına oynadığı iskambil oyununda çok usta idi. Herkesi şaşırtacak kadar da oburdu. Aç bir köpek gibi durmadan mutfa-

ğın etrafında dolaşır, et parçaları ve kemik dilenirdi. Akşamları da Ayıcık'la çay içer ve olağanüstü maceralarını anlatırdı.

Gençliğinde, Riyazan'da, belediye çobanının yardımcısı imiş. Sonra, oradan geçen bir papaz onu kandırarak manastıra götürmüş, manastırda tam dört yıl papazlara çömezlik etmiş.

"Böylece bir keşiş, Allah'ın bir kara yıldızı olup çıkacaktım," diye çabuk çabuk konuşarak maskaralık ederdi. "Ama, o sırada manastıra, ibadet etmek üzere Penza'lı bir kadın geldi. Hoş bir kadındı. Beni baştan çıkardı: 'Sen ne kadar iyisin, ne kadar güçlüsün! Ben namuslu dul bir kadınım... yalnızım... sen kapıcı olarak benim yanıma gelsen iyi edersin... Küçük bir evim var... Kuştüyü ticareti yapıyorum,' dedi. Biz de olur, dedik. İşte böylece efendim, kadın beni kapıcı diye aldı, bense onun âşığı oldum. Tam üç yıl onun sıcacık koynunda yaşadım."

Ayıcık, burnundaki sivilceleri düşünceli düşünceli yoklayarak onun sözünü kesti:

"Amma da atıyorsun ha!" dedi. "Yalan para ile satılsaydı şimdi senin binlerce rublen olurdu."

Yakov, ağzında bir şeyler çiğniyor, görünmeyen yüzünde kırçıl sakalları oynuyor, tüylü kulakları hareket ediyor, aşçının laflarını dinledikten sonra, yine aynı aceleci eda ile sözlerine devam ediyor:

"Kadın benden yaşlıydı. Canım sıkılmaya başladı. Nihayet ondan bıktım. Yeğeni ile düşüp kalkmaya başladım. Kadın bunu haber aldı, tabii bizi de kapı dışarı etti."

Aşçı da Yakov gibi kolay ve kafiyeli konuşuyordu:

"Demek buna layıkmışsın, cezanı bulmuşsun!"

Ateşçi, avurduna bir parça şeker yerleştirerek sözüne devam etti:

"Bir süre sonra burada işsiz güçsüz dolaştım. Sonunda Vladimir'li ihtiyar bir seyyar satıcıya kapılandım. Onunla birlikte dünyayı dolaştık: Balkan dağlarına, ta Türklere kadar gittik. Romenleri, Yunanlıları, Avusturyalıları ziyaret ettik. Kısaca bütün milletleri dolaştık. Birinden alıp ötekine satıyorduk."

Aşçı, ciddi bir eda ile sordu:

"Hiç hırsızlık ettiniz mi?"

"İhtiyar asla böyle şey yapmazdı. Bana da, 'Yabancı ülkelerde namuslu olmak gerek, oralarda kanun böyledir, en küçük bir şey için adamın kellesini uçururlar,' dedi. Ne yalan söyleyeyim, ben hırsızlık etmeyi denedim. Ama, sonu boş çıktı. Bir tüccarın avlusundaki atı aşırayım, dedim. Beceremedim, yüzüme gözüme bulaştırdım. Enselendik. Pek tabii olarak, bizi dövmeye başladılar... Eşek sudan gelinceye kadar dövdüler, sonra da polise teslim ettiler... Biz iki kişiydik. Ötekisi sabıkalı gerçek bir at hırsızı idi. Ben daha çok merak yüzünden bu işe girmiştim. Ben, atını çalmak istediğimiz bu tüccarın evinde vaktiyle çalışmış, yeni banyosuna soba kurmuştum. Adam hastalandı. Rüyasında beni görmüş. Ama kötü bir biçimde görmüş. Korkmuş... Hemen polis amirlerinden ricaya başlamış: 'Onu,' yani beni, 'hemen bırakınız,' demiş... 'Bu adam rüyama girdi, beni affetmezsen iyileşmezsin, dedi. Herhalde büyücünün biri olacak,' diye haber göndermiş... Yani ben büyücü oluyorum. Ne olacak, ünlü bir tüccar. Sözünü dinlediler, beni de saldılar."

Aşçı:

"Seni salacaklardı ama," dedi, "suya salacaklardı. Şöyle üç gün için... İçindeki bütün budalalıklar çıksın diye..."

Yakov hemen aşçının sözlerini doğruladı:

"Hakkın var," dedi. "Bende budalalık istediğin kadar, bütün bir köye yetecek kadar var."

Aşçı, parmağını boynu ile dar yakası arasına sokarak, hırsla yakasını çekti, başını sağa sola döndürerek can sıkıntısı ile yakındı:

"Ne anlamsız şey! Şu dünyada senin gibi kürek mahkûmları ne diye yiyip içip dolaşır ve yaşar? Söyle bakalım, sen ne diye yaşıyorsun?"

Ateşçi, bir şeyler çiğneyerek cevap verdi:

"Ben ne bileyim... yaşıyorum işte. İnsanların kimi yatar kimi yürür, memurlar boyuna oturur. Yemeğe gelince herkes yer!.."

Aşçı büsbütün öfkelendi:

"Yani sen öyle bir domuzsun ki, anlatılması bile zor!"

Yakov şaşırdı:

"Sen ne diye küfrediyorsun? İnsanların hepsi de aynı ağacın meyveleri... Sen küfretme, senin küfürlerin beni daha mı iyi yapacak sanki?.."

Bu adam birden, hem de güçle beni kendine bağlamıştı. Onu bitmez tükenmez bir hayretle seyrediyor, sözlerini ağzım açık dinliyordum. Yanılmıyorsam onun, kendine göre güçlü bir hayat bilgisi vardı. Herkese "sen" diye seslenir, gür kaşları altından herkese, düpedüz, dimdik bakar, âdeta herkesi, kaptanı, büfeciyi, birinci mevkinin zengin yolcularını, kendisiyle, tayfalarla, büfe personeliyle, güverte yolcusu ile aynı hizaya getiriyor gibi görünürdü.

Bazen, kaptanın ya da makinistin karşısında, uzun maymun kollarını arkasına bağlamış bir halde durur, tembelliğinden ötürü ya da bir yolcuyu pervasızca oyunda soyduğu için kendisini azarlamalarını sessizce dinlerdi. Azarın onu etkilemediği ilk iskelede vapurdan kovulacağı tehdidinin onu korkutmadığı besbelliydi.

"İyi İş"te olduğu gibi onda da herkese yabancı olan bir şeyler vardı. Görünüşe göre kendi iyi niyetine, insanların onu anlayamadıklarına kendisi de inanmıştı.

Bu adamı asla üzgün ve düşünceli görmedim. Konuşmadan durduğunu da hatırlamıyorum. Kıllı ağzından sözler her zaman –hatta, sanki istemediği halde– ardı arkası kesilmeyen bir sel gibi akardı. Onu azarladıkları zaman ya da şunun bunun anlattığı çekici bir hikâyeyi dinlerken, âdeta işittiklerini kendi kendine tekrarlıyormuş ya da kendi sözlerine sessizce devam ediyormuş gibi dudakları kımıldardı. Her gün vardiyadan çıkınca, yalınayak, kan ter içinde, neftyağına bulanmış, kuşaksız gömleği sırılsıklam, kıvırcık kıllarla kaplı göğsü açık bir halde ocak dairesinden fırlardı. Ve hemen güvertede monoton, biraz kısıkça sesi çınlamaya başlar, kelimeler ağzından, âdeta yağmur damlaları gibi dökülürdü:

"Merhaba anne! Nereye gidiyorsun? Çiştopal'a mı? Bilirim, oralarda bulundum. Engin bir Tatarın yanında ırgatlık ettim. Adı da Usan Hubaydulin'di. Üç karılı, kırmızı dudaklı dinç bir ihtiyardı. Karılarından biri gençti. Eğlenceli bir Tatar kızı... Onunla günah işledikti."

O her yere gitmiş, yolunun üzerinde rastladığı bütün kadınlarla "günah" işlemişti. Her şeyden, içinde bir kötülük olmadan, sanki hayatında hiçbir zaman fenalık görmemiş, hakarete uğramamış gibi, rahatça söz ediyordu. Biraz sonra sesi, geminin kıç tarafında bir yerde çınlardı:

"Ey namuslu insanlar, içinizde kâğıt oynayacak kim var? Üç rublesine, kayışına bir kılıç atacak var mı? Kâğıt oyunu avutucu bir oyundur. Oturduğun yerde para kazanabilirsin! Bu bir tüccar işidir."

Dikkat ettim, güzel, fena, kötü gibi sözleri çok seyrek kullanıyordu. Buna karşılık; eğlenceli, avutucu, meraklı gibi sözleri sık sık kullanıyordu. Güzel bir kadın onun için "eğlenceli bir karı"dır. Güneşli, güzel bir gün ise "avutucu" gündür. Her şeyden çok, "Boş ver!" sözünü kullanırdı.

Herkes onu tembel sayıyordu. Ama bana öyle geliyor ki, pis kokulu, boğucu, cehennem gibi bir ısı altında ocağın karşısındaki zor işini, başkaları kadar o da namuslu olarak yapıyordu. Ama onun, öteki ateşçilerin yaptığı gibi yorgunluktan şikâyet ettiğini hatırlamıyorum.

Bir gün vapur yolcularından ihtiyar bir kadının para kesesi çalınmıştı. Durgun ve bulutsuz bir akşamdı. Herkes sessizce, uslu uslu oturuyordu. Kaptan, ihtiyar kadına beş ruble verdi. Yolcular da kendi aralarında bir o kadarını topladılar. Parayı kadına verince, ihtiyar kadın, istavroz çıkararak ve yerlere kadar eğilerek teşekkür etti:

"İyi insanlar, burada benim paramdan, üç ruble on kopek fazla var," dedi.

Biri neşeli neşeli bağırdı:

"Hepsini al, ihtiyar, boşuna ne söylenip duruyorsun? Fazla mal göz çıkarmaz!"

Bir başkası, düzgün bir şive ile:

"Paralar insan değil ki fazlası olsun," dedi.

Yakov ise ihtiyar kadına yaklaştı. Ciddi olarak ona:

"Fazlasını bana ver de kumar oynayayım," dedi.

Halk, ateşçinin şaka ettiğini sanarak gülmeye başladı. Ateşçi ise, şaşıran ihtiyar kadını, ısrarla kandırmaya çalıştı:

"Onları bana ver yahu! Senin paraya ne ihtiyacın var? Yarın mezara gireceksin!"

Çıkışarak onu kovdular. O, başını sallıyor, hayretle bana şunları söylüyordu:

"Tuhaf insanlar! Elâlemin işine ne diye karışırlar? Bu paranın fazla olduğunu kocakarının kendisi söyledi. Oysaki ben bu üç ruble ile pekâlâ avunurdum."

Dış görünüşü ile paralar, herhalde onu çok eğlendiriyor olmalıydı. Konuşurken gümüş ya da bakır paraları pantolonuna sürterek parlatmaktan pek hoşlanıyordu. Paralar pırıl pırıl olunca, onları, eğri parmaklarıyla basık burunlu yüzüne doğru tutarak ve kaşlarını oynatarak, hayran hayran seyrederdi. Ama hiç de para canlısı değildi.

Bir gün bana, stukolka oynamayı teklif etti, ben bu oyunu bilmiyordum.

"Bilmiyor musun?" diye şaştı. "Nasıl olur? Halbuki, bir de okuma yazma bildiğini söylüyorsun! Sana öğretmek gerek, gel seninle şakacıktan, şekerine oynayalım."

Yarım funt şekeri aldı. Hepsini de bir bir, tüylü yanaklarının gizlediği ağzının içine attı. Sonra da, artık öğrendiğime aklı yatınca:

"Şimdi gel de seninle sahici olarak, parasına oynayalım," dedi. "Paran var mı?"

"Beş rublem var."

"Ben de iki ruble ile biraz bozukluk var."

Pek tabii olarak, çabucak bütün paralarımı aldı. Kaybettiğim paraları geri almak ümidiyle, beş ruble değerindeki uzun ceketime oynadım, kaybettim. Üç ruble değerindeki yeni çizmelerime oynadım, onları da kaybettim. O zaman Yakov, canı sıkılmış bir halde hemen öfkeli bir eda ile:

"Hayır, sen kumar oynayamazsın," dedi, "Çok hırslısın!.. Şimdi ceketini, arkadan çizmelerini çıkarıp veriyorsun! Bunlar bana gerekmez. Al, elbiselerini geri veriyorum, paranı da al. Dört rubleni veriyorum. Bir rublesini, sana verdiğim derse karşılık alıkoyuyorum. Razı mısın?"

Ona çok minnettar olmuştum. Teşekkürlerime karşı:

"Boş ver!" dedi. "Oyun, oyun demektir, yani eğlence... Halbuki sen dövüşür gibi oynuyorsun! Hatta dövüşte bile insan kendini heyecana kaptırmamalıdır. Hesaplı vurmak gerek. Hırslanacak ne var sanki?.. Sen gençsin, kendini sımsıkı tutmayı bilmelisin! Bir defa kaybettin, beş defa kaybettin, artık yedincisinde bu işe boş ver! Hemen oyundan çekil. Biraz yatışınca gene başla! Oyun böyle oynanır."

Bu adam hem gittikçe daha çok hoşuma gidiyor, hem de gitmiyordu. Bazen hikâyeleri bana büyükannemi hatırlatıyordu. Onda, beni kendisine çeken pek çok şey vardı. Ama buna karşılık onun insanlara karşı duyduğu ve galiba da ömrü boyunca duyacağı şiddetli ilgisizlik, beni ondan soğutuyordu.

Bir gün, tam güneş batarken, ikinci mevki yolcularından sarhoşun biri, Perm'li zengin bir tüccar, suya düştü. Geminin arkada bıraktığı kızıl altın rengindeki su yolu üzerinde çırpınarak kayıp gitti. Makineyi hemen istop ettiler. Vapur, çarklarının altından bir köpük bulutu bırakarak durdu. Batan güneşin kızıl ışınları bu köpükleri kan rengine boyadı. Bu kaynaşan kan içinde, küpeşteden bir hayli uzakta, siyah bir vücut çırpınıyor, insanın ruhunu altüst eden vahşi çığlıklar ırmağın üzerinde yayılıyordu. Yolcular da bağrışıyordu. Birbirlerini itiyor, küpeşteden eğiliyor, vapurun kıçında birikiyorlardı. Boğulmakta olanın, kızıl sakallı dazlak

kafalı, onun gibi sarhoş arkadaşı, vapurun kenarına erişmek için önüne geleni yumruklayarak bağırıyordu:

"Çekilin, ben şimdi ona yetişirim."

İki gemici suya atılmış, kulaç atarak boğulmakta olan adama doğru yüzüyordu. Geminin kıç tarafından, suya bir sandal indiriliyordu. Kumanda sesleri ve kadınların çığlıkları arasında Yakov'un kısıkça sesi, sakin bir sel halinde akıyordu:

"Boğulacak, ne yapsanız boğulacak! Çünkü, sırtında uzun ceket var. İnsanın sırtında uzun bir ceket olunca mutlaka boğulur. Mesela kadınlar, neden erkeklerden daha çabuk boğulur? Eteklik yüzünden. Kadınlar suya düşer düşmez, hemen sapsız balta gibi suyun dibini boylarlar... Bakın, bakın, işte battı, ben boşuna laf etmem..."

Tüccar gerçekten de batmıştı. Onu boşuna iki saat aradılar, bulamadılar. Ayılan arkadaşı, geminin kıç tarafına oturmuş, suratını asarak, şikâyet dolu bir sesle homurdanıyordu:

"Al sana güzel bir yolculuk! Şimdi ben ne yapacağım ha?.. Ailesine ne söyleyeceğim ha?.. Adamcağızın ailesi de var."

Yakov ellerini arkasına bağlamış olarak adamın karşısına dikildi ve onu yatıştırmaya koyuldu:

"Boş ver tüccar! Çünkü kimse nerede öleceğini bilmez! Bakarsın adamın biri, mantar yer, hemen cavlağı çeker... Öte yandan binlerce insan mantar yer bir şey olmaz. Halbuki mantar nedir ki?.."

Geniş, güçlü kuvvetli, tüccarın karşısına dikilmiş, bir değirmen taşı gibi kepek saçarcasına onu lafa boğuyordu.

Tüccar ilkin, geniş avuçlarıyla sakalındaki yaşları kurulayarak sessizce ağladı. Ama, sonra, dinlemekten bıkarak, ulumaya başladı:

"İblis, karşıma geçip yüreğimi ne parça parça ediyorsun? Dini bütün insanlar, çekin şunu karşımdan, yoksa günaha gireceğim!"

Yakov, sessizce çekilip giderken:

"Şu insanlar ne tuhaf," diye söylendi. "İyilik edersin, kemlik bulursun!.."

Bazen ateşçi bana aptalmış gibi gelirdi. Ama, daha çok onun aptal rolü oynadığını sanıyorum. Dünyayı nasıl dolaştığını, neler gördüğünü öğrenmek için içimde sonsuz bir istek vardı. Ama, bu isteğime pek de erişemiyordum. Başını arkaya atarak ve ayı gözlerini şöyle biraz aralayarak, adaleli suratını okşar ve hatırlamaya çalışarak anlatırdı:

"Her yer karınca gibi insan kaynıyor. Burada da, orada da, her yerde insanlar var. Tabii, herkesten çok köylü var. Köylüler, âdeta sonbahar yaprakları gibi yeryüzünü doldurmuş... Bulgarları mı? Bulgarları da gördüm, Yunanları da gördüm. Sırpları, Romenleri, her cins Çingeneyi gördüm. Çingeneler pek çok... Hem çeşit çeşit... insanlar nasıl mı? Nasıl olacak? Şehirlerde şehirliler, köylerde köylüler var, tıpkı bizde olduğu gibi... Benzerlik pek çok... Bazıları bizim dilden konuşuyor, ama daha kaba... Mesela Tatarlar gibi... Yunanlar bizim dilden konuşamıyor. Rastgele laf ediyorlar... Güya birtakım sözler söylüyorlar, ama ne dedikleri anlaşılmıyor. Onlarla, işaretle konuşmak gerek! Benim ihtiyar, Yunanların laflarını da anlıyormuş gibi davranırdı. 'Kalimera, karamara' deyip dururdu. Kurnaz bir adamdı, onları müthiş aldatırdı. Yine nasıl adamlardı diye soruyorsun. Tuhaf çocuksun be! İnsanlar nasıl olabilirmiş? Tabii hepsi önemsiz insanlar. Romenler de öyle... Hepsi bir dinden... Bulgarlar da önemsiz... Ama Bulgarlar bizim dindendir. Yunanlar ise biraz Türklere benzer."

Bana öyle geliyordu ki, bildiklerinin hepsini anlatmıyordu. Onda, söylemek istemediği daha bazı şeyler vardı.

Dergilerdeki resimlerden, Yunan başkentinin, çok eski ve çok güzel bir şehir olan "Atina" olduğunu biliyordum. Ama Yakov, şüpheli şüpheli başını sallayarak Atina şehrini kabul etmiyordu.

"Kardeş, sana yalan söylemişler. Atina diye bir şey yoktur. Athos vardır, o da şehir değil, dağdır. Üstünde de bir manastır vardır, başka bir şey yoktur... Ona kutsal Athos Dağı derler; böyle birtakım resimler vardır. İhtiyar bu tabloları alıp satardı. Belgrad diye bir şehir vardır, Tuna Nehri üzerinde... Tıpkı Yaroslavl, ya da Nijniy-Novgorod gibi... Onların şehirleri güzel değil ama, köy-

lerine diyecek yok! Sonra, kadınları da... Kadınlarına bakmaya doyamazsın... Bunlardan biri yüzünden az kalsın orada kalıyordum... Dur bakayım, adı neydi?"

Avuçlarıyla yassı suratını kuvvetle ovuşturuyor, sert saçları hafifçe hışırdıyordu. Boğazının derinliklerinden bir yerden, kırık bir çanın çınlayışını andıran bir gülme sesi geliyordu:

"Ne unutkan adamım ben! Halbuki onunla ne kadar...Vedalaşırken ağladıydı, hatta ben de ağladım, vallahi..."

Kadınlara karşı nasıl davranmak gerektiğini, sakin bir sıkılmazlıkla bana öğretmeye koyuldu.

Onunla vapurun kıç tarafında oturuyoruz. Ilık, mehtaplı bir gece bize doğru yüzüyor. Gümüş renkli suların arkasında çayırlı kıyılar belli belirsiz seçiliyor; sarı birtakım ışıklar, dünyanın büyülediği yıldızlar, dağlık kıyılardan bize göz kırpıyor. Çevremizde her şey hareket ediyor, canlı canlı titreşiyor, sakin, ama gerçek bir hayatla yaşıyor...

Sevimli, üzgün sessizliğin içine, kısıkça birtakım sözler düşüyor:

"Bazen kollarını açar, bacaklarını ayırırdı..."

Yakov'un hikâyesi edepsizce olmakla beraber iğrenç değildi. Onda ne cakadan, ne de gaddarlıktan eser vardı, yalnız biraz saflık, biraz da hüzün göze çarpmaktaydı. Gökyüzünde ay da edepsizce çıplaktır; insanı, aynı biçimde hüzünlü hüzünlü düşünceye salarak, heyecanlandırmaktadır. Yalnız iyi, en iyi şeyleri, Kraliçe Margot'yu ve taşıdığı gerçekle asla unutulmayacak olan şu mısraları hatırlıyorum:

Ama, şarkıya güzellik gerek.
Güzelliğin ise şarkıya da ihtiyacı yok...

Hafif bir uykudan uyanır gibi bu hülyalı hali üzerimden silkerek, yeniden ateşçiye, hayatıyla, gördüğü şeylerle ilgili sorular soruyorum:

"Tuhaf adamsın," diye cevap veriyor, "sana ne anlatayım bilmem ki?.. Ben her şeyi gördüm. Sor: Manastırları gördün mü?

Evet, gördüm. Ya meyhaneleri?.. Evet, onları da gördüm. Efendilerin hayatını da gördüm, köylülerinkini de... Tokluğu da tattım, açlığı da..."

Âdeta sallantılı, tehlikeli bir köprünün üstünden derin bir ırmağı aşıyormuş gibi, ağır ağır, anılarını canlandırıyordu:

"İşte mesela, bir gün, bir at hırsızlığı yüzünden karakola tıkmışlardı. Eh, mutlaka Sibirya'yı boylayacağız diye düşünüyordum. Polis komiseri küfredip duruyordu: Yeni evindeki bütün sobalar tütüyormuş. Kendisine, 'Efendimiz,' dedim, 'ben bunu yapabilirim.' Komiser bana, 'Sesini kes,' diye bağırdı. 'Şehrin en iyi ustası bunu yapamadı da...' Ben de ona dedim ki: 'Bazen bir çoban, bir generalden daha akıllıdır.' O anda müthiş cesur olmuştum. Beni nasıl olsa Sibirya bekliyordu. Her şey bana vız geliyordu. Komiser bana: 'Haydi git,' dedi, 'Ama, eskisinden kötü olursa kemiklerini kırarım!' İki gün içinde işi yoluna koydum. Komiser şaşırmıştı, 'Ah, seni budala, ah,' diye bağırdı. 'Bu kadar usta olduğun halde nasıl oluyor da at hırsızlığı ediyorsun?' Ben de ona cevap olarak, 'Efendimiz,' dedim, 'bunu budalalığımdan yaptım.' 'Haklısın,' diye cevap verdi, 'gerçekten de budalalığından yapmışsın! Sana acıyorum.' Evet, acıyorum. Görüyorsun ya?.. Herif polis, işi gereğince katı yürekli ama, gelgelelim acımıştı işte..."

"Peki, bundan ne çıkar?" diye sordum.

"Hiç... acıdı işte... daha ne olsun?.."

"Sana ne diye acımalı, sen taş gibi bir adamsın!"

Yakov, babacan bir tavırla gülerek:

"Tuhaf bir adamsın," dedi. "Taş diyorsun ha?.. Sen taşlara da acımayı bilmelisin! Taşın da kendine göre görevi var. Boşuna hiçbir şey yoktur. Mesela kum nedir? Ama, işte kumun içinde birtakım bitkiler yetişir..."

Ateşçi böyle konuştuğu zaman, onun, benim için erişilmesi elde olmayan bazı şeyler bildiğini çok açıkça anlıyordum.

"Aşçı için ne düşünüyorsun?" diye sordum.

Yakov ilgisizce:

"Ayıcık için mi?" dedi. "Onun için ne düşünebilirim? Onda, düşünmeye değer hiçbir şey yok."

Bu çok doğru. İvan İvanoviç, perdahlı bir direk gibi öylesine dümdüz bir adam ki, düşüncemizin onda tutunacak bir yer bulmasına imkân yok... Onda dikkati çeken yalnız bir nokta var: Ateşçiyi sevmez, boyuna ona küfreder, her zaman da onu çay içmeye çağırır.

Bir gün ona şunları söylemişti:

"Eğer hâlâ toprak köleliği olsaydı, ben de senin efendin bulunsaydım, seni her hafta yedişer kez kırbaçlardım, hazır yiyici!.."

Yakov, ciddi ciddi ona cevap verdi:

"Yedi defa, biraz çok!"

Aşçı, hem ateşçiye küfreder, hem de nedense, onu çeşitli yiyeceklerle beslerdi. Ona, kabaca yiyecek bir şey uzatır ve söylenirdi:

"Ziftlen!.."

Yakov, verileni ağır ağır çiğner ve:

"İvan İvanoviç, sayende bir hayli güç topladım," derdi.

"Güç senin gibi tembelin nesine gerek?.."

"Nesine gerek olur mu? Çok yaşamama yarar."

"Yaşayıp da ne yapacaksın, iblis herif?"

"İblisler de yaşıyor. Yoksa yaşamayı eğlenceli bulmuyor musun?.. İvan İvanoviç, yaşamak çok avutucu bir şey..."

"Ne ebleh şeysin!.."

"Bu ne demek?"

"Eb - leh."

Yakov:

"Ne tuhaf söz," diye şaştı kaldı.

Ayıcık ise bana dönerek:

"Düşün bir kere, mutfak ocağının cehennem ateşi karşısında kanımız kuruyor, kemiklerimiz kavruluyor, halbuki o, bir boğa gibi durmadan geviş getiriyor!" diyor.

Ateşçi, ağzındaki yiyeceği çiğneyerek:

"Herkes kendi kaderine boyun eğer," cevabını veriyor.

Kazan dairesinde, ocağın karşısında çalışmanın, bizim mutfak fırını karşısındaki çalışmadan çok daha eziyetli olduğunu biliyorum. Birkaç sefer, geceleri Yakov'la beraber "vardiya tutmayı" denemiştim. İşinin ağırlığına nedense aşçının dikkatini çekmek istemeyişi tuhafıma gidiyordu. Hayır, bu adam muhakkak ki olağanüstü şeyler biliyordu.

Kaptan, makinist, lostromo, kısacası aklına esen, diline üşenmeyen herkes ona çıkışırdı. Onu niçin kovmuyorlardı? Tuhafıma giden noktalardan biri de buydu. Ateşçiler, gevezeliği ile, kâğıt oyununa merakı ile alay etmekle beraber, ona öteki insanlardan hissedilir derecede daha iyi davranıyorlardı.

Onlara sorardım:

"Yakov iyi bir adam mıdır?"

"Yakov mu? Fena değil. Kimseye zararı dokunmaz. Ona ne istersen yap, istersen koltuğu altına kızgın kömür koy..."

Kazanların ağır işine, bir aygır iştahına rağmen ateşçi pek az uyurdu. Vardiyası biter bitmez, çoğu zaman kılığını değiştirmeden, pis bir halde ve kan ter içinde, bütün geceyi, vapurun kıç tarafında yolcularla konuşarak ya da iskambil oynayarak geçirirdi.

Yakov, önümde kapalı bir kutu gibi duruyordu. Bu kutunun içinde bana gerekli olan şeylerin saklı bulunduğunu hissediyor, onu açacak anahtarı ısrarla arıyordum.

Kaşlarının örttüğü görünmeyen gözleriyle beni süzerek sorardı:

"Kardeş, sen neyi elde etmeye, neyi öğrenmeye çalışıyorsun, bunu bir türlü anlayamıyorum. Diyelim ki dünya; evet, benim bütün dünyayı dolaştığım doğrudur. Daha ne istiyorsun? Tuhaf adamsın be!.. İyisi mi, dinle de, sana başımdan geçen bir olayı anlatayım."

Anlatmaya başlıyor: "Taşra kasabalarından birinde genç, veremli bir yargıç vardı. Karısı bir Almandı. Çocuksuz bir kadın. Bu Alman kadını bir manifatura tüccarına âşık olmuş. Tüccar evli barklı, üç çocuk babası bir adammış. Karısı da güzelmiş. Tüccar, kadının kendisine âşık olduğunu anlamış, kadınla biraz

alay etmeye karar vermiş: Kadını bir gece bahçesine davet etmiş, iki arkadaşını da çağırarak, onları çalıların arasına saklamış. Tamam mı? Derken efendim, Alman kadını geldi. 'Her şeyim senin elinde,' dedi. Tüccar da ona, 'Hanımefendi, ben senin duygularına cevap veremem,' diye cevap verdi. 'Ben evli barklı bir adamım... Ama, ne olur ne olmaz senin için iki ahbabımı getirdim, bunlardan biri dul, ötekisi bekârdır.' Alman kadını, 'Ya, öyle mi,' dedi ve adamın suratına öyle bir tokat attı ki, tüccar oturduğu sıradan yere yuvarlandı. Kadın iskarpininin ökçesiyle adamın suratına suratına vurdu. Ben de kadınla beraber gitmiştim; o zaman yargıcın kapıcısıydım. Tahta perdenin deliğinden bahçeyi gözetliyordum. Bahçe altüst olmuştu. Derken tüccarın ahbapları kadının üstüne atıldılar, saçlarından yakaladılar. Ben de tahta perdenin üzerinden atlayarak içeri girdim, 'Tüccar efendiler, ne yapıyorsunuz, ayıptır,' dedim, onları şöyle itiverdim. 'Hanımefendi büyük bir samimiyetle ona geldi, halbuki bu zat çok edepsizce davrandı.' Kadını alıp oradan götürdüm. Herifler tuğla ile başımı yardı. Kadın pek üzüldü. Avluda, âdeta kendini bilmez bir halde dolaşıyor, 'Yakov,' diyordu, 'kocam ölür ölmez hemen bizimkilerin, Almanların yanına gideceğim,' diyordu. Ben de ona, 'Tabii, gitmeniz gerek,' diyordum. Yargıç öldü, kadın da kalkıp gitti. Nazik, akıllı bir kadındı. Yargıç da nazik bir adamdı. Allah rahmet eylesin..."

Anlatılan hikâyenin taşıdığı manayı anlamamış, şaşkın, susuyordum. Bu hikâyede, bildik, merhametsiz, çirkin bir şeyler olduğunu hissediyordum. Ama, ne söyleyeyim?

Yakov soruyor:

"Hikâye iyi mi?"

Bir şeyler söylüyorum, sinirli sinirli küfrediyorum. Ama, ateşçi, sükûnetle açıklıyor:

"Karınları tok insanlar, her şeyden heveslerini almışlar. Bazen, canları şaka etmek ister... ama gelgelelim, şaka yerine kaka olur. Anlaşılan şaka etmeyi bilmiyorlar. Ağırbaşlı insanlar, tüc-

car, tabii... Ticaret çok akıl ister. Yalnız, akıllıca işlerle uğraşmak insanın canını sıkar, işte böyle bazen akıllarına eğlenmek eser."

Küpeştenin ötesinde, baştan başa köpükle örtülü ırmak, hızla akıyor. Koşuşan suların nasıl kaynaştığı duyuluyor. Siyah kıyılar, ağır ağır onu geçiyor. Güvertede yolcular horluyor. Sıraların, uykulu vücutları arasında, başı açık, kır saçlı, siyahlar giyinmiş, uzun boylu, zayıf bir kadın, bize yaklaşarak yavaş yavaş kımıldıyor. Ateşçi, omzuyla beni dürterek, yavaşça:

"Bak, bak canı sıkılıyor," dedi. Bana öyle geliyor ki, başkalarının sıkıntısı onu eğlendiriyordu.

Çok anlatıyordu. Onu hırsla dinliyordum. Bütün hikâyelerini çok iyi hatırlıyorum. Ama, bunlardan bir tanesinin bile neşeli olduğunu hatırlamıyorum. Kitaplardan daha sakin konuşuyordu. Kitaplarda sık sık yazarın duygusunu, öfkesini, sevincini, kederini, alayını duyuyordum. Ateşçi ne gülüyor, ne de eleştiriyordu. Onu hiçbir şey incitmez, hiçbir şey de, göze batacak kadar sevindirmezdi. Yargıcın karşısındaki ilgisiz bir tanık gibi; suçlu, suçlayan, yargıç arasında ayrım gözetmeyen bir adam gibi konuşuyordu. Bu ilgisizlik, bende, gittikçe artan üzüntülü bir öfke, Yakov'a karşı öfkeli bir düşmanlık doğuruyordu.

Hayat onun karşısında, kazanın altında yanan ateş gibi yanıyordu. O, ayı pençesini andıran nasırlı elinde tahta bir çekiç olduğu halde ocağın karşısında durmuş, yavaşça emniyet subabına vurarak kömürü azaltıyor ya da çoğaltıyordu.

"Sana hiç kötülük ettiler mi?"

"Bana kim kötülük edebilirmiş! Ben güçlüyüm yahu, bir tane attım mı..."

"Ben dövüşten söz etmiyorum, ruhunu incittiler mi diye soruyorum."

"Ruh incitilemez, ruh hakaret kabul etmez... İnsan ruhuna, hiçbir zaman, hiçbir şeyle dokunamazsın!"

Güverte yolcuları, tayfalar, herkes; topraktan, işten, ekmekten, kadınlardan söz ettiği gibi, ruhtan da pek çok ve pek sık söz ediyordu. Ruh kelimesi, basit insanların ağzında, bakır bir para

gibi, daima kullanılan bir sözdür. Bu kelimenin, insanların kaypak dillerine böylesine dolanmış olması hiç de hoşuma gitmiyor, hele mujiklerin, öfkeli ya da keyifli, ana avrat küfrederek ruhu kirletmeleri, âdeta yüreğimi sızlatıyordu.

Büyükannemin ruhtan, aşkın, güzelliğin, sevincin bu esrarlı hazinesinden ne büyük bir ihtiyatla söz ettiğini çok iyi hatırlıyorum. Ölümünden sonra beyaz meleklerin, iyi insanın ruhunu mavi gökyüzüne, büyükannemin iyi yürekli Allah'ına götürdüğüne, Allah'ın da onu nezaketle karşılayarak, "Ne o sevgilim, ne o saf yüreklim, çok mu acı çektin, çok mu yoruldun?" diye sorduğuna ve ruha İsrafil kanatlarından altı tane beyaz kanat verdiğine inanırdım.

Yakov Şumov da büyükannem gibi ruhtan, ihtiyatla, çok az ve istemeyerek söz ederdi. Küfrederken ruhu karıştırmaz, başkaları onun yanında ruh münakaşası ederken öküz boynunu andıran kırmızı boynunu eğer, hiç sesini çıkarmazdı. Ruhun ne demek olduğunu kendisine sorduğum zaman:

"Ruh, Allah'ın soluğudur," diye cevap verdi.

Bu cevap beni kandırmadı; kendisine daha başka şeyler sordum. O zaman ateşçi başını eğerek:

"Kardeş, papazlar da ruh üzerine çok az şey biliyorlar, bu kapalı bir kutudur," dedi.

Boyuna onu düşünmeye, onu anlamak için gergin bir dikkat harcamaya beni zorluyor, ama bütün bu çabalarım boşa gidiyor, geniş vücuduyla benden her şeyi gizliyordu.

Büfecinin karısı bana, şüpheli bir nezaket gösteriyordu. Sabahları, yıkanma suyunu -bu iş ikinci mevki hizmetçisi temiz ve neşeli bir kız olan Luşa'nın görevi olmakla beraber- ben götürmek zorunda idim. Dar kamarada, yarı beline kadar çıplak büfecinin karısının yanında durup, ekşi hamur gibi pörsümüş, sarı vücuduna bakarken, Kraliçe Margot'nun dökme demiri andıran esmer vücudunu hatırlar ve bir tiksinti duyardım. Büfecinin karısı ise, kâh acıklı ve mızmız, kâh öfkeli ve alaycı, boyuna bir şeyler söylerdi.

Uzaktan uzağa bunların ne olduğunu sezer gibi olmakla beraber, sözlerinin anlamı bana kadar erişemezdi. Bu sözler, acınacak, utanılacak, düşkün bir anlam taşıyordu. Ama, ben hiç kızmıyordum. Çünkü büfecinin karısından, vapurda olup biten her şeyden uzak yaşıyordum. Ben, kocaman, yosunlu bir kayanın arkasında idim. Bu kaya, gece gündüz, bilinmeyen bir yerlere giden bütün bu âlemi benden gizliyordu.

Âdeta uyku arasında işitiyormuşum gibi Luşa'nın şu alaycı sözleri kulağıma çalınıyor:

"Bizim Gavrilovna deli gibi sana âşık... Ağzını aç, kısmetini yakala!.."

Benimle alay eden yalnız o değildi. Bütün büfe personeli kadının tutkusunu biliyordu. Aşçı ise, suratını buruşturarak:

"Karı her şeyden tattı, şimdi de canı kaymaklı pasta istiyor," dedi. "Gözünü dört aç, Peşkov!"

Yakov da bana babaca öğüt verdi:

"Tabii, iki yaş daha büyük olsaydın, sana başka türlü öğütlerde bulunurdum. Ama, şimdi, bu yaşta, yüz vermemek belki de daha doğru olacak! Ama, tabii, keyfin bilir."

"Bırak şunu, bu alçaklıktır," diye cevap veriyorum.

"Elbette..." diyor.

Ama, hemen de arkasından, alnına düşen saçlarını, eğri parmaklarıyla karıştırmaya çalışarak, yuvarlak sözlerini ekmeye başladı:

"Ama, onun da halinden anlamak gerek... Onun hali dumandır, kadın sonbaharını geçmiş, kışa gidiyor. Köpek bile okşanmaktan hoşlanır, insanlar ise daha çok... Kadın okşanma ile yaşar, mantarların rutubette yaşaması gibi... Belki o da bundan utanıyordur, ama ne yapsın?.. Vücut istedikten sonra yapılacak hiçbir şey yok!.."

Bir türlü elime geçiremediğim gözlerine dikkatle bakarak soruyorum:

"Ona acıyor musun?"

"Ben mi? Benim anam mı ki o? Annelerine bile acımıyorlar. Sen kalkmışsın... Tuhaf adamsın be!.."

Kırık bir çıngırak gibi, yavaşça gülüyordu.

Bazen ona bakarken, âdeta sessiz bir boşluğa, dipsiz bir çukura, sonsuz bir karanlığa yuvarlanıyormuş gibi olurdum:

"Bak herkes evleniyor; Yakov, sen niçin evlenmiyorsun?"

"Ne diye evleneyim? Ben bunsuz da istediğim zaman kadın bulabilirim... Allah'a şükür bu çok kolay bir iş... Evli bir adamın yerleşip oturması, rençberlik etmesi gerek... Halbuki benim toprağım kötü, üstelik de az... Zaten buncağızı da amcam elimden aldı... Kardeşim askerden dönünce, amcamla çekişti, mahkemelik oldular. Kazıkla kafasına vurdu. Kan döktü. Bu yüzden onu bir buçuk yıl hapse tıktılar. Hapisten çıkınca, aynı sebepten yine hapishaneyi boyladı. Karısı genç, hoş bir kadın... Elden ne gelir? Evlenince yuvanın sahibi olarak başında oturmak zorundasın! Asker tabii, kendi başının buyruğu olamaz!"

"Allah'a dua eder misin?"

"Tuhaf adamsın be! Elbette ederim."

"Ne türlü dua edersin?"

"Her türlü..."

"Ne gibi dualar okursun?"

"Dua falan bilmem ben. Sadece, 'Hazreti İsa, yaşadığım sürece bana merhamet et, öldüğüm zaman da bana sükûnet ver... Allahım, beni hastalıktan koru!' derim. Daha bazı şeyler de söylerim..."

"Neler?.."

"Öyle işte... Ne söylesen onun kulağına erişir!"

Bana, eğlendirici hareketler yapmasını bilen bir kedi yavrusuna karşı duyulan merak ve şefkatle davranırdı. Bazen geceleri onunla otururdum. O neftyağı, is ve soğan kokardı. Soğanı çok severdi. Elma yer gibi, çiğ çiğ soğan yerdi. Damdan düşer gibi bana:

"E, haydi bakalım Oleka Yeroha-Voha,*" derdi, "şiir okusana!.."

---

* Alyoşa, Oleka, hepsi de Aleksi adının değiştirilmişidir. *-çev.*

Ezbere birçok şiir biliyordum. Bundan başka, sevdiğim şiirlerle dolu bir de kalın defterim vardı. Ona *Ruslan*'ı okuyorum. Hırıltılı soluğunu tutarak hareketsiz, kör ve dilsiz dinliyor, sonra da:

"Avutucu, hoş bir masal," diyor. "Bunu kendisi mi uydurdu? Şu Puşkin?.. Evet, Muhin-Puşkin* diye bir soylu var, onu görmüştüm."

"Bu o değil... Bunu çoktan öldürdüler."

"Niçin?.."

Kraliçe Margot'nun vaktiyle bana anlattığı gibi, aynı kısa sözlerle olayı ona anlatıyorum. Yakov dinliyor, sonra sükûnetle:

"Şu kadınlar yüzünden birçok insan mahvolup gidiyor," diyor.

Ona sık sık eskiden okumuş olduğum çeşitli hikâyeleri anlatıyorum. Bütün bu hikâyeler bende, ateşli ihtiraslarla, delice yiğitlik menkıbeleriyle, efsaneleşmiş başarılarla, düellolarla, ölümlerle, yüceleşmiş sözlerle ve alçakça davranışlarla dolu, fırtınalı, güzel bir hayatın upuzun hikâyesi halinde, birbirine karışmaktaydı. *Rocambole* bende, La Mole'nin, Hannibal'in, Colonna'nın çizgilerini, XI'inci Louis, Baba Grandet'nin çizgilerini almakta; Kornet Otletayev, IV'üncü Henri ile karışmakta idi. İlhama göre kişilerinin karakterini değiştirdiğim, olayların sırasını bozduğum bu hikâye benim için bir dünya teşkil etmekteydi. Ben orada, keyfine göre insanlarla oynayan dedemin Allah'ı kadar kendimi serbest hissediyordum. Gerçeği olduğu gibi görmeme engel olmadan, canlı insanları anlamak isteğimi soğutmadan, bu kitap hercümerci, beni saydam, ama içine geçilmez bir bulutla birçok bulaşıcı çamurdan, hayatın korkunç zehirlerinden korumakta idi.

Kitaplar beni birçok şeye karşı dayanıklı bir hale getirdiler: İnsanların nasıl sevip nasıl acı çektiğini bildikten sonra, artık genelevlere gidemezdim. Adi sefahat bende bir tiksinti ve bundan hoşlananlara karşı da bir acıma uyandırıyordu. *Rocambole* bana dayanıklı olmamı ve rastlantıların gücüne kendimi kaptırma-

* Musin-Puşkin (1744-1817): Tanınmış Rus bilginlerinden ve Sanat Müzesi kurucularından. Ateşçi herhalde bu adamı demek istiyordur. *-çev.*

mamı öğretiyordu. Dumas'nın kişileri bana, soylu ve büyük bir davaya gönül vermemi aşılıyorlardı. En sevdiğim roman kişisi, neşeli kral IV'üncü Henri idi. Bana öyle geliyordu ki, Béranger'in şu ünlü şarkısı,* özellikle onu kastediyordu.

O, köylüye birçok kolaylık gösterdi
Kendisi de içmeyi severdi;
Hem bütün halk mutlu olduktan sonra
Ne çıkar, kral da kendini içkiye verdi.

Romanlar, IV'üncü Henri'yi, halkını seven, iyi bir adam olarak anlatıyordu. Güneş gibi parlak bir insan olan IV'üncü Henri bana, Fransa'nın, dünyanın en güzel ülkesi, kral mantosu altında da köylü kılığı içinde de aynı derecede soylu insanlardan kurulu bir şövalyeler diyarı olduğu kanısını veriyordu. Ange Pitou da, D'Artagnan kadar yiğit ve cesurdu. IV'üncü Henri'yi öldürdükleri zaman hazin hazin ağladım ve Ravaillac'a karşı duyduğum nefretten dişlerimi gıcırdattım. Bu kral, hemen hemen daima ateşçiye anlattığım hikâyelerin başkahramanı idi. Bana öyle geliyordu ki, Yakov da Fransa'yı ve "Henri"yi sevmeye başlamıştı.

"Kral IV'üncü Henri iyi adammış doğrusu. Onunla ister balığa git, ister başka şey yap," diye söylenirdi.

Hikâyelerimi dinlerken hayranlık göstermez, sorularla sözümü kesmezdi. Kaşları inik, yüzü hareketsiz, yosunlaşmış ihtiyar bir kaya gibi, sessizce dinlerdi. Ama, herhangi bir sebepten ötürü dursam, hemen sorardı:

"Bitti mi?.."

"Daha bitmedi."

"Öyleyse durma."

İçini çekerek:

"Şu Fransızların hepsi de serin yerlerde yaşıyor..."

"Ne gibi yani?.."

* Burada söz konusu olan Béranger'in ünlü "Le Roi d'Yvetot" şarkısıdır. -*çev.*

"Mesela seninle ben ateş gibi bir yerde yaşayıp çalışıyoruz, halbuki onlar serinde... Sonra onların işleri güçleri de yok... Sadece içip geziyorlar... imrenilecek bir yaşayış..."

"Onlar da çalışıyor..."

Ateşçi haklı olarak:

"Ama senin hikâyelerinde bunu görmüyoruz," diye işaret etti.

Okumuş olduğum kitapların çoğunda bu iyi kişilerin nasıl çalıştığı, ne ile geçindiği üzerine hemen hemen hiçbir şeyin yazılı olmadığını birdenbire fark ettim.

Oturduğu yerde sırtüstü uzanarak:

"E, artık ben biraz uyuyacağım," derdi. Bir dakika sonra, burnundan ıslık çalarak düzgün soluk alışları duyulurdu.

Sonbaharda Kama kıyıları kırmızımtırak bir hal alarak ağaçlar altın rengine boyanınca ve güneşin çapraz ışınları ağarmaya başlayınca, Yakov, ansızın gemiden ayrıldı. Halbuki bu olaydan daha bir gün önce bana:

"Öbür gün, Yeroha Voha, seninle Perm'de olacağız..." demişti. "Hamama gider şöyle güzelce bir kirlerimizi kabartırız. Oradan da müzikli bir meyhaneye gireriz. Eğlenceyi... çalgı makinesinin müzik çalışını seyretmeyi çok seviyorum."

Ama Sarapul'da gemiye, sakalsız bıyıksız, pörsük kadın suratlı, şişman bir adam bindi. Sırtındaki kalın kaftanla başındaki tilki derisinden yapılmış kulaklı başlık, onu büsbütün kadına benzetiyordu. Hemen, daha sıcak olan mutfağın yanındaki bir iskemleye oturdu. Bir çay takımı getirterek, kaftanın önünü açmadan, başlığını çıkarmadan, kaynamış sarı su içmeye ve bol bol terlemeye başladı.

Sonbahar bulutları durup dinlenmeden ince bir yağmur serpiştiriyordu. Ve bu adam damalı mendiliyle yüzündeki terleri sildiği zaman yağmur hafifliyor, adam yeniden terledikçe yağmur da hızlanıyormuş gibi oluyordu.

Çok geçmeden adamın yanında Yakov peyda oldu. Birlikte, bir yıllığın içindeki haritayı incelemeye koyuldular. Yolcu parmağını haritanın üzerinde dolaştırıyor, ateşçi ise yavaşça:

"Ne yapalım! Bir şey değil. Ben böyle şeylere boş veririm," diyordu.

Yolcu, yıllığı ayakları dibinde, yarı açık duran deri bir torbaya koyarken, incecik bir sesle:

"Pekâlâ öyleyse," dedi.

Ve yavaşça konuşarak, çay içmeye koyuldular.

Yakov vardiyaya giderken ona bu adamın kim olduğunu sordum.

"Güvercin gibi bir adam, yani senin anlayacağın, hadım Sibiryalıymış... Çok uzak bir yerden... Eğlenceli bir adam... Büyük çiftlikleri varmış..."

At tırnağını andıran sert ve siyah topuklarını güvertenin tahtalarına vura vura benden uzaklaştı. Ama, böğrünü kaşıyarak tekrar durdu.

"Ben bu adama işçi olarak kapılandım. Perm'e gelir gelmez vapurdan ineceğim, elveda Yeroha-Voha! Trenle gideceğiz, ırmak üzerinde gideceğiz, üstelik atla da yolculuk edeceğiz... Güya yolculuk beş hafta sürüyormuş... Bak herif nerelerde oturuyormuş!"

Yakov'un bu beklenmedik kararına şaşırmış bir halde sordum:

"Sen onu tanıyor musun?"

"Nereden tanıyacağım. Onu daha önce görmedim bile... Onun bulunduğu yere hiç gitmedim."

Ertesi sabah Yakov, sırtında kirli, yağlı bir yarım kürk, çıplak ayaklarında yırtık pırtık kunduralar, başında Ayıcık'ın kenarsız hasır şapkası olduğu halde, dökme demiri andıran parmaklarıyla elimi sıkarken:

"Gel beraber gidelim," dedi, "olmaz mı? Ona, yani şu güvercine söylesek seni de alır... İster misin, söyleyeyim mi? Fazlalık olan yerini keserler, para da verirler. Bir adamı sakat etmek onlar için bayram olur. Bu iş için ödül de verirler..."

Hadım, koltuğu altında beyaz bir çıkın olduğu halde geminin bordasında oturmuş, ölü gözleriyle, dikkatle Yakov'a bakıyordu.

Suda boğulmuş bir adam gibi, şişmiş ve semirmişti. Ona hafifçe bir küfür salladım. Ateşçi bir defa daha elimi sıktı:

"Boş ver şu adama," dedi. "Herkes Tanrısına dilediği gibi inanmakta serbesttir. Bize ne?.. E, allahaısmarladık!.. Mutlu ol!.."

Yakov Şumov, bir ayı gibi iki yanına sallanarak ve yüreğimde ağır, karışık birtakım duygular uyandırarak böylece çekip gitti. Ateşçiye hem acıyor, hem kızıyordum. Hatırlıyorum, biraz da ona imrenmiştim. İçimde bir ürperti ile, bu adam niçin bilmediği yerlere kalkıp gitti diye düşünmüştüm.

Ve bu Yakov Şumov nasıl adamdı?

XII

SONBAHARIN sonlarına doğru vapurlar seferden kalkınca, ben de çırak olarak, bir ikon (kutsal resimler) atölyesine girdim. Ama, hemen ertesi günü de, yumuşak huylu, her zaman biraz çakırkeyf bir kadın olan ihtiyar patronum, Vladimir şivesiyle bana:

"Şimdi günler kısa, geceler uzun," dedi. "Sabahtan dükkâna gider, orada çıraklık edersin, akşamları da sanat öğrenirsin!.."

Ve böylece beni, ufak tefek, ayağına çabuk, güzel, şirin bir delikanlı olan tezgâhtarın emrine verdi. Sabahları, şafağın soğuk alacakaranlığında, onunla birlikte, bütün şehri kesen ve bir tüccar yatağı olan İlyinka Caddesi boyunca yürüyerek, "Aşağı Pazar"a giderdik. Dükkân, her boyda kutsal resimle, Meryem Ana kandillerinin ve kutsal resimlerin konulmasına yarayan düz ve kabartma dolaplarla, Kilise-İslav diliyle basılmış sarı deri ciltli kitaplarla tıklım tıklım doluydu. Bizim dükkânın yanı başında bir başka dükkân daha vardı ki, orada da aynı şeyler satılmakta idi. Komşu dükkânın sahibi olan kara sakallı tüccar, Volga'nın ötesinde, Kerjenets dolaylarında çok tanınmış olan eski dincilerden bir bilginin akrabası idi. Tüccarın yanında oğlu çalışıyordu. Bu, küçücük, solgun, ihtiyar suratlı, kara gözlü, canlı, zayıf, ben yaşta bir çocuktu.

Dükkânı açınca, hemen koşup kaynar çay suyunu meyhaneden getirmek zorunda idim. Çay faslı bittikten sonra, dükkânı süpürmek, malların tozunu almak gerekiyordu. Bundan sonra da, müşterilerin komşu dükkâna girmemelerine dikkat etmek için taraçada bir aşağı bir yukarı dolaşmaya koşardım.

Tezgâhtar, pervasızca:

"Müşteri aptaldır," derdi. "Malı şuradan ya da buradan satın almış olmanın onca hiç önemi yoktur, yeter ki mal ucuz olsun. Sonra alıcı, maldan da hiç anlamaz!"

İkonların tahtalarını çabuk çabuk şaklatarak ve sanattaki ince bilgisiyle böbürlenerek bana ders verirdi:

"İmalathane işi mallar ucuzdur. On ikiye on beş santimetrelik bir iş bize şu kadara mal oluyor. Yirmi dörde otuz santimetrelik bir iş ise, bize bu kadara mal oluyor. Azizleri tanıyor musun? Bunları aklında tut: Boniface, sarhoşluğa; büyük çilekeş Barbara, diş ağrılarına ve ani ölümlere; Aziz Vassili, sıtmaya ve hummaya iyi gelir. Bakireleri tanıyor musun? Dikkat et, bunları da öğren!"

İşlerine ve büyüklüklerine göre ikonların fiyatlarını çabucak öğrendim. Ama, azizlerin özelliklerini, kimin hangi hastalığa iyi geldiğini akılda tutmak kolay bir iş değildi.

Bazen dükkânın kapısında, düşünceye dalmış, dururken, tezgâhtar birdenbire bilgimi sınamaya kalkardı:

"Zor doğumları kolaylaştıran kimdir?"

Şayet yanılırsam, küçümseyen bir eda ile sorardı:

"Bu kafa ne işe yarıyor?"

Çığırtkanlık edip müşterileri çağırmak daha da zordu. Biçimsiz ve çirkin resmedilmiş olan ikonlar hoşuma gitmiyordu. Bunları satmak can sıkıcı bir işti. Büyükannemin anlattıklarına göre bakireyi, genç, güzel ve sevimli olarak gözlerimde canlandırıyordum. Dergi resimlerinde de böyleydi. Halbuki kutsal resimler onu, ihtiyar, sert, uzun gaga burunlu gösteriyordu. Elleri de tahtadandı.

Pazarın kurulduğu çarşamba ve cuma günleri alışveriş canlanırdı. Taraçada sık sık, köylüler, kocakarılar, bazen bütün aile bir arada, güvensiz, asık suratlı orman halkı olan Volga boyundaki bütün eski dinsel tören taraflıları görünürdü. Bazen, koyun postuna bürünmüş, ev dokuması kalın çuhalar giymiş kaba saba bir adamın, âdeta bastığı yerleri çökerteceğinden korkuyormuş gibi, ağır ağır ilerlediğini görürdüm. Adamın karşısında sıkılır, kendimi zor bir durumda hissederdim. Büyük bir çaba harcaya-

rak yolunu keser, ağır çizmelerinin etrafında dört döner ve bir sivrisinek vızıltısıyla sorardım:

"Ne arzu ediyorsunuz, muhterem? İlaveli, yorumlu Zebur surelerini mi? Yefrem Şirin'in ya da Kiril'in eserlerini mi? Evkat cetvelleri, evamir! Lütfen bir bakınız! Arzu ettiğiniz her cins kutsal resim, her fiyatta, her boyda, en iyi ustaların elinden çıkma, koyu renkte... Arzu ettiğiniz bütün azizlerin, bakirelerin resimlerini ısmarlama yapıyoruz! Burası Rusya'nın en iyi atölyesidir! Şehrin en büyük ticarethanesi!.."

Anlaşılmaz, düşünceleri okunmaz alıcı, bir kelime söylemeden, bir köpeğe bakar gibi uzun bir süre bana baktıktan sonra, birdenbire, tahta gibi eliyle beni bir kenara iter ve komşu dükkâna girerdi. Bizim tezgâhtar, kocaman kulaklarını ovuşturarak, öfkeli öfkeli söylenir:

"Herifi kaçırdın, satıcı bozuntusu!.."

Bitişik dükkândan yumuşak, tatlı sesler duyulur, insanı büyüleyen sesler işitilir:

"Azizim, biz koyun postu satmıyoruz, çizme ticareti de yapmıyoruz; gümüşten de, altından da değerli Allah kelamı satıyoruz. Buna paha biçilmez..."

Bizim tezgâhtar, kıskançlık ve hayranlıkla:

"Şeytan," diye mırıldanır, "köylünün gözünü ne güzel de boyuyor! Öğren, öğren!.."

Büyük bir istekle öğreniyordum. Bir insan, üzerine aldığı her işi iyi yapmak zorundadır, ama ben gerek müşteri çekmek sanatında, gerek ticaret işlerinde hiç de başarı gösteremiyordum. Bu asık suratlı, sözlerinde cimri köylüler; her zaman bir şeyden korkmuş gibi duran, çekingen, sıçana benzeyen kocakarılar, bende daima bir acıma duygusu uyandırıyordu. Hiç kâr istemeden, yavaşça alıcıya kutsal resmin gerçek fiyatını söylemek isteğine kapılırdım. Bunların hepsi de bana fakir, aç insanlar olarak görünüyordu. Bir Zebur kitabı için üç buçuk ruble vermelerini görmek çok tuhafıma gidiyordu. En çok satın aldıkları da buydu.

Kitapları tanımak, kutsal resimlerin gerçek değerini bilmek konusundaki bilgileriyle beni şaşırtıyorlardı. Bir gün, kandırıp dükkâna soktuğum kır saçlı bir ihtiyar kısaca bana şunu söylemişti:

"Küçük, sizin kutsal resimler atölyesinin Rusya'nın en iyi atölyesi olduğu doğru değil. Bunların en iyisi Moskova'daki Rogojin'in atölyesidir."

Bozularak, bir kenara çekildim. İhtiyarcık, bitişik dükkâna da girmeyerek, yavaşça çekilip gitti.

Tezgâhtar, sinsi sinsi:

"Nasıl, şapa oturdun mu?" dedi.

"Siz bana Rogojin'in atölyesinden söz etmemiştiniz..."

Tezgâhtar küfretmeye başladı:

"Bu melun herifler, sessiz sessiz dolaşır, her şeyi bilirler... İhtiyar çomarlar..."

Yakışıklı, semiz, gururlu tezgâhtar, köylülerden nefret ediyordu. İyi anlarında bana dert yanardı:

"Ben akıllı bir adamım; temizliği, güzel kokuları, kolonyayı, esansları severim. Bu meziyetlerime rağmen, bizim patron karıya beş kopek kazandıracağım diye, kokmuş köylülerin karşısında yerlere kadar eğilmek zorundayım... Bu bana kolay mı geliyor sanıyorsun? Köylü dediğin nedir? Ekşimiş yün, bit kumkuması... Halbuki..."

Suratını buruşturarak susardı.

Köylüler benim hoşuma gidiyordu. Onların her birinde, Yakov'da olduğu gibi esrarlı bir şeyler olduğunu hissediyordum.

Bazen dükkâna, kısa gocuğunun üzerine bir yamçı giymiş, iriyarı bir hayalet girer. Tüylü kasketini çıkarır. Meryem Ana kandilinin durduğu köşeye dönerek ve kutsanmamış ikonlara bakmamaya çalışarak iki parmağı ile istavroz çıkarır. Çevresine sessizce bir göz attıktan sonra:

"Bana yorumlu bir mezamir kitabı versenize," derdi.

Kanayacak kadar çatlamış olan toprak rengindeki dudaklarını oynatarak, mezamirin birinci sayfasını uzun uzun gözden geçirir:

"Daha eskisi yok mu?" diye sorardı.

"Bildiğiniz üzere antikalar bin rubledir."

"Evet, biliyoruz."

Köylü, parmağını ıslatarak yaprağı çeviriyor. Parmağı ile dokunduğu yerde siyah bir parmak izi kalıyor. Tezgâhtar öfkeli gözlerle alıcının tepesine bakarak:

"Kutsal eserlerin hepsi de aynı eskiliktedir. Tanrı kelamını değiştirmemiştir."

"Onu biliyoruz, işittik... Tanrı değiştirmedi ama, Nikon değiştirdi."

Alıcı kitabı kapayarak sessizce çekilip gidiyor.

Bazen bu orman insanları tezgâhtarla tartışmaya koyulurlardı. Kitapları ondan iyi tanıdıklarının pekâlâ farkına varıyordum.

Tezgâhtar:

"Bataklık dinsizleri!" diye homurdanırdı.

Köylü yeni kitaptan hoşlanmasa bile, saygı ile ona baktığını, sanki elindeki kitap bir kuşmuş da, kanatlanarak elinden uçacakmış gibi ona ihtiyatla dokunduğunu da fark ediyordum.

Bu hali görmek çok hoşuma gidiyordu. Çünkü benim için de kitap üstün bir şeydi. İçinde, onu yazanın ruhu saklıydı. Kitabı açtığım zaman bu ruhu serbest bırakıyordum. O da benimle esrarlı bir biçimde konuşurdu.

Birtakım ihtiyar erkek ve kadınlar, sık sık, satmak üzere Nikon'dan önceki eski harflerle basılmış kitapları, ya da, bu çeşit kitapların, Irgız ve Kerjenets manastırlarına kapanmış rahibelerce yazılan güzel kopyalarını; Rostov'lu Dimitri tarafından düzeltilmemiş dinsel hizmet zamanlarını gösteren listeleri; eski stilde işlenmiş kutsal resimleri, haçları ve Primorye işi dövmelerle süslenmiş bakırdan sandukacıkları; Moskova prenslerinin şarapçıbaşılarına bağışladıkları gümüş kepçeleri getirirlerdi. Bütün bunları esrarlı bir hava içinde ve sıkıntılı bir tavırla, gizlice teklif ederlerdi.

Gerek bizim tezgâhtar, gerek komşumuz, bu gibi satıcıları dikkatle kollar ve onları birbirlerinin elinden kapmaya çalışır-

lardı. Bütün bu antikaları beş on ruble karşılığında satın alarak, fuarda, zengin eski dincilere yüzlerce rubleye satarlardı.

Tezgâhtar bana:

"Sen bu şeytanları, bu büyücüleri kolla," derdi. "Onları dört gözle kolla... Onlar kendileriyle birlikte mutluluk da getirir."

Böyle bir satıcı dükkâna geldiği zaman, tezgâhtar beni eski kitap, kutsal resim ve her türlü antika uzmanı eski dincilerden, Piyotr Vasilyiç adlı bilgini çağırmaya gönderirdi.

Bu uzun boylu, Vasili Blajenniy gibi uzun sakallı, zeki bakışlı, sempatik yüzlü bir ihtiyardı. Bir ayağının tabanından ameliyat geçirmişti. Bu yüzden, elinde uzun bir baston olduğu halde, topallayarak yürürdü. Kış, yaz, cübbeye benzer ince, hafif bir pardösü, biçimi pek tuhaf, tencereden farksız kadife bir kasket giyerdi. Dinç, dimdik bir adam olan Piyotr Vasilyiç, dükkâna girince omuzlarını çökertir, sırtını kamburlaştırır, yavaşça inler, sık sık iki parmağı ile istavroz çıkarır, durmadan birtakım dualar mırıldanırdı. Bu sofuluk ve ihtiyarlıktan gelme halsizlik gösterisi, hemen satıcıda, ihtiyara karşı bir güven uyandırırdı.

İhtiyar:

"Alıp veremediğiniz neymiş bakalım?" diye sorardı.

"Efendim, bu adam satılık bir kutsal resim getirmiş, Stroganov işi olduğunu iddia ediyor!"

"Ne işi?"

"Stroganov işi, efendim."

"Ah efendim, iyi duymuyorum. Ulu Tanrım kulaklarımı, Nikon'vari murdar sözler duymaktan sıyanet buyurmuştur."

Kasketini çıkararak kutsal resmi yere paralel tutar, resmi uzunlamasına, yandan, yukarıdan inceler, gözlerini süzerek çerçevenin köşebentlerine bakar ve mırıldanırdı:

"Eski kutsal eserlere gösterdiğimiz sevgiyi fark eden ve şeytandan, çok sinsice her türlü sahteciliği öğrenen şu dinsiz Nikon'cular, şimdi kutsal resimleri öylesine ustaca taklit ediyorlar ki, sormayın! İlk bakışta kutsal resim Stroganov, ya da Ustiyüj,

hatta Suzdal stilini andırıyorsa da, dikkatle bakılınca bunun bir taklit olduğu hemen anlaşılabilir..."

"Taklit" diyorsa, bu kutsal resmin nadir ve çok değerli olduğu anlamına gelmektedir. Aralarında kararlaştırılmış bazı sözler, tezgâhtara, kutsal resme ya da kitaba ne kadar para verilebileceğini göstermekte idi. "Umutsuzluk ve hakaret" sözcüklerinin on ruble, "Kaplan Nikon" sözcüklerinin ise yirmi beş ruble demek olduğunu biliyordum. Satıcının nasıl aldatıldığını görmek bana utanç veriyordu. Ama, bilginin usta oyunları beni eğlendiriyordu.

"Şeytanın idare ettiği şu Nikon'cular, Kaplan Nikon'un bu kara çocukları, her şeyi yapabilir... Cila da gerçek cila gibi görünüyor... Kıyafet bir elden çıkma izlenimini veriyor. Ama, çehre, o fırça değil... hayır... Simon Uşakov gibi eski üstatlar –o da yolunu şaşıranlardan biri olmakla beraber– kutsal tasvirin hepsini bizzat kendileri boyardı. Kıyafet, zemin, yüz hep onun elinden çıkma idi. Cilayı da kendisi yapardı. Ama, günümüzün hakir, küçük varlıkları bunu yapamıyor... Eskiden kutsal resimlerin yapılması kutsal bir işti. Bugün ise sadece bir sanat işi..."

Sonunda kutsal resmi, ihtiyatla tezgâhın üstüne koyar ve kasketini giyerek:

"Günah," diye söylenirdi.

Bu söz:

"Satın al!" anlamına gelirdi.

Nabzına göre söylenmiş bu söz ırmağında boğulan, ihtiyarın derin bilgisi karşısında şaşkına dönen satıcı, saygı ile sorardı:

"Peki efendim, bizim kutsal resim için ne buyuruyorsunuz?"

"Bu kutsal resim, Nikon'cuların işi..."

"Ama buna imkân yok! Dedelerim, büyük dedelerim bunun önünde dua ederlermiş..."

"Nikon senin dedenin dedesinden önce yaşamıştı."

İhtiyar, kutsal resmi satıcının suratına doğru yaklaştırır ve bu kez, sert bir sesle ona şunları ihtar ederdi:

"Şuna bak, bu ne kadar neşeli bir yüz, bir kutsal resim böyle mi olur? Bu bir tablodan başka bir şey değil... Sadece kör bir

sanat eseri... Nikon'un eğlencesi... Bu şeyde ruh yok! Ben yalan mı söyleyeceğim? Ben gerçek uğruna zulüm görmüş, ihtiyar bir adamım. Yakında Allah'ın huzuruna çıkacağım, ruhumu kirletmekte ne çıkarım var?"

İhtiyarlığın verdiği dermansızlıktan bitkin, değer takdirine gösterilen güvensizlikten üzgün bir halde taraçaya çıkar. Tezgâhtar kutsal resme birkaç ruble verir. Satıcı, yerlere kadar eğilerek Piyotr Vasilyiç'i selamlar ve çıkıp giderdi. Çaya kaynar su getirmem için beni meyhaneye gönderirlerdi. Döndüğüm zaman eski din bilginini canlanmış, neşeli bir halde bulurdum. Satın aldıkları kutsal resmi sevgi ile incelerken tezgâhtara akıl öğretirdi:

"Bak: Kutsal resim ne kadar sert, ne ince işlenmiş; Allah korkusu içinde resmedilmiş, insanca hiçbir yanı yok..."

Sevincinden ağzı kulaklarına varan ve zıp zıp zıplayan tezgâhtar:

"Acaba resim kimin eseri?" diye sorar.

"Bunu öğrenmeye daha vaktin var."

"Meraklısı buna ne verir acaba?"

"Orasını bilmem. Ver de bazılarına göstereyim."

"Ah Piyotr Vasilyiç!"

"Eğer satarsam, elli rublesi senin, üst yanı da benim olsun!.."

"Ah!.."

"Öyle ahlayıp durma!"

Çay içiyor ve hayâsızca pazarlık ederek birbirlerini hileci gözlerle süzüyorlardı. Tezgâhtarın, tamamıyla ihtiyarın avcu içinde olduğu besbelliydi. İhtiyar gidince tezgâhtar bana:

"Bak karışmam, bu alışverişten patrona söz etme," diyecektir.

Kutsal resmin satışı üzerinde uyuştuktan sonra tezgâhtar:

"Şehirde ne var ne yok, Piyotr Vasilyiç?" diye sorar.

İhtiyar, sarı eliyle sakalını sıvazlayarak ve yağlı dudaklarını meydana çıkararak, tüccarların hayatını anlatmaya koyulur; ticaret başarılarından, sefahat âlemlerinden, hastalıklardan, düğünlerden, karı koca aldatmalarından söz ederdi. İhtiyar, bu yağ-

lı hikâyeleri, gözleme pişiren iyi bir aşçı kadının usta çabukluğu ile pişirip kotarır, sonra da bunları kahkaha şerbetine bulardı. Tezgâhtarın değirmi suratı kıskançlık ve heyecandan morarır, gözleri hülyalı bir buğu ile dumanlanır, içini çekerek, şikâyetçi bir sesle:

"Elâlem yaşıyor! Oysa ben..." diye söylenirdi.

İhtiyarın kalın sesi bir boru gibi öterdi:

"Herkesin alnında ne yazılıysa o olur. Kiminin kaderini melekler gümüşten, küçücük çekiçlerle döver, kiminin de şeytan, baltanın tersiyle döver."

Bu güçlü kuvvetli, sırım gibi ihtiyar; her şeyi, bütün şehir hayatını, tüccarların, memurların, papazların, esnafın bütün sırlarını biliyordu. Gözleri, yırtıcı bir kuş gözü gibi keskindi. Yaradılışında sanki kurtlukla tilkilik el ele vermiş gibi idi. İçimde her zaman onu kızdırmak isteği vardı. Ama o bana uzaktan, sanki sisin içinden bakıyordu. İhtiyar bana, dibi olmayan bir boşlukla çevrilmiş gibi gelirdi. İnsan ona biraz yaklaşsa, bu boşluğa yuvarlanırdı. Onda, ateşçi Şumov'a benzer bir şeyler buluyordum.

Gerçi tezgâhtar, gerek yüzüne karşı, gerek arkasından, ihtiyarın aklına ve zekâsına hayranlığını göstermekten geri kalmazdı. Ama, onun da benim gibi, ihtiyarı kızdırmak, onu aşağılamak isteğine kapıldığı anlar olurdu. Dik dik ihtiyarın suratına bakarak damdan düşer gibi:

"Sen gerçekten de insanları aldatan bir dolandırıcıdan başka bir şey değilsin," derdi.

İhtiyar tembel tembel gülümseyerek cevap verirdi:

"Yalnız Cenabı Hak aldanmaz! Biz budalalar arasında yaşıyoruz. Budalayı aldatmazsak onun ne faydası olur?"

Tezgâhtar sinirlenir:

"Bütün köylüler budala değildir. Tüccarlar köylülerin içinden çıkmıyor mu?"

"Biz tüccarlardan söz etmiyoruz. Budalalar dolandırıcı olamaz! Budalalar kutsaldır, onun beyni uykudadır."

İhtiyarın konuşması gittikçe, daha ağır bir hal alıyordu. Bu, beni fena halde sinirlendiriyordu. Bana öyle geliyordu ki, o, bir tümseğin üstünde duruyor, etrafında da bir bataklık var. Onu kızdırmak kabil değildi. Öfke ona erişemez ya da öfkesini çok derinlerde saklamasını biliyordu.

Ama onun bana sık sık sataştığı olurdu. Yanıma kadar sokulur, bıyık altından gülümseyerek sorardı:

"Neydi şu Fransız yazarının adı, Ponos mu?"

Adları değiştirip bozmak davranışı beni fena halde sinirlendiriyordu. Bir süre kendimi tutarak cevap veriyorum:

"Ponson de Terrail."*

"Nerede kaybediyor?"

"Saçmalamayın, siz küçük değilsiniz!"

"Doğru, küçük değilim. Sen öyle ne okuyorsun?"

"Yefrem Sirin'i okuyorum."

"Hangisi daha iyi yazıyor. Senin okumuş olduğun şu dünya kitapları mı, yoksa bu mu?"

Susuyorum.

Peşimi bırakmayarak soruyor:

"Şu dünya kitapları en çok nelerden söz ediyor?"

"Hayatta olup biten her şeyden."

"Demek ki köpeklerden, atlardan söz ediyor. Çünkü onlar çiftleşir."

Tezgâhtar kahkaha ile gülüyor, ben kızıyorum. Bu çok gücüme gidiyor, beni fena halde sinirlendiriyor. Ama, onlardan uzaklaşmak denemesinde bulundum mu, tezgâhtar beni durduruyor:

"Nereye?.."

İhtiyar bana işkence etmeye devam ediyor:

"Haydi okumuş adam, şu bilmeceyi çöz bakalım: Karşında bin tane çıplak insan var. Bunun beş yüzü kadın, beş yüzü erkek... Bunların arasında da Havva Anamızla Adem Babamız var. Adem'le Havva'yı bunların içinde nasıl ayırt edersin?"

---

* Terrail adı ile Rusça "kaybetmek" anlamına gelen "teryat" kelimesini mahsus birbirine karıştırarak, Gorki'yi kızdırmaya çalışıyor. *-çev.*

Beni uzun uzun sorguya çektikten sonra, nihayet muzaffer bir eda ile:

"Küçük budala," diyor, "Onlar doğmadılar; yaratıldılar. Öyle ise göbekleri de yoktur."

İhtiyar, bana bol bol işkence etmeye yetecek kadar bu çeşit "problem"lerden binlercesini biliyordu.

Dükkânda nöbet tuttuğum ilk günlerde, tezgâhtara, okumuş olduğum bazı kitapların konularından söz etmiştim. Bu anlattıklarım şimdi bana karşı bir silah olarak kullanılıyordu. Tezgâhtar, kasıtlı olarak bunların anlamını değiştirmiş ve içlerine birtakım pislikler katarak bunları Piyotr Vasilyiç'e anlatmış. İhtiyar edepsizce sorularla, ona bu işte ustaca yardım ediyordu. Onların salyalı dilleri, edepsizce kelime süprüntüleriyle *Eugenie Grandet*'yi, *Lüdmila*'yı, *IV'üncü Henri*'yi çamura batırıyordu.

Bunu kötü bir niyetle yapmadıklarını, sadece can sıkıntısından böyle davrandıklarını anlıyordum. Ama bu benim acımı azaltmıyordu. Bir çamur deryası yarattıktan sonra domuzlar gibi bu çamurun içine gömülüyor, güzel ve kendilerine yabancı, anlaşılmaz, gülünç görünen şeyleri kirletip bulamaktan duydukları tatla homurdanıp duruyorlardı.

Bu kapalı çarşı, burada oturan bütün tüccarlar, tezgâhtarlar, çocuksu aptal, ama daima zalim eğlencelerle dolu tuhaf bir yaşayış sürüyordu. Mesela, şehri tanımayan dışarlıklı bir köylü, şehrin şu veya bu yana giden en kestirme yolunu soracak olsa, ona daima yanlış bir yön gösterirlerdi. Bu hal, herkeste öylesine kökleşmişti ki, artık şaka edenleri bile eğlendirmez olmuştu. Ya da iki fare yakalıyor, bunları kuyruklarından birbirine bağlıyor ve yola salıyorlardı. Farelerin, ters yönlere kaçmak için harcadıkları çabayı, birbirlerini ısırmalarını seyrederek eğleniyorlardı. Bazen köpeğin kuyruğuna eski bir kova bağlarlardı. Delice bir korkuya kapılan köpek, feryat ederek, gürültü ile koşmaya başlardı. Onlar da bunu seyrederek kahkahalarla gülerdi.

Buna benzer daha bir yığın eğlenceleri vardı. Âdeta bütün insanlar, özellikle köylüler, sadece bu tüccar semtini eğlendirmek

için dünyaya gelmişti. İnsanlarla alay etmek, onlara acı çektirmek, onları zor bir duruma düşürmek isteği orada devamlı olarak hissedilmekteydi. Okuduğum kitapların, insanların birbirlerini aşağılamak alanındaki bu bitmez tükenmez çabalarından hiç söz etmemesi gerçekten de çok tuhaftı.

Kapalı çarşının bu çeşit eğlencelerinden biri, beni özellikle tiksindiriyor ve canımı sıkıyordu.

Bizim dükkânın altında, yün ve keçe çizme ticaretiyle uğraşan bir tüccar vardı ki, bunun tezgâhtarı oburluğu ile bütün "Aşağı Pazar" caddesini hayretler içinde bırakıyordu. Patronu, tezgâhtarının bu marifetiyle, köpeklerinin sertliği ile, ya da beygirlerinin gücü ile övünen bir adam gibi övünürdü. Sık sık da bu tüccar komşularını bahse girmeye çağırırdı:

"On rublesine bahse girecek var mı? Bizim Mişka'nın, iki saatte on funt jambon yiyeceğini iddia ediyorum!"

Herkes Mişka'nın bunu yapmaya yatkın olduğunu bildiği için:

"Bahse girmiyoruz ama, jambonu satın alabiliriz," derlerdi. "Varsın tıkınsın, biz de seyrederiz."

"Ama, kemik falan olmayacak, ha! Sadece löp et!"

Tembel tembel azıcık tartışırlar... Derken dükkânın karanlık deposundan zayıf, sakalsız, elmacık kemikleri çıkık, sırtında kırmızı kuşakla bağlı, her tarafına yünler yapışmış uzun çuha palto bulunan bir delikanlı çıkar. Küçücük başındaki kasketi saygı ile çıkararak, çukura batmış gözlerinin bulanık bakışıyla patronunun kandan kıpkırmızı olmuş, sert kıllarla örtülü değirmi yüzüne bakar.

"Bir batman jambon yiyebilir misin?"

Mişka, iş edası ile ve incecik bir sesle sorar:

"Ne kadar zamanda efendim?"

"İki saatte..."

"Zor efendim."

"Bunun zorluğu ne olacak?"

"İki duble de bira müsaade buyurun, efendim."

Patron:

"Haydi bakalım, öyle olsun!" dedikten sonra övünmeye koyulur:

"Sanmayın ki aç karnına bunu yapıyor. Hayır, sabah sabah iki funt beyaz ekmeği kıvırdı. Tabii öğleyin de gerektiği gibi öğle yemeğini yedi."

Domuz etini getirirler. Hepsi de yaşını başını almış, sımsıkı ağır gocuklara sarınmış, çeki taşlarını andıran tüccarların oluşturduğu seyirciler toplanır. Hepsinin karnı kocaman, bir türlü bitip tükenmeyen can sıkıntısından uykulu bir duman ile kapalı gözleri küçücük...

Ellerini yenlerine sokarak sıkı bir halka halinde, bıçakla ve kocaman bir parça kara ekmekle donanmış tezgâhtarın etrafını çevirirler... Tezgâhtar gerektiği gibi istavroz çıkarır, bir yün çuvalının üstüne oturur, jambonu, yanı başındaki bir sandığın üzerine koyar ve anlamsız bakışlarla onu tartar.

İnce bir dilim ekmekle kalın bir parça jambon kestikten sonra, iki eliyle bunları düzgünce birbiri üstüne yerleştirir ve ağzına götürür. Dudakları titrer. Bir köpek dilini andıran uzun diliyle dudaklarını yalar, ince keskin dişleri görünür. Bir köpek gibi suratını ete doğru eğer.

"Başladı!.."

"Saate bakın!.."

Bütün gözler işgüzar bir eda ile tezgâhtarın yüzüne, onun alt çenesine ve kulakları yanındaki lokma şişlerine dikilmiştir. Tezgâhtarın sivri çenesinin düzgün aralıklarla nasıl inip kalktığına bakmaktadırlar. Tembel tembel düşüncelerini söylerler:

"Tıpkı bir ayı gibi öğütüyor."

"Sen bir ayıyı yemek yerken gördün mü?"

"Yoksa beni ormanda mı yaşıyor sandın? Böyle söylerler: 'Ayı gibi öğütüyor.'"

"Domuz gibi yiyor, derler..."

"Domuz domuzu yemez!"

İsteksizce gülüşürler. Hemen içlerinden bir bilen düzeltir:

"Domuz her şeyi yer. Kendi yavrusunu da, kız kardeşini de..."

Tezgâhtarın yüzü yavaş yavaş kızarır, kulakları morarır, çukura batmış gözleri, göz çukurlarından dışarı uğramaya başlar. Soluk alışları ağırlaşır, ama, çenesi hep aynı düzenle hareket eder.

Onu cesaretlendirirler:

"Dayan Mişka, vakit geliyor."

Tezgâhtar, kalan eti, gözleriyle kaygılı kaygılı tartar. Bira içer ve yeniden ağzını şapırdatmaya başlar. Seyirciler canlanır. Mişka'nın patronunun elindeki saate gittikçe daha sık bakmaya başlarlar... Bu arada birbirlerine hatırlatırlar:

"Sakın saati geri almasın, saatini almak gerek!"

"Mişka'ya dikkat edin; kollarının yenine bir parça et saklamasın!.."

"Zamanında yiyemeyecek!"

Mişka'nın patronu canlı canlı bağırır:

"Yirmi beş rublesine bahse giriyorum! Mişka, beni utandırma!.."

Seyirciler patronu kışkırtıyor ama, kimse bahse girmeye cesaret edemiyor.

Mişka ise durmadan, ha bire çiğniyor, kıkırdaklı burnu şikâyetli şikâyetli ıslık çalıyor. Ona bakmak insana korku veriyor. Bana öyle geliyordu ki, şimdi neredeyse, "Bana merhamet edin!" diye haykırmaya, ağlamaya başlayacak! Ya da, yediği etler, gırtlağını tıkayacak, baş aşağı, seyircilerin ayağı dibine yuvarlanarak, ölüverecek!

Sonunda hepsini yiyip bitirdi. Sarhoş gözlerini fal taşı gibi açarak, yorgun bir sesle hırladı:

"İçecek bir şey verin!"

Patronu, saate bakarak mırıldandı:

"Dört dakika geciktin, alçak!"

Seyirciler onu kızdırıyordu:

"Yazık ki seninle bahse girmedik, kaybedecektin!"

"Ama, ne olursa olsun, delikanlı yırtıcı bir hayvana benziyor..."

"Evet, onu sirke göndermek gerek!"

"Fakat, Allah bir insanı nasıl da böyle berbat edebiliyor ha?.."

"Çay içmeye gitsek mi dersin?"

Mavnalar gibi, sallanarak meyhaneye çay içmeye giderler.

Bu kurşun gibi ağır insanları bu mutsuz delikanlının çevresinde toplayan neydi? Onun bu hastalıklı oburluğu bu insanları neden eğlendiriyordu? Bunu anlamayı isterdim.

Yünle, yapağı ile, kenevirle, iplerle dopdolu bu kapalı çarşının dar galerisi, loş ve sıkıcıydı. Tuğla sütunlar bu galeriyi yaya kaldırımlarından ayırıyordu. Biçimsiz bir kalınlıkta olan bu sütunları zaman aşındırmış, caddenin çamurları da kirletmişti. Bütün bu tuğlaları ve aralarındaki yarıkları belki de binlerce kez zihnimde saymışımdır. Bunlar, çirkin motifleriyle her zaman için belleğimde, hantal bir ağ halinde yer etmiştir.

Yaya kaldırımından ağır ağır yayalar; caddeden, acele etmeksizin yüklü arabalar ve kızaklar geçiyor. Caddenin ötesinde, iki katlı dükkânların meydana getirdiği kırmızı tuğla kare içinde, sandıklarla, samanla, buruşmuş ambalaj kâğıdıyla, basılmış çamurlu karla örtülü meydan var.

Bütün bunlar, insanlarıyla, hayvanlarıyla, ortadaki harekete rağmen hareketsiz gibi görünüyor, görünmeyen zincirlerle bağlı olarak oldukları yerde tembel tembel dönüyorlardı. İnsan bu hayatın hemen hemen sessiz olduğunu, dilsiz denecek kadar sesten yoksun olduğunu birdenbire hissediveriyordu. Kızaklar gıcırdıyor, dükkânların kapıları gürültü ile açılıp kapanıyor, çörekçiler bağırıyor, fakat insanların sesleri neşesiz, istemeyerek çıkıyordu. Bunların hepsi de bir örnek, insan bunlara çabuk alışıyor ve artık bunları fark etmez oluyor.

Kiliselerin çanları hazin hazin çalıyor. Bu hazin ses daima kulaklarda çınlıyor. Sanki bu ses, pazarın üstünde, sabahtan geceye kadar durmadan havada yüzüyor. Bütün düşünceleri, duyguları, tabaka tabaka birbiri üstüne yığarak, ezici bakır bir tortu halinde, bütün bu izlenimlerin üzerine çöküyor.

Her şey, kirli karla örtülü topraklar, damlardaki kurşuni yığınlar, yapıların et rengi tuğlaları, soğuk ve usandırıcı bir can sı-

kıntısı ile soluk alıyor. Can sıkıntısı, bacalardan esmer bir duman halinde yükseliyor; kurşuni, alçak, boş gökyüzünde sürünüyor; beygirlerden can sıkıntısı tütüyor, insanlar can sıkıntısı soluyor. Bu can sıkıntısının kendi kokusu var: ağır kaba bir ter kokusu, bir yağ kokusu, kenevir yağı, yağlı çörek ve duman kokusu. Bu koku, sıcak, dar bir şapka gibi insanın başını sıkıyor, göğsüne dolarak onda tuhaf bir sarhoşluk, gözlerini kapayarak delice haykırmak ve bir yerlere koşarak o hızla kafasını ilk rastlayacağı duvara çarpmak gibi kara bir istek uyandırıyor.

Tüccarların besili, kanlı canlı, soğuğun kızarttığı, âdeta uykuda imişler gibi hareketsiz görünen yüzlerine bakıyorum. Tıpkı karaya vurmuş balıklar gibi ağızlarını açarak sık sık esniyorlar...

Kışın alışveriş durgundur. Tüccarların gözlerinde, yazın yüzlerini biraz canlandıran, onlara biraz anlam katan o yırtıcı, o dikkatli pırıltı yok. Hareketlerine engel olan ağır gocuklar, insanları yere eğilmeye zorluyor. Tüccarlar, tembel tembel konuşuyor, kızdıkları zaman da tartışıyorlar. Bana öyle geliyor ki, bunlar bunu mahsus, sadece yaşadıklarını birbirlerine göstermek için yapıyorlar.

Can sıkıntısının onları bunalttığını, öldürdüğünü çok iyi anlıyordum ve onların zalim ve akılsızca şakalarını ancak bu can sıkıntısına karşı yapılan ve insanın bütün gücünü tüketen başarısız bir mücadele ile açıklayabiliyordum.

Bazen bu konu üzerinde Piyotr Vasilyeviç ile konuştuğum olurdu. Gerçi o bana karşı genel olarak, alaycı ve küçümser bir eda takınıyordu. Ama, kitaplara gösterdiğim düşkünlük hoşuna gidiyordu. Onun için, bazen benimle ciddi ve öğretici bir tonla konuştuğu da oluyordu:

"Şu tüccarların yaşantısı hoşuma gitmiyor," derdim.

Sakalının bir tutamını uzun parmağına dolayarak sorardı:

"Onların nasıl yaşadığını sen nereden bileceksin? Yoksa onlara sık sık misafirliğe mi gidiyorsun? Burası sokaktır delikanlı, insanlar sokakta yaşamazlar; alışveriş ederler, şöylece bir gelip geçerler ve yine evlerine giderler! İnsanlar sokağa elbiseleriyle

çıkarlar... Elbiselerinin altında onların nasıl olduklarını kimse bilemez! İnsanlar ancak evlerinde, dört duvar arasında, elbisesiz, sereserpe otururlar... Onların evlerinde nasıl yaşadıklarını sen bilemezsin!.."

"Ama, ister evde, ister sokakta olsunlar, düşünceleri hep bir değil midir?"

İhtiyar, sert sert bakan gözlerini açarak, önemli bir eda verdiği kalın sesiyle:

"Bir insan komşusunun düşüncelerini nasıl bilebilir? Mesela adam evine gelince, hemen diz çöküp ağlamaya ve 'Allah'ım, beni affet, bugün günaha girdim,' diye dua etmeye başlayabilir... Ne biliyorsun, belki de evi onun için, Allah'ı ile baş başa yaşadığı bir manastırdır?.."

İhtiyar, ciddi konuştuğu zaman, sesi âdeta önemli bir sır söylüyormuş gibi daha alçak, daha kalın çıkıyordu:

"Bak sen düşünüyorsun; halbuki senin için düşünmek henüz erkendir. Sen çağdaki çocuklar düşünceleriyle değil, gözleriyle yaşar... İş için düşünce, ruh için inanç gerek. Kitap okuman iyi bir şey, ama her şeyin bir sınırı vardır. Bazıları, delirecek kadar, Allah'ını unutacak kadar kendini kitaplara kaptırıyor."

Bu adam, bende, ölmez bir insan etkisi bırakıyordu. Onun ihtiyarlayabileceğini, değişebileceğini tasavvur etmek çok zordu. Tüccarlar, haydutlar, sonradan ün salmış kalpazanlar üzerine hikâyeler anlatmayı çok severdi. Eskiden dedemden de bunlarla ilgili birçok hikâye dinlemiştim. Hem dedem bu ihtiyardan daha iyi anlatmasını biliyordu. Ama bütün bu hikâyelerin amaç olarak seçtiği anlam birdi: Para daima, Allah'a ve insanlara karşı birtakım günahlar işlemek pahasına kazanılabilirdi. Piyotr Vasilyeviç, insanlara acımazdı. Allah'a gelince, içten duygularla, içini çekerek ve gözlerini gizleyerek ondan söz ederdi.

"İşte böylece, Allah'ı da aldatıyorlar... Allah babamız ise her şeyi görüyor ve, 'Ey benim kullarım, zavallı kullarım, cehennem sizin için hazırlanmıştır,' diye ağlıyor."

Bir kez ona:

"Ama, siz de köylüleri aldatıyorsunuz?" demek cesaretini gösterdim.

Bu sözlerime darılmadı:

"Benim yaptığım çok bir şey mi sanki?.." dedi. "Üç beş ruble sızdırıyorum, hepsi bu kadar."

Kitap okurken beni bulduğu zaman, kitabı elimden alır, çatmaya bahane arayan bir sesle, okuduğum konu üzerinde beni sorguya çekerek, inanmamaktan doğan bir şaşkınlıkla, tezgâhtara:

"Görüyor musun, kerata kitabı anlıyor," diye söylenirdi.

Ve akla yakın, hatırda kalacak sözlerle bana ders verirdi:

"Sözlerime kulak ver, ileride işine yarar: İki tane Kiril vardı, ikisi de piskopostu. Biri İskenderiyeli, ötekisi de Kudüslü idi. Birincisi, lanetlenmiş zındık Nasturius'a karşı savaşmıştı. Bu Nasturius, Kutsal Bakirenin güya insan olduğunu, bundan ötürü de Allah'ı doğuramayacağını, adına ve yaptığı işlere göre, insan olan bir başka varlığı, İsa'yı, yani 'Dünya Kurtarıcısı'nı doğurduğunu, bundan ötürü de Kutsal Bakireye 'Allah'ın Anası' değil de 'İsa'nın Anası' demek gerektiğini hayâsızca iddia ediyordu, anladın mı? İşte buna zındıklık derler. Kudüs Kiriline gelince, o da zındık Arius'a karşı savaşmıştır."

İhtiyarın kilise tarihi konusundaki bilgisine hayrandım. O ise bakımlı papaz eliyle sakalını çekiştirerek övünürdü:

"Ben bu işte generalim. Troitsa Yortusu'nda zehir saçan Nikon üzerine papaz ve sivil bilginlerle yapılan bir açıkoturuma katılmak üzere Moskova'ya gitmiştim. Ya, işte böyle küçüğüm. Ben profesörlerle de tartıştım. Papazın birini söz kamçısıyla öylesine sıkıştırdım ki, adamcağızın burnundan kan geldi. Ya, böyle işte."

İhtiyarın yanakları al al olmuştu, gözleri parlıyordu.

Anlaşılan, karşı koyanın burnundan kan getirmeyi, başarısının en yüksek noktası, altından zafer çelenginin en parlak yakutu sayıyor ve bu olayı büyük bir zevkle anlatıyordu:

"Yakışıklı, gürbüz bir papazcıktı. Rahlenin önünde duruyor, burnundan da pıt pıt kan damlıyordu. Ayıbının farkında değildi. Bir çöl aslanı kadar yırtıcı idi. Sesi bir kilise çanı gibi uğultulu

idi. Ben ise kaburgaları arasına şiş batırır gibi, yavaşça ruhunu iğneliyordum. O ise, kızgın bir soba gibi, zındıklık öfkesiyle gittikçe kızarıyordu. Ya, böyle işte!"

Eski din bilginlerinden daha başkaları da dükkânımıza gelirdi. Bunların arasında, pis bir redingot giyen, koca karınlı, bir gözü kör, pörsük suratlı, hiç durmadan boğazını temizleyen Pahomi ile, ufak tefek, fare gibi yumuşak, nazik ve canlı bir ihtiyar olan Lukiyan adlı birisi vardı. Lukiyan'la beraber, iriyarı, çatık kaşlı, arabacıya benzeyen kara sakallı, biçimsiz ve ölü suratlı, ama güzel gözlü bir adam da geliyordu.

Hemen her seferinde, satılmak üzere eski kitaplar, kutsal resimler, buhurdanlar, birtakım taslar getiriyorlardı. Bazen de beraberlerinde, Volga'nın ötesinden gelmiş, kadın ya da erkek, ihtiyar birtakım satıcılar da getiriyorlardı. İşlerini bitirince, tıpkı çitin üstüne konan kargalar gibi, tezgâhın başına geçerek, beyaz ekmekle çay içer ve Nikon Kilisesinin yaptığı kovuşturmalardan söz ederlerdi: Falan yerde yapılan aramada şu şu din kitaplarını almışlar; filan yerde polis bir tekkeyi kapayarak sahibini 103'üncü madde ile mahkemeye vermiş... En çok üzerinde durdukları bu 103'üncü madde konusu idi. Ama onlar bu maddeden, çok sakin bir dille, âdeta kaçınılmaz bir şeyden, kış soğuğundan söz eder gibi söz ediyorlardı.

Bu adamların, dinsel inanışlarından ötürü yapılan kovuşturma ile ilgili konuşmalarında sık sık geçen polis, arama, hapishane, mahkeme, Sibirya sözleri, içimde bu ihtiyarlara karşı sempati ve acıma duygularını tutuşturarak, ruhuma ateşten damlalar halinde düşüyordu. Okuduğum kitaplar, amaçlarına ulaşmakta inat eden insanlara saygı göstermeyi, manevi direnmeye değer vermeyi bana öğretmişlerdi.

Bu hayat hocalarında gördüğüm bütün kötü şeyleri unutuyor; yalnız onların sakin inatlarını hissediyordum. Bana öyle geliyordu ki, bu inatların ardında, bu hocaların doğru bildikleri şeye olan sarsılmayan inançları ve bu inançlar uğruna her acıya katlanma fedakârlığı gizliydi.

Sonraları, gerek aydınlar, gerek halk arasında bunlar ve bunlara benzeyenler gibi pek çok eski din taraflısı görmek fırsatını elde ettiğim zaman, bu inat ve direncin, durdukları yerden başka gidecek yerleri olmayan, bir yere gitmek istemeyen insanların edilgen ruh halinden başka bir şey olmadığını anladım. Çünkü eski sözlere, modası geçmiş kavramlara iyice bağlanmış olan bu insanlar, bu sözlerin ve kavramların içinde donmuş ve kalıplaşmış bulunuyorlardı. Bunların iradeleri hareketsizdi, geleceğe doğru gelişmek yeteneğinden yoksundular. Dışarıdan gelen bir darbe, onları alıştıkları yerden fırlatıp attığı zaman, âdeta dağdan yuvarlanan bir kaya gibi, mihaniki olarak aşağı yuvarlanmakta idiler.

Bu çeşit insanların alışkanlıktan ileri gelen bu inançları, hayatımızın en hazin, en zararlı belirtilerinden biridir. İnancın bu çeşidinde, tıpkı taş bir duvarın gölgesinde olduğu gibi, her yeni şey, yavaş ve niteliğini değiştirmiş olarak büyür. Bu kara inançta, sevgi ışıkları çok az, aşağılama, kin, nefretle karışık kıskançlık pek çoktu. Bu inancın ateşi, çürümenin fosforlu bir pırıltısından başka bir şey değildi.

Ama bu kanıya varabilmem için çok zor yıllar geçirmem, ruhça birçok fedakârlığa katlanmam, belleğimden pek çok şeyi silip atmam gerekiyordu. Halbuki, can sıkıcı ve vicdansız realitenin içinde hayat hocalarına ilk rastladığım bu devirde, onlar bana büyük bir manevi güç, dünyanın en iyi insanları olarak görünmüşlerdi. Bunlardan hemen her biri, mahkemeyi boylamış, hapiste yatmış, birçok şehirden sürgün edilmiş, kürek mahkûmlarıyla uzun yolculuklar yapmıştı. Bunların hepsi de ölçülü yaşıyor, boyuna gizleniyordu.

Ama, buna rağmen, Nikon'cular tarafından vicdan hürriyetinin ellerinden alındığını söyleyen bu adamlar, seve seve birbirlerinin hürriyetine kıymaktan geri kalmıyorlardı.

XIII

İKON atölyesi, yarı taş büyük bir binanın iki odasını kaplıyordu. Üç pencereli bir odanın bir penceresi avluya, iki penceresi bahçeye bakıyordu. Öteki odanın bir penceresi bahçeye, bir penceresi de sokağa açılıyordu. Pencereler küçük ve dört köşeydi. Zamanla yol yol olmuş camları, kış günlerinin zayıf ve dağınık ışığını, âdeta istemeye istemeye içeri bırakıyordu.

Odaların ikisi de tıklım tıklım masalarla doluydu. Her masada, sırtını kamburlaştırmış bir ressam, bazen de iki ressam çalışıyordu. Tavandan, sicimlere bağlı birtakım cam küreler sarkıyordu. İçleri su dolu bu küreler, lambanın ışığını toplayarak kutsal resimlerin dört köşe tahtaları üzerine soğuk ve beyaz bir ışık serpiyordu.

Atölye sıcak ve boğucu idi. Burada Paleh'li, Holuy'lu, Mistiora'lı yirmi kadar "ressam bozuntusu" çalışıyordu. Hepsinin de sırtında yakası açık basma mintanlar, ayaklarında geniş pantolonlar vardı. Kimisi yalınayaktı. Kimisi ise yırtık pırtık eski kunduralar giymişti. İşçilerin başı üzerinde en adi cinsten sigara dumanı, mavimtırak bir tül gibi dalgalanıyor, keskin bir beziryağı kokusuyla cila ve kokmuş yumurta kokusu ortalığa yayılıyordu. Dokunaklı bir Vladimir türküsü, katran gibi, ağır ağır akıyordu.

Ah, zamane insanları ne utanmaz oldu.
Bir oğlan, herkesin önünde kızı baştan çıkardı...

Yine böyle üzgün başka türküler de söylüyorlardı, ama en çok tekrarlanan buydu. Bu türkünün, uzayıp giden dümdüz ezgisi, düşünmeye, kakım kılından ince fırçayı kutsal resimler üzerin-

de gezdirmeye, elbise kıvrımlarını boyamaya, azizlerin kemikli yüzlerine ıstırabın ince çizgilerini katmaya hiç de engel olmuyor. Pencerelerimizin altında, kocaman kırmızı burunlu ihtiyar kakmacı sarhoş Gogolev, çekicini tıkırdatıyor. Çekicin kuru tak tukları, âdeta ağacı kemiren bir kurt gibi, durmadan türkünün yavan ezgisine karışıyor.

Kutsal resimcilik sanatı kimse için çekici değil. Kimbilir hangi kötü yürekli ukala, bu işi güzellikten yoksun, işe sevgi uyandırmaktan uzak, uzun bir sıra işlemden meydana gelen parçalara ayırmış. Kötü yürekli, sinsi bir adam olan marangoz şaşı Panfil, rendeleyip yapıştırdığı her boydaki ıhlamur ve servi tahtalarını getirir, veremli Davidov zemini hazırlar, arkadaşı Sorokin bunlara zemin astarını vurur. Milyaşin, orijinaldeki resimleri kurşunkalem ile bunların üzerine çizer; ihtiyar Gogolev, altınsuyu ile yaldızlar ve kakma nakışlar yapar; manzaracılar, manzara resimlerini ve azizlerin kılığını yapar; nihayet bu elsiz ve yüzsüz kutsal resimler yüz ressamlarını bekleyerek, duvarın dibine konur.

Mihrap kapılarına ve papazların, arkasında ayin yaptıkları büyük tahta perdelere konmaya mahsus kocaman kutsal resimleri elsiz, ayaksız ve yüzden yoksun bir halde, yalnız büyük meleklerin giydiği kısacık gömleklerle ya da kolsuz harmanilerle duvarda sıralanmış görmek hiç de hoş bir şey değildi. Bu alaca bulaca boyanmış tahtalardan ölü bir hava esiyordu. Onlara can vermesi gereken o şey eksikti. Ama, güya o şey önceleri varmış da sonraları, kendi ağır harmanisini bırakarak mucizevi bir biçimde ortadan kaybolmuştu.

"Vücut", yüz resmi yapan ressam tarafından boyandıktan sonra kutsal resimler, kakma nakışları mineleyen ustaya teslim edilir; yazıları da başka bir usta yazar. Verniği de bizzat atölye şefi İvan Lariyoniç sürerdi.

İvan Lariyoniç'in yüzü külrengiydi. İpek gibi incecik kıllardan yapılmış sakalı da külrengiydi. Külrengi gözlerinde özel bir derinlik ve keder vardı. Gülümseyişi çok güzeldi. Ama ona gülümsenemezdi. İnsan onun karşısında bir çekingenlik duyardı.

İvan Lariyoniç bir sütun üstünde yaşayan Aziz Simeon'un kutsal resmine benziyordu. Onun gibi kuru ve zayıftı. Hareketsiz gözleri, onun gibi insanları ve duvarları delip geçerek dik bir bakışla uzaklara bir yere bakardı.

Atölyeye girdiğimden birkaç gün sonraydı. Kilise bayraklarını boyayan usta, çok yakışıklı ve çok güçlü bir adam olan Don Kazaklarından Kopendühin, sarhoş bir halde atölyeye geldi. Dişlerini sımsıkı kilitleyerek ve bir kadınınkine benzeyen tatlı gözlerini süzerek, bir kelime söylemeden, demir gibi yumruklarıyla önüne gelene vurmaya başladı. Orta boylu düzgün vücutlu Kazak, tıpkı fare dolu bir bodrumdaki kedi gibi, atölyede sağa sola saldırıyordu. Şaşıran işçiler ondan köşe bucak saklanıyor, oradan birbirlerine:

"Vur!" diye bağırıyorlardı.

Yüz resimlerini yapan Yevgeniya Sitanov, kafasına indirdiği bir iskemle ile çileden çıkmış kavgacıyı yola getirmeyi başardı. Kazak yere çöktü. Hemen üstüne atılarak elini ayağını peşkirle bağladılar. O da dişleriyle bunları ısırmaya ve parçalamaya koyuldu. O zaman Yevgeniya, buna çok öfkelendi. Bir masanın üstüne fırladı. Dirseklerini vücuduna yapıştırarak Kazağın üzerine sıçramaya hazırlandı. Uzun boylu ve adaleli olan Yevgeniya, bir sıçrayışta muhakkak Kopendühin'in kaburga kemiklerini kırardı. Ama, tam o sırada, başında kasketi, sırtında paltosu ile Lariyoniç, onun yanı başında beliriverdi. Parmağıyla Sitanov'u tehdit ederek, yavaş ama emreden bir sesle işçilere:

"Onu koridora götürün, varsın orada kendine gelsin!" dedi.

Kazağı atölyeden çıkardılar. Masaları ve sandalyeleri yerli yerine yerleştirdiler. Arkadaşlarının gücü üzerine kısa düşünceler ileri sürerek ve bir gün bir dövüş sırasında nasıl olsa onun öldürüleceği kehanetini savurarak yeniden işe koyuldular. Sitanov, çok iyi bildikleri bir şeyden söz eder gibi, çok sakin bir sesle:

"Onu öldürmek zordur," dedi.

Bu güçlü, bu kavgacı insanların neden bu kadar kolayca ona boyun eğdiğini hayretle düşünerek Lariyoniç'e bakıyordum.

O, herkese, nasıl çalışmak gerektiğini gösteriyordu. En usta işçiler bile onun öğütlerini seve seve dinliyordu. Uzun uzun anlatarak, herkesten çok Kopendühin'e ders verirdi.

"Sen Kopendühin, ressamım diye geçiniyorsun!.. Bu şu demektir ki, sen İtalyan stilinde canlı resim yapmak zorundasın!.. Yağlıboya resim, canlı renklerde bir uyum, bir birlik ister. Halbuki sen pek fazla üstübeç sürmüşsün! Bunun için de Kutsal Bakirenin gözleri pek soğuk kaçmış... Yanakları elma gibi, kırmızı kırmızı olmuş. Gözleri ise tamamıyla bunlara yabancı kalmış. Sonra yerleri de uygun değil... Biri burnunun ucuna bakıyor, ötekisi şakağa... Yüzde Tanrısal bir ışık yerine kurnaz bir şeytanlık var. İşin üzerinde yeteri kadar düşünmüyorsun, Kopendühin!.."

Kazak bu sözleri dinlerken suratını buruşturuyor. Sonra, kadın gözleriyle utanç duymadan gülümsüyor ve hoş, ama alkolden biraz kısılmış bir sesle konuşuyor:

"Ah İvan Lariyoniç Baba, bu iş benim harcım değil... Ben bir müzisyen olarak doğdum. Ama beni papaz yaptılar..."

"Çaba ile her işin üstesinden gelinir."

"Hayır, hayır, ben kim oluyorum? Ben bir arabacı olmalıymışım, şöyle kuş gibi uçan bir troyka, eh..."

Kazak, gırtlak kemiğini çıkararak, yüksek sesle bir şarkı tutturdu:

Ah, koyu kestane atların çektiği
Kuş gibi uçan troykayı koşarım
Ah, ayaz gecenin karanlığında
Doğru, sevgilimin yanına koşarım.

İvan Lariyoniç boynu bükük bir gülümseme ile esmer ve melankolik burnunun üzerindeki gözlüğünü düzelterek uzaklaşıp gider. On ses birden, âdeta bütün atölyeyi havaya kaldırarak, ölçülü dalgalarla onu sallıyormuş gibi, güçlü bir sel halinde, arkadaşça şarkıya başlar:

Alışkın olduğu için atlarım,
Sevgilimin oturduğu yeri bilir.

Çırak Paşka Odintsov, yumurtaların sarısını ayırmaktan vazgeçerek, iki elinde birer yumurta kabuğu, fevkalade güzel ve en tiz çocuk sesiyle şarkıyı sürükler.

Seslerle sarhoş olan işçiler, kendilerinden geçiyorlardı... Yan yan Kazağa bakarak hepsi de bir göğüsten soluk alıyor, bir duygu ile yaşıyordu. O şarkı söylediği zaman atölye onu kendi hâkimi sayıyordu. Kollarının geniş hareketlerini izleyerek hepsi de ona doğru uzanıyorlardı. O, âdeta uçacakmış gibi kollarını açıyordu. Eminim ki, birdenbire şarkısını kesse de:

"Vurun, ne varsa hepsini kırın!.." diye bağırsa, herkes, hatta en ağırbaşlı ustalar bile, birkaç dakika içinde atölyenin altını üstüne getirirlerdi.

Seyrek şarkı söylerdi, ama güçlü şarkılarının egemenliği, her zaman, aynı derecede karşı durulmaz bir kuvvet taşırdı. İşçilerin canları ne kadar sıkkın olursa olsun, Kazağın melodileri, onları heyecana getirir ve tutuştururdu. Hepsi dikkat kesilir, kuvvetlerin ateşli birleşmesinden meydana gelen bir tek güçlü organ halini alırlardı.

Bu şarkılar bende, onları söyleyene, onun insanlar üstündeki güzel egemenliğine karşı şiddetli bir imrenme duygusu uyandırıyordu. Beni heyecanlandıran korkunç bir şey, acıtacak kadar onu genişleterek, yüreğime akıyordu. Ağlamak ve şarkı söyleyenlere, "Sizi seviyorum!" diye bağırmak istiyordum.

Sapsarı saçları karmakarışık, veremli Davidov da ağzını açıyor ve bu halinde, yumurtadan yeni çıkmış bir alakarga yavrusuna pek benziyordu.

Neşeli ve sürükleyici şarkılar ancak Kazak onlara başladığı zamanlar söyleniyordu. Daha çok "vicdansız halk" üzerine "Ormanda", Birinci Aleksandr'ın ölümü ile ilgili "Bizim Aleksandr, Ordusunu Denetlemeye Nasıl Gitti" gibi hazin ve üzgün türküler tercih edilirdi.

Bazen, atölyemizin en iyi yüz resimcisi Jiharev'in önerisiyle kilise şarkıları söylemeye kalkarlardı, ama, bunu pek seyrek başarırlardı. Jiharev her zaman şarkıya ancak kendisinin anladı-

ğı bir düzen vermeye kalkışır ve bütün şarkı söyleyenlere engel olurdu.

Bu, kırk beş yaşlarında, dazlak kafalı, yarım taç biçiminde, Çingene kıvırcığı, siyah saçlı, birer bıyık kadar kocaman kara kaşlı, kuru bir adamdı. Sivri gür sakalı, Rusa benzemeyen ince, esmer yüzünü çok güzelleştiriyordu. Ama gaga burnu altındaki sert bıyıkları, kocaman kaşları yanında bir fazlalık teşkil ediyordu. Mavi gözleri bir büyüklükte değildi. Sol gözü açıkça, sağ gözünden daha iriydi.

Tenor bir sesle arkadaşım çırak Paşka'ya bağırırdı:

"Paşka, haydi bakalım 'Hamd'olsun'a başla!.. Hey millet siz de kulak verin!"

Paşka ellerini önlüğüne silerek başlardı:

"Hamd'olsun..."

Birkaç ses birden onu izlerdi:

"... o büyük Tanrı"ya."

Jiharev telaşlı telaşlı bağırırdı:

"Yevgeni, biraz daha aşağıdan al... Sesini öyle indir ki, içinden, ta ruhundan geliyormuş hissini versin!.."

Sitanov, âdeta bir fıçıya vuruyormuş gibi boğuk bir sesle gürlerdi:

"..... Allah'ın kulları....."

"Hayır hayır, öyle değil... Şarkının burasını öyle söylemeli ki, yer sarsılsın, kapılar, pencereler kendi kendine açılsın!.."

Jiharev, anlaşılmayan bir heyecanla tir tir titrer, tuhaf kaşları, alnında bir aşağı bir yukarı giderdi. Sesi kesilir, parmakları görünmeyen bir sazın telleri üzerinde dolaşırdı.

Çok anlamlı bir biçimde söylenirdi:

"Allah'ın kulları... Bu ne demek, anlıyor musun? Bunu, her zerresine kadar anlamalıdır. Allah'ın kulları, hamt edin! Siz ki uyanık insanlarsınız, nasıl olur da bunu anlamazsınız?"

Sitanov, nazik bir eda ile:

"Bildiğiniz üzere, biz bunu hiçbir zaman beceremiyoruz."

"Bunu bırakalım şimdi..."

Jiharev küskün bir eda ile işe koyulurdu. Atölyenin en iyi ustalarından biriydi. Bizans ve Fransız stilinde yüz resimleri yapmasını, İtalyan stilinde "Pitoresk" portreler çizmesini bilirdi. Lariyoniç mihraplar için sipariş kabul ederken ona danışırdı. Orijinal olarak kullanılan eski aziz resimlerinden çok iyi anlardı. Feodorovski, Smolensk, Kazan kiliselerindeki aziz resimlerinin değerli kopyaları hep onun elinden geçerdi.

Kutsal resimlerin orijinallerini incelerken, yüksek sesle söylenirdi:

"Bu orijinaller bizim elimizi kolumuzu bağlıyor! Düpedüz bağlıyor!"

Atölyede önemli bir yer tutmasına rağmen, başkalarından daha az kibirliydi. Çıraklara, bana ve Pavel'e, çok nazik davranırdı. Bize sanat öğretmek isterdi. Ondan başka kimse bununla uğraşmıyordu.

Onu anlamak zordu. Genellikle neşesiz bir adamdı. Bazen bütün bir hafta, sanki dilsizmiş gibi, hiç konuşmadan çalışırdı. Âdeta tanıdıklarını ilk kez görüyormuşçasına, herkese hayretle ve yabancı bir eda ile bakardı. Şarkıyı çok sevmekle beraber, böyle günlerinde şarkı söylemez, hatta söylenen şarkıları âdeta işitmezdi. Herkes onu gözler, onun üzerine birbirine kaş göz ederdi. O, eğik konmuş aziz resmi üzerine eğilir, tahta, dizleri üstündedir, tahtanın ortası, masanın kenarına dayanır. Onun incecik fırçası, dikkatle, kederli ve ilgisiz yüzü resmeder. O anda kendisi kederli ve ilgisizdir.

Birdenbire, tane tane ve dargın bir sesle konuşmaya başlardı:

"Tekaddüm etmek ne demektir? Kıdem, eskilik anlamına gelir. Yani başkalarından eski olma... zamanca ileri bulunma... Şu halde tekaddüm etmek demek, zamanca ya da rütbece daha ileride olmak anlamına gelir."

Atölye sessizleşir... Herkes, gülümseyerek Jiharev'in bulunduğu yere bakardı. Sessizliğin içinde tuhaf birtakım sözler çınlardı:

"Onu gocuklu olarak değil, kanatlı olarak göstermek gerek!"

"Kuzum sen kiminle konuşuyorsun?" diye sorarlardı.

Ses çıkarmaz. Ya sorulanı duymamıştır ya da cevap vermek istememiştir. Bekleyen sessizliğin içine tekrar onun sözleri düşmeye başlardı.

"Din adamlarının yaşantısını bilmek gerek. Halbuki, onların hayatını bilen kaç kişi var? Biz sanki ne biliyoruz? Heyecansız, ruhsuz yaşıyoruz. Ruh nerede? Nerede ruh?.. Orijinaller... evet, onlar var. Ama yürek yok!"

Yüksek sesle söylenmiş bu düşünceler Sitanov'dan başka herkeste alaycı gülümsemeler uyandırırdı. Hemen her zaman, içlerinden biri, zalim bir sevinçle:

"Cumartesiye kafayı çeker!" diye fısıldardı.

Uzun boylu, sırım gibi, yuvarlak yüzlü, bıyıksız, kaşsız, yirmi iki yaşlarında bir delikanlı olan Sitanov, ciddi bir eda ile hazin hazin bir köşeye bakardı.

İyi hatırlıyorum; Jiharev, yanılmıyorsam, Kungur şehrindeki Feodorov Kilisesi bakiresinin kopyasını bitirdikten sonra kutsal resmi masanın üstüne koydu. Yüksek sesle ve heyecanla:

"Meryem Anamızın resmini bitirdim," diye bağırdı. "Sen öyle bir kadeh, öyle dipsiz bir kadehsin ki, bütün insan dünyasının acı gözyaşları içine akacak!"

Bunları söyledikten sonra, rastgele birinin paltosunu sırtına alarak, meyhaneye gitti. Gençler gülüştü, ıslık çaldı. Daha yaşlıcaları arkasından imrenerek içini çekti. Sitanov ise resme yaklaştı. Dikkatle onu gözden geçirdikten sonra:

"Adam tabii içecek," dedi. "Bu eseri vermeye acıyor. Bu acımayı herkes anlayamaz!"

Jiharev'in içki faslı daima cumartesileri başlardı. Bu pek de bir atölye ustasının alışılmış içki hastalığı değildi. Onun içki âlemi şöyle başlardı: Sabahleyin bir tezkere yazar ve çırak Pavel ile bir yere gönderirdi. Öğleye doğru da Lariyoniç'e:

"Ben bugün hamama gideceğim," derdi.

"Çok mu kalacaksın?"

"Allah Allah..."

"Yalnız rica ederim salıyı geçmesin!"

Jiharev "olur" anlamına gelmek üzere dazlak kafasını sallar, kaşları titrerdi.

Hamamdan gelince çok şık giyinirdi. Göğsüne bir plastron geçirir, boynuna bir kaşkol takardı. Atlas yeleği üzerine de uzun gümüş kordonunu asardı. Sessizce uzaklaşıp giderken, bana ve Pavel'e şu talimatı verirdi:

"Akşama atölyeyi tertemiz süpürün. Büyük masayı da yıkayıp kazıyın!"

Herkese bir bayram neşesi gelirdi. Herkes kendine çekidüzen verir, temizlenir, hamama koşar, acele acele yemeğini yerdi. Akşam yemeğinden sonra da, elleri yiyecek paketleriyle, bira ve şarap şişeleriyle dolu olarak Jiharev gelirdi. Onun arkasından da bütün ölçüleri çirkin denecek kadar aşan büyüklükte bir kadın görünürdü. Kadının boyu 1,93 metreden yüksekti. Atölyedeki bütün iskemle ve taburelerimiz onun yanında oyuncak gibi kalıyordu. Hatta uzun boylu Sitanov bile onunla yan yana durduğu zaman bir çocuk gibi görünüyordu. Vücudu çok düzgündü. Ama göğüsleri, bir tepe gibi çenesine doğru yükseliyordu. Hareketleri ağır ve kaba saba idi. Kırkını geçkindi, ama kocaman beygir gözlü, yuvarlak, hareketsiz yüzü taze ve kırışıksızdı. Küçücük ağzı, işporta malı bebeklerde olduğu gibi, resmedilmiş hissini veriyordu. Kadın gülümsüyor, herkese sıcak, geniş avcunu uzatarak, gereksiz sözler söylüyordu:

"Günaydın. Bugün hava soğuk. Sizin burası ne kadar ağır kokuyor... herhalde boya kokusu olacak... Günaydın..."

Suyu bol, büyük bir ırmağı andıran bu sakin ve güçlü kadına bakmak insanın hoşuna gidiyordu, ama sözlerinde usanç veren bir şeyler vardı. Bütün sözleri gereksiz ve yorucu idi. Bir kelime söylemeden önce şişiniyor, hemen hemen kıpkırmızı olan yanaklarını büsbütün yuvarlaklaştırıyordu.

Gençler, gülümseyerek fısıldaşıyorlardı:

"Lokomotif gibi karı."

"Çan kulesi gibi..."

Dudaklarını bir çocuk gibi büzerek, kollarını da göğsünün altında bağlayarak, hazırlanmış olan sofraya, semaverin başına geçip oturur ve herkesi sırayla, beygir gözlerinin bakışıyla süzerdi.

Herkes onu sayardı. Hatta gençler biraz da ondan korkardı. Mesela gençlerden biri bu iri vücuda yiyecekmiş gibi bakarken, gözleri, kadının insanı sımsıkı saran bakışları ile karşılaşsa, genç utanır ve hemen gözlerini indirirdi.

Jiharev de misafirine saygı gösteriyor, ona "siz" diye sesleniyor, onu yenge diye çağırıyordu. Bir şey ikram ederken de yerlere kadar eğiliyordu.

Kadın tatlı bir sesle:

"Canım telaş etmeyiniz," derdi. "Doğrusu, ne kadar da telaşçısınız!.."

Kendisi hiç acele etmeden yaşıyordu. Kolları, ancak dirseklerinden bileğine kadar kımıldıyordu. Dirsekleri ise sımsıkı yanlarına bitişikti. Kadından sıcak ekmeğin ispirtoyu andıran kokusu yayılıyordu.

İhtiyar Gogolev, hayranlığından âdeta tıkanarak, mersiye okuyan bir papaz edasıyla kadının güzelliğini övüyordu. Kadın, tatlı tatlı gülümseyerek onu dinliyordu. Gogolev, sözlerini şaşırdığı zamanlar kadın, kendisinden söze başlardı:

"Halbuki kızlığımızda hiç de güzel değildik. Bütün bunları kadın olduktan sonra kazandık. Otuzumuza basınca güzelliğimiz öylesine göze çarpmaya başladı ki, soylular bile bizimle ilgilenmeye başladılar. Hatta vilayet başkanlarından biri, çift beygirli bir araba bile vaat etti."

Saçları darmadağınık ve sarhoş bir halde bulunan Kopendühin tiksinti ile kadına bakarak kaba bir eda ile sordu:

"Arabayı ne diye vaat ediyor?"

Misafir kadın:

"Tabii aşkımıza karşılık," diye cevap verdi.

Şaşıran Kopendühin:

"Aşkı," diye mırıldanıyor, "ne aşkı be?"

Kadın gayet sakin bir eda ile:

"Siz ki bu kadar yakışıklı bir delikanlısınız, elbette aşkın ne olduğunu bilirsiniz!" diyor.

Atölye kahkahadan sarsılıyordu. Sitanov ise Kopendühin'in kulağına:

"Ahmak karı, hatta belki de ahmaktan öte," diye fısıldadı. "Bilindiği üzere insan böylesini ancak çok fazla canı sıkıldığı zaman sevebilir..."

Delikanlının yüzü içkiden sararıyor, şakaklarında inci gibi ter taneleri parlıyordu. Zeki gözleri, endişeli bir ışıkla yanıyordu. İhtiyar Gogolev ise çirkin burnunu oynatarak, parmağı ile gözlerindeki yaşları siliyor ve soruyordu:

"Kaç çocuğunuz oldu?"

"Bir çocuğumuz oldu efendim."

Masanın üzerinde bir lamba sarkıyordu. Sobanın bulunduğu köşede de bir başka lamba vardı. Bu lamba az aydınlık veriyordu. Atölyenin köşelerine koyu gölgeler düşmüştü. Oradan, resimleri tamamlanmamış, başsız vücutlar bakıyordu. Ellerin ve başların yerindeki geniş, boz renkli lekeler, çok korkunç görünüyordu. Bu hal, kutsal vücutların bu boyalı elbiselerin içinde esrarlı bir biçimde kaybolduğu izlenimini her zamandan çok veriyordu. Cam küreler tavana kadar kaldırılmıştı. Orada, çengellere takılı bir halde, duman bulutları arasında sallanıyor, mavimtırak ışıklar saçıyorlardı.

Jiharev, herkese ikram ederek masanın etrafında telaşlı telaşlı dolaşıyordu. Dazlak kafası, kâh birine kâh ötekine eğiliyor, incecik parmakları durmadan oynuyordu. Zayıflamıştı. Yırtıcı burnu, daha sivri bir hal almıştı. Profilini ışığa verdiği zaman, burnunun siyah gölgesi yanağına düşüyordu.

Şakrak bir sesle:

"Dostlarım, yiyin, için!.." diye söyleniyordu.

Kadınsa, bir ev sahibi edasıyla konuşuyordu.

"Canım burada üzülecek ne var? Herkesin kendine göre bir eli, bir iştahı var. Kimse isteğinden çok yiyemez."

Jiharev heyecanla bağırıyordu:

"Millet, dinlen, istirahat et! Dostlarım, biz hepimiz Allah'ın kullarıyız!.. Haydi hep birlikte 'Hamd'olsun'u söyleyelim..."

Şarkıyı söyleyemediler. Yenen yemeklerden ve içilen votkadan herkes sarhoş olmuş, gevşemişti. Kopendühin'in elinde bir armonik vardı. Ciddi, tıpkı karga gibi esmer bir delikanlı olan Viktor Salütin, defi aldı. Defin gergin derisi üzerinde hafif hafif parmaklarını oynatmaya başladı. Def boğuk boğuk inliyor, ziller canlı canlı şıngırdıyordu.

Jiharev:

"Rus dansı," diye bağırdı. "Yenge, buyurunuz!"

Kadın:

"Ah," diye içini çekerek kalktı. "Ne kadar da rahatsız oluyorsunuz!"

Sonra, odanın açıklık bir yerine gelerek, tıpkı bir saat kulesi gibi durdu. Ayağında kahverengi bir eteklik, sırtında sarı patiskadan bir bluz, başında da kırmızı bir başörtüsü vardı.

Armonik oynak bir hava çalıyor, defin zilleri şıngırdıyordu. Defin derisi, boğuk boğuk içini çekerek ağır bir ses çıkarıyordu. Bunu dinlemek hiç de hoşa gidecek bir şey değildi. Sanki biri aklını kaçırmış da, ahlayarak, inleyerek kafasını duvara vuruyordu.

Jiharev dans etmesini bilmiyordu. Sadece, pırıl pırıl boyanmış çizmelerinin ökçelerini yere vurarak küçük küçük adımlar atıyor, keçi gibi zıplıyor ve bütün bu hareketleri, müziğin ahengine zerre kadar kulak vermeden yapıyordu. Ayakları sanki başkasınındı. Vücudu çirkin çirkin kıvrılıyor, örümcek ağına girmiş bir arı ya da karaya vurmuş bir balık gibi çırpınıyordu. Bu, hiç de hoş ve neşeli bir hareket değildi. Ama herkes, hatta sarhoşlar bile, onun bu saralı çırpınışlarını dikkatle seyrediyor, sessizce onun yüz ve el hareketlerini izliyorlardı.

Jiharev'in yüzü şaşılacak kadar hareketliydi. Bazen şefkatli ve utangaç bir hal alıyor, bazen birdenbire gururlu oluyor, sert sert kaşlarını çatıyordu. İşte, birdenbire bir şeye şaştı, içini çekti, bir saniye için gözlerini kapadı, açınca da hüzünlü bir hal aldı. Yumruklarını sıkarak kadına sokuldu ve birdenbire ayağını yere

vurarak kadının önünde diz çöktü, kollarını açarak ve kaşlarını kaldırarak, candan gülümsedi. Kadın, tatlı bir gülümseyişle, yukarıdan aşağı onu süzdü ve sakin bir eda ile mırıldandı:

"Yorulacaksınız!"

Kadın, duygulanmış bir insan edasıyla gözlerini kapamak istiyorsa da, bakır beşlik büyüklüğündeki bu gözler bir türlü kapanmıyor, kırışan yüzü, çirkin bir hal alıyordu.

O da dans etmesini bilmiyordu. Sadece, dev gibi gövdesini sessizce sallıyor ve gürültüsüzce bir yerden başka bir yere hareket ettiriyordu. Kadının sol elinde bir mendil vardı, tembel tembel bu mendili sallıyordu. Sağ elini böğrüne dayamıştı. Bu onu kocaman bir testiye benzetiyordu.

Jiharev ise bu taştan kadının çevresinde, yüzünün çizgilerini birbirine zıt bir biçimde değiştirerek, dolaşıyordu. Bir kişi değil de, sanki, apayrı on kişi dans ediyordu: Biri sessiz, boynu büküktü; ötekisi öfkeli ve korkutucu idi. Üçüncüsü ise, bizzat kendisi bir şeyden korkuyormuş gibi, ıspazmozlar içinde kıvranmaya başladı. Bu can sıkıcı, bu çirkin dans, bende derin bir hüzün, askerlerle, çamaşırcı kadınlarla, köpekçe çiftleşmelerle ilgili kötü anılar uyandırıyordu.

Sidorov'nın şu sakin sözleri hiç aklımdan çıkmıyordu:

"Bu işte herkes yalan söylüyor, bu böyle kurulmuş, herkes için ayıp, kimse kimseyi sevmiyor, sadece eğleniyor."

"Bu işte herkesin yalan söylediğine" inanmak istemiyorum. Peki bu böyle ise, Kraliçe Margot ne oluyor? Jiharev de yalan söylemiyordur elbet! Sitanov'un "sokak kadınlarından" birini sevdiğini, kadının da ona utanılacak bir hastalık aşıladığını biliyordum. Ama Sitanov, arkadaşlarının sözlerine uyarak, bu işi yaptı diye kadını dövmüyor. Tam tersine, ona bir oda tuttu, kadını tedavi ettiriyor ve ondan daima özel bir sevgi ile biraz utanarak söz ediyor.

İriyarı kadın, aptal aptal sırıtarak ve mendilini sallayarak boyuna iki yanına sallanıyor; Jiharev, ıspazmozlar geçirerek, kadının etrafında zıp zıp zıplıyordu. Kadına bakıyor ve aklımdan

şunları geçiriyorum: Acaba Allah'ı aldatan Havva Anamız bu katıra benziyor muydu? İçimde bu kadına karşı bir tiksinti uyanıyordu.

Çehresiz aziz resimleri, karanlık duvarlardan bakıyordu. Karanlık gece, pencere camlarına yaslanmıştı. Lambalar, atölyenin boğucu havası içinde solgun bir ışıkla yanıyordu. Kulak verdiğim zaman, ağır ayak sesleri ve konuşma gürültüleri arasında, su damlalarının bakır musluktan bulaşık küvetine hızlı hızlı damlayışını ayırt edebiliyordum.

Bütün bunlar, kitaplarda okuduğum hayata nasıl da hiç benzemiyordu! Hem de, korkunç derecede benzemiyordu. Nihayet, işte, herkesin canı sıkılmaya başladı. Kopendühin, armoniği Salütin'in eline tutuşturarak bağırdı:

"Çal bakalım!.. Ama şöyle gümbürtülü gümbürtülü!.."

Çingene Vanka gibi dans ediyor, âdeta havada uçuyordu. Sonra Pavel Odintsov ve Sorokin ustaca, ateşli ateşli dans ettiler. Veremli Davidov da, ayaklarını döşemelerin üstünde hareket ettiriyor, tozdan, dumandan, sert votka kokusundan ve her zaman ham deri gibi kokan sucuk kokusundan öksürüyordu.

Dans ediyor, şarkı söylüyor, bağırıp çağırıyorlardı ama, kimse eğlendiğini unutmuyordu. Sanki herkes, ustalığı ve dayanıklılığı üzerine birbirine imtihan veriyordu.

Kafayı çekmiş olan Sitanov, kâh birine kâh ötekine:

"Böyle bir kadın sevilebilir mi, ha?" diye soruyordu.

Neredeyse şimdi ağlayacakmış gibi bir hali vardı.

Omuzlarının sivri kemiklerini kaldıran Lariyoniç, ona cevap veriyordu:

"Kadın, basbayağı kadın işte, sana ne oluyor?"

Sözü edilenler, kimse farkına varmadan ortadan kayboldu. Jiharev, iki üç gün sonra atölyeye dönecek, hamama gidecek ve iki hafta, hiç konuşmadan, herkese yabancı, ağırbaşlı oturup çalışacaktır.

Sitanov, mahzun ve maviye çalan külrengi gözleriyle atölyeyi gözden geçirerek kendi kendine soruyor:

"Gittiler mi?.."

Yüzü çirkindi. Âdeta bir ihtiyar yüzü gibiydi. Ama gözleri duru, bakışları tatlıydı.

Sitanov bana dostça davranıyordu. Ben bunu, içinde şiirler yazılı bulunan kalın bir deftere borçlu idim. O Allah'a inanmıyordu. Ama, atölyede Lariyoniç'ten başka kimin Allah'ı sevdiğini ve ona inandığını anlamak zordu. Herkes Allah'tan, patron kadından söz etmeyi sevdikleri biçimde düşüncesizce ve alaycı bir eda ile söz ediyordu. Bununla beraber, öğle ve akşam yemeklerine oturdukları zaman istavroz çıkarıyor, yatarken dua ediyor, yortularda kiliseye gidiyorlardı.

Sitanov bunlardan hiçbirini yapmıyordu. Bunun için de onu dinsiz sayıyorlardı.

"Allah yok," derdi.

"Peki, bütün bu gördüklerimiz nereden geliyor?"

"Bilmiyorum..."

Ona:

"Allah yok, ne demek?" diye sorduğum zaman:

"Biliyor musun, Allah yükseklik demektir," cevabını verdi ve uzun kolunu başının üzerine doğru kaldırdı, sonra yere bir metre kadar indirerek:

"İnsan, alçaklık demektir," dedi. "Doğru değil mi? Halbuki, bilindiği üzere, kitapta, 'İnsan, Allah'ın benzeri ve örneği olarak yaratılmıştır,' denilmektedir. Gogolev, hangi örneğe benzemektedir?"

Bu beni altüst etmişti: Pis ve sarhoş ihtiyar Gogolev, yaşına bakmadan, Onan'ın günahını işlemekten kendini alamıyordu. Viyatka'lı küçük askeri, Yermohin'i, büyükannemin kız kardeşini hatırladım. Bunların Allah'la, Allah'a benzerlikle nasıl bir ilişkileri olabilirdi?

Sitanov:

"İnsanlar domuzdur," dedi ve hemen arkasından beni avutmaya kalkıştı:

"Üzülme Maksimiç, insanların iyileri de var, kötüleri de..."

Onunla anlaşmak kolay ve basitti. Herhangi bir şeyi bilmediği zaman açıkça söylerdi:

"Bilmiyorum, bunu düşünmedim!"

Bu da benim için görülmemiş bir şeydi: Bu adamı tanıyıncaya kadar, yalnız her şeyi bilen, her şeyden söz eden insanlar görmüştüm.

Defterinde, insanın ruhunu etkileyen güzel şiirler yanında, sadece utanma uyandıran pek çok çirkin şiir de bulunması tuhafıma gidiyordu. Kendisine Puşkin'den söz ettiğim zaman, bana şairin, defterinde yazılı olan Gavrilyada şiirini gösterdi:

"Puşkin nedir ki? Sadece şakacının biri. Ama, bak, Benediktov, dikkate değer bir adamdır, Maksimiç!.."

Sonra gözlerini kapayarak yavaşça okudu:

Bak: İşte harikulade bir kadının
Çekici göğsü...

Nedense, özellikle üç mısra üzerinde durur, mağrur bir sevinçle bunları okurdu:

Ama kartalın bakışları da
Bu kızgın kapılardan geçemez,
Ve kalbe bakamaz!

"Anlıyor musun?"

Onu sevindiren şeyi anlamadığımı söylemek bana çok zor geliyordu.

XIV

ATÖLYEDEKİ işim zor değildi: Sabahleyin, henüz herkes uykuda iken ustaların semaverini hazırlamak zorunda idim. Onlar mutfakta çaylarını içerken, Pavel ile beraber atölyeyi süpürür, boyalar için yumurtaların sarısını akından ayırırdık. Sonra ben dükkâna giderdim. Akşamları beni, boyaları ezmeye ve ustalıklarını "incelemeye" zorlarlardı. Önceleri, bu "inceleme" işini büyük bir ilgi ile yapıyordum. Ama, bu parçalara bölünmüş işle uğraşan ustaların bu işi sevmediklerini ve öldürücü bir can sıkıntısından bunaldıklarını anlamakta gecikmedim.

Akşamlarım boştu. Arkadaşlarıma vapur hayatını, kitaplarda okuduğum çeşitli olayları anlatıyordum. Böylece, kendim de farkında olmadan, atölyede, özel bir yer, hikâyeci ve okuyucu yerini aldım.

Kısa bir zamanda, bütün bu insanların, benden daha az şey gördüğüne, benden daha az şey bildiğine inandım. Hemen hepsi de, daha küçük yaştan başlayarak zanaatkârlığın bu dar kafesi içine oturtulmuşlardı. O zamandan beri de burada pinekleyip duruyorlardı. Atölyede bulunanlardan yalnız Jiharev, Moskova'ya gitmişti. Böbürlene böbürlene, biraz da çatınarak bundan söz ederdi:

"Orada adamın gözünün yaşına bakmazlar, insan gözlerini dört açmalı!.."

Geri kalanlar ancak Şuya'ya, Vladimir'e gitmişlerdi. Kazan şehrinden söz ederlerken bana sorarlardı:

"Orada Ruslar çok mu? Kilise falan var mı?.."

Onlara göre Perm şehri Sibirya'da idi. Sibirya'nın, Ural Dağları'nın ötesinde olduğuna inanmıyorlardı.

"Akbalıkla mersinbalıklarını oradan, Hazar Denizi'nden getirmiyorlar mı? Şu halde Ural Dağları deniz kıyısındadır."

Bazen bana öyle gelirdi ki, İngiltere'nin okyanusların ötesinde bulunduğunu, Napolyon'un Kaluğa kişizadelerinden biri olduğunu iddia ederken, benimle alay ediyorlardı. Gözlerimle gördüğüm şeyleri onlara anlattığım zaman bana pek de inanmıyorlardı. Ama, hepsi de korkunç masalları, karmaşık olayları seviyordu. Hatta yaşlıları bile, uydurma şeyleri gerçeğe tercih ediyordu. Çok iyi görüyordum ki, olaylar ne kadar inanılmayacak gibi olursa, hikâyede hayal payı ne kadar fazla olursa, beni o kadar çok dikkatle dinliyorlardı. Genel olarak, gerçekler onları ilgilendirmiyordu. İçinde yaşadıkları sefaleti ve çirkinliği görmemek için, hayale dalarak geleceği seyretmeyi tercih ediyorlardı.

Hayatla kitap arasındaki çelişkiyi çok keskin hissettiğim için bu beni özellikle şaşırtıyordu. İşte önümde, öyle birtakım canlı insanlar vardı ki kitapta yerleri yoktu: Smuriy, ateşçi Yakov, Jiharev, çamaşırcı Natalya bunlardan bazıları idi.

Davidov'un sandığında Galitsinki'nin örselenmiş hikâyelerini; Bulgarin'in, *İvan Vijgin*'ini; Baron Brombeus'un bir cildini bulduk. Bu eski püskü kitapları yüksek sesle okudum, bunlar herkesin hoşuna gitti. Lariyoniç ise:

"Okuma, kavga ve gürültüyü önlüyor, bu iyi bir şey," dedi.

Israrla kitap aramaya başladım; buluyor, hemen her akşam bunları okuyordum. Bunlar güzel akşamlardı. Atölye, sanki geceymiş gibi, sessizleşirdi. Masaların üstünde, beyaz soğuk yıldızlar gibi cam küreleri sarkıyordu. Bunların ışıkları, masalara eğilmiş, saçlı ya da dazlak kafaları aydınlatıyordu. Sakin ve düşünceli yüzler görüyordum. Bazen kitabın yazarını ya da kişisini öven sesler yükseliyordu. Bu insanlar, dikkatli ve uysal oldukları bu saatlerde hiç de kendilerine benzemiyorlardı. Onları bu saatlerde çok seviyordum. Onlar da bana iyi davranıyordu. Şimdi kendimi layık olduğum yerde hissediyordum.

Bir gün Sitanov:

"Burada, sen kitap okumaya başladığın günden beri sanki ilkbahar günlerini yaşıyoruz. Hani, uzun kış günlerinden sonra pencere macunları sökülüp atılır da ilk kez temiz hava içeri girer, onun gibi," dedi.

Kitap bulmak güçtü. Bir kütüphaneye kayıt olmayı akıl etmemiştik. Bununla beraber binbir çareye başvurarak bir sadaka ister gibi her yerden dilenerek kitap buluyordum. Bir kez, bir itfaiye komutanı bana Lermontov'un bir cildini vermişti. O zaman şiirin gücünü, insan üzerindeki güçlü etkisini duydum.

İyi hatırlıyorum, daha *İblis*'in ilk satırlarını okurken, Sitanov kitaba bir göz attı, sonra benim yüzüme baktı. Fırçasını masanın üstüne bıraktı, uzun kollarını dizlerinin arasına soktu, gülümseyerek sallanmaya başladı. Altındaki iskemle gıcırdadı.

Lariyoniç:

"Çocuklar, yavaş olun," dedi.

O da işini bırakarak, kitabı okumakta olduğum Sitanov'un masasına yaklaştı. Bu manzum hikâye bana tatlı ve ıstıraplı bir heyecan veriyordu. Sesim titriyor, dizeleri iyice seçemiyordum, gözlerime yaşlar doluyordu. Ama bana bundan da çok heyecan veren şey, atölyedeki boğuk ve ihtiyatlı hareketti. Bütün atölye, sanki bir mıknatıs insanları bana doğru çekiyormuş gibi, ağır ağır kımıldıyordu. Kitabın birinci bölümünü bitirdiğim zaman, atölyedeki insanların hemen hepsi de, birbirlerine dayanarak, sarılarak, somurtarak ve gülümseyerek, çevremde toplanmış bulunuyordu.

Jiharev, başını kitabın üzerine eğerek:

"Oku, oku!.." diyordu.

Okumayı bitirdim. Kitabı aldı, adına baktı ve koltuğunun altına sıkıştırarak:

"Bunu bir kez daha okumak gerek," dedi. "Yarın yine okursun! Ben kitabı saklayacağım!.."

Bunları söyledikten sonra çekilip gitti. Lermontov'u masasının gözüne kilitledi ve işine koyuldu. Atölye sessizdi. Ustalar, ihtiyatla masalarına dağılıyordu. Sitanov pencereye yaklaştı, alnını

cama dayadı, orada kalakaldı. Jiharev tekrar fırçasını bırakarak, sert bir sesle:

"Allah'ın kulları, peygamberlerin hayatı diye işte buna derler," dedi.

Omuzlarını kaldırdı, başını gizledi ve sözlerine devam etti:

"Hatta şimdi ben iblisin resmini bile yapabilirim. Vücudu siyah ve kıllı, kanatları ateş kırmızısı, sülüğen gibi... Yüzü, elleri, ayakları, donuk beyaz, hani ay ışığı altındaki kar gibi..."

Hiç de âdeti olmadığı halde, akşam yemeğine kadar sinirli sinirli, iskemlesinin üstünde kıpırdayıp durdu, parmaklarıyla oynadı, iblise, kadınlara, Havva Anamıza, cennete ve peygamberlerin işledikleri günahlara dair anlaşılmaz birtakım şeyler mırıldandı.

"Bunların hepsi de doğru," diye söyleniyordu. "Peygamberler, günahkâr kadınlarla günah işlerlerse, iblisin de temiz ruhlarla günah işlemesi, pek tabii ki hoşuna gider."

Hiçbir şey söylemeden onu dinliyorlardı. Demek ki benim gibi, başkalarının canı da konuşmak istemiyordu. Saatlere bakarak isteksizce çalışıyorlardı. Saat akşamın dokuzunu çaldığı zaman, hepsi işlerini bıraktı.

Sitanov ile Jiharev avluya çıktı, ben de onlarla birlikte gittim. Sitanov yıldızlara bakarak:

"Göçebe kervanlar
Boşlukta yıldızlar gibi...

İnsan bunları uyduramaz işte..."

Şiddetli ayazın etkisiyle titreyen Jiharev:

"Ben hiçbir kelime hatırlamıyorum, hiçbir şey hatırlamıyorum, ama onu görüyorum. Ne tuhaf, herif bizi şeytana acımaya zorladı, değil mi?.. Ona acıyoruz, değil mi?.."

Sitanov:

"Acıyoruz," diye onu doğruladı.

Jiharev, unutulmaz bir eda ile:

"Bak işte, insanın gücünü anla, gör!" dedi.

Koridorda bana şunu tembih etti:

"Maksimiç, sen dükkânda bu kitaptan kimseye söz etme, herhalde, bu yasak kitaplardan biri olmalı..."

Sevinmiştim: Günah çıkartırken papaz bana bu çeşit kitaplar okuyup okumadığımı sormuştu!

Akşam yemeği sönük geçti. Her zamanki gürültü ve patırtıdan eser yoktu. Sanki, herkesi ısrarla düşünmeye zorlayan önemli bir şeyler olmuştu. Yemekten sonra herkes uykuya yatınca Jiharev kitabı çıkararak:

"Ne olursun, şunu bir daha oku," dedi. "Ama ağır ağır, acele etmeden..."

Birkaç kişi sessizce yatağından kalktı, yavaşça masaya yaklaştı, yarı soyunmuş bir halde masanın başına geçip oturarak, bacaklarını büzdü.

Tekrar okumamı bitirince Jiharev, parmaklarıyla masanın üzerinde trampet çalarak:

"İşte hayat dediğin budur," dedi. "Ah iblis, iblis... Öyle değil mi kardeş?.."

Sitanov omuzlarımın üzerinden eğilerek bir şeyler okudu. Gülerek:

"Bunu defterime çekeceğim," dedi.

Jiharev kalktı, kitabı masasına götürdü. Ama birdenbire durdu ve titrek, dargın bir sesle konuşmaya başladı:

"Gözü açılmamış köpek yavruları gibi yaşıyoruz. Neyin neye yaradığını bilmiyoruz. Ne Allah'a yarıyoruz, ne de şeytana! Biz ne biçim Allah'ın kullarıyız? Hazreti İbrahim Allah'ın kulu idi, Allah onunla konuştu. Sonra Hazreti Musa ile de konuştu. Hatta Musa'nın adını bile Allah taktı. Onlar Allah'ın kulları idi, ama biz kimin kullarıyız?"

Kitabı kilitledi.

"Meyhaneye geliyor musun?" diye sorarak giyinmeye başladı.

Sitanov yavaşça:

"Ben sevgilime gidiyorum," dedi.

Onlar gidince, kapının ağzında döşemelere, Pavel Odintsov'un yanı başına uzandım. Pavel, uzun uzun kıpırdadı durdu, burnundan soludu ve birdenbire, sessizce ağlamaya başladı.

"Ne oluyorsun?.." diye sordum.

"Bunların hepsine de ölesiye acıyorum," dedi. "Dördüncü yıldır ki bunlarla beraberim, hepsini tanıyorum..."

Ben de bu adamlara acıyordum. Uzun bir süre uyumadık. Bu insanların her birinde iyi yanlar ve çocuk merhametimizi uyaran bir şeyler bularak, fısıltı ile onlardan söz ettik.

Pavel Odintsov ile çok iyi geçiniyordum. Sonraları bana çok iyi bir usta oldu. Ama bu çok sürmedi. Otuzuna doğru fena halde içmeye başlamış... Sonraları onu Moskova'da, Hitrov pazarında, tam anlamıyla serserileşmiş bir halde gördüm. Geçenlerde de tifüsten öldüğünü duydum. Gözlerimin önünde pisi pisine ölen iyi insanların sayısını hatırlamak bile beni korkutuyor. Bütün insanlar, ömürlerini tüketip ölür, bundan tabii bir şey olamaz. Ama dünyanın hiçbir yerinde insanlar, bizde, Rusya'da olduğu kadar, ömürlerini böylesine çabuk, böylesine boş yere tüketmez...

O zamanlar Pavel, benden iki yaş büyük, yuvarlak başlı bir oğlandı. Gözü pek, zeki ve namuslu idi. Çok yetenekli bir çocuktu: Kuş, kedi, köpek resimlerini çok iyi yapardı. Hele atölye işçilerinin karikatürlerini yapmakta çok usta idi. Onları daima kanatlı olarak gösterirdi. Mesela Sitanov'u, pis pis düşünen tek ayaklı bir suçulluğu; Jiharev'i ibiği kopmuş, tüyleri dökülmüş bir horoz; hasta Davidov'u, korkunç bir su kuşu biçiminde tasvir ederdi. Ama hepsinden çok, ihtiyar kakmacı Gogolev'in karikatürünü yapmakta ustaydı. Onu, koca kulaklı, gülünç gagalı, küçücük ayakları altı pençeli bir yarasa olarak gösterirdi. Esmer, yuvarlak yüzünde gözleri beyaz daireler halinde gösterilmişti. Mercimek tanesini andıran gözbebekleri, enine olarak gözlerin içine oturtulmuştu. Bu hal, karikatürün yüzüne, canlı ve çok iğrenç bir anlam vermekte idi.

Pavel karikatürlerini gösterdiği zaman ustalar ona kızmazdı. Halbuki Gogolev'in karikatürü bütün işçilerin üzerinde kötü bir etki yaptı ve sanatçıya sertçe şu öğütte bulundular:

"Onu yırtsan daha iyi edersin!.. İhtiyar bunu görürse dayağı yediğin gündür."

Pis, hastalıklı, daima sarhoş olan ihtiyar, usanç verecek derecede ham sofu, anlatılamayacak kadar kötü yürekli idi. Atölyede olup biten her şeyi, patron kadının, yeğenini vermeyi tasarladığı tezgâhtara yetiştirirdi. Bu evlenme işini hesaba katan tezgâhtar, daha şimdiden kendisini bütün evin ve işçilerin efendisi sayıyordu. Atölye ondan nefret ediyor, ama korkuyordu. Bunun için Gogolev'den de korkuyordu.

Pavel, sanki Gogolev'i bir dakika rahat bırakmamayı amaç edinmiş gibi, bıkıp usanmadan, kakmacıyı her vesileyle tedirgin ediyordu. Ben de bu işte gücüm yettiğince ona yardım ediyordum. Atölyedekiler, hemen her zaman kaba ve zalimce oyunlarımızla eğleniyor, ama dikkatimizi çekmekten de geri durmuyorlardı:

"Çocuklar bir gün kapana kısılacaksınız!.. Hamamböceği sizi iyice pataklayacak!.."

"Hamamböceği", atölyenin tezgâhtara taktığı bir lakaptı.

Bu ihtarlar bizi korkutmuyordu. Uyuyan kakmacının yüzünü boyuyorduk. Bir gün sarhoş bir halde uyurken, burnunu yaldızladık. Tam üç gün, sünger gibi delik deşik burnunun çukurluklarındaki yaldızları çıkaramadı. Ama, ihtiyarı kızdırmayı başardığımız her seferinde, çalıştığım vapuru, Viyatka'lı küçük askeri hatırlar, ruhumun derinliklerinde bir üzüntü duyardım. Gogolev, yaşına rağmen öylesine güçlü idi ki, ansızın bizi yakalar ve sık sık döverdi. Ondan sonra da patron kadına gider, şikâyet ederdi.

Her gün içen, bundan ötürü de daima neşeli ve iyi yürekli olan patron kadın bizi korkutmaya çalışır, yumuk yumuk elleriyle masaya vurarak bağırırdı:

"Siz yine yaramazlık mı ediyorsunuz şeytanlar?.. O ihtiyardır, ona saygı göstermek gerek. Bardağına şarap yerine turnusol boyasını koyan kim?.."

"Biz koyduk..."

Patron kadın bu sözlerimize şaşardı:

"Ah, aman yarabbi, üstelik de itiraf ediyorlar!.. Ah sizi lanet olasıcalar, ihtiyarlara saygı göstermek gerek!"

Bizi yanından kovar, akşama da tezgâhtara şikâyet ederdi. Tezgâhtar da beni sertçe azarlardı:

"Bu nasıl olur? Sen kitap okuyasın, hatta kutsal yazıları okuyasın, sonra da böyle yaramazlıklar edesin ha? Dikkat et kardeş, bak karışmam!.."

Patron kadının kimsesi yoktu, insanı duygulandıracak kadar zavallı idi. Bazen likör içtikten sonra pencereye oturur ve şarkı söylerdi:

Hiç kimse bana acımıyor
Ben de kimseye acımıyorum,
Kimse kederimi bilmiyor,
Acılarımı kime söylesem!

Sonra hüngür hüngür ağlayarak, titrek, ihtiyar bir sesle inlerdi:

"Hu, hu, hu..."

Bir gün elinde, bir çömlek sıcak süt olduğu halde merdivene yaklaştığını gördüm. Birdenbire ayakları burkuldu, yere oturdu ve o durumda, elinden süt çömleğini bırakmadan, ağır vücuduyla, basamak basamak merdivenlerden aşağı kaymaya başladı. Çömlekteki süt üstüne başına sıçrıyordu. Kocakarı, elini uzatarak, öfkeli öfkeli çömleğe çıkışıyordu:

"Ne oluyorsun, melun?.. Nereye böyle?.."

Şişman değildi, ama pörsük denecek kadar yumuşaktı. Artık fare tutamayan, çok yemekten ağırlaşmış, oturduğu yerde eski başarılarını ve mutlu günlerini hatırlayarak sadece mırlayan ihtiyar bir kediye benziyordu.

Sitanov düşünceli düşünceli kaşlarını çatarak dert yandı:

"Bir zamanlar burası büyük bir müessese idi, atölye güzeldi, işin başında akıllı bir adam vardı. Şimdi ise bütün emekler bo-

şuna, her şey Hamamböceği'nin cebine gidiyor. Sen çalışıyorsun, başkaları yiyor. İnsan bunları düşününce kafasında bir zemberek kopar gibi oluyor. Artık canı, hiçbir şey yapmak istemiyor, şöyle bütün işleri bir yana bırakıp dama çıkmasam da, bütün yaz, gökyüzüne bakarak, hiçbir iş yapmadan sırtüstü yatsam, diye düşünüyor."

Pavel Odintsov da Sitanov'un bu düşüncelerini benimsemişti. Büyükleri taklit ederek sigara içiyor, Allah'tan, sarhoşluktan, kadınlardan, yapılan her işin boşa gittiğinden, bazılarının bir eser yarattığı halde başkalarının bunun değerini anlamayarak bu eseri yok ettiğinden dem vurup felsefe yumurtluyordu.

Böyle anlarda zeki ve sevimli yüzü kırışır, yaşlanırdı. Yerdeki yatağına oturur, kollarıyla dizlerini kucaklar, pencerelerin mavi karelerine, kar yığınlarıyla örtülü ahır damına, kış semasının yıldızlarına uzun uzun bakardı.

Ustalar horluyor, uykularında homurdanıyor, bazıları ağızlarından çıkan sözlerle tıkanarak sayıklıyor, ranzanın üstünde yatmakta olan Davidov hayatının arta kalanını öksürüyordu. Köşede uykunun ve mahmurluğun ağırlığı altında ezilen "Allah'ın kulları" Kopendühin, Sorokin, Perşin âdeta vücut vücuda, yuvarlanıp duruyor... Elsiz, ayaksız suratsız aziz resimleri duvardan bize bakıyor. Keskin beziryağı kokusu ile çürük yumurta kokusu ve tahtaların aralıklarında biriken ekşimiş çamur kokusu insanı âdeta boğuyor.

Pavel:

"Ah, Allahım, bunlara ne kadar acıyorum!" diye kulağıma fısıldıyor.

İnsanlara olan bu acıma duygusu, beni de gittikçe tedirgin ediyordu. Önceleri de söylediğim gibi atölyedeki bütün ustalar, bana ve Pavel'e iyi bir insan olarak görünüyorlardı. Halbuki hayat, kötü, dayanılamayacak kadar sıkıcı ve onlara layık değildi. Fırtınalı kış günlerinde, yeryüzünde her şeyin, evlerin, ağaçların, sallandığı, ağlayıp, uluduğu, hazin çan seslerinin Büyük Perhizi haber verdiği anlarda, can sıkıntısı, ağır bir kurşun dalgası halin-

de atölyeye yayılır, insanları ezer, onlarda canlı olarak ne varsa hepsini öldürürdü. İnsanlar, meyhanelere ve votka gibi bir avunma vasıtası olan kadınlara koşardı.

Böyle gecelerde kitaplar da bir işe yaramazdı. O zaman Pavel ile ben, kendi usulümüzce insanları eğlendirmeye çalışırdık: Suratlarımızı is ve boya ile karalar, başımızı kıtıkla süsler, kendi eserimiz olan çeşitli komediler oynardık. Böylece insanları gülmeye zorlayarak, can sıkıntısıyla yiğitçe savaşırdık. "Deli Petro'nun hayatını kurtaran askerin hikâyesi"ni hatırlayarak, onu konuşma biçimine soktum. Davidov'un yatağına tırmanıyor, düş gücüyle yaratılmış İsveçlilerin kafalarını güle oynaya keserek, temsillerimizi orada veriyorduk. Bizi seyredenler kahkahayla gülüyorlardı.

En çok da Çin Şeytanı Tsingi-Yu-Tung efsanesi hoşlarına gidiyordu. Pavel, iyilik yapmayı aklına koyan zavallı şeytanı canlandırıyordu. Ben ise üst tarafını temsil ediyordum: Kadın erkek rollerini, eşyayı, iyilik meleğini, hatta Çin Şeytanı'nın, başarısızlığa uğrayan her iyilik girişiminden sonra, büyük bir umutsuzluk içinde üzerinde dinlendiği taşı bile...

Seyirciler kahkaha ile gülüyordu, ben ise, onları güldürmenin kolaylığına şaşıyordum. Bu kolaylık, hiç hoşuma gitmiyor hatta bana dokunuyordu.

"Ah, sizi gidi hokkabazlar, ah soytarılar!" diye bize bağırıyorlardı.

Ama, neşeden çok kederin bu insanların ruhuna yakın olduğu düşüncesi gittikçe daha çok beni tedirgin ediyordu.

Bizde neşe hiçbir zaman kendiliğinden yoktur ve ona değer verilmez. Onu, uykulu Rus can sıkıntısını hafifleten bir vasıta olarak gizli bulunduğu yerden özenerek çıkarmak gerekir.

Kendiliğinden olmayan bir neşenin işe yarayacağı şüphelidir. Bu şüphe, neşenin yaşamak isteyişinde değil, onun, ancak üzüntülü günlerin çağırması üzerine ortaya çıkışındadır.

Ve çok sık olarak Rus neşesi, birdenbire ve anlaşılmaz bir biçimde vahşi bir dram haline dönüşür. Bakarsınız ki adam, âdeta onu bağlayan zincirleri kırar gibi dans eder ve birdenbire içindeki

vahşi, yırtıcı hayvanı serbest bırakarak, hayvani bir can sıkıntısı içinde herkesin ve her şeyin üzerine saldırır, ısırır, parçalar, yakar, yıkar...

Dış etkilerle uyandırılmış bu zoraki neşe beni sinirlendiriyordu. Hırsımdan kendimden geçmiş bir halde, birdenbire aklıma esen, düş ürünü birtakım şeyler anlatmaya ya da oynamaya başlıyordum. İnsanlarda, gerçek, tabii, kolay bir neşe yaratmayı çok istiyordum. Bunu bir dereceye kadar başarıyordum. Beni övüyor, buluşlarıma şaşıyorlardı. Ama, kırdığımı sandığım can sıkıntısı, tekrar, ağır ağır koyulaşıyor, katılaşıyor ve insanları ezmeye başlıyordu.

Boz renkli Lariyoniç, sevgi ile:

"Ne kadar da maskarasın, Tanrı seni korusun!" diyordu.

Jiharev onu destekliyordu:

"İnsanları avutmasını biliyor... sen ya tiyatroya ya da sirke gir Maksimiç, iyi bir palyaço olursun!"

Bütün atölyenin içinde, başlıca yortu günlerinde tiyatroya gidenler iki kişiydi. Bunlardan biri Kopendühin, ötekisi de Sitanov'du. Yaşlı ustalar, onlara, işledikleri bu günahlardan, kutsal su ile yıkanarak temizlenmelerini ciddi ciddi salık verirdi.

Sitanov, sık sık beni kışkırtırdı:

"Her şeyden vazgeç, git aktör ol!.."

Sonra, heyecanla "Aktör Yakovlev'in acıklı hayatını" anlatmaya koyulurdu:

"Bak neler olabiliyormuş!"

Kraliçe Marie Stuart'ı anlatmayı pek sever, ona "Çapkın" derdi. Özellikle "İspanyol asilzadesi"ne hayrandı:

"Don César de Bazan dünyanın en iyi yürekli insanı... Eşsiz bir adam," derdi.

Sitanov'un kendisinde de "İspanyol asilzadesi"nden bir şeyler vardı. Bir gün, yangın kulesi önünde üç itfaiye eri, bir köylüyü döverek eğleniyordu. Kırka yakın bir kalabalık bu dayak olayını seyrediyor, erleri kışkırtıyordu. Sitanov hemen kavgaya karıştı. Uzun kollarının sert ve şiddetli vuruşlarıyla itfaiye erlerini yere serdi. Köylüyü kaldırdı, kalabalığa teslim ederek:

"Bunu götürün!" diye bağırdı.

Üç kişiye karşı bir başına kaldı. İtfaiye kışlası on adım ötedeydi. İtfaiye erleri arkadaşlarını yardıma çağırabilir, Sitanov'u iyice dövebilirlerdi. Ama, talihine, itfaiye erleri korkup kaçtılar. Sitanov arkalarından:

"Köpekler!.." diye haykırdı.

Pazar günleri gençler, yakın köylerin köylüleriyle ve temizlik işçileriyle boks maçı yapmak üzere, Petropavlovsk Mezarlığının ötesine giderdi. Temizlik işçileri, şehre karşı tanınmış boksörlerden Mordva'lıyı çıkarırdı. Bu, dev yapılı, küçücük kafalı, gözleri daima ağrılı ve sulanmış bir adamdı. Kısacık kaftanının kirli yeniyle yaşlarını silerek, bacaklarını açmış bir halde, arkadaşlarının ilerisinde durur ve babacan bir eda ile söylenirdi:

"Çıkacaksanız çıkın, ben üşüyorum."

Bizim tarafımızdan ona karşı daima Kopendühin çıkardı, ve her seferinde de Mordva'lıdan dayak yerdi. Ama Kazak, kan revan içinde, nefes nefese:

"Ben şu Mordva'lıyı yenmezsem, yaşamayacağım!" demekten kendini alamazdı.

Nihayet bunu, hayatının bir amacı olarak kabul etti. Hatta votkadan bile vazgeçti. Yatmadan önce vücudunu karla ovuşturuyor, bol bol et yiyor, kaslarını geliştirerek, boyuna kırk kiloluk güllelerle idman yapıyordu. Ama bundan da bir şey çıkmadı. Bunun üzerine boks eldivenlerinin içine kurşun parçaları dikti. Böbürlenerek Sitanov'a:

"Şimdi işte Mordva'lı hapı yutacak," dedi.

Sitanov sertçe onu uyardı:

"Bundan vazgeç, yoksa oyundan önce seni ele veririm."

Kopendühin ona inanmadı. Ama, maça çıktıkları zaman Sitanov Mordva'lıya:

"Sıranı bana ver Vasili İvaniç," dedi, "İlkin Kopendühin'le ben maç yapmak istiyorum."

Kazak bu teklife fena halde içerlerdi ve bağırdı:

"Ben seninle maç yapmam, defol!"

Sitanov:

"Yaparsın," dedi ve Kazağa ezici bir bakışla bakarak üzerine yürüdü. Kopendühin ayaklarını yere vurdu, eldivenlerini elinden çıkararak koynuna soktu ve hızla maç alanından çekildi.

Gerek bizim taraf, gerek karşı taraf fena halde şaşırmıştı. Kellifelli bir adam Sitanov'a dönerek, öfkeli bir sesle:

"Kardeşim," dedi, "aile işlerini genel maçlarda çözümlemek usule uygun değildir."

Her yandan Sitanov'a saldırarak küfrediyorlardı. Sitanov uzun bir süre hiç sesini çıkarmadı. Nihayet kellifelli adama dönerek:

"Ya ben bu davranışımla bir cinayeti önlediysem," dedi.

Kellifelli adam hemen işi anladı. Hatta şapkasını çıkararak:

"O halde size teşekkür etmekten başka yapılacak bir şey kalmıyor," dedi.

"Yalnız rica ederim bunu etrafa yaymayınız."

"Yok canım! Kopendühin değerli bir boksördür. Yalnız uğradığı başarısızlıklar onu sinirlendiriyor. Biz halden anlarız. Ama bundan sonra da, maçtan önce eldivenlerini gözden geçirmek zorundayız."

"Siz bilirsiniz!"

Kellifelli adam çekilip gidince, bizimkiler Sitanov'a çıkışmaya başladılar:

"Şeytan mı dürttü seni, kereste! Bıraksaydın da Kazak herifi pataklasaydı. Şimdi yine yenilmiş olarak dolaşacağız!.."

Uzun uzun, ısrarla, ağız dolusu ona küfrettiler.

Sitanov içini çekerek:

"Ah sizi gidi serseriler, ah," diye söylendi.

Ve herkesi şaşırtan bir davranışla Mordva'lıyı maça çağırdı. Mordva'lı, neşeli neşeli yumruklarını sallayarak ve gevezelik ederek sahaya çıktı:

"Dövüşelim, ısınalım!.."

Birkaç kişi el ele vererek sırtlarıyla ahaliyi geriye itti. Böylece geniş bir alan açıldı.

Boksörler dikkatle birbirlerini süzdü. Sağ kollarını ileriye uzatarak, sol kollarını da göğüslerine koyarak birbirlerini yokladılar. Bu işte tecrübesi olanlar, Sitanov'un kollarının rakibinden daha uzun olduğunu hemen fark etti. Ortalık sessizleşti. Boksörlerin ayakları altındaki kar gıcırdıyordu. Birisi heyecanını yenemeyerek, şikâyet dolu bir sesle:

"Artık başlasalar," diye söylendi.

Sitanov sağ yumruğunu salladı, Mordva'lı kendini korumak için sol elini kaldırdı. Sitanov bundan yararlanarak, sol eliyle hasmının boş böğrüne bir yumruk indirdi. Mordva'lı hafifçe bağırdı. Geriledi ve sevinçle:

"Genç ama, hiç de aptal değil," diye söylendi.

Birbirlerinin göğsüne ağır yumruklar indirerek, birbirlerine saldırmaya başladılar. Birkaç dakika sonra gerek bizimkiler, gerek karşı taraf heyecanla bağırıyordu:

"Ressam daha çevik!.. Kakmacı, şunun hesabını görüver!"

Mordva'lı, Sitanov'dan çok daha güçlüydü, ama ondan daha hantaldı. Sitanov kadar çabuk yumruk atamıyor, her attığı yumruğa karşılık, iki ya da üç yumruk yiyordu. Ama yediği yumruklardan pek de canı yanmışa benzemiyordu. Boyuna gülüyordu. Derken, birdenbire Sitanov'un koltuğu altına indirdiği ağır bir yumruk darbesiyle, delikanlının sağ kolunu omzundan çıkardı.

Birkaç ses birden:

"Ayırın," diye bağırdı. "Berabere kaldılar."

Boksörleri çeviren insan halkasını kırarak, boksörleri ayırdılar. Mordva'lı babacan bir tavırla:

"Çok kuvvetli değil ama, çok çevik," dedi. "İleride iyi bir boksör olacak!.. İşte ben bunu herkesin önünde açıkça söylüyorum."

Küçük çocuklar genel bir dövüşe başladılar. Ben Sitanov'u bir çıkıkçı sağlık memuruna götürdüm. Bu davranışı, onu gözümde büsbütün büyüttü. Ona olan sevgi ve saygımı arttırdı.

Sitanov, genel olarak çok dürüst, çok namusluydu. Bunu âdeta bir ödev sayıyordu. Geniş, kaygısız bir adam olan Kopendühin, onunla çok kurnazca alay ederdi:

"E, delikanlı, göstermelik bir adamsın vesselam. Yortu arifesinde bir semaver gibi ruhunu temizledin! Şimdi de: 'Bak, ne güzel de pırıldıyor!' diye böbürlenip duruyorsun!.. Halbuki senin ruhun bakırdan... seninle insanın canı sıkılır..."

Sitanov, canla başla çalışarak ya da Lermontov'un şiirlerini defterine kopya ederek, sabırla susardı. Bütün boş zamanlarını bu kopya işine harcıyordu. Kendisine:

"Ama sizin paranız var, kitabı satın alsanıza!.." dediğim zaman bana şu cevabı verdi:

"Hayır, insanın kendi eliyle yazması daha iyi!"

İncecik, güzel ve süslü bir yazı ile bir sayfa yazdıktan sonra, mürekkebin kurumasını bekleyerek yavaşça okurdu:

Gerçek bir mutluluğun,
Sürekli bir güzelliğin olmadığı
Toprağa bakacaksın
Acımadan, üzülmeden...

Sonra gözlerini kapayarak:

"Bu, doğru," derdi. "Eh, gerçeği ne kadar iyi biliyor."

Sitanov'la Kopendühin arasındaki ilişki çok tuhafıma gidiyordu. Kopendühin kafayı çekince daima arkadaşıyla dövüşe kalkardı. Sitanov:

"Vazgeç!.. Bırak!.." falan diye uzun uzun onu caydırmaya çalışırdı.

Ama, sonra sarhoş Kazağı öyle müthiş döverdi ki, kendi aralarında olan bu gibi kavgalara daima seyirci kalan öteki işçiler işe karışır, dövüşen iki dostu ayırır ve:

"Vaktinde işe karışmasak, Sitanov mutlaka arkadaşını öldürür, kendisini de mahveder," derlerdi.

Kopendühin ayıkken de, bıkmadan usanmadan Sitanov'a hakaret eder, onun şiire olan düşkünlüğüyle ve çirkin bir biçimde, ama boş yere kıskançlığını uyandırmaya çalışarak, mutsuz aşk macerasıyla alay ederdi. Sitanov Kazağın bu davranışlarını, ses-

sizce, kızmadan dinler, hatta bazen Kopendühin'le beraber kendisi de bu alaylara gülerdi.

Yatakları yan yana idi. Geceleri uzun uzun fısıldaşarak bir şeyler konuşurlardı.

Bu konuşmalar bana rahat vermez, birbirine benzemeyen bu insanların böyle dostça nelerden söz edebileceklerini şiddetle merak ederdim. Ama yanlarına yaklaştığım zaman Kazak:

"Sen ne istiyorsun?.." diye çıkışırdı.

Sitanov ise âdeta beni görmezdi.

Ama bir kez beni yanlarına çağırdılar. Kazak:

"Maksimiç," diye sordu, "sen zengin olsaydın ne yapardın?"

"Kitap satın alırdım."

"Daha başka ne yapardın?"

"Bilmiyorum..."

Kopendühin can sıkıntısıyla:

"Eh, sen de..." diyerek başını çevirdi.

Sitanov ise sükûnetle:

"Görüyorsun ya," dedi, "ne genci, ne ihtiyarı... hiç kimse bilmiyor. Sana söylüyorum: Zenginliğin başlı başına hiçbir önemi yoktur... Her şey bir çaba ister."

"Neden söz ediyorsunuz," diye sordum.

Kazak:

"Uykumuz yok, şundan bundan konuşuyoruz," dedi.

Sonraları, onların konuşmalarını dinlemek fırsatını bulduğum zaman, geceleri herkesin, gündüzleri de konuşmayı sevdiği şeylerden, Allah'tan, doğruluktan, mutluluktan, kadınların budalalığından ve kurnazlığından, zenginlerin açgözlülüğünden, hayatın karmakarışık bir bilmece olduğundan söz ettiklerini öğrendim.

Bu konuşmaları daima hırsla dinlerdim. Onlar beni heyecanlandırırdı. Hemen hemen bütün insanların aynı şeyi konuşmaları hoşuma gidiyordu. Hemen herkes, "Hayat kötü, iyi yaşamak gerek!" deyip duruyordu. Ama, daha iyi yaşama isteğinin insanları hiçbir zorunluluk altına sokmadığını, atölye hayatında, usta-

ların birbirleriyle olan ilişkilerinde hiçbir şeyi değiştirmediğini de görüyordum.

Seve seve ve pek çok düşünce ileri sürer, her zaman birini çekiştirir, pişman olur, övünür, en saçma şeyler için sert tartışmalarla birbirlerini fena halde kırarlardı. Öldükten sonra ne olacaklarını anlamaya çalışırlardı. Oysa ki, atölyenin eşiğinde, bulaşık kovasının durduğu döşeme parçası çürümüştü. Döşemelerin altından, bu çürük, ıslak, rutubetli delikten, ekşi bir toprak kokusu ve soğuk geliyor, bu da ayaklarımızı donduruyordu. Pavel ile ben bu deliği kuru otla ve paçavralarla tıkıyorduk. Bu döşeme parçasını değiştirmek gerektiğinden sık sık söz ederlerdi. Halbuki delik gittikçe büyüyor, fırtınalı günlerde, bacadan eser gibi, buradan soğuk esiyordu. İşçiler kendilerini üşütüyor ve öksürüyorlardı. Penceredeki teneke vantilatör, sinirleri bozacak kadar gürültü çıkarıyor ve işçiler buna kaba saba küfrediyorlardı. Vantilatörü yağladığım zaman, Jiharev, kulak kabartarak:

"Artık vantilatör gürültü etmiyor," dedi. "Ortalıkta sıkıcı bir hava esmeye başladı."

Hamamdan geldikleri zaman pis ve tozlu yataklara yatarlardı. Zaten pislik ve fena koku, genellikle kimseyi sinirlendirmiyordu. Hayatı güçleştiren birçok ufak tefek şey vardı. Bunları kolayca yok etmek kabildi. Ama bunu kimse yapmıyordu.

Sık sık tekrarlıyorlardı:

"Kimse insanlara acımıyor, Allah insanlara acımadığı gibi kullar da kendi kendilerine acımıyorlar..."

Ama Pavel ile ben, pislikten ve böceklerden bitkin bir hale gelen ölüm döşeğindeki Davidov'u yıkadığımız zaman bizimle alay ettiler. Kendi gömleklerini çıkararak bitlerini ayıklamamızı istediler. Bize hamamcı adını taktılar. Sanki biz ayıp ve gülünç bir şey yapmışız gibi bizi aşağıladılar.

Davidov, Noelden Büyük Perhize kadar yataktan kalkmadı. Uzun uzun öksürerek yukarıdan kokmuş kan pıhtıları tükürdü durdu. Kirli su kovasına düşmeyen kanlar, yerlere yayılıyordu. Geceleri ise sayıklayarak arkadaşlarını uyandırıyordu.

Hemen her gün:

"Şunu hastaneye kaldırmak gerek," diyorlardı.

Ama, ilkin Davidov'un evrağının süresi geçmiş olduğu görüldü. Sonraları biraz iyileşir gibi oldu. Nihayet:

"Hepsi bir, nasıl olsa yakında ölecek," denildi.

Bunu kendisi de söylüyordu:

"Ben pek uzatmayacağım!.."

Sessiz bir mizahçıydı. O da her zaman ufak tefek şakalarla atölyedeki bunaltıcı can sıkıntısını dağıtmaya çalışırdı. Soluk ve kemikli bir yüz aşağı doğru sarkar, ıslık çalar gibi bir ses:

"Millet; ranzada yatanın sesini dinle!" diye seslenirdi.

Sonra, düzgün olarak, değersiz bir kıta okurdu:

Ben ranzada yaşarım
Erkenden kalkarım,
Uyurken de uyanıkken de
Hamamböcekleri beni yer!

Atölyedekiler:

"Hiç de cesareti kırılmıyor!" diyerek hayranlıklarını açığa vururlardı.

Bazen Pavel ile ben yanına tırmanırdık. Büyük bir çaba harcayarak şaka ederdi:

"Aziz misafirlerim, size ne ikram edebilirim?.. Çok taze küçük bir örümceğe ne buyrulur?"

Yavaş yavaş ölüyordu. Bu hal onu çok bıktırmıştı. İçten gelme bir üzüntüyle mırıldanırdı:

"Bir türlü ölemiyorum, ne felaket!.."

Ölümden yılmayışı Pavel'i çok korkutuyordu. Geceleri beni uyandırır ve fısıldardı:

"Maksimiç, galiba öldü... Adam geceleyin ölecek, biz de altında yatmış olacağız. Ah aman yarabbi... Ölülerden çok korkuyorum."

Ya da:

"Sanki ne diye dünyaya geldi? Daha yirmi yaşına bile basmadan ölüyor işte..." derdi.

Mehtaplı bir gecede beni uyandırdı. Korkudan fal taşı gibi açılmış gözleriyle bana bakarak:

"Dinle," dedi.

Ranzada Davidov hırlıyor, çabuk çabuk ve anlaşılır bir sesle söyleniyordu:

"Buraya ver, buraya ver!.."

Sonra hıçkırmaya başladı. Pavel:

"Vallahi ölüyor, göreceksin!.." diye heyecanlanıverdi.

Bütün gün, avludaki karları sırtımda kıra taşımıştım. Çok yorgundum, uykum vardı. Ama Pavel bana yalvarıyordu:

"Sana yalvarıyorum, uyuma!.. Allah aşkına uyuma!.."

Sonra birdenbire dizlerinin üzerinde dikilerek şiddetli bir çığlık attı:

"Kalkınız, Davidov öldü."

Bazıları uyandı. Birkaç hayalet yataklarından doğruldu. Öfkeli sorular duyuldu.

Kopendühin ranzaya tırmandı. Hayretle:

"Gerçekten de ölmüşe benziyor," dedi. "Gerçi henüz sıcak... ama..."

Ortalık sessizleşti. Jiharev istavroz çıkardı. Sonra yorganına sarınarak:

"Ne yapalım," dedi, "Allah rahmet etsin!.."

Biri teklif etti:

"Koridora çıkarsak iyi olur."

Kopendühin ranzadan indi. Pencereden baktı.

"Varsın sabaha kadar yatsın," dedi. "Sağ iken de kimseyi rahatsız etmezdi."

Pavel başını yastığın altına sokarak hıçkırmaya başladı.

Sitanov ise uyanmadı.

XV

KIRLARDA kar eriyordu. Kış bulutları da, toprağa yağmur ve sulu kar halinde dökülerek, göklerde eriyordu. Güneş, günlük yolunu gittikçe daha ağır alıyor, hava ısınıyordu. Sanki bahar neşesi şimdiden gelmiş de, şaka etmek için şehrin dışında, kırlarda bir yerde gizleniyordu. Neredeyse şehrin üzerine yayılacaktı. Kırmızımtırak bir çamur sokakları kaplıyor, yaya kaldırımlarının kenarından seller akıyordu. Hapishane meydanında, karların eriyip toprağın meydana çıktığı yerlerde serçeler neşeli neşeli sıçrıyordu, sonra insanlarda da bir serçe telaşı göze çarpıyordu. Büyük Perhiz çanları, sabahtan akşama kadar bahar gürültüsünün üstünde aralıksız çalıp duruyor, küçük küçük vuruşlarla yürekleri hoplatıyordu. Bu çan seslerinde ihtiyarların sözlerinde olduğu gibi, dokunaklı bir şeyler vardı. Sanki çanlar her şeyden soğuk bir mutsuzlukla söz ediyordu:

"Bitti, her şey bitti, bitti..."

İsim günümde atölye işçileri bana Allah'ın hizmetçisi Aleksey'in çok güzel yapılmış bir ikonunu hediye ettiler. Jiharev de, belleğimde iyice yer eden uzun bir konuşma yaptı. Parmaklarıyla oynayarak ve kaşlarını kaldırarak:

"Sen kimsin?" diye söze başladı. "On üç yaşlarında öksüz bir çocuktan başka bir şey değilsin!.. Ben ise, yaşça senden neredeyse dört kat büyük olduğum halde, her şeye yandan değil de cepheden baktığın için seni övüyor ve beğeniyorum. Bu iyi bir şey, her zaman böyle yap!"

Allah'ın kullarıyla Allah'ın insanlarından söz etti. Ama, insanlarla kullar arasındaki ayrım benim için karanlık kaldı. Bu herhalde onun için de pek açık bir şey değildi. Sıkıcı konuşuyor-

du. Atölye işçileri onunla alay ediyordu. Çok duygulanmış ve utanmıştım. Elimde ikon, ne yapacağımı şaşırmış bir halde duruyordum. Nihayet Kopendühin, canı sıkılmış bir halde:

"Kes şu cenaze duasını," diye bağırdı. "Baksana, çocuğun kulakları bile mosmor oldu."

Sonra omzuma vurarak o da beni övdü:

"En iyi yanın herkesle akraba gibi olmandır. Bu iyi bir şey. Hak etmiş olsan bile, seni dövmek şöyle dursun, azarlamak bile elden gelmiyor."

Oradakilerin hepsi de candan bir bakışla bana bakıyor, gösterdiğim utangaçlıkla tatlı tatlı alay ediyorlardı. Bu, biraz daha sürseydi, muhakkak bu insanlar için yararlı bir varlık olduğumu duymanın beklenilmeyen sevinci içinde kendimden geçerek hüngür hüngür ağlayacaktım. Oysa, tam o günün sabahında, dükkânda, tezgâhtar, başıyla beni işaret ederek, Piyotr Vasilyeviç'e:

"Fena bir oğlan, üstelik de hiçbir işe yaramıyor," demişti.

Her zamanki gibi sabahtan dükkâna gitmiştim. Ama öğleden sonra tezgâhtar bana:

"Eve git de, ahırın üstündeki karları yere indir ve mahzene doldur!.." dedi.

İsim günüm olduğunu bilmiyordu. Bunu kimsenin de bilmediğini sanıyordum. Atölyede tebrik töreni bittikten sonra elbiselerimi değiştirdim. Avluya inerek ahırın damına çıktım. Bu yıl bir hayli bol olan ve kalın bir tabaka halinde biriken karları avluya atmaya başladım. Ama heyecandan mahzenin kapağını açmayı unutmuştum. Yukarıdan attığım karlarla onu örtmüştüm. Aşağı inip de yaptığım yanlışlığın farkına varınca hemen kapağın üstündeki karları temizlemeye koyuldum. Fakat kar ıslak olduğu için sımsıkı yapışmıştı. Tahta kürek güçlükle karları kaldırabiliyordu. Demir küreğim yoktu. Elimdeki tahta kürek, tezgâhtar tam çitin kapısında göründüğü bir sırada kırıldı. "Felaket mutluluğu adım adım izler" diyen Rus atasözü bir defa daha doğru çıkmıştı.

Tezgâhtar yanıma yaklaşarak, alaycı bir eda ile:

"Demek böyle... senin gibi işçiyi şeytanlar götürsün! O akılsız kafana bir tane indirirsem," dedi.

Küreğin sapını eline alıp bana doğru salladı. Geri çekilerek öfkeli bir sesle:

"Ben size kapıcı diye girmedim ki," dedim.

Küreğin sapını ayaklarıma doğru fırlattı. Bir avuç kar alarak tam suratının ortasına yapıştırdım. Tükürerek kaçtı. Ben de işi bırakıp atölyeye girdim. Birkaç dakika sonra, tezgâhtarın, anlamsız yüzü ergenliklerle örtülü fingirdek nişanlısı, koşa koşa aşağı indi:

"Maksimiç, yukarı!" diye bağırdı.

"Gelmeyeceğim," dedim.

Şaşıran Lariyoniç, yavaşça:

"Ne demek gitmeyecekmişsin?.." dedi.

Olayı ona anlattım. Düşünceli bir eda ile kaşlarını çatarak:

"Kardeş, sen de çok dik kafalısın," dedi ve yukarı çıktı.

Atölye işçileri tezgâhtara küfürler yağdırarak homurdanmaya başladılar. Kopendühin:

"Şimdi seni kovarlar," dedi.

Bundan korkmuyordum. Tezgâhtarla ilişkimiz çoktandır çekilmez bir hal almıştı. Israrla ve gittikçe artan bir şiddetle benden nefret ediyordu. Ben de ona katlanamıyordum. Ama bana bu kadar kötü davranışının sebebini öğrenmek istiyordum.

Dükkânda yerlere paralar atıyordu. Ortalığı süpürürken bunları buluyor ve tezgâhın üzerinde dilencilere ayrılmış ufaklık paranın durduğu tasa koyuyordum. Gittikçe sıklaşan bu halin manasını anladığım zaman tezgâhtara:

"Paraları yere atmakla boşuna zahmet ediyorsunuz!.." dedim.

Fena halde içerledi ve ihtiyatsızca ağzından şunları kaçırdı:

"Bana ders vermekten seni men ederim. Ben ne yaptığımı biliyorum!.." dedi.

Ama hemen kendini toplayarak:

"Paraları yere atmak da ne demek?.. Onlar kendiliğinden düşüyor..."

Dükkânda kitap okumamı yasak etti:

"Senin aklın bu gibi şeylere ermez," dedi. "Yoksa bir din bilgini mi olmak istiyorsun, hazır yiyici?.."

Beni hırsız durumuna düşürmeye çalışmaktan bir türlü vazgeçmiyordu. Şayet yere atılan paralardan biri, dükkânı süpürürken deliğe kaçacak olsa, onu benim çaldığıma inanacaktı. Bu oyundan vazgeçmesini ona bir kere daha söyledim. Ama, aynı gün, elimde kaynar su kabıyla meyhaneden dükkâna dönerken, bizim tezgâhtarın, daha geçenlerde kapılanmış olan bitişik dükkânın tezgâhtarına şu düşünceyi aşıladığını duydum:

"Onu bir dua kitabı çalmaya kışkırt! Yakında bize üç sandık dua kitabı gelecek..."

Benden söz edildiğini anlamıştım. Dükkândan içeri girdiğim zaman ikisi de şaşırdı. Bana karşı böyle aptalca bir komplo hazırladıklarına inanmak için elimde daha başka ipuçları da vardı.

Komşunun tezgâhtarı, bundan önce de aynı dükkânda çalışmıştı. İyi bir satıcıydı ama, içkiye çok düşkündü. İçmeye başladığı sıralarda patron onu kovmuş, ama sonra yine almıştı. Zayıf, çelimsiz, kurnaz bakışlı bir adamdı. Görünüşte uysaldı. Patronun her davranışına boyun eğerdi. Daima zeki bir gülüşle, bıyık altından gülerdi. Esprili konuşmasını severdi. Ağzı, dişleri çürük insanların ağzı gibi pis pis kokardı. Halbuki dişleri sağlam ve beyazdı.

Bir gün, davranışıyla beni fena halde şaşırttı: Tatlı tatlı gülümseyerek yanıma yaklaştı. Derken, birdenbire başımdaki kasketi düşürdü ve saçlarımdan yakaladı. Onunla dövüşmeye başladık. Beni galeriden dükkânın içine sürükledi ve yerde durmakta olan, Meryem Ana kandillerini koyduğumuz dolapların üzerine düşürmeye çalıştı. Bunu başarsaydı, dolapların camlarını kıracak, içindeki oyma resimleri kıracak, belki de, yüksek değerdeki ikonları da zedeleyecektim. Ama, bereket versin ki çok çelimsizdi. Onu çabucak altıma aldım ve o anda bu sakallı adamın yerde,

kırılmış burnunu ovuşturarak ağlamaya başladığını büyük bir şaşkınlıkla gördüm.

Ertesi sabah patronlarımız bir yere gidip de biz yalnız kalınca, komşunun tezgâhtarı, burnunun kökünde ve gözleri altındaki şişleri ovuşturarak dostça bir tavırla bana:

"Kendi isteğimle mi sana saldırdım sanıyorsun?" dedi. "Ben aptal bir adam değilim. Ben zayıf, alkolik bir insanım. Beni döveceğini biliyordum, ama beni bu işi yapmaya patronum kışkırttı: 'Onu saçlarından yakalayıp sürükle,' dedi. 'Dövüş sırasında elinden geldiği kadar onun dükkânda fazla zarar ve ziyan yapmasına çalış... Ne yaptırırsan, hep onların zararına olacak...' Yoksa bana kalsaydı ben bunu hiç yapar mıydım? Baksana, suratım ne hale geldi?"

Sözlerine inandım. Ona acıdım. Boyuna kendisini dövmekte olan bir kadınla yarı aç yarı tok yaşadığını biliyordum. Ama, yine de ona şunu sormaktan kendimi alamadım:

"Seni, birini zehirlemeye zorlasalar, zehirler misin?"

Tezgâhtar, acınacak bir gülümseyişle, yavaşça:

"O zorlayabilir," dedi. "O yapabilir..."

Biraz sonra da bana şöyle bir öneride bulundu:

"Bana bak," dedi, "cebimde beş para yok, evde yiyecek bir şey de yok. Karı, köpek gibi saldırıyor. Ne olursun, sizin depodan bir ikon ya da dua kitabı çal da satayım, olmaz mı? Çalarsın, değil mi? Bir dua kitabı?"

Kundura mağazasını, kilise bekçisini hatırladım. Bu adamın beni ele vereceği hemen aklıma geldi. Ama, reddetmek de elimden gelmemişti. Ona bir ikon verdim. Fakat birkaç ruble değerinde olan bir dua kitabını çalmayı göz alamamıştım. Bu bana büyük bir suç gibi görünmüştü.

Bizim tezgâhtarı, bu zavallı adamı, bana bir dua kitabı çaldırmaya kışkırtırken duyduğum zaman, fena halde korkmuştum. Bizim tezgâhtarın, onun nam ve hesabına ne kadar iyi ve cömert olduğumu bildiğini, komşu tezgâhtarın, ikon hırsızlığımı ona söylemiş olduğunu hemen anladım.

Başkası hesabına yapılan bir iyiliğin iğrençliği, bana kurulan bu adi tuzak, kısaca bütün bunlar, bende gerek kendime, gerek her şeye karşı bir isyan ve nefret duygusu uyandırmıştı. Dua kitaplarıyla dolu sandıkların gelmesini bekleyerek birkaç günümü büyük bir üzüntü içinde geçirdim. Nihayet kitaplar geldi. Onları ayırıp depoya yerleştirirken komşunun tezgâhtarı yanıma sokuldu ve ona bir dua kitabı vermemi rica etti.

O zaman kendisine sordum:

"Benim tezgâhtara, sana bir ikon verdiğimi söyledin miydi?"

Mahzun bir sesle:

"Evet, söyledim," dedi. "Ben, kardeş, hiçbir şey gizleyemem..."

Onun bu cevabı karşısında donakaldım. Yere oturup yiyecek gibi ona bakmaya başladım. Utanmış, acınacak bir halde, acele acele anlatmaya koyuldu.

"Seninki bunu kendiliğinden anladı. Daha doğrusu benimki anladı ve seninkine söyledi."

Bana öyle geldi ki artık mahvolmuştum. Bu adamlar bana tuzak kurmuştu. Çocuk hapishanesinin yolu görünmüştü. Böyle olduktan sonra artık bana her şey vız geliyordu. Boğulacaksam bari derin bir yerde boğulayım, diye düşündüm. Komşunun tezgâhtarına bir dua kitabı sıkıştırdım, kitabı paltosunun altına gizledi ve çekilip gitti. Ama, biraz sonra geri döndü. Dua kitabını ayaklarımın dibine fırlattı:

"Almayacağım! Sen insanın başını belaya sokarsın!" diye söylenerek uzaklaştı.

Bu sözlerin manasını anlayamamıştım. Ben insanın başını niçin belaya sokarmışım? Ama, kitabı almayışına çok sevinmiştim. Bu olaydan sonra bizim tezgâhtar, bana eskisinden daha öfkeli ve daha şüpheli bakmaya başladı.

Lariyoniç yukarı gittiği zaman bütün bunlar aklımdan geçti. Yukarıda çok kalmadı. Her zamankinden daha sessiz, daha ezilmiş bir halde geri döndü. Akşam yemeğine doğru da, baş başa kaldığımız bir sırada:

"Dükkânla ilişiğini keserek seni temelli atölyeye vermeleri için çok uğraştım. Ama, olmadı. Kuzma razı değil, senden hiç hoşlanmıyor."

Evin içinde de bir düşmanım vardı: Bu, çok oynak bir kız olan, tezgâhtarın nişanlısı idi. Atölyenin bütün gençleri onunla dalga geçer, koridorda bekleyerek onu sıkıştırırlardı. O buna kızmazdı, sadece bir köpek yavrusu gibi ciyak ciyak bağırırdı. Sabahtan akşama kadar ağzı boş durmaz, bir şeyler çiğnerdi. Cepleri daima akide şekerleriyle, bonbonlarla doluydu. Çenesi, durmadan kımıldardı. Telaşlı ve gri gözlü anlamsız yüzünü görmek sinirime dokunuyordu. Pavel ile bana daima, kaba ve açık saçık birtakım bilmeceler sorar, çabuk çabuk söylenince iğrenç birtakım anlamlar alan tekerlemeler tekrarlatırdı.

Bir gün, yaşlıca ustalardan biri ona:

"Kız, sen ne utanmaz şeysin!" dedi.

Kız hiç çekinmeden, edepsizce bir türkünün mısralarıyla ona cevap verdi:

Bir kız utanırsa
Karılığa yaramaz!

Böyle bir kızı ilk kez görüyordum. Ondan iğreniyor ve benimle flört etmek isteğinden korkuyordum. Bu flört girişimlerine aldırmadığımı, onlardan hoşlanmadığımı görünce, bana büsbütün sırnaşmaya başladı.

Bir gün mahzende, Pavel ile ben kvas ve hıyar turşusu fıçılarını kaynar su ile haşlamak için ona yardım ederken bize:

"Çocuklar, size nasıl öpüşüldüğünü öğretmemi ister misiniz?" dedi.

Pavel gülerek:

"Senden alasını bilirim," dedi.

Bense, gidip nişanlısı ile öpüşmesini söyledim. Bunu biraz da kabaca söylemiştim.

Kız öfkelendi:

"Ah, ne kaba şey!" dedi. "Genç bir kız kendisine kompliman yapıyor, o ise buna burun kıvırıyor. Hele şuna bakın!"

Sonra parmağı ile korkutarak ekledi:

"Dur hele, ben bunun acısını çıkarırım!"

Pavel de beni destekleyerek:

"Nişanlın yaramazlıklarını öğrenecek olursa canına okur," dedi.

Ergenliklerle örtülü suratı, küçümseyen bir hal aldı:

"O bana vız gelir," dedi. "Elimdeki drahoma ile ondan iyisini bulurum. Kızlar ancak evleninceye kadar biraz gönül eğlendirebilir."

Ve böylece, Pavel ile gönül eğlendirmeye başladı. O günden sonra da ben, evin içinde, bana karşı çalışan yorulmak bilmez bir düşman kazandım.

Dükkândaki yaşayışım gittikçe zorlaşıyordu. Bütün din kitaplarını okumuştum. Eski din bilginlerinin tartışma ve konuşmaları artık beni ilgilendirmiyordu. Boyuna, hep aynı şeylerden söz ediyorlardı. Bunlardan yalnız Piyotr Vasiliyev, insan hayatının karanlık köşeleri üzerine bilgisi ile ilgi uyandıran ateşli söz söyleme sanatı ile hâlâ beni çekmeye devam ediyordu. Bazen, İlyas Peygamber de böyle, bir başına ve öç alıcı olarak yeryüzünde dolaşmış olmalıdır, diye düşünürdüm.

Ama insanlar ve düşüncelerim üzerine onunla açıkça konuştuğum her seferinde, beni, herkesin iyiliğini isteyen bir eda ile dinledikten sonra, söylediklerimi tezgâhtara anlatırdı. Tezgâhtarsa, ya acı acı benimle alay eder, ya da fena halde azarlardı.

Bir gün ihtiyara, bazen onun sözlerini, çeşitli şiirleri ve kitaplardaki vecizeleri yazdığım deftere kaydettiğimi söyledim. Bundan fena halde ürktü:

"Bunları niçin yazıyorsun? Küçüğüm, bu iyi bir şey değil! Hatıra olarak mı? Hayır, bundan vazgeç! Ne tuhaf çocuksun sen! Yazdıklarını bana ver, olmaz mı?"

Defteri ya ona vereyim, ya da yakayım diye, uzun uzun ve ısrarla beni kandırmaya çalıştı. Sonra da tezgâhtarla öfkeli öfkeli bir şeyler fısıldaştı.

Eve giderken tezgâhtar bana sert bir sesle:

"Sen defterine bazı şeyler not ediyormuşsun, bundan sonra böyle şeyler istemem! İşittin mi? Bu gibi şeylerle ancak polis hafiyeleri uğraşır!"

İhtiyatsızca sordum:

"Peki, ya Sitanov? O da defterine yazıyor."

"O da mı? Ah, uzun ahmak!"

Bir hayli sustuktan sonra, hiç alışmadığım bir yumuşaklıkla:

"Beni dinle," dedi, "Kendi defterinle Sitanov'un defterini bana gösterirsen sana yarım ruble veririm! Yalnız öyle yap ki, Sitanov'un bundan haberi olmasın, yavaşça farkına varmadan..."

Anlaşılan isteğini yerine getireceğime güveniyordu. Artık bunun üzerine bir kelime söylemeden, kısacık bacaklarıyla benden önce koşup gitti.

Evde, tezgâhtarın önerisini Sitanov'a anlattım. Sitanov suratını astı:

"Lüzumsuz gevezelik etmişsin," dedi. "Defterlerimizi çaldırmak için şimdi birini musallat edecektir. Defterini bana ver de saklayayım... Dikkat et, sana yakında yol verecektir."

Buna emindim. Büyükannem şehre döner dönmez, buradan ayrılmaya karar vermiştim. Büyükannem bütün kışını Balahno'da geçirmişti. Biri, kızlarına dantel örmesini öğretmek için onu oraya çağırmıştı. Dedem yeniden Kunavino'da yaşıyordu. Onu görmeye gitmiyordum. O da şehre indiği zaman bana uğramıyordu. Bir gün sokakta burun buruna geldik. Sırtında kalın bir kürk vardı. Bir papaz gibi ağır ve cakalı yürüyordu. Selam verdim. Avcunu gözlerinin üstüne tutarak bana baktı. Düşünceli düşünceli:

"A, sen misin?" dedi... "Sen şimdi kutsal resimler boyacısı oldun, evet evet... pekâlâ, pekâlâ öyleyse..."

Sonra beni eliyle, bir kenara iterek, aynı ağır ve cakalı adımlarla yürüyüp gitti.

Büyükannemi seyrek görüyordum. Bunamakta olan dedemi beslemek için durmadan çalışıyor, dayılarımın çocukları ile uğ-

raşıyordu. Hele Mihayil'in oğlu Saşa ona çok sıkıntı veriyordu. Bu, kitap meraklısı, hayalci, güzel bir delikanlı idi. Boyahanelerde çalışıyor, sık sık patron değiştiriyordu. Boş kaldığı zamanlarda ise büyükannemin, kendisine yeni bir iş bulmasını rahatça bekleyerek kadıncağızın sırtından geçiniyordu. Saşa'nın kız kardeşinin yükünü de büyükannem çekiyordu. Bu kız fena bir evlilik yaparak, sarhoş bir fabrika işçisine varmıştı. Adam ikide bir ona dayak atıyor, onu evden kovuyordu.

Büyükannemi her görüşümde, daha bilinçli olarak, ruhuna olan hayranlığım artıyordu. Ama, bu olağanüstü ruhun, masallarla körleştiğini, acı gerçekleri görüp anlayacak bir halde olmadığını, heyecanlarımın, üzüntülerimin ona yabancı kaldığını hissediyordum.

Hayatın tüyler ürperten edepsizlikleri, insanların acıları, umutsuzlukları, kısacası, beni isyan ettiren bütün bu şeyler üzerine ona anlattıklarıma karşılık bana verebildiği cevap:

"Her şeye katlanmak gerek, Alyoşa!" dan öteye geçemiyordu.

Katlanmaya hiç de yatkın değildim. Bazen, hayvanlara, ağaçlara, taşlara özgü bu meziyeti gösterdiysem, bunu sadece kendimi denemek için, gücümün sınırını ölçmek için, yeryüzündeki dayanıklılığımın derecesini tanımak için yaptım. Bazen toy gençler, budalaca bir çocukluk duygusu ile büyüklerin gücünü kıskanarak, kendi kas ve kemiklerine göre çok ağır yükleri kaldırmayı dener ve kaldırırlar... Yaşını başını almış güçlü insanlar gibi, böbürlene böbürlene, otuz kırk kiloluk güllelerle idman yapmaya kalkarlar...

Bütün bunları, hem gerçek hem mecazi anlamda, maddi manevi olarak ben de yaptım. Ve ancak, kimbilir nasıl bir rastlantı ile ölüp parçalanmaktan, hayatımın sonuna kadar sakat kalmaktan kurtulabildim. Çünkü dış koşulların gücüne katlanmak ve boyun eğmek kadar bir insanı korkunç derecede sakat eden hiçbir şey yoktur.

Şayet, eninde sonunda, yine de sakatlanmış bir halde toprağa girersem, iyi insanların ruhumu bozmak için, ciddi olarak tam

kırk yıl uğraştığını, ama ısrarlı emeklerinin tamamıyla olumlu bir sonuç vermediğini, son saatimde biraz da gururlanarak söyleyeceğim.

Yaramazlık etmek, insanları eğlendirmek, onları gülmeye zorlamak gibi delice bir isteğe gittikçe daha sık kapılıyordum. Bunda başarı da sağlıyordum. Kendilerini taklit ederek Nijniy pazarının tüccarları üzerine hikâyeler anlatmayı beceriyordum. Köylülerin ve köylü kadınların nasıl ikon alıp sattığını, tezgâhtarın onları ne kadar ustaca aldattığını, eski din bilginlerinin nasıl tartıştığını tasvir ediyordum...

Atölye işçileri kahkahadan katılıyordu. Ustalar, sık sık temsillerimi seyrederken işlerini bırakıyordu. Ama her seferinde Lariyoniç bana şu öğüdü veriyordu:

"Temsillerini akşam yemeğinden sonra versen daha iyi edersin! Çünkü ustaların çalışmasına engel oluyorsun!"

"Temsil"i bitirince, âdeta beni ezen ağır bir yükten kurtulmuş gibi bir hafiflik duyardım. Kafam yarım saat ya da bir saat süren rahatlatıcı bir sükûnete kavuşurdu. Sonra yine, kafamın, küçük sivri birtakım çivilerle dolduğunu, bu çivilerin kımıldadığını, ısındığını hissederdim.

Etrafımda iğrenç bir çirkef yükseldiğini, yavaş yavaş bu çirkefin içine gömüldüğümü hissediyor ve elimde olmayarak düşünüyordum:

'Gerçekte de bütün hayat böyle miydi? Demek ki ben de, daha iyi birini görmeden, daha iyi bir şey bulmadan bu insanlar gibi yaşayacaktım!'

Bir gün Jiharev dikkatle beni süzerek:

"Maksimiç, gittikçe çabuk kızan bir insan oluyorsun," dedi.

Sitanov sık sık sorardı:

"Nen var, kuzum?"

Ne cevap vereceğimi bilemezdim.

Hayat, ruhumdaki en iyi eğilimleri ısrarla ve kabaca siliyor, yerlerine sinsi sinsi, gereksiz birtakım saçmalar yerleştiriyordu. Ben hayatın bu zorbalığına karşı inatla ve öfkeyle karşı koyuyor

ve herkes gibi, aynı ırmakta yüzüyordum. Ama su benim için daha soğuktu, sonra, suyun yüzünde başkalarının durduğu kolaylıkla da duramıyordum. Suyun derinliklerine gömüldüğümü sandığım anlar da oluyordu.

Atölye ustaları gittikçe bana daha iyi davranıyordu. Pavel'i azarladıkları gibi beni azarlamıyor, benimle alay etmiyorlardı. Beni saydıklarını göstermek için bana adımla değil, baba adımla sesleniyorlardı. Buna seviniyordum. Ama, insanların böylesine çok votka içmesini, fena halde sarhoş olmasını, kadınlarla olan hastalıklı ilişkilerini görmek, bana acı veriyordu. Bununla beraber, alkolle kadının, bu şartlar altında onlar için biricik eğlence olduğunu da anlıyordum.

Akıllı ve cesur bir kadın olan Natalya Kozlovskaya'nın da kadını bir eğlence saydığını, üzülerek, sık sık hatırlıyordum.

Peki, ya büyükannem?.. Ya Kraliçe Margot?..

Kraliçe Margot'yu korkuya yakın bir duygu ile hatırlıyordum. O her şeye öylesine yabancıydı ki, âdeta onu rüyada görmüş gibiydim.

Kadınları gerektiğinden çok düşünmeye başlamıştım. Kafamda yer eden bir soruyu çözmeye çalışıyordum: Acaba önümüzdeki pazar, herkesin gittiği yere gitsem ne olur? Bu fiziksel bir istek değildi. Ben sağlıklı ve her şeyden tiksinen bir çocuktum, ama bazen nazik, akıllı bir varlığı kucaklamak, hiçbir şey saklamadan, ona ruhumun bütün acılarını bir anneye söyler gibi uzun uzun anlatmak isteğiyle delice yanardım.

Karşı evin hizmetçisiyle olan serüvenini geceleri bana anlatırken Pavel'e imreniyordum.

"Ne garip iş, kardeş," diyordu. "Daha bir ay önce onu kartopuna tutuyordum. Şimdi, sıranın üstüne oturup ona sarılınca, dünyada ondan değerli bir varlık tanımıyorum."

"Onunla neler konuşuyorsunuz?"

"Her şey. O bana kendinden söz ediyor, ben de ona kendimden söz ediyorum. Sonra öpüşüyoruz. Yalnız, o namuslu bir kız! Ne

kadar sevimli olduğunu bilsen... Ama kardeş, sen de ihtiyar bir er gibi sigara içiyorsun!"

Çok sigara içiyordum. Tütün beni sarhoş ederek üzüntülerimi hafifletiyordu. Çok şükür alkol, kokusuyla ve tadıyla bende bir tiksinti uyandırıyordu. Halbuki Pavel seve seve içiyordu. Sarhoş olunca da:

"Eve gitmek istiyorum, eve! Bırakın beni eve gideyim!" diye acı acı ağlamaya başlıyordu.

Aklımda kaldığına göre o bir öksüzdü. Anasıyla babası çoktan ölmüştü. Kız, erkek kardeşleri de yoktu. Sekiz yaşından beri başkalarının yanında yaşıyordu.

Baharın büsbütün kamçıladığı bu üzüntülü hoşnutsuzluk havası içinde yeniden vapura girmeye ve Astrahan'a kadar inerek oradan İran'a kaçmaya karar verdim.

Neden özellikle İran'ı seçtiğimi hatırlamıyorum. Belki de bu, Nijniy Novgorod panayırında Acem tüccarların çok hoşuma gitmiş olmasındandı: Kınalı sakallarını güneşe vererek taştan mabutlar gibi kurulur ve sessizce nargilelerini içerlerdi. Her şeyi bilen, iri, kara gözleri vardı.

Nereye olursa olsun, herhalde bir yere kaçacaktım. Ama, paskalya haftasında, ustalardan bir kısmının evlerine, köylere dağıldığı, şehirde kalanların da, Oka Irmağı kıyısında dolaşarak sarhoşluk ettiği güneşli bir günde, büyükannemin yeğeni olan eski patronuma rastladım.

Sırtında gri bir pardösü, ağzında bir sigara vardı. Elleri pantolonunun cebindeydi. Şapkasını arkaya atmıştı. Sevimli yüzü bana dostça gülümsüyordu. Onda, neşeli, serbest bir insanın çekici, kandırıcı hali vardı. Büyük kır yolunda ikimizden başka kimsecikler de yoktu:

"Ooo... Peşkov, bayramın kutlu olsun!"

Bayramlaştık. Nasıl olduğumu sordu. Ona açıkça, atölyeden, şehirden, kısacası, her şeyden bıktığımı ve İran'a gitmeye karar verdiğimi anlattım.

Ciddi bir eda ile:

"Vazgeç efendim," dedi. "İran'da hangi şeytanı gidip arayacaksın? Biz bunları biliriz kardeş, senin yaşındayken ben de her şeytanın bucağına gitmek isterdim."

Külhanbeyi ağzıyla bu cinli şeytanlı konuşması hoşuma gitmişti. Onda bahara mahsus bir hal, her şeyinde, şapkasını yana yıkmış, neşeli bir hali vardı.

İçinde kalın sigaralar bulunan gümüş bir tabaka uzatarak:

"Sigara içiyor musun?" diye sordu.

Hele bu ikram beni büsbütün alt etti.

"Bana bak Peşkov, tekrar yanıma girsene!" diye önerdi. "Bu yıl Nijniy fuarında, kırk bin rublelik bir taahhüt işine giriştim, anlıyor musun? Seni fuara yerleştiririm. Orada çavuş gibi bir şey olursun! Gelen malzemeyi teslim alırsın, her şeyin zamanında gelip gelmediğine göz kulak olur, işçilerin çalıp çırpmalarına engel olursun, olmaz mı? Sana her ay beş ruble veririm, öğle yemekleri için de beş kopek caba! Evdeki kadınlarla hiçbir alışverişin olmayacak! Sabah çıkıp akşam geleceksin! Kadınlara boş verirsin! Yalnız, görüştüğümüzü onlara söyleme! Pazar günü doğrudan doğruya eve gel, ondan sonrası kolay!"

Dostça birbirimizden ayrıldık. Ayrılırken elimi sıktı, hatta uzaktan şapkasını sallayarak beni selamladı.

Atölyede, gideceğimi söylediğim zaman, ilkin bu haber, işçilerin çoğunda, çok hoşuma giden bir etki yaptı. Özellikle Pavel çok heyecanlandı. Azarlar gibi bir sesle:

"Amma da yaptın ha," dedi. "Bizlere alıştıktan sonra elin kaba köylüleriyle nasıl bağdaşacaksın? Dülgerler, sıvacılar... Ne bileyim işte... bu, attan inip eşeğe binmeye benzer."

Jiharev:

"Balıklar suyun derinini, iyi gençler de yerin fenasını ararlar," diye mırıldandı.

Atölyenin düzenlediği vedalaşma töreni hazin ve can sıkıcı oldu. Bir gece önce içtiği içkinin etkisiyle hâlâ sapsarı olan Jiharev:

"Tabii, insan her işi denemeli," dedi. "Ama, hepsinden iyisi, hemen bir iş seçip ona sımsıkı sarılmasıdır."

Lariyoniç yavaşça ekledi:

"Hem de ömrü boyunca..."

Ama, bütün bu sözlerin, bir ödevmiş gibi, zoraki söylendiklerini hissediyordum. Beni onlara bağlayan bağ, birdenbire çürümüş ve kopuvermişti.

Sarhoş Gogolev, ranzanın üstünde mırıldanıyordu:

"Canım isterse hepsini kodese tıktırırım... Ben bir sır biliyorum. Burada Allah'a inanan kim var?"

Her zaman olduğu gibi, daha bitmemiş, yüzleri boyanmamış ikonlar duvara yaslanmışlardı. Cam küreler tavana yapışmış bir halde duruyordu. Uzun zamandan beri lamba ışığında çalışılmadığı için kürelerden yararlanılıyordu. Kalın bir toz ve is tabakası onları örtmüştü. Çevremdeki her şey öylesine bir güçle belleğimde yer etmişti ki, gözlerimi kapayınca, bu yarı karanlık zemin katını, masaları, pencere kenarlarına yerleştirilmiş boya çanaklarını, onları tutmaya yarayan yuvalarıyla birlikte fırça demetlerini, ikonları, köşede, bir itfaiye erinin başlığına benzeyen bakır, lavabo altındaki kirli su kabını, ranzadan sarkan ve boğulmuş bir adamın ayağı gibi mosmor olan Gogolev'in çıplak ayağını görür gibi oluyorum.

Hemen çekilip gitmek istiyordum, ama Rusya'da insanlar acıklı anları uzatmaktan haz duyar, birbirlerine veda ederken, âdeta bir cenaze töreninde bulunuyormuş gibi davranırlar...

Jiharev, kaşlarını kaldırarak:

"Şu Lermontov'un *İblis*'ini sana veremeyeceğim," dedi. "İstersen onun yerine yirmi kopek vereyim."

Kitap benim malımdı. İhtiyar itfaiye kumandanı onu bana hediye etmişti. Ama ne yalan söyleyeyim, kitabı vermeye acıyordum. Ama, biraz kırılarak parayı almayı reddedince, Jiharev, sükûnetle parayı çantasına koydu ve inatçı bir tavırla:

"Canın isterse," dedi, "ama ben sana kitabı vermeyeceğim! Bu kitap sana göre değil. Bu öyle bir kitap ki, insan bununla çabucak günaha girebilir..."

"Ama, onu dükkânlarda da satıyorlar, gözümle gördüm."

Jiharev, büyük bir içtenlikle:

"Bundan bir şey çıkmaz," dedi. "Tabancayı da dükkânlarda satarlar..."

Böylece Lermontov'u bana geri vermedi.

Patron kadınla vedalaşmak üzere yukarı çıkarken, koridorda yeğeniyle burun buruna geldim:

"Buradan gideceğini söylüyorlar." dedi.

"Evet, gidiyorum."

Tamamıyla samimi, ama nazik denemeyecek bir eda ile:

"Kendiliğinden gitmeseydin, seni nasıl olsa kovacaklardı," dedi.

Sarhoş bir halde bulunan patron kadın ise:

"Güle güle," dedi. "Allah yardımcın olsun! Sen fena bir çocuksun, dik başlısın! Hoş, gerçi ben senin hiçbir fenalığını görmedim ama herkes fena olduğunu söylüyor..."

Ve birdenbire ağlamaya başladı. Gözyaşları arasında da:

"Merhum, sevgili kocacığım, benim iyi adamım sağ olsaydı, senin kulaklarını çeker, ense köküne bir sille aşk eder, ama seni kovmazdı. Lakin şimdi her şey değişti. Biraz isteklerine aykırı bir iş oldu mu, hemen kapı dışarı ediveriyorlar... Zavallı çocuğum, sen şimdi nerelere gideceksin, kimin kanadı altına sığınacaksın?.."

XVI

PATRONUMLA beraber kayıkla fuar sokaklarından, ikinci katlarına kadar suya gömülmüş taş dükkânlar arasından geçiyoruz. Ben kürek çekiyorum. Patronum kayığın arka tarafında oturmuş, küreği çok derinlere daldırarak acemi bir tavırla tek kürekle dümen tutuyor. Kayık, bulanık düşüncelere dalmış durgun suyun üzerinde, kâh o sokağa, kâh bu sokağa saparak acemice dönüp duruyordu. Patronum, purosunu çekerek:

"Allah belasını versin, sular amma da yüksek, işimize engel olacak," diye mırıldanıyordu. Purosunun dumanı, yanmış bir yün gibi kokuyordu.

Korkmuş bir eda ile bağırıyor:

"Yavaş ol, fenere bindiriyoruz!"

Kayığın gidişini düzeltince küfrediyor:

"Hergeleler, amma da kayık vermişler, ha!"

Suyun çekilişinden sonra dükkânların tamiri işine nerelerden başlanacağını bana gösteriyor. Sinekkaydı tıraşı, kısa kesilmiş bıyıkları ve ağzında purosu ile hiç de müteahhide benzemiyordu. Sırtında deri bir ceket, ayağında dizkapaklarına kadar gelen uzun çizmeler, omzunda bir avcı çantası vardı. Ayakları dibinde de iki ağızlı Lebel marka, pahalı bir çifte görünüyordu. Sık sık, telaşlı telaşlı deri kasketinin yerini değiştiriyor: Kâh gözlerinin üzerine indiriyor, suratını asıyor, endişeli bir eda ile etrafına bakınıyor; kâh kasketini arkaya atıyor, gençleşiyor, aklından güzel bir şey geçirerek gülümsüyordu. Çok işi olduğuna, suyun bu kadar ağır çekilişinin onu üzdüğüne insanın inanmayacağı geliyordu. Herhalde aklından, işle ilgisi olmayan bir düşünce dalgası geçiyordu.

Sessiz bir hayret duygusu ile ezilmiş bir haldeydim! Bu ölü şehri, kapalı pencereleriyle düz sıralar halinde uzanan binaları görmek tuhafıma gidiyordu. Şehir baştan başa su ile örtülüydü ve kayığımızın yanından âdeta yüzerek geçiyordu.

Gökyüzü külrengindeydi. Güneş, bulutların arasına gömülmüş, ancak pek seyrek olarak, kalın bulut tabakaları arasından kışa özgü gümüş lekeler halinde parlıyor.

Su da külrengi ve soğuktu; akışı hemen hemen belirsizdi. Âdeta donakalmış, kirli sarı renge boyalı boş evlerle, sıra sıra dükkânlarla beraber uyuyakalmış hissini veriyordu. Donuk beyaz güneş bulutların arasından göründüğü zaman, etrafta her şey biraz aydınlanıyor; su göğün külrengi kumaşını yansıtıyor, kayığımız havada, iki gökyüzü arasında asılı kalıyor. Taş yapılar da yükseliyor ve belli belirsiz Oka'ya, Volga'ya doğru yüzüyor... Kayığın etrafında, parçalanmış fıçılar, sandıklar, sepetler, yongalar salınıp duruyor, sırıklar, odunlar, birer ölü yılan gibi yüzüp geçiyordu.

Tek tük açık pencereler göze çarpıyor; belediye malı, sıra sıra dükkânların damında kurumak üzere çamaşırlar asılmış, keçe çizmeler sarkıyor, pencerelerin birinden bir kadın, kurşuni suya bakıyor. Bu dükkânlardan birinin tunç sütununun tepesine bir kayık yanaşmış... kayığın kırmızı gövdesi, suda geniş ve yayvan yansımalar yapıyor.

Bu hayat belirtilerini başıyla işaret eden patronum, bana açıklıyor:

"Burada fuar bekçisi oturuyor. Pencereden dama çıkarak kayığa biniyor ve hırsız olup olmadığına bakmaya gidiyor. Hırsız falan yok tabii, kendisi hırsızlık ediyor."

Başka şeyler düşünerek, tembel tembel, sakin sakin konuşuyor. Âdeta herkes ve her şey uykuda imiş gibi, ortalık inanılmayacak kadar sessiz ve tenha... Volga ile Oka, büyük bir göl halinde birleşmişler... Uzakta, tüylü dağın üzerinde, baştan başa bahçeler içinde bulunan şehir, alaca bulaca görünüyor. Bahçeler, henüz esmer görünmekle beraber, ağaçların tomurcukları artık kabarmış,

yavaş yavaş evler, kiliseler, yeşilimtırak, ılık kürklerini giyiyorlar. Suyun üstüne, paskalya çanlarının gür sesi yayılıyor, şehrin uğultusu duyuluyor; oysa burası tıpkı ücra bir mezarlık izlenimini veriyor.

Kayığımız iki sıra karaağaç arasından geçiyor. Anayoldan eski katedrale doğru gidiyoruz. Puronun yakıcı dumanı gözlerine girerek patronu rahatsız ediyor. Kayık, bazen burnuyla, bazen de bordasıyla, sık sık ağaçlara çarpıyor. Patron sinirli sinirli şaşıyor:

"Ne aşağılık bir kayık bu!"

"Siz de dümen tutmaktan vazgeçin!"

"Canım, nasıl olur?" diye söyleniyor. "Bir kayığın içinde iki kişi bulunacak olursa, her zaman biri kürek çeker, ötekisi de dümen tutar. Bak işte: Çin pavyonları."

Ben eskiden beri, avcumun içi gibi fuarı bilirdim. Çirkin damlı şu gülünç pavyonları da tanıyorum. Damlarının köşelerinde, bağdaş kurmuş Çinlileri tasvir eden alçıdan yapılmış heykeller var. Bir tarihte arkadaşlarımla beraber bunlara taş atardım. Bazılarının başları, kolları, özellikle benim attığım taşlarla kırılmıştı. Tabii şimdi artık bu davranışımla övünmüyorum.

Patronum, pavyonları göstererek:

"Ne saçma şeyler," diye söyleniyor. "Bunların yapılmasını bana verselerdi..."

Kasketini geriye atarak ıslık çalıyor.

Oysa bana öyle geliyor ki, o da bu taş şehri yine böyle sıkıcı bir biçimde, her yıl iki ırmağın suya boğduğu bu alçak yerde yapacaktı. Sonra, Çin pavyonlarını da icat edecekti.

Purosunu suya attı, tiksinerek tükürdükten sonra:

"Canım sıkılıyor, Peşkov, canım sıkılıyor," diye söylendi. "Okumuş adam yok, konuşacak kimse yok... Hep duvarcı, taşçı, köylü, yankesici takımı..."

Sağa, bir tepenin üzerinde, güzel bir biçimde sudan yükselen beyaz mescide bakıyor. Âdeta unutulmuş bir şeyi hatırlamış gibi sözlerine devam ediyor:

"Bira içmeye başladım. Puro kullanıyorum. Alman usulü yaşıyorum. Almanlar işadamı, kardeş, yabani tavuklar... Bira hoş bir şey... Ama puroya henüz alışamadım, içince karım homurdanıp duruyor, 'Nedir kuzum bu, saraç ustası gibi kokuyorsun,' diyor. Tabii anlatıyoruz. Neyse, kendin idare et kayığı..."

Küreği kayığın içine bıraktı. Tüfeği eline alarak damdaki Çinliye ateş etti. Çinliye bir şey olmadı, saçmalar duvara çarparak ve damın üzerine yayılarak havaya bir toz dumanı kaldırdı.

Nişancı, üzülmeden:

"Rastlamadı," dedi ve çifteyi yeniden doldurdu.

"Kızlarla aran nasıl, aşna fişneye başladın mı? Hayır mı? Halbuki ben on üç yaşımdayken âşık bile olmuştum."

Yanında çırak olarak çalıştığı bir mimarın hizmetçisine olan ilk aşkının hikâyesini bir düş gibi anlatıyor. Kurşun renkli su, binaların köşelerini yalayarak, yavaşça şırıldıyor. Katedralin ötesinde bir su çölü, donuk bir ışıkla parıldıyor, üstünde yer yer, kamışların kara dalları yükseliyor.

İkon atölyesinde bulunduğum sıralarda, sık sık söylenen bir seminer şarkısı vardı:

Mavi deniz
Dalgalı deniz...

Öldürücü can sıkıntısı denilen şey herhalde bu mavi deniz olmalıydı. Patronum anlatıyor:

"Geceleri uyumuyordum. Bazen yatağımdan kalkar, kızın kapısı önünde durarak bir köpek gibi titrerdim. Evin içi buz gibiydi. Geceleri mimar da hizmetçiyi ziyaret ederdi. Beni kapının önünde yakalayabilirdi. Ama ben korkmazdım..."

Âdeta bir defa daha giyilip giyilemeyeceğini anlamak için eski, yıpranmış bir elbiseyi gözden geçirir gibi, düşünceli düşünceli konuşuyordu.

"Kız beni gördü, halime acıdı ve kapıyı açarak, 'İçeri girsene, budala,' diye davet etti."

Bu çeşit hikâyeleri çok dinlemiş, onlardan bıkmıştım. Gerçi bunların hoşa giden yanları da vardı. Hemen herkes "ilk aşk"ından övünmeden, tertemiz bir biçimde, çok defa böyle nazik ve hazin bir dille söz ederdi. Bu olayın, anlatanın hayatında en iyi an olduğunu anlamakta gecikmedim.

Patronum gülerek ve başını sallayarak:

"Sakın ha bunları karıma anlatayım demeyesin," dedi. "Hoş, bunda sanki ne var?.. Ama sen yine de ona anlatma! Ya, işte böyle!.."

Bana değil, kendi kendine anlatıyordu. O sussaydı ben konuşacaktım. Bu sessizlikte ve bu ıssızlıkta konuşmak, şarkı söylemek, armonik çalmak gerekti. Yoksa soğuk ve bulanık sulara gömülen bu ölü şehrin ortasında sonsuz olarak, ağır bir uykuya dalmak işten bile değildi.

Patronum, bana öğüt veriyordu:

"Birincisi, erken evlenme!.. Kardeş, evlenmek çok önemli bir iştir. Bekârken, istediğin yerde, istediğin gibi yaşayabilirsin, keyif senin!.. İran'a git Müslüman ol, Moskova'ya git bekçilik et, çal, çırp, hepsini düzeltebilirsin! Ama karı, hava gibidir, onu düzeltemezsin!.. Hayır!.. Karı dediğin ayakkabı değil ki çıkarıp atasın!.."

Yüzü değişmişti. Kaşlarını çatarak kurşun rengindeki suya bakıyor, parmağıyla kemerli burnunu oğuşturarak mırıldanıyordu.

"İşte böyle kardeş... gözünü dört aç!.."

Meşçerski Gölündeki sazlığa gidiyoruz. Göl, Volga Irmağıyla birleşmiş... Patronum, çiftesini sazlığa çevirerek mırıldanıyor:

"Yavaş kürek çek!.."

Birkaç zayıf su çulluğu vurduktan sonra:

"Kunaviona'ya gidelim!" kumandasını verdi. "Ben, akşama kadar orada kalacağım, eve, mütaahhitlerle bir işim olduğunu, onun için geciktiğimi söylersin!.."

Onu, yine sualtındaki dış mahallenin sokaklarından birine bırakarak fuar üzerinden Strelka'ya dönüyorum. Kayığı bağlayarak içinde oturuyor ve iki ırmağın birleşişini, şehri, istimbotları, gökyüzünü seyrediyorum. Gökyüzü, âdeta kocaman bir kuşun

görkemli kanadı gibi, baştan başa beyaz bulut tüyleri içinde... Bulutlar arasındaki mavi uçurumlardan altın güneş görünüyor ve bir bakışıyla yeryüzündeki her şeyi değiştiriyor. Çevredeki her şey dinç ve sağlam bir kımıldanış halinde... Irmağın hızlı akışı, sayısız sal halkasını kolayca sürüklüyor. Sallarda, sakallı mujikler sımsıkı duruyor ve uzun küreklerini döndürüyor, birbirine ve gelip geçen istimbotlara haykırıyorlar. Küçücük bir vapur, boş bir mavnayı akıntıya karşı çekiyor. Akıntı onu sürüklüyor, sallıyor; istimbot, bir turnabalığı gibi burnunu sağa sola oynatıyor ve hızla karşıdan akan suya çarklarıyla abanarak soluyor. Mavnada, ayaklarını suya sarkıtmış dört mujik, omuz omuza vermiş bir halde oturuyor. Birinin sırtında kırmızı bir gömlek var. Şarkı söylüyorlar. Sözlerini işitmiyorum ama, şarkıyı biliyorum.

Bana öyle geliyor ki, bu canlı ırmakta her şeyi biliyorum. Buranın her şeyi bana yakın, her şeyi anlayabiliyorum. Arkamdaki suya gömülü şehir ise, korkulu bir rüya... patronumun uydurması... Tıpkı onun gibi az anlaşılabilen bir nesne...

Her şeyi doya doya seyrettikten sonra eve dönüyorum. Kendimde, her işi yapmaya yatkın, yetişkin bir adam duygusu vardı. Yolda, şehir kalesinin tepesinden Volga'ya bakıyorum. Uzaklardan, tepeden, yeryüzü pek büyük görünüyor ve istediği her şeyi insana vermeyi vaat ediyor...

Evde kitaplarım var. Kraliçe Margot'nun oturmuş olduğu dairede şimdi kalabalık bir aile oturuyor: birbirinden güzel beş kız ve iki liseli öğrenci. Bunlar bana kitap veriyor. Yutarcasına Turgenyev'i okuyor ve şaşıyorum: Onda her şey ne kadar sade, kolay anlaşılır ve sonbahara özgü bir durulukta. Kişileri ne kadar temiz, büyük bir tatlılıkla anlattığı şeylerin hepsi de ne kadar iyi. Pomyalovski'nin *Seminaristler*'ini okuyor ve şaşıyorum: Kutsal resimler atölyesindeki yaşayışa ne kadar da benziyor! Şiddetli bir yaramazlık haline geliveren can sıkıntısının umutsuzluğunu çok iyi biliyorum.

Rus eserlerini okumak hoşuma gidiyordu. Bunlarda her zaman bildik ve hazin bir şeyler duyuluyordu. Sanki sayfaları ara-

sına Büyük Perhiz çanları gizlenip kalmış gibiydi. Sayfaları açar açmaz bu çanlar yavaşça çalmaya başlardı.

Gogol'ün *Ölü Canlar*'ından hoşlanmadım. Dostoyevski'nin *Ölü Bir Evden Hatıralar*'ı da beni sarmadı. *Ölü Canlar, Ölüler Evi, Üç Ölüm, Canlı Cenaze* gibi kitapların adlarındaki bir örneklik, elimde olmayarak dikkatimi çekiyor ve bu kitaplara karşı belirsiz bir soğukluk doğurmaya sebep oluyordu. *Zamanın Belirtisi, Adım Adım, Ne Yapmalı?, Smurino Köyünün Hayatı* gibi eserler de, bütün bu çeşit kitaplar gibi hoşuma gitmemişti.

Ama, buna karşılık Dickens ve Walter Scott çok hoşuma gidiyordu. Bu yazarların aynı eserini iki üç kez art arda büyük bir zevkle okuyordum. Walter Scott'ın kitapları, bana zengin bir kilisede yapılan şatafatlı bir ikindi duasını hatırlatıyordu. Biraz uzun ve sıkıcı ama daima debdebeli... Dickens benim için, önünde saygı ile eğildiğim bir yazar olarak kaldı. O, pek güç olan insanları sevdirmek sanatında en yüksek aşamalara ulaşmıştı.

Akşamları, evin merdiven sahanlığında kalabalık bir arkadaş grupu toplanırdık: K... kardeşler, onların kız kardeşleri, küçük birtakım çocuklar, kısa ve kalkık burunlu lise öğrencisi Viyaçeslav Semaşko, arada sırada, önemli bir memurun kızı olan Matmazel Ptitsina da geliyordu. Kitaptan, şiirden söz ediyorduk. Bu, bana yakınlığı olan, bildiğim bir konu idi. Onların hepsinden çok okumuştum. Ama onlar daha çok birbirlerine lise hayatından söz ediyor, öğretmenlerinden yakınıyor. Onları dinlerken kendimi arkadaşlarımdan daha serbest hissediyor, tahammül derecelerine şaşıyordum. Ama yine onlara imrenmekten kendimi alamıyordum: Çünkü onlar okula gidiyorlardı.

Arkadaşlarım yaşça benden büyüktüler. Ama ben kendimi onlardan daha yaşlı, daha olgun, daha deneyimli buluyordum. Bu biraz canımı sıkıyordu. Kendimi onlara daha yakın görmek isterdim. Akşamları geç vakit, kir ve toz içinde, onların, aslında bir örnek olan izlenimlerinden farklı izlenimlerle eve dönerdim. Bol bol kızlardan söz eder, kâh birine, kâh ötekisine âşık olur, şiir

yazmaya heves ederlerdi. Bu işte sık sık benden yardım isterlerdi. Seve seve şiir yazmayı dener, güçlük çekmeden uyak bulurdum. Ama, nedense yazdığım şiirler daima bir mizah çeşnisi taşıyordu. Üzerine en çok şiir yazılan Matmazel Ptitsina'yı ise, mutlaka, sebzelere, soğana benzetirdim.

Semaşko:

"Bunların neresi şiir?" diye homurdanırdı. "Bunlar şiir değil, kundura çivisi..."

Onlardan hiçbir şeyde geri kalmak istemediğim için ben de Matmazel Ptitsina'ya âşık oldum. Bu duygumu nasıl açığa vurduğumu pek hatırlamıyorum, ama bu çocukça aşkımın sonu acıklı oldu: Zvezdin Gölünün yeşil ve durgun suyu üzerinde bir kalas yüzüyordu. Genç kızı bu kalas ile gezdirmeyi teklif ettim. Kabul etti. Kalası kıyıya yanaştırdım. Üstüne bindim. Yalnız başıma olduğum zamanlar beni pekâlâ taşıyordu. Ama, kurdele ve dantelleriyle süslü şık bir elbise giymiş olan kız büyük bir zarafetle kalasın öteki ucuna binip, ben de bir sopa ile kalası kıyıdan uzaklaştırınca, melun kalas altımızda sallanmaya başladı, kızcağız da suya daldı. Arkasından kahramanca suya atladım. Çabucak onu kıyıya çıkardım. Korku ve gölün yosunlu suları bayanın güzelliğini mahvetmişti.

Islak yumruğuyla beni tehdit ederek bağırıyordu:

"Beni mahsus batırdın!"

Mazeretimin içtenliğine inanmayarak o günden sonra, bana düşmanca davranmaya başladı.

Genel olarak şehirde hayatım pek de iyi geçmiyordu. Kocakarı eskisi gibi, bana karşı yine düşmanca davranıyordu. Genç kadın ise bana şüphe ile bakıyordu. Yüzündeki çillerden ötürü daha kırmızılaşan Viktoruşka ise şifa bulmaz bir öfke ile her şeye homurdanıyordu.

Patronumun inşaat işleriyle ilgili çizilecek pek çok planı vardı. Kardeşi ile çalışmasına rağmen, yine de baş edemiyordu. Üvey babamı yardıma çağırdı.

Bir gün fuardan, saat beşe doğru, erkence dönmüştüm. Yemek odasına girince, tamamıyla unutmuş olduğum bir adamı, masanın başında patronumun yanında gördüm. Bana elini uzattı:

"Merhaba!" dedi.

Şaşkınlıktan donakaldım. Geçmiş, birdenbire bir yangın gibi parladı ve yüreğimi yaktı.

Patron:

"Korktu be!.." diye bağırdı.

Üvey babam gülümseyerek bana bakıyordu. Yüzü korkunç derecede zayıflamış, kara gözleri büsbütün büyümüştü. Âdeta ezilmiş ve silinmiş bir hali vardı. Elimi, ince ve ateşli parmakları arasına aldı. Kesik kesik öksürerek:

"Bak işte yine buluştuk," dedi.

Dayak yemiş gibi bitkin bir halde odadan çıktım.

Aramızda çekingen ve ihtiyatlı bir ilişki kuruldu. Bana, baba adımla, siz diye sesleniyor, benimle kendisine eşit bir insan gibi konuşuyordu:

"Bakkala gittiğiniz zaman lütfen bana da yüz gram Laferm tütünü, bir deste Viktorson sigara kâğıdı, yarım kilo da sucuk alınız!.."

Bana verdiği paralar, daima ateşli eli yüzünden, hoşa gitmeyecek biçimde sıcak olurdu. Veremli olduğu ve uzun zaman yaşayamayacağı besbelliydi. Kendisi de bunu biliyordu. Siyah sivri sakalıyla oynayarak sakin bir sesle:

"Hastalığım hemen hemen iyileşmeyecek cinsten bir hastalıktır," diyordu. "Bununla beraber çokça et yenecek olursa, biraz düzelmek kabil! Kimbilir belki de düzelirim."

İnanılmayacak kadar çok yemek yiyordu. Yiyor ve sigara içiyordu. Ancak yemek yerken sigarasını ağzından düşürüyordu. Ona her gün salam, jambon, kutu kutu sardalye balığı satın alıyordum. Ama büyükannemin kız kardeşi kendine güvenen ve nedense başkasının kötülüğüne sevinen bir eda ile şunları söylerdi:

"Ölümü çerezle doyuramazsın, onu aldatamazsın, hayır!"

Patronlarım üvey babama onu küçümseyen bir ilgi gösteriyor, ısrarla ona şu ya da bu ilacı salık veriyorlardı. Ama arkasından da onunla alay ediyorlardı.

Genç kadın:

"Şu soylu kişiye bak," diye söyleniyordu. "Masanın üstündeki ekmek kırıntılarını süpürmek gerekiyormuş, bu kırıntılar yüzünden sinekler ürüyormuş!.."

Kocakarı ise ona şu cevabı verirdi:

"Neresi soylu kişi! Havı dökülmüş ceketi kirden pırıl pırıl, hâlâ onu fırçalamaktan kendini bir türlü alamıyor. Bu titiz adam!.."

Patron, onları yatıştırmak ister gibi söylenirdi:

"Sabredin yabani tavuklar, yakında ölecek!.."

Küçük burjuvaların soylu bir kişiye gösterdiği bu anlamsız düşmanlık, beni, elimde olmayarak, üvey babama yaklaştırıyordu. Sinek öldüren de iğrenç, pis bir mantardır ama hiç olmazsa güzeldir.

Onu çevreleyen bu insanlar arasında boğulan üvey babam, bir rastlantı ile kümese düşmüş bir balığı andırıyordu. Bütün bu hayat gibi bu benzetiş de kötüydü.

Onda, asla unutamayacağım bir insan olan "İyi İş"i andıran çizgiler bulmaya başladım. "İyi İş"i ve Kraliçe Margot'yu, okuduğum kitapların bana kazandırdığı en iyi şeylerle süslüyor, okumanın bende yarattığı en iyi şeyleri, bütün hayalleri onlara veriyordum. Üvey babam da "İyi İş" gibi kimsenin sevmediği, herkesten uzak bir insandı. Evde herkese karşı davranışı birdi; birinci olarak hiçbir zaman söze başlamıyor, sorulan sorulara özel bir nezaketle, kısa cevaplar veriyordu. Patrona akıl verdiği zamanlar özellikle hoşuma gidiyordu. Masanın üzerine iki kat eğilmiş bir halde, kuru parmağı ile kalın kâğıda vurarak öğüt verirdi:

"Burada çatı kemerini kilit taşı ile kilitlemek gerekiyor. Böylelikle duvarların üzerine olan baskı gücünü kesmiş oluruz, yoksa, çatı kirişleri duvarı iter."

Patronum:

"Sahi be, tüh Allah cezasını versin!" diye mırıldanırdı.

Üvey babam gidince, karısı ona:

"Sana böyle ders vermelerine nasıl müsaade ettiğine düpedüz şaşıyorum," derdi.

Üvey babamın yemekten sonra dişlerini fırçalaması ve gırtlağını meydana çıkaracak biçimde başını arkaya atarak ağzını çalkalaması, nedense genç kadının pek sinirine dokunuyordu. Ekşi bir suratla ona:

"Bana öyle geliyor ki Yevgeni Vasilyeviç," derdi, "başınızı böyle eğmek zararlıdır."

Üvey babam nezaketle gülümseyerek:

"Neden?" diye sorardı.

"Hiç, işte... öyle..."

Üvey babam, kemik bir tırnak temizleyici ile mavimtırak tırnaklarını temizlerdi. Patronun karısı öfkelenir:

"Şuna bakın, bir de tırnaklarını temizliyor," diye söylenirdi. "Ölüyor; öte yandan..."

Patron içini çekerdi:

"Ah, ne budala insanlarsınız siz, yabani tavuklar!"

Patronun karısı, kocasının bu sözlerine içerler:

"Ne söylenip duruyorsun kuzum?" diye çıkışırdı.

Kocakarı ise geceleri acı acı Allah'a yakınırdı:

"Allahım, en sonunda bu çürük herifi de başıma sardılar, Viktor'cuğumun pabucu yine dama atıldı."

Viktoruşka ise üvey babamın bütün davranışlarını –onun ağır yürüyüşünü, kibar ellerinin güvenli hareketlerini, özellikle kabarık kıravat bağlayışını, ağzını şapırdatmadan, kibarca yemek yiyişini– taklide başlamıştı.

Ona sık sık, kabaca sorardı:

"Maksimov, dizkapağına Fransızca ne derler?"

Üvey babam sükûnetle ona hatırlatırdı:

"Beni Yevgeni Vasilyeviç diye çağırırlar!"

"Öyle olsun, canım... ya göğüse ne derler?"

Viktoruşka akşam yemeğinde annesine:

"*Ma mère, donnez moi encore* tuzlu et!" diye emrederdi.

Annesi keyiflenerek:

"Ah, seni Fransız, ah!" diye söylenirdi.

Üvey babam, anadan doğma sağır dilsiz biri gibi, kimseye bakmadan büyük bir sükûnetle etini çiğnerdi.

Bir gün ağabeyi, kardeşine:

"Şimdi artık Fransızca öğrendiğine göre kendine bir de metres edinmelisin," dedi.

Üvey babamın sessizce gülümsediğini hatırladığım ilk olay bu oldu.

Patronumun karısı ise öfkeyle kaşığını atarak kocasına çıkıştı:

"Benim yanımda böyle şeyler söylemeye utanmıyor musun?.."

Bazen üvey babam servis koridoruna, yanıma gelirdi. Orada, tavan arasına giden merdivenin altında yatıyordum, pencerenin karşısında, merdivenin üstünde de kitap okurdum. Ağzından dumanlar savurarak:

"Okuyor musunuz?" diye sorardı. "Nedir bu?"

Kitabı gösterirdim.

Kitabın adına bir göz atarak:

"Ah, evet, galiba bunu okumuştum. Sigara içmek ister misiniz?"

Pencereden pis avluya bakarak sigara içerdik:

"Okuyamamanız ne kadar kötü," derdi. "Halbuki eğiliminiz de var sanırım."

"İşte, öğreniyorum, okuyorum."

"Ama bu yetmez. Okul gerek, metot gerek."

Ona şöyle demek isteğine kapılırdım:

"Sayın bayım, siz okula da gittiniz, metot da öğrendiniz ne oldu sanki?"

Âdeta düşüncelerimi sezmiş gibi eklerdi:

"İnsan karakter sahibi olunca okul ona çok iyi bir eğitim verir. Ancak çok iyi öğrenim görmüş kişiler hayatta ilerleyebilir..."

Birçok kez bana öğüt vermişti:

"Buradan çekilip gitseniz daha iyi edersiniz! Burada kalmanızda ne bir anlam ne de bir yarar var."

"İşçiler hoşuma gidiyor."

"Peki... hangi bakımdan?"

"Onlarla insanın canı sıkılmıyor."

"Olabilir..."

Bir seferinde ise:

"Şu patronlarımız, gerçekten de mendebur insanlar," dedi. "Evet, mendebur!"

Annemin bu sözü nerede ve ne zaman söylediğini hatırlayınca, elimde olmayarak, ondan biraz uzaklaştım. O ise gülümseyerek sordu:

"Siz böyle olduğunu sanmıyor musunuz?"

"Evet..."

"Evet... bunu görüyorum."

"Ama, patron yine de hoşuma gidiyor."

"Evet, galiba o iyi bir adam, ama gülünç bir insan."

Onunla kitaplardan söz etmek istiyordum, ama, görünüşe göre kitap sevmiyordu. Birkaç defa da bana şu öğüdü verdi:

"Kitaplara o kadar fazla kapılmayınız! Kitaplarda her şey çok büyütülmüş ya da değiştirilmiştir. Kitap yazarlarından çoğu bizim patronumuz gibi küçük insanlardır."

Bu çeşit düşünceler bana cesur görünüyor ve söyleyene karşı bende bir yakınlık uyandırıyordu.

Bir gün bana:

"Gonçarov'u okudunuz mu?" diye sordu.

"*Pallada Fırkateyni*'ni okumuştum."

"Pallada çok can sıkıcıdır. Ama, genel olarak Gonçarov, Rusya'nın en akıllı yazarlarından biridir. Onun *Oblomov* romanını okumanızı salık veririm. Onun en realist, en cesur eseridir. Sonra bu, genel olarak Rus edebiyatının da en iyi eserlerinden biridir."

Dickens ile ilgili olarak da şunları söylüyordu:

"Sizi temin ederim ki saçma... Ama bakın, *Yeni Zaman* dergisine ek olarak çok enteresan bir eser olan *Anthoni'nin Baştan Çıkması* basılmaktadır. Bunu okuyunuz! Yanılmıyorsam siz ki-

liseyi ve kiliseyle ilişiği olan şeyleri seviyorsunuz! Bu eser sizin için yararlı olacaktır."

Kendisi bana seriyi bir tomar halinde getirdi. Flaubert'in bu akıllıca yazılmış eserini okudum. Bu eser, bana sayısız din adamının hayatını, eski din bilgininin anlattığı bazı hikâyeleri hatırlattı. Ama, üzerimde derin bir izlenim bırakmadı. Bunun yanı başında basılmış olan *Yırtıcı Hayvan Terbiyecisi Upilio Faymali* daha çok hoşuma gitti. Bunu üvey babama itiraf ettiğim zaman, sükûnetle şu cevabı verdi:

"Demek ki bu çeşit eserleri okumak sizin için daha biraz erken... Ama bu kitabı unutmayınız!"

Bazen bir kelime söylemeden sadece kesik kesik öksürerek ve durmadan sigara içerek uzun zaman yanımda otururdu. Güzel gözleri korkunç bir ışıkla yanardı. Usulca ona bakar ve bu kadar namusluca, bu kadar sade ve şikâyetsizce ölmekte olan bu adamın bir zamanlar anneme yakın olduğunu ve ona hakaret ettiğini unuturdum. Onun bir terzi kadınla yaşadığını biliyor ve hayretle karışık bir merhametle bu kadını düşünüyordum: Bu uzun kemikleri kucaklamaktan, bu kokmuş ağzı öpmekten nasıl oluyor da iğrenmiyordu? Üvey babam da "İyi İş" gibi birdenbire, tamamıyla kendine has birtakım düşünceler ileri sürerdi:

"Av köpeklerini severim, onlar aptaldır ama, yine de severim. Çok güzel olurlar. Güzel kadınlar çoğunlukla aptal olur."

Biraz da gururlanarak düşünüyorum:

Kraliçe Margot'yu tanımış olsaydın!

Bir gün:

"Uzun zaman aynı evde yaşayan insanlar sonunda yüzce birbirine benzerler," dedi.

Bu görüşü defterime not ettim.

Bu vecizeleri bir sadaka gibi bekliyordum. Bir örnek ve yıpranmış biçimlerle duyarlığını kaybetmiş renksiz bir dil konuşulan bu evde, kelimelerin bu alışılmamış birleşimini duymak hoşuma gidiyordu.

Üvey babam bana annemden hiçbir zaman söz etmedi. Hatta, yanılmıyorsam adını bile asla anmadı. Bu hal çok hoşuma gidiyor, ona karşı bende, saygıya yakın bir duygunun uyanmasına sebep oluyordu.

Bir gün ona, Allah üzerine bir şey sordum. Ne ile ilgili ve ne sorduğumu iyice hatırlamıyorum. Bana şöyle bir göz attı ve çok sakin bir sesle:

"Bilmiyorum," dedi, "Ben Allah'a inanmıyorum."

Sitanov'u hatırladım ve üvey babama ondan söz ettim. Beni dikkatle dinledikten sonra aynı sakin sesle:

"O birtakım düşünceler ileri sürüyor, halbuki düşünce ileri sürenler, ne olursa olsun, bir şeye inanıyor demektir. Ben düpedüz inanmıyorum."

"Ama bu olur mu?"

"Neden olmasınmış? Görüyorsunuz ki işte inanmıyorum."

Ben özellikle bir şey görüyordum: O ölüyordu. Ona acımış olduğumu sanmıyorum, ama, ölmekte olan bir yakınım için, ölümün gizemi üzerine, ilk kez güçlü ve doğal bir ilgi duyuyordum.

İşte, dizi dizime değercesine yakınımda, sıcak, düşünen bir adam oturuyor; insanları kendilerine olan ilişki derecelerine göre emin bir tavırla sıraya diziyor. Yargılamak, karar vermek gücü olan bir şeyler, ya da bana gerekli olmayanları gölgelendiren bir şeyler var. Bu, sonsuz düşünce kasırgasının hazinesi, anlaşılması imkânsız karışık yaradılışta bir varlık... Ona nasıl davranırsam davranayım, o bizzat benim bir parçamdır, bende, varlığımın bir yerinde yaşayıp duruyor. Onu düşünüyorum, ruhu ruhumla karışıyor. Yarın, büsbütün yok olacak, büsbütün; kafasının ve kalbinin içindekilerle, güzel gözlerinde okuyabildiğimi sandığım her şeyle yok olup gidecek... O kaybolunca, beni hayata bağlayan canlı bağlardan biri de kopmuş olacak... ve ancak anısı kalacak... Bu anı, daima bütünlüğünü koruyarak, daima içimde kalacak... ölümlü vücuda gelince, o kaybolup gidecek.

Ama, bunlar düşüncelerdir. Bunların arkasında bu düşünceleri doğurup besleyen, ama sözle anlatılamayan, her biri bizi

"niçin" sorusuna cevap vermeye zorlayan, hayat olaylarını incelemeye götüren o şey var.

Yağmurlu bir günde, üvey babam:

"Biliyor musunuz, galiba yakında yatağa düşeceğim," dedi. "Ne anlamsız bir güçsüzlük. Canım hiçbir şey istemiyor..."

Ertesi gün, akşam çayında, masanın üstünde ve dizindeki ekmek kırıntılarını özel bir dikkatle temizledi. Görünmeyen bir şeyi kendisinden uzaklaştırır gibi bir hareket yaptı. Gözucuyla ona bakan kocakarı, gelininin kulağına:

"Bak, tüylerini yoluyor, temizleniyor," diye fısıldadı.

İki gün sonra da çalışmaya gelmedi. Daha sonra kocakarı elime, büyük beyaz bir zarf tutuşturarak:

"Al, daha dün öğleye doğru bir kadın getirmişti, ama sana vermeyi unuttum," dedi. "Ufak tefek bir kadın, senin neyin oluyor, bilmiyorum doğrusu!"

Zarfın içinde, hastanenin antetli kâğıdına iri harflerle şunlar yazılmıştı:

"Boş bir vaktiniz olursa beni görmeye geliniz! Ben Martinov Hastanesi'ndeyim.

Y.M"

Ertesi gün sabahleyin, hastanede üvey babamın karyolasında oturuyordum. Boyu yataktan daha uzundu. Gri renkte düşük çoraplı ayakları karyolanın demirleri arasından çıkmıştı. Hastanenin sarı duvarlarında dalgın dalgın dolaşan güzel gözleri, yüzümde ve başucunda bir taburede oturmakta olan genç kızın küçücük elleri üzerinde duruyordu. Kız ellerini yastığın üstüne koymuştu, üvey babam, ağzını açarak, yanağını kızın ellerine sürtüyordu. Biraz dolgun vücutlu olan kız, koyu renkte, sade bir entari giymişti. Gözyaşları değirmi yüzünden ağır ağır akıyordu. Islak mavi gözleri bir an için bile üvey babamın yüzünden, çıkık kemiklerinden, daha da sivrileşen kocaman burnundan, siyah ağzından ayrılmıyordu.

"Bir papaz getirmek gerek," diye fısıldadı. "O istemiyor... hiçbir şey anlamıyor..."

Sonra ellerini yastıktan indirerek, dua eder gibi göğsü üzerinde bağladı.

Üvey babam bir an için kendine geldi, tavana baktı. Bir şey hatırlamış gibi ciddi ciddi kaşlarını çattı, sonra zayıf elini bana doğru uzatarak:

"Siz misiniz?" dedi. "Teşekkür ederim. İşte, görüyorsunuz... Kendimi... çok... fena hissediyorum."

Bu onu yordu, gözlerini kapadı. Tırnakları morarmış uzun soğuk parmaklarını okşadım. Genç kız yavaşça rica etti:

"Yevgeni Vasilyeviç, çok rica ederim, razı olunuz!"

Hasta, gözleriyle genç kızı göstererek:

"İşte tanışınız," dedi. "Sevimli çocuk!"

Ağzını gittikçe daha fazla açarak sustu. Sonra birdenbire, bir karga gibi bağırdı, hırıldadı. Çıplak kollarıyla etrafında bir şeyler arayarak ve üzerindeki örtüsünü düşürerek yatağın içinde çırpındı. Genç kız da, başını, ezilmiş yastığın arasına sokarak bir çığlık attı.

Üvey babam çabuk öldü; öldü ve yüzü hemen güzelleşti.

Genç kızın koluna girerek hastaneden çıktım. Kızcağız bir hasta gibi sallanıyor, ağlıyordu. Elinde topak haline getirilmiş bir mendil tutuyordu. Mendili sıra ile gözlerine götürüyor ve gittikçe artan bir şiddetle sıkarak, kendisi için en değerli ve son bir hazine gibi ona bakıyordu.

Birdenbire bana yaslanarak durdu. Sitemli sitemli söylenmeye başladı:

"Kışa kadar bile yaşamadı... Ah Allah'ım, Allah'ım, ne oluyor böyle?.."

Sonra gözyaşlarından ıslanmış elini bana uzattı:

"Allahaısmarladık, sizi çok övüyordu. Yarın gömeriz!.."

"Sizi evinize kadar geçireyim mi?"

Etrafına bakındı:

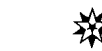
"Ne gereği var? Şimdi gece değil ki, gündüz."

Sokağın köşesinden, arkasından baktım. Acelesi olmayan, bekleyeni bulunmayan biri gibi, ağır ağır yürüyordu.

Ağustos ayındaydık. Ağaçların yaprakları dökülmeye başlamıştı.

Üvey babamı mezara kadar götürmeye vaktim olmadı. O kızı da bir daha hiç görmedim.

XVII

HER sabah saat altıda işe, fuara gidiyordum. Orada, Aziz Nikola'yı andıran kır saçlı, hazırcevap ve usta bir işçi olan dülger Osip; çatı kaplamacısı kambur Yefimuşka; yine bir azizi andıran, hülyalı ve sofu duvarcı Piyotr; mavi gözlü, altın gibi sarı saçlı, yüzünden iyilik akan sıvacı Grigori Şişlin gibi dikkati çeken bazı tipler beni karşılıyorlardı.

Ben bu adamları teknik ressamın yanında ikinci kez bulunduğum sıralarda tanımıştım. Her pazar hoş sözlerle, benim için yeni olan tatlı birtakım kelimelerle, ağırbaşlı ve vakarlı, mutfağa gelirlerdi. Bu sağlam yapılı insanlar o sıralarda bana büsbütün iyi görünüyordu. Bunlardan her birinin kendine göre ilginç bir yanı vardı. Hepsi de Kunavino semtinin kötü, hileci, alkolik halkından, çok olumlu bir biçimde ayırt ediliyorlardı.

O zamanlar hepsinden çok sıvacı Şişlin hoşuma gidiyordu. Hatta bir seferinde beni de kendi grubuna almasını rica etmiştim, ama, Şişlin, alçıdan beyazlaşmış parmağı ile altın gibi kaşını kaşıyarak, yumuşak bir dille bu isteğimi geri çevirmişti.

"Senin için daha erken," demişti. "Bizim işimiz kolay değildir. Bir iki yıl daha bekle!"

Sonra güzel başını sallayarak sormuştu:

"Yoksa halinden hoşnut değil misin? Ama zararı yok; sabret, kendini biraz daha içine çek, o zaman daha iyi katlanabilirsin!"

Bu iyi öğüdün bana ne verdiğini bilmiyorum, ama onu minnetle hatırlıyorum.

Onlar şimdi de her pazar sabahı patronumun evine geliyorlardı. Mutfakta, yemek masasının etrafında sıralara oturuyor, patronun gelişini bekleyerek enteresan konular üzerinde konuşuyorlardı. Patron gürültülü bir neşeyle onlarla selamlaşır, güçlü

ellerini sıkarak masanın baş köşesine geçip otururdu. Faturalar, para paketleri ortaya çıkar, işçiler hesaplarını, buruşmuş not defterlerini masanın üzerine dizer, haftalık hesaplaşmalar başlardı.

Patron şakalaşarak, gevezelik ederek onları aldatmaya çalışır, onlar da patrona kazık atmaya uğraşırdı. Bazen enikonu kavga bile ettikleri olurdu. Ama, daha çok dostça gülüşürlerdi.

İşçiler patrona:

"Sevimli insan, sen dünyaya dalavereci olarak gelmişsin," diye takılırlardı.

Patron, utangaç bir eda ile gülümseyerek onlara karşılık verirdi:

"E, yabani tavuklar, siz de az dalavereci değilsiniz!"

Yefimuşka:

"Başka türlüsü de elimizden gelmez," diye itiraf ederdi.

Ciddi Piyotr ise:

"Ne çalarsak onunla yaşıyoruz, kazandığımız ise Allah'a ve çara gidiyor."

Patron gülerek:

"Ne yapalım, ben de size kazık atmak istiyorum," diye cevap verirdi.

Onlar babacan bir tavırla hak verirlerdi:

"Yani kafeslemek?.."

"Tırtıklamak?.."

Grigori Şişlin, gür sakalını iki eliyle göğsüne yapıştırarak, şarkı söyler gibi bir sesle rica ederdi:

"Kardeşlerim, işlerimizi, birbirimizi aldatmadan namuslu olarak yapsak ne olur! İnsan namuslu yaşayacak olursa, ne kadar mutlu olur, gönül rahatlığı duyar, değil mi? Ne dersiniz kardeşler?.."

Mavi gözleri koyulaşıyor, ıslanıyordu. Bu anlarında olağanüstü güzelleşiyordu. Ricası, herkesi biraz şaşırtır gibi oluyor, hepsi de utanarak, başlarını çeviriyordu.

Akıllı Osip, mujiğe acıyan bir eda ile içini çekerek mırıldanırdı:

"Mujik dediğin çok aldatmaz!"

Esmer duvarcı, sırtını kamburlaştırarak kalın bir sesle söylenirdi:

"Günah dediğin bataklığa benzer, ilerledikçe büsbütün gömülürsün!.."

Patron da onların edasıyla konuşurdu:

"Ben ne yapayım, ne ekersen onu biçersin!"

Bu çeşit filozofça laflardan sonra yine birbirlerini aldatmaya koyulurlardı. Hesaplaşınca, heyecandan yorgun ve terlemiş bir halde, patronu da çağırarak çay içmeye giderlerdi.

Fuarda bütün bu adamların çivi, tuğla, kereste gibi şeyleri çalmamasına dikkat etmek zorundaydım. Bunlardan her birinin, patronun yanındaki işten başka kendi başlarına giriştikleri birtakım işleri vardı. Hepsi de kendi işlerinde kullanmak üzere, kaşla göz arasında bir şeyler aşırmaya çalışırdı.

İlk gittiğim zaman beni kibarca karşıladılar. Şişlin ise:

"Hatırlıyor musun, benim yanıma işçi olarak girmek istemiştin?" dedi. "Halbuki bak şimdi nereye tırmandın, desene benim amirim olacaksın, ha?.."

Osip:

"Pekâlâ, pekâlâ, dikkat et, gözetle, Allah seni korusun," diye şaka etti.

Piyotr, dostça olmayan bir tavırla mırıldandı:

"İhtiyar fareleri idare etmek için genç bir turnayı görevlendirmişler."

Bana verilen iş fena halde canımı sıkıyordu. Bu adamlardan utanıyordum. Bunların hepsi de iyi ve kimsenin bilmediği özel bazı şeyler biliyor gibi geliyordu bana... Bense onlara bir hırsız, bir dolandırıcı gözüyle bakmak zorundaydım. İlk günler çok zorluk çektim. Ama, Osip bunun pek çabuk farkında oldu. Yalnız kaldığımız bir gün, bana:

"Bana bak delikanlı," dedi, "öyle suratını asıp durma; bunun hiçbir yararı yok, anladın mı?"

Tabii ben hiçbir şey anlamamıştım. Ama, ihtiyarın, durumumun kötülüğünü anladığını hissetmiştim. Böylece aramızda açık bir dostluk kuruldu.

Köşede bucakta bana akıl öğretirdi:

"Öğrenmek istiyorsan şunu bil ki, aramızda baş hırsız duvarcı Piyotr'dur. Ailesi kalabalık, açgözlü bir adamdır. Ondan gözünü hiç ayırma! Pek alçakgönüllüdür, her şey onun işine yarar: Yarım kilo çiviye, on tuğlaya, bir çuval kirece fittir. İyi adamdır, dindardır, prensip sahibidir, okuması yazması vardır, ama gelgelelim aşırmayı sever. Yefimuşka, kadına düşkündür; uslu bir adamdır, ondan sana hiçbir zarar gelmez! O da akıllı adamdır, zaten bütün kamburlar akıllı olur. Grigori Şişlin'e gelince, o biraz budalacadır, başkasından bir şey almak şöyle dursun, elindekini de verir. Boşuna çalışır durur. Onu herkes aldatabilir, ama o kimseyi aldatamaz. Düşüncesiz bir adamdır."

"İyi midir?"

Osip, uzaktaymış gibi bir bakışla bana baktı ve hatırdan çıkmayan şu sözleri söyledi:

"Evet, iyidir. Tembeller için iyi olmak en kolay iştir. İyi olmak için zekâya gerek yok."

Osip'e sordum:

"Peki, ya sen nasılsın?"

Gülümsedi ve cevap verdi:

"Ben masaldaki genç kız gibiyim: Büyükanne olunca kendimden söz edeceğim... o zamana kadar bekle! Benim ne olduğumu, nereye gizlendiğimi kendi aklınla bul! Araştır beni!.."

Kendisi ve arkadaşları ile ilgili bütün tahminlerimi altüst ediyordu. Düşüncelerinin doğruluğundan şüphe etmek benim için zordu. Yefimuşka'nın, Piyotr'un ve Grigori'nin, akıllı ihtiyarı günlük işlerde kendilerinden daha akıllı ve daha bilgili saydığını görüyordum. Her işi ona danışır, öğütlerini dikkatle dinler, kendisini her alanda sayarlardı.

"Ne olursun, bize bir akıl öğret!" diye ona yalvarırlardı. Ama, bir gün böyle bir ricadan sonra Osip yanlarından uzaklaşınca duvarcı Piyotr, yavaşça Grigori'ye:

"Zındık!" diye söylendi.

Grigori ise gülümseyerek:

"Palyaço!" diye ekledi.

Sıvacı Grigori, dostça bana hatırlatırdı:

"Dikkat et Maksimiç, ihtiyara karşı ihtiyatlı davranmak gerek. O seni bir saat içinde avcuna alır. Böyle zararlı ihtiyarlardan Allah insanı korusun! O öylesine zararlıdır ki..."

Hiçbir şey anlamıyordum.

Bana öyle geliyordu ki, en namuslu, en mert adam duvarcı Piyotr'du. Her şeyden kısaca ve kandırıcı bir dille söz ediyordu. Düşünceleri her şeyden çok Allah, cehennem ve ölüm üzerinde duruyordu.

"Eh, kardeşler, arkadaşlar; ne kadar direnirsen diren, neye bel bağlarsan bağla, kimse kefenden ve mezardan kurtulamaz!.."

Boyuna karnı ağrıyordu. Öyle günler oluyordu ki, ağzına hiçbir şey sokamıyordu. Hatta bazen bir lokma ekmek bile müthiş ağrılara, kusmalara sebep oluyordu.

Kambur Yefimuşka da bana çok iyi ve namuslu bir insan gibi görünüyordu. Ama, daima gülünçtü. Bazen divane, hatta zararsız bir deli hali takınırdı. Boyuna çeşitli kadınlara âşık olur, hepsi üzerine de aynı şeyleri söylerdi:

"Açıkça söyleyeyim, bu karı değil, âdeta kaymaklı çiçek... vallahi billahi..."

Kunavino'nun canlı kadınları, dükkânların tahtalarını silmeye geldiği zaman Yefimuşka damdan iner, bir köşeye çekilir, kocaman ağzı kulaklarına varmış, canlı gözleri yarı kapalı bir halde, mırıldanmaya başlardı:

"Allah bana ne sağlam, ne boylu bir karı gönderdi. Talih ayağıma kadar geldi. Ah, bu ne kaymaklı çiçektir bu! Böyle bir lütuf için talihime nasıl şükredeyim? Böyle bir güzellik uğruna diri diri yanmaya hazırım!"

Kadınlar ilkin onunla alay eder, birbirlerine seslenirlerdi:

"Şu kamburun haline baksana, herif nasıl da sulanıyor, aman yarabbi!.."

Kadınların alayları çatı kaplamacısını zerre kadar etkilemezdi. Kemikli suratı uykulu bir hal alır, âdeta sayıklar gibi konuşurdu. Tatlı sözleri sarhoş edici bir sel halinde akar, kadınların başı-

nı döndürür gibi olurdu. Nihayet içlerinden en yaşlıları, hayretle arkadaşlarına:

"Yahu, baksanıza herif neler söylüyor, âdeta bir delikanlı gibi konuşuyor," derdi.

"Bir kuş gibi ötüyor!"

Bir türlü inadını kıramayanlardan biri ise:

"Ya da kilise kapısında bir dilenci gibi..." sözlerini eklerdi.

Ama, Yefimuşka bir dilenciye benzemiyordu. Kalın bir kütük gibi dimdik duruyor, sesi gittikçe daha kandırıcı, sözleri daha baştan çıkarıcı bir hal alıyordu. Kadınlar hiçbir şey söylemeden onu dinliyordu. Gerçekten de o, baş döndürücü, tatlı sözlerinin etkisiyle âdeta eriyor gibiydiler.

Bu hikâye şöylece biterdi: Öğle paydosunda ya da hafta tatilinden sonra, ağır ve sarsak kafasını sallayarak arkadaşlarına hayretle şunları söylerdi:

"Ne tatlı, ne sevimli bir karı, hayatımda ilk kez böylesiyle tanıştım."

Yefimuşka aşk başarılarını anlatırken katiyen övünmez, başkalarının her zaman yaptığı gibi kurbanıyla alay etmezdi. Sadece mutlu ve bahtiyar, duygularını söylerdi. Kurşuni gözleri ise hayretle büyürdü.

Osip başını sallayarak haykırırdı:

"Ah seni uslanmaz adam, ah! Kaç yaşındasın sen?"

"Kırk dört yaşındayım. Ama bunun ne önemi var! Bugün tam beş yaş gençleştim. Âdeta bir ırmakta, canlı bir suda yıkanır gibi vücudum dinçleşti, yüreğim ferahladı. Hayır, ama, şu dünyada ne kadınlar var, değil mi?"

Duvarcı sert bir sesle ona:

"Dikkat et," derdi, "ellisini geçince bu kötü alışkanlıkların sana pek tuzluya patlayacak!"

Grigori Şişlin:

"Sen çok edepsiz bir adamsın," diye içini çekerdi.

Bana öyle geliyordu ki, bu yakışıklı delikanlı, kamburun başarılarını kıskanıyordu.

Grigori Şişlin evliydi. Ama, karısı köyde oturuyordu. Şişlin de tahta silmeye gelen kadınlara bakıyordu. Bunların hepsi de kolay elde edilebilir kadınlardı. Hepsi de "açıktan kazanıyor"du. Bu sefil dış mahallede bu çeşit kazançlar da bütün öteki kazançlar gibi doğal sayılmaktaydı. Ama, bizim güzel delikanlımız kadınlara dokunmazdı. O sadece uzaktan, âdeta onlara ya da kendine acıyormuş gibi, özel bir bakışla onlara bakıyordu. Ama kadınlar kendiliklerinden onunla oynaşmaya, tatlı diller dökerek onu ayartmaya başlayınca, utangaç bir gülümseyişle:

"Aman siz de..." diyerek çekilip giderdi.

Yefimuşka onun bu haline şaşar:

"Yahu, sen ne tuhaf adamsın," diye söylenirdi. "Hiç böyle fırsatlar kaçırılır mı?"

Grigori:

"Ben evliyim," diye ona hatırlatırdı.

"Ama, karın bunu nereden bilecek?"

"Şayet onu aldatırsam karım her zaman anlar. Onu aldatamazsın kardeş."

"Peki nereden, nasıl anlar?"

"Nasıl anladığını bilmem, ama kendisi de namuslu yaşıyorsa anlaması gerek. Tersine ben namuslu yaşıyorsam ve karım beni aldatıyorsa, ben de anlarım."

Yefimuşka:

"Peki, nasıl anlarsın?" diye bağırır.

Grigori sükûnetle tekrarlar:

"Orasını bilmem."

Yefimuşka öfkeli öfkeli kollarını açarak:

"Gel de işin içinden çık!" diye söylenirdi. "Anladığını biliyor, ama nasıl anladığını bilmiyormuş! Kafa kafa değil ki..."

Grigori Şişlin yedi işçi çalıştırıyordu. İşçiler onu patron olarak saymıyor, arkasından ona "buzağı" diyorlardı. Şişlin ise gelip de işçilerin tembellik ettiğini görünce, malayı, küreği eline alır, nazik bir eda ile:

"Dayanın çocuklar, haydi çocuklar!" diye bağırarak, sanatkârca işe koyulurdu.

Bir gün patronumun sert bir emrini Grigori'ye ulaştırırken:

"İşçilerin pek kötü," dedim.

Âdeta şaşırmış gibi:

"Sahi mi söylüyorsun?" diye cevap verdi.

"Bu işi daha dün, öğleye doğru bitirmiş olmanız gerekirdi, oysa bugün bile bitiremeyecekler."

"Çok doğru, bitiremeyecekler," diye doğruladı. Bir süre sustuktan sonra da ihtiyatla ekledi:

"Tabii ben bunun farkındayım, ama onları zorlamaya da utanıyorum. Hepsi bizden, aynı köyden. Sonra bir başka mesele daha var: Allah, alnının teriyle ekmeğini kazan diye buyurmuş! Tabii bu hepimiz için, senin için de, benim için de söylenmiştir. Halbuki sen ve ben onlardan az emek harcıyoruz, böyle olunca da onları işe zorlamak tuhaf oluyor!"

Daima düşünceli bir hali vardı. Fuarın boş ve tenha sokaklarında dolaşırken, birdenbire kanalın köprülerinden biri üzerinde durur, köprünün korkuluğuna dayanarak, uzun uzun suyu, gökyüzünü, Oka Irmağının ötesindeki uzaklıkları seyrederdi. Bazen onu o halinde yakalar, sorardım.

"Böyle ne yapıyorsun?"

Âdeta uykudan uyanır gibi irkilir, utanarak gülümserdi:

"Hiç... İşte şöyle, biraz etrafı seyrediyorum."

Sık sık da:

"Allah her şeyi iyi yaratmış," diye söylenirdi. "Gökyüzü, yeryüzü... Irmaklar akar, vapurlar gider... Vapura binince canın nereye isterse gidebilirsin: İster Riyazan'a, ister Ribinski'ye, ya da Perm'e git... Astrahan'a kadar yolun açık... Ben Riyazan'a gitmiştim... Fena şehir değil ama, sıkıcı... Nijniy'den daha sıkıcı... Bizim Nijniy hiç de fena değil, neşeli bir şehir... Astrahan sıkıcı bir şehir... İşin kötüsü, orada Kalmıklar pek çok... ben onları sevmiyorum. Mordavları, Kalmıkları, İranlıları, Almanları, kısacası bütün öteki milletleri sevmiyorum ben..."

• • •

Patronum karnımı doyurmak için günde beş kopek veriyordu. Bu bana yetmediği için biraz açlık çekiyordum. Bunun farkına varan işçiler beni sabah ve akşam kahvaltılarına çağırıyorlardı. Bazen taşeronlar da kendileriyle beraber beni çay içmeye götürürlerdi. Bu davetlere seve seve giderdim. Onların arasına oturup ağır ağır konuşuşlarını, tuhaf hikâyelerini dinlemek hoşuma gidiyordu. Din kitapları üzerine olan bilgim ve okumuşluğum da onların hoşuna gidiyordu.

Osip, mineyi andıran gözleriyle, dikkatle bana bakarak:

"Gırtlağına kadar kitap yutmuşsun, işkembeni onlarla doldurmuşsun," derdi.

Gözlerinin manasını anlamak zordu. Gözbebeklerinin daima, eriyen, dağılan bir hali vardı.

"Bunu iyi koru, topla, işine yarar. Büyüyünce vaazlarınla insanları avutmak için papaz ol! Ya da milyoner ol!"

Duvarcı Piyotr, nedense gücenik bir eda ile:

"Misyoner," diye düzeltir.

Osip:

"Ne?.." diye sorar.

"Biliyorsun ki misyoner, denir. Sağır değilsin!"

"Neyse, canım, misyoner olur, zındıklarla tartışırsın. Ya da kendin zındık olursun! Bu da karın doyuran bir meslektir. İnsan akıllı olunca dinsizlikle de karnını doyurabilir..."

Grigori utanarak gülümserdi. Piyotr ise ağzının içinde geveliyordu:

"Sonra büyücüler de fena yaşamıyor. Bütün bu çeşit dinsizler iyi yaşıyor."

Ama Osip hemen itiraz ederdi:

"Büyücüler okumuş değildir, okumuşluk büyücülere kadar gitmez!.."

Sonra dönüp bana şöyle bir olay anlattı:

"Bak, dinle: Bucağımızda Tuşka adlı yersiz yurtsuz bir adam vardı. Sefalet içinde, başıboş olarak, rüzgâra tutulmuş bir tüy gibi şurada burada yaşıyordu. Ne tembeldi, ne de çalışkan... Günün birinde yapılacak bir işi olmadığından, kalkıp hacca gitti. Tam iki yıl bir serseri gibi dolaşıp durdu. Sonra da, birdenbire yepyeni bir kılıkla meydana çıktı: Saçları omuzlarında, başında bir takke, sırtında şeytan derisinden bir cübbe... Hepimize tepeden bakıyor ve: 'Tövbe istiğfar ediniz, günahlarınızı çıkarınız melunlar!' diye söylenip duruyordu. Kimin tövbe edecek günahı yok ki, hele kadınların!.. Böylece adamın işleri tıkırında gitmeye başladı. Tuşka'nın keyfine diyecek yoktu. Karnı tok, zilzurna sarhoş dolaşmaya başladı. Kadınlardan yana da gırtlağına kadar doydu."

Duvarcı Piyotr öfke ile sözünü kesti:

"Ama önemli olan yiyip içmek midir sanki?.."

"Peki ya önemli olan neymiş?"

"Önemli olan sözdür."

"Sözlerine pek dikkat etmedim doğrusu. Çünkü sözden yana ben de zenginim."

Piyotr dargın bir edayla:

"Biz Dimitri Vasilyiç Tuşnikov'u iyi tanırız," dedi.

Grigori Şişlin ise sessizce başını eğdi ve önündeki çay bardağına bakmaya başladı.

Osip uzlaşıcı bir edayla sözüne devam ederek:

"Ben münakaşa etmiyorum," dedi. "Ben bütün bunları, hangi yollardan ekmek parası kazanılabileceğini Maksimiç'e anlatmak için söylüyorum."

"Bazı yollar insanı hapishaneye bile götürebilir."

Osip bu düşünceye katılarak:

"Hem sorar mısın? Nitekim insan rastgele bir yola sapmakla papaz da olamaz! Yolun dönemeçlerini iyice bilmesi gerek!"

Duvarcı Piyotr, sıvacı Grigori gibi sofuları her zaman biraz kızdırmayı severdi. Belki de bu adamlardan hoşlanmıyordu, ama bu duygusunu pek ustaca gizleyebiliyordu. Onun insanlara karşı olan duygusunu anlamak genellikle çok zordu.

Yefimuşka'ya karşı daha iyi, daha yumuşak davranır gibi oluyordu. Çatı kaplamacısı, arkadaşlarının en sevdiği konular olan Allah'tan, doğruluktan, tarikatlardan, insanların çektiği acılardan asla söz etmezdi. Sandalyenin arkalığı kamburuna engel olmasın diye sandalyesini masaya doğru yanlamasına koyarak, sessizce bardak bardak çay içerdi. Bir aralık birdenbire, dikkat kesilir, duman içindeki odayı gözden geçirir, yüksek sesli konuşmaların yarattığı gürültüye kulak kabartır ve yerinden fırlayarak ortalıktan kaybolurdu. Bu davranışı Yefimuşka'nın borçlu olduğu kişilerden birinin kahveye geldiğini gösterirdi. Halbuki Yefimuşka'nın borçlu olduğu birçok insan vardı. Bazıları bundan ötürü ona dayak attığı için, günaha girmesin diye ortalıktan kayboluyordu.

Yefimuşka bu hale şaşardı:

"Tuhaf insanlar, kızıyorlar; sanki param olsa ben onlara vermez miyim?"

Bazen Yefimuşka, hiçbir şey görmeden, hiçbir şey işitmeden, düşünceye dalmış bir halde uzun uzun otururdu. Kemikli yüzü daha yumuşak, iyi gözleri daha iyi bir hal alırdı. Ona sorarlardı:

"Hey babalık, neye daldın öyle?"

"Düşünüyorum da, zengin olsaydım gerçek bir hanımefendiyle, soylu bir kadınla, mesela bir albay kızıyla evlenirdim. Eh, onu öyle severdim ki... Onun için diri diri yanmaya razı olurdum. Çünkü kardeşler, bir gün bir yazlıkta bir albayın evinin damını aktarıyordum..."

Piyotr, hiç de dostça olmayan bir edayla Yefimuşka'nın sözünü keserek:

"Bu albayın da dul bir kızı varmış... Biz bunu çok dinledik oğlum..."

Ama Yefimuşka elleriyle dizlerini ovuşturarak ve kamburuyla havayı oyarak sandalyesinde sallanır, sözüne devam ederdi.

"Bazen albayın kızı, baştan başa beyazlar giymiş, şık bir halde bahçeye çıkardı. Damdan ona bakardım. Dünya, güneş neme

gerekti? Bir güvercin olup onun ayakları dibine uçabilseydim... Kadın değil, âdeta kaymaklı mineçiçeği... Böyle bir kadının yanında olduktan sonra, insanın bütün ömrü isterse karanlık içinde geçsin!.."

Piyotr sert bir sesle ona sorardı:

"Peki onunla ne yerdiniz?"

Yefimuşka buna zerre kadar aldırmaz:

"Allah Allah, sanki bize çok bir şey mi gerek? Üstelik kadın zengin."

Osip gülerek sorardı:

"Yefimuşka, bu işlere sen kendini ne zaman veriyorsun, müsrif adam?"

Yefimuşka, kadınlardan başka hiçbir şeyden söz etmezdi. Düzgün bir işçi de sayılmazdı. Bazen son derece iyi ve çabuk çalışır, bazen de işleri ters gider, elindeki tahta çekiçle tavan kirişlerini tembel tembel dikkatsizce perçinler, ara yerde aralıklar bırakır. Daima yağ ve balık kokar... Ama, onun kendine göre sağlıklı, hoş bir kokusu da var. Bu koku bana, yeni kesilmiş bir ağaç kokusunu hatırlatıyordu.

Dülger Osip'le her şeyden söz etmek çok ilginçti. İlginçti ama pek de hoş değildi. Onun sözleri daima insanın yüreğinde bir ürperti uyandırıyordu. Hem onun ne zaman ciddi konuştuğunu, ne zaman şaka ettiğini anlamak da güçtü.

Grigori Şişlin'le Allah'tan söz etmek hepsinden hoştu. Bu konuları severdi, inancı da sağlamdı.

Bazen ona sorardım:

"Grişa,* biliyor musun, Allah'a inanmayan insanlar da var."

Sessizce gülümseyerek:

"Kimmiş bunlar?" derdi.

"Diyorlar ki, Allah yoktur."

"Ooo!.. Bak sen!.. Ben bunu biliyorum..."

Ve görünmeyen bir sineği kovalıyormuş gibi elini sallayarak:

---

* Grişa, Grigori'nin küçültülmüşüdür. *-çev.*

"Hatırlarsan, Hazreti Davud, 'bilinçsiz adam yüreğinden Allah yoktur der,' diye buyurmuştu, bak bilinçsizler daha ne zaman bunu söylemişler. İnsan, asla Allahsız olamaz!"

Osip, onunla bir düşüncede imiş gibi davranırdı:

"Petruha'nın yüreğinden Allah korkusunu çıkar, işte o zaman dünyanın kaç bucak olduğunu görürsün!.."

Şişlin'in güzel yüzü sert bir hal aldı, tırnaklarında kurumuş kireç bulunan parmaklarıyla sakalını sıvazlayarak gizemli bir eda ile:

"Allah her varlığın içinde vardır," diye söylendi. "Vicdan ve iç dünyamız hep Allah'ın eseridir."

"Ya günahlar?.."

"Günahlar, nefsimizin, şeytanın ürünüdür. Günahlar, kızamık gibi dıştadır, başka bir şey değildir. En çok günah işleyenler en çok günahı düşünen kişilerdir. Günahı hatırlamazsan günahı işlemezsin! Günah düşüncesini insana, bedenimizin sahibi olan şeytan aşılar."

Duvarcı Piyotr şüphe etmekten kendini alamaz:

"Pek de öyle değil gibi geliyor bana!.."

"Böyledir!.. Allah günahtan arındırır."

Bütün bu konuşmalar beni devamlı bir gerginlik içinde tutuyor, bende belirsiz birtakım endişelerin uyanmasına sebep oluyordu. Şimdiye kadar mujikler üzerine birçok şey okumuş, kitaptaki mujiğin hayattaki mujiğe ne kadar az benzediğini görmüştüm. Kitaplarda bütün mujikler mutsuzdur. İyi ya da kötü, onların hepsi de, söz ve düşünce bakımından hayattaki mujiklerden daha fakirdir. Kitaptaki mujikler, Allah'tan, tarikatlardan, kiliselerden az konuşur, buna karşılık üstlerden, topraktan, adaletten ve hayatın ağırlığından çok söz ederler... Kitaptaki mujik kadından da az söz eder, hem kabaca değil de daha dostça söz eder. Halbuki hayattaki mujik için kadın bir eğlencedir, ama tehlikeli bir eğlence, kadına karşı daima kurnaz davranmalıdır, yoksa kadın onu alt eder ve bütün hayatını zehir eder. Kitaptaki mujikler ya iyidir, ya da kötü ama daima, her şeyi ile kitabın için-

dedir. Halbuki hayattaki mujikler ise ne iyidir ne de kötü. Ama çok ilginçtir. Hayattaki mujik sana içini ne kadar açsa da, yine de onda söylenmemiş bir şeyler kaldığı hissedilir. Ama bu kalan şey daima kendisi için saklanmıştır. Ve belki de bu söylenmeyen, bu gizlenen şey asıl cevherdir.

Bütün kitap mujikleri içinde en çok hoşuma giden *Dülgerler Arteli*'nden Piyotr'du. Bu hikâyeyi dostlarıma da okumak isteğine kapıldım. Kitabı fuara getirdim. Sık sık şu ya da bu loncada gecelediğim oluyordu. Çünkü, bazı günler öylesine yorulurdum ki, eve gitmeye kendimde güç bulamazdım.

Elimde, dülgerlerin hayatını anlatan bir kitap bulunduğunu söylediğim zaman herkes büyük bir ilgi gösterdi. Tabii dülger Osip, en çok ilgilenenlerden biri oldu. Elimden kitabı aldı, inanmazlıkla başını sallayarak sayfalarını çevirmeye başladı.

"Gerçekten de, galiba bizden söz ediyor! Bak sen şu açıkgözlere!.. Acaba kim yazmış, bir efendi mi? Zaten ben öyle olduğunu anlamıştım. Efendilerle memurların elinden her şey gelir... Allah'ın aklına gelmeyen bir şeyi memur düşünür!"

Piyotr:

"Dikkat et Osip," dedi, "Allah'tan ihtiyatsızca söz ediyorsun!"

"Aldırma!.. Kelkafama bir damla yağmur ne kadar etki yaparsa benim sözüm de Allah'a o kadar etki yapar. Hiç merak etme, seninle ben, Allah'a erişemeyiz!.."

Ve birdenbire telaşla bir şarkıya başladı. Ağzından, âdeta çakmaktaşından çıkan kıvılcımlar gibi iğneli birtakım sözler çıkıyor ve bir makasla keser gibi, kendisine karşı duran her şeyi kesip biçiyordu. O gün bana birkaç kez sordu:

"Okuyacağız değil mi Maksimiç? Pekâlâ, iş, iştir. Güzel düşünülmüş bir şey..."

Akşam paydosundan sonra, akşam yemeğini yemek üzere Osip'in loncasına gittik. Yemekten sonra işçilerden Ardalyon ile beraber duvarcı Piyotr, Foma adlı genç bir delikanlı ile sıvacı Grigori Şişlin de geldiler. Lonca işçilerinin yatmakta olduğu am-

barda lambayı yakıp kitabı okumaya başladım. Kımıldamadan, sessizce dinliyorlardı. Çok geçmeden Ardalyon öfkeli bir sesle:

"Benden paso," dedi ve çıkıp gitti.

İlk uyuyan Grigori Şişlin oldu, ağzı tuhaf bir biçimde açıldı. Daha sonra Osip'in işçisi dülgerler de uyudu. Ama Piyotr, Osip ve Foma, bana biraz daha sokularak dikkatle dinliyordu.

Okumamı bitirir bitermez Osip hemen lambayı söndürdü. Yıldızların durumuna göre, vakit gece yarısına yaklaşıyordu.

Piyotr karanlıkta sordu:

"Bu niçin yazılmış? Kime karşı yazılmış?"

Osip çizmelerini çıkararak:

"Şimdi uyuyalım," dedi.

Foma sessizce bir kenara çekildi.

Piyotr ısrarla tekrarladı:

"Bu kime karşı yazılmış, diye soruyorum?"

Uyumak için tahta kerevetin üzerine yerleşmeye çalışan Osip:

"Artık orasını onlar bilir," dedi.

Duvarcı Piyotr ısrarla sözüne devam etti:

"Eğer üvey annelere karşı yazılmış ise, tamamıyla anlamsız bir şey: Çünkü kitapta yazıyor diye üvey anneler daha iyi olacak değil... Piyotr'a* karşı yazılmış bir ise, o da boş şey... Suçu işleyen o, cezasını da o çekecek... Cinayeti işleyeni Sibirya'ya gönderirler, işte o kadar. Bu hesaba göre bu kitap gereksiz... Gereksiz gibi görünüyor, öyle değil mi?"

Osip ses çıkarmıyordu. Bunun üzerine duvarcı şunları ekledi:

"Yapılacak başka işleri yok, onun için de şunun bunun işine burunlarını sokuyorlar... Tıpkı şunu bunu çekiştiren işsiz güçsüz kadınlar gibi... Allah rahatlık versin, uyumak gerek."

Açık kapının mavi karesinde bir dakika kadar durduktan sonra sordu:

"Sen ne dersin Osip?"

Dülger, uykulu uykulu cevap verdi:

---

* Anlaşılan kitaptaki kişinin adı da Piyotr imiş. *-çev.*

"Ne var canım?"

"Peki, peki, uyu!.."

Grigori Şişlin, hemen oracıkta, oturduğu yerde yan tarafına devriliverdi. Foma, ezilmiş samanların üzerine, yanı başıma uzanıverdi. Kenar mahalle uyuyordu. Uzaktan lokomotiflerin düdükleri, demir tekerleklerin ağır uğultusu, tamponların gıcırtısı bize kadar geliyordu. Ambarı, çeşitli perdelerden çıkan bir horultu dolduruyordu. Kötü bir duruma düşmüştüm. Bir şeyler konuşulmasını istiyordum, halbuki ortalıkta tıs bile yoktu.

Derken birdenbire Osip, yavaşça, ama tane tane konuşmaya başladı:

"Siz, çocuklar, bunların hiçbirine inanmayın!.. Siz gençsiniz, daha çok yaşayacaksınız! Kendi aklınızı koruyunuz! İnsanın kendi aklı başkasının iki aklına bedeldir. Foma, uyuyor musun?"

Foma, seve seve cevap verdi:

"Hayır uyumuyorum!"

"İşte böyle!.. Siz ikiniz de mürekkep yalamış çocuklarsınız, okuyunuz ama hiçbir şeye inanmayınız!.. Onlar her şeyi yazabilir, bu onların elinde olan bir şey..."

Ayaklarını tahta kerevetten aşağı sarkıttı, elleriyle kerevetin kenarına dayanarak sözlerine devam etti:

"Bir kitabı nasıl anlamak gerek? Kitap bize insanları bildirir. Mesela, bakın işte, dülger ya da bir başkası şöyle bir adamdır, bir efendi ise başka türlü bir adamdır. Kitap boşuna yazılmaz! Kitap mutlaka birini kayırmak ya da korumak için yazılmıştır."

Foma kalın bir sesle:

"Kitaptaki Piyotr müteahhidi öldürmekle doğru bir iş yaptı."

"Pek de öyle değil! Adam öldürmek hiçbir zaman doğru değildir. Ben biliyorum, sen Grigori'yi sevmiyorsun!.. Ama bu düşüncelerden vazgeçmelisin!.. Biz hiçbirimiz zengin değiliz!.. Bugün patron olurum, yarın yine işçiyim!.."

"Ben senden söz etmiyorum Osip Amca!.."

"Hepsi bir..."

"Sen doğru bir adamsın, hak gözetirsin!.."

Osip, Foma'nın öfkeli sözlerini keserek:

"Dur bakayım," dedi, "kitabın niçin yazıldığını sana anlatayım. Bu çok kurnazca yazılmış bir kitap. Al işte: Köylüsüz bey, beysiz köylü!.. Şimdi bak: Bey kötü durumda, köylü de hoşnut değil! Bey zayıfladı, kötüledi. Köylü ise serseri, sarhoş tembel olup çıktı. Halbuki toprak köleliği zamanında çok daha iyiydi: Derebeyi ile köylü el ele verirdi; ikisinin de karnı toktu, ikisi de rahattı. Ben münakaşa etmiyorum, gerçekten de derebeyler zamanında daha rahat yaşanırdı. Köylünün yoksul düşmesi derebeyinin de işine gelmezdi. Köylü zengin olursa onun da işine gelirdi. Tabii köylünün akıllı olması da onun işine gelirdi. Ben bunu biliyorum. Ben kendim de tam kırk yıl toprak köleliği ettim... Hâlâ onun izlerini sırtımda taşıyorum."

Kendi kendini öldüren arabacı Piyotr'un da efendilerden aynı dille söz ettiğini hatırladım. Osip'in de bu kötü ihtiyar gibi düşünmüş olması hiç de hoşuma gitmedi.

Yatıp kalkarak uzun uzun konuştu:

"Derler ki, derebeyleri köylülere yabancıdır. Bu da doğru değildir. Biz de derebeylerle aynı hamurdanız, yalnız biz çok aşağıdayız; tabii beyler kitaptan öğreniyor, ben ise sopa yemekle... Efendinin kıçı benden beyazdır, işte aramızdaki fark bu kadar azdır. Hayır delikanlı, dünyanın başka bir biçimde yaşama zamanı gelmiştir. Bu kitap uydurmalarını bırakmak, fırlatıp atmak gerek. Herkesin kendi kendisine sorması gerek: Ben kimim? İnsan. Ya öteki kimdir? O da insan. Allah ondan ya da benden farklı bir hesap mı soracaktır? Hayır, Allah'ın gözünde hepimiz biriz!"

Nihayet sabaha karşı, ağaran tanyeri bütün yıldızları söndürdüğü zaman Osip bana dedi ki:

"Gördün mü, ben de kitap gibi nasıl uydurabiliyormuşum? Ömrümde hatırıma bile gelmeyen ne cevherleri yumurtladım!.. Çocuklar, siz bana inanmayın, bu laflarımı ciddiye almayın!.. Ben bunları ciddi olmaktan çok laf olsun diye, uykusuzluktan söyledim. İnsan uykusu yokken yatarsa, sıkılır, canı gevezelik etmek ister!.."

XVIII

BİR zamanlar ateşçi Yakov gözümde nasıl büyüdüyse, şimdi de dülger Osip gözümde öyle büyüdü ve varlığıyla bütün insanları benden gizledi. Onda ateşçiye çok yakın bir şeyler vardı. O aynı zamanda bana dedemi, eski din bilgini Piyotr Vasilyev'i, aşçı Smuriy'yi de hatırlatıyordu. Ve belleğimde kuvvetle yer etmiş bütün bu insanları hatırlatırken, tıpkı bir asit bakırın üstünde nasıl yer ederse, o da belleğimde kendi derin izlerini bırakıyor, oraya gömülüyordu.

Osip'in kafasında iki çeşit düşünce bulunduğu gözden kaçmıyordu: Gündüzleri işte, insanlar arasında bulunduğu sıralarda ileri sürdüğü cesur ve basit düşünceleri; akşamları dinlenirken veya benimle beraber şekerlemeci vaftiz annesine giderken ya da geceleri uykusu kaçtığı zaman ileri sürdüğü düşüncelerden daha pratik ve daha anlaşılır haldeydi. Geceleri, tıpkı fenerin içindeki bir alev gibi değişen ve kendine özgü düşünceleri vardı.

O bana, rastladığım insanların en akıllısı görünüyordu. Bunun çevresinde de, ateşçi Yakov'un çevresinde dolaştığım aynı ruh hali içinde dolaşıyordum. Onu anlamak, tanımak istiyordum. O ise elimden kaçıyor, kıvrılıyordu. Bir türlü ele geçmek bilmiyordu. Gerçek onun neresindeydi? Onun nesine inanmak gerekti?

"Nereye gizlendiğimi kendin ara!" deyişini hatırlıyorum!..

Gururum incinmişti. Ama, içimde gururdan da çok incinen bir şey vardı. Bu ihtiyarı anlamak benim için kaçınılmaz bir zorunluluk halini almıştı.

Anlaşılmaz bir adam olmakla beraber dayanıklıydı. Daha yüz yıl yaşasa yine böyle kalacağı, kararsız insanlar arasında kendini, hiç sarsılmamış bir halde koruyacağı kanısını veriyordu. Eski din

bilgini de bana aynı dayanıklılık izlenimini vermişti, ama onun dayanıklılığı hoşuma gitmemişti. Halbuki Osip'in dayanıklılığı daha başka idi, daha hoştu.

İnsanların kararsızlıkları, kaypaklıkları çok keskin bir biçimde göze çarpar. Onların bir durumdan öteki duruma hokkabazca sıçrayışları beni altüst ediyordu. Bu açıklanamayan sıçrayışlara şaşmaktan artık yorulmuştum. Bunlar, yavaş yavaş, insanlara olan canlı ilgimi söndürüyor, onlara olan sevgimi yok ediyordu.

Temmuz başlarında bir gün, çalıştığımız yere dörtnala, laçka olmuş, açık bir fayton geldi. Arabacı yerinde, boyuna hıçkıran, sakallı, şapkasız, bir dudağı yarılmış sarhoş bir mujik oturuyordu. Grigori Şişlin, sarhoş bir halde arabanın içine yığılmıştı. Şişman, kırmızı yanaklı, başında hasır şapka, elinde şemsiye, çıplak ayaklarında lastik kunduralar bulunan bir kız da onun koluna girmişti. Kızın şapkasında al bir kurdele ve camdan yapılmış vişne taneleri göze çarpıyordu.

Kadın sallanıyor, şemsiyesini sallıyor ve kahkahalar atarak bağırıyordu.

"Şeytanlar!.. Fuar açılmamış, ortada fuar falan yok, onlar beni fuara getiriyor!.."

Grigori Şişlin, üstü başı buruşmuş ve yırtılmış bir halde arabadan indi. Yere oturdu. Yaşlı gözlerle biz seyircilere dönerek:

"İşte diz çöktüm, suçum büyük," dedi. "Bile bile günaha girdim! Yefimuşka dedi ki: 'Grişa, Grişa!' Onun hakkı vardı. Siz beni affediniz! Hepinize ikram edebilirim. Yefimuşka doğru söylüyor: Her insan dünyaya bir kez gelir, bir seferden çok dünyaya gelemez!"

Kız kahkahadan katılıyor, ayaklarını vuruyor, iskarpinleri ayağından fırlıyordu. Arabacı ise, asık bir suratla:

"Hemen yolumuza devam edelim," diyordu. "Beygir durmuyor."

Beygir, ihtiyar, zayıf ve bitkindi. Bütün vücudu köpük içindeydi. Put gibi yerinde duruyordu. Bütün bu dekor bir arada alındığı zaman son derece gülünçtü. Grigori'nin işçileri, patron-

larına, yanındaki süslü kadına, sersem arabacıya bakarak kahkahadan kırılıyordu.

Yalnız Foma gülmüyordu. Dükkânın kapısında benim yanımda duruyor ve söyleniyordu:

"Boynu kopasıca domuz... Oysa güzel bir de karısı var..."

Arabacı boyuna gitmekte acele ediyordu. Kız arabadan indi, Grigori'yi kaldırdı, arabada kendi ayakları dibine yerleştirdi. Şemsiyesini sallayarak:

"Haydi bakalım, çek arabayı!" diye bağırdı.

Foma'nın seslenmesi üzerine işçiler, patronlarıyla dostça alay ederek, ona imrenerek işe başladı.

Grigori'yi böyle gülünç bir durumda görmek herhalde Foma'nın hoşuna gitmemiş olacaktı.

"Bu da patron olacak," diye homurdanıyordu. "Şunun şurasında bir aydan az bir işimiz kaldı. Köye gideceğiz... Sabredemedi."

Grigori'ye üzülmüştüm. Şapkasında vişneler bulunan bu kız, onun yanı başında, insana üzüntü verecek kadar anlamsız görünüyordu.

Çok kere düşünürdüm: Niçin Grigori Şişlin patron da, Foma Tuçkov onun yanında işçi?

Kıvırcık saçlı, kartal burunlu, kurşuni gözlü, zeki bakışlı, yuvarlak beyaz yüzlü, güçlü kuvvetli bir delikanlı olan Foma, hiç de bir köylüye benzemiyordu. Kendisine güzelce bir elbise giydirilse, onu iyi bir aileden bir tüccar oğlu sanmak pekâlâ mümkündü. Bu, asık suratlı, o da ancak iş üzerine olmak şartıyla, az konuşan bir adamdı. Okuması yazması vardı. Müteahhidin hesaplarını o tutuyor, keşif özetlerini o hazırlıyordu. Arkadaşlarını başarılı olarak çalıştırmasını biliyor, ama kendisi isteksiz çalışıyordu.

Sükûnetle:

"Bütün ömrünce çalışsan işleri tamamıyla bitiremezsin," derdi.

Kitaplardan küçümseyerek söz ederdi:

"Her şey basılabilir... Ne istersen ben sana uydurup söyleyeyim... Bunlar saçma şeyler..."

Ama her şeyi dikkatle dinlerdi. Onu ilgilendiren bir şey olacak olursa, ısrarla ve ayrıntılı olarak sorar, soruştururdu. Ama aklı daima kafasında evirip çevirdiği bir düşünceye takılıydı. Her şeyi kendi ölçüsüyle ölçerdi.

Bir gün Foma'ya, taahhüt işlerine girmesinin iyi olacağından söz ettim. Tembel tembel bana şu cevabı verdi:

"Bir çırpıda binlerce ruble kazanacağımı bilsem, eh, ona diyeceğim yok... Ama, üç beş kuruş kazancağım diye eloğlu ile uğraşmaya vaktim yok... Buna dipsiz kile, boş ambar derler... Hayır, ben bekleyeceğim, bekleyeceğim ve Oranka'ya manastıra gideceğim. Ben yakışıklı, güçlü kuvvetli bir delikanlıyım. Belki de dul, duvak düşkünü bir tüccar karısının hoşuna giderim. Hayatta böyle şeyler oluyor. Tanıdığım bir delikanlı vardı, iki yıla varmadan muradına erdi. Buralı, şehirli bir kızla evlendi. Meryem Ana resmini evlerde gezdirirlerken kız kendisini görüp beğenmiş..."

O bunu iyice kafasına koymuştu. Manastırdaki keşiş yaşayışının insanları kolay başarılara nasıl ulaştırdığı üzerine pek çok hikâye biliyordu. Onun hikâyeleri hoşuma gitmiyordu. Akıl ve zekâsının yönü de hoşuma gitmiyordu. Ama onun manastıra gireceğine iyice inanmıştım.

Fuar açıldı. Foma herkesin tahminlerinin tersine, bir kahveye garson oldu. Bu olayın arkadaşlarını şaşırttığını söyleyemeyeceğim. Ama hepsi de onunla eğlenmeye başladı. Mesela pazar günleri çay içmeye niyetlendikleri zaman, alay ederek, birbirlerine:

"Çocuklar, haydi bizim garsona gidelim!.." derlerdi.

Kahveye girince de, amirce bir sesle bağırırlardı:

"Hey garson!.. Sen, şu kıvırcık saçlısı, buraya bak!.."

Foma yanlarına yaklaşır, başını kaldırarak sorardı:

"Ne emredersiniz efendim?"

"Dostlarını tanımadın mı?"

"Tanımaya vaktim yok efendim..."

Arkadaşlarının kendisini küçümsediğini, kendisiyle eğlenmek istediklerini hissediyordu. Onlara, emirlerini bekleyen küs-

kün bir bakışla bakardı. O anda yüzü âdeta odunlaşırdı. Ama bu yüzde, aynı zamanda şöyle bir anlatım da okunurdu:

Alay mı edeceksiniz, ne yapacaksınız yapın, ama çabuk olun!

İçilen şeylerin parasını verirken, mahsus, uzun uzun ceplerini karıştırır:

"Şuna bir bahşiş versek mi?" diye aralarında söylenir, ama beş para bile vermezlerdi.

Manastıra girmek niyetindeyken nasıl olup da böyle garson olduğunu bir gün kendisine sordum.

"Manastıra girmeye niyetim yoktu," dedi. "Garsonlukta da uzun kalmayacağım!..

Dört yıl sonra ona Tsaritsin'de rastladım. Hâlâ garsonluk ediyordu. Daha sonra gazetelerde Foma Tuçkov'un hırsızlık etmek için kapı kırarken yakalandığını okudum.

Duvarcı Ardalyon'un sonu, beni özellikle çok şaşırttı. Ardalyon, duvarcı Piyotr'un loncasındaki en iyi işçilerden biriydi. Bu kırk yaşlarında, kara sakallı mujik, elinde olmayarak insanın kafasında şöyle bir sorunun doğmasına sebep olurdu:

Bu loncanın sahibi niye kendisi değil de Piyotr'dur? Çok seyrek votka içer, hiçbir zaman da sarhoş oluncaya kadar içmezdi. İşinin tamamıyla ehliydi. Severek çalışıyordu. Tuğlalar, elinde kırmızı güvercinler gibi uçardı. Onun yanında hastalıklı ve perhizli Piyotr, loncada tamamıyla gereksiz bir insan izlenimini veriyordu. İş üzerine düşüncesi şöyleydi:

"Elâleme kâgir evler, kendime de tahta bir mezar yapıyorum."

Ardalyon, önümüzdeki bahara Tomsk şehrine gideceğini, eniştesinin orada büyük bir yapı işini üzerine aldığını, bir kilise inşa edeceğini, kendisini de oraya çavuş olarak çağırdığını herkese söylüyordu.

Ardalyon:

"Buna karar verdim," diyordu. "Kilise yapmasını seviyorum."

Sonra bana dönüp, beni de çağırıyordu:

"Sen de gel benimle!.. Sibirya'da okumuş yazmış insanlar için yaşamak çok kolaydır. Orada okuma yazma başlı başına bir kozdur."

Ben razı oluyorum. Ardalyon muzaffer bir edayla bağırıyor:

"İşte böyle!.. Şaka değil, iş bu!.."

Piyotr ve Grigori ile babacanca alay eder, büyükler küçüklere karşı nasıl davranırsa, o da onlara karşı öyle davranırdı. Osip'e de:

"Palavracılar," derdi. "Âdeta iskambil oynar gibi zekâlarıyla oynuyorlar, zekâlarını birbirlerine göstererek caka satıyorlar."

Osip, kararsızca ona şu cevabı verirdi:

"Başka türlü olmaz ki... Caka satmak insanlara özgü bir şeydir. Bütün kızlar göğsü ileride yürür."

Ardalyon bir türlü hırsını yenemez, söylenmesine devam ederdi:

"Ah oh der, Allah mallah der ama, boyuna da para biriktirirler..."

"Ama Grigori biriktirmez!.."

"Ben kendi patronumdan söz ediyorum. Allah'ın izniyle ormana, bozkırlara gidebilsem... buradan bıktım artık.. Baharda Sibirya'ya gideceğim!.."

İşçiler Ardalyon'a imrenirdi:

"Bizim de böyle tutunacak bir enişte mizolsa, Sibirya'ya gitmekten korkmazdık..."

Derken Ardalyon birdenbire ortadan kayboldu. Pazar günü loncadan çıkıp gitti, üç gün kimse nerede olduğunu bilmedi.

Korkunç birtakım tahminlerde bulunuyorlardı:

"Belki de öldürmüş olabilirler?"

"Yıkanırken suda da boğulmuş olabilir?"

Bu sırada Yefimuşka geldi ve utanarak şu haberi verdi:

"Ardalyon kendini içkiye ve eğlenceye kaptırmış..."

Piyotr inanmazlıkla bağırdı:

"Ne diye yalan söylüyorsun?.."

"İçkiye ve çapkınlığa başladı. Güya çok sevdiği karısı ölmüş de..."

"Ama o zaten duldur. Nerede şimdi o?"

Piyotr, sinirlenmiş bir halde, Ardalyon'u kurtarmaya gitti. Ama, Ardalyon onu dövdü.

Bunun üzerine Osip, dudaklarını sımsıkı kilitleyerek ve ellerini ceplerinin derinliklerine sokarak:

"Gidip bir bakayım, neden böyle yapmış?" diye söylendi. "Oysa iyi çocuk..."

Ben de onun peşine takıldım.

Osip yolda giderken bana şunları söylüyordu:

"Bak işte, adam normal bir yaşayış sürüyordu, görünüşte her şey iyi gidiyordu, derken yolunu şaşırdı. Bak Maksimiç, bundan ders al..."

Kunavino semtinin ucuz genelevlerinden birine geldik. Bizi tilki suratlı bir kocakarı karşıladı. Osip, kocakarının kulağına bir şeyler söyledi. Kadın bizi küçük, karanlık, ahır kadar pis bir odaya soktu. Odanın içinde karyolada, iriyarı, şişman bir kadın sere serpe yatıyordu. Kocakarı, kadının böğrüne bir yumruk indirerek:

"Çık dışarı, hey, mendebur, çık dışarı!" diye seslendi.

Kadın korkmuş bir halde yataktan fırladı. Elleriyle yüzünü ovuşturarak sordu:

"Aman yarabbi! Bunlar kim? Ne oluyor?.."

Osip sert bir sesle:

"Sivil polisler geldi," dedi.

Kadın "ah" ederek ortadan kayboldu. Osip, kadının arkasından tükürerek açıkladı:

"Sivil polislerden, şeytandan korkar gibi korkarlar..."

Kocakarı duvardaki küçük bir aynayı çıkardı, kaplama kâğıtlardan bir parça kaldırdı:

"Bakın bakalım, o mu?" dedi.

Osip, açılan delikten öbür odaya baktı:

"Ta kendisi!" dedi. "Oradaki kızı def et!"

Ben de delikten baktım: İçinde bulunduğumuz dar odaya benzeyen bir odanın panjuru sımsıkı kapalı penceresinin önünde teneke bir gaz lambası yanıyordu. Lambanın yanında, gömleğini dikmekte olan şaşı gözlü, çırçıplak, Tatara benzeyen bir kadın duruyordu. Kadının arkasındaki iki yastıklı bir karyolada

Ardalyon'un şişmiş yüzü görünüyor, siyah ve karmakarışık sakalı sarkıyordu. Tatara benzeyen çıplak kadın ürperdi, sırtına gömleğini geçirdi. Yatağın yanından geçti ve birdenbire bizim bulunduğumuz odada peyda oldu.

Osip şöylece kadına bir göz attıktan sonra, yine tükürdü:

"Utanmaz kadın!.."

Kadın gülerek:

"Sensin, bunak ihtiyar," dedi.

Osip parmağı ile kadını tehdit ederek güldü.

Kadının bulunduğu odaya geçtik. Osip, Ardalyon'un ayakucuna oturdu. Uzun bir süre boşuna onu uyandırmaya çalıştı. Ardalyon ise boyuna homurdanıyordu:

"Anladık. Anladık, şimdi kalkar gideriz..."

Sonunda uyandı. Şaşkın şaşkın Osip'e ve bana baktı. Kızarmış gözlerini kapadı ve mırıldandı:

"Peki, peki..."

Osip, sitemsiz, sükûnetle, ama neşesizce:

"Sen ne yaptın böyle?.." diye sordu.

Ardalyon, öksürerek ve hırıldayarak:

"İçkiye başladık," dedi.

"Yani ne demek?.."

"Hiç işte, basbayağı..."

"Pek de iyi bir şey değil gibi..."

"İyi olan ne ki..."

Ardalyon masadan, başlanmış bir votka şişesi aldı ve şişenin ağzından içmeye başladı. Sonra Osip'e uzatarak:

"İster misin? Burada meze de olacak," dedi.

İhtiyar, ağzına biraz içki aldı. Yutkundu. Suratını buruşturdu ve dikkatle bir lokma ekmek çiğnemeye koyuldu.

"İşte, bir Tatar kadınıyla ilişki kurdum. Hep Yefimuşka suçlu. Kadın Kasimov'lu, genç, kimsesiz... Fuara geliyormuş..."

Duvarın arkasından, kırık dökük bir dille söylenen şu neşeli sözler duyuldu:

"Tatarlar iyi olur. Bir piliç gibi... Def et şunu... Baban değil ya!.."

Ardalyon, anlamsız gözlerle duvara bakarak mırıldandı:

"İşte bu kadın!"

Osip:

"Gördüm," dedi.

Ardalyon bana dönerek:

"İşte ben böyle, kardeş," dedi.

Osip'in Ardalyon'a çıkışmasını, onun da utanarak bir pişmanlık duymasını bekliyordum, ama bu beklediklerimin hiçbiri olmadı. Yan yana, omuz omuza oturmuş, sakin sakin, kısa kısa konuşuyorlardı. Onları bu karanlık, bu pis kovukta görmek çok hazindi. Tatar kadını duvarın deliğinden gülünç birtakım sözler söylüyordu. Osip masadan bir çiroz balığı aldı. Çizmesine vurarak dikkatle derisini soymaya başladı. Bu arada konuşmasına devam ediyordu:

"Bütün paranı bitirdin mi?"

"Piyotr'dan alacağım var."

"Bilmem kendini toparlayabilecek misin? Şimdi Tomsk'a kalkıp gitsen fena etmezsin!"

"Tomsk'ta ne var sanki..."

"Yoksa vaz mı geçtin?"

"Yabancılar çağırsaydı neyse..."

"Peki, ne olmuş?.."

"Kız kardeşim ve eniştem çağırıyor..."

"Ne çıkar?.."

"İnsanın kendi akrabasının buyruğu altına girmesi pek de hoş bir şey olmasa gerek..."

"Buyuranın hepsi birdir..."

"Ama ne de olsa..."

Öylesine dostça ve ciddi konuşuyorlardı ki, kadın gevezelik etmekten vazgeçti. Odaya girdi, hiçbir şey söylemeden duvarda asılı duran entarisini indirdi ve odadan çıktı.

Osip:

"Genç bir kadın," dedi.

Ardalyon, Osip'in yüzüne baktı ve sesinin ahenginde hiçbir sitem olmadan:

"Hep Yefimuşka kabahatli," dedi. "Kadından başka hiçbir şey bilmiyor... Bu kadın çok neşeli... Boyuna şaka edip duruyor."

Osip:

"Dikkat et, kendini kurtaramayacaksın," diye hatırlatttı ve yemekte olduğu çirozu bitirerek vedalaşmaya koyuldu.

Dönerken, yolda Osip'e sordum:

"Onun yanına niye gittin?"

"Bir göreyim, dedim. Bildik adam. Ben böyle şeyleri çok gördüm. Bakarsın ki adam yıllar boyunca uslu uslu oturur, derken günün birinde, hapisten kurtulmuş gibi, ne yaptığını bilmez... Şu votkadan sakınmak gerek!"

Bir dakika sonra da ekledi:

"Ama, onsuz da insanın canı sıkılır..."

"Votkasız mı?.."

"Tabii; içince sanki bir başka dünyada yaşıyor gibi oluyorsun!.."

Ardalyon kurtulamadı. Birkaç gün sonra işe geldi, ama, kısa bir süre sonra yine ortadan kayboldu. Baharda ise ona serseriler arasında rastladım. Küçük koyda, mavnanın yanına buz istif ediyordu. Beni iyi karşıladı. Kahveye çay içmeye gittik. Çay içerken övünüp duruyordu:

"Hatırlar mısın, ben nasıl bir işçiydim, ha?.. Kendi alanımda âdeta bir profesördüm. Günde yüzlerce ruble kazanabilirdim..."

"Ama işte kazanamadın!"

Böbürlenerek:

"Evet kazanamadım," dedi. "Ben işe boş veriyorum."

Küstahça davranıyordu; kahvehanedeki adamlar, onun gürültülü sözlerine kulak kabartıyorlardı.

"Sessiz hırsız Petruha'nın iş üzerine ne söylediğini hatırlıyor musun? 'Elâleme kâgir ev, kendime tahtadan mezar!' İşte bütün işler bundan ibaret..."

"Petruha hasta bir adam, ölümden korkuyor," dedim.

Ardalyon bağırdı:

"Ben de hastayım... Belki benim de ruhum yerinde değil!

Pazarları, sık sık şehre, serserilerin barındığı "Milyonlar" Caddesi'ne gidiyor ve Ardalyon'un bu hayatı ne kadar çabuk benimsediğini görüyordum. Daha bir yıl önce neşeli ve ciddi bir adam olan Ardalyon, şimdi gürültü patırtıcı bir insan olup çıkmıştı. Cakalı cakalı yürüyor, âdeta herkesi tartışmaya ve dövüşe çağırıyormuş gibi, etrafına küstahça bakınıyor, durmadan övünüyordu:

"Bak, dikkat et bana karşı nasıl davranıyorlar; ben burada âdeta başkan gibi bir şeyim..."

Kazandığı paraya zerre kadar acımadan serserilere ikramlarda bulunuyor, kavgalarda zayıfların tarafını tutuyor, sık sık da:

"Çocuklar, doğru değil, doğru davranmak gerek," diye bağırıyordu.

Bu yüzden de ona "Doğru" lakabını takmışlardı. Bu onun çok hoşuna gidiyordu.

Sokağın eski ve pis, taştan çuvalı içine doldurulmuş bu insanları dikkatle inceliyordum. Bunların hepsi de hayattan kopup ayrılmış kişilerdi. Ama, kendilerine özgü, kimseye bağlı olmayan, neşeli bir yaşayış yaratmış gibi görünüyorlardı. Bu kaygısız, bu yiğit insanlar bana, dedemin Volga yedekçileri üzerine anlattığı hikâyeleri hatırlatıyorlardı. O Volga yedekçileri ki pek çabuk haydut olabiliyor, aynı biçimde, dünyadan ellerini eteklerini çekerek yalnızlığı da sineye çekebiliyorlardı. İş bulamadıkları zaman, gemilerden ve mavnalardan ufak tefek şeyler çalmaktan da çekinmiyorlardı. Ama bu benim hiç de tuhafıma gitmiyordu. Çünkü bütün hayatımızda hırsızlık olaylarının tıpkı eski bir elbisedeki kurşuni iplikler gibi göze çarptığını görüyordum. Sonra bu insanların, mesela acele yük aktarmalarında, yangınlarda, buzların çözülmesi sırasında olduğu gibi, güçlerini esirgemeden büyük bir gayretle çalıştığını da görüyordum. Sonra genellikle bu insanlar, bütün öteki insanlardan daha neşeli bir yaşayış sürüyorlardı.

Ama, Ardalyon'la dostluğumu fark eden Osip, beni babaca uyarıyordu:

"Bana bak yavrum, şu Milyonlar Caddesi'ne ne diye böylesine fena dadandın? Dikkat et, sana bir kötülük gelmesin!"

Dilimin döndüğü kadar ona, bu insanların hoşuma gittiğini, avare ve neşeli bir hayat sürdüklerini söyledim.

Alaycı bir eda ile sözümü keserek:

"Âdeta cennetkuşları gibi," dedi. "Onlar tembel oldukları için böyle davranıyor... Yararsız insanlar... Çalışmak onlara pek acı gelir."

"Peki, çalışmak ne demektir? Bir Rus atasözü, namuslu bir çalışma ile kâgir bir ev yapamazsın, diyor."

Bunu söylemek benim için kolaydı. Bu atasözünü sık sık işitiyor, bunun doğru olduğunu hissediyordum. Ama, Osip bana kızdı ve bağırmaya başladı:

"Bunu kimler söyler, bilir misin? Aptallar ve tembeller... Kerata, sen bu laflara kulak asma! Bak hele şuna! Bu gibi lafları kıskanç ve başarı kazanmamış kimseler söyler... Ardalyon ile olan dostluğunu da patronuna haber vereceğim! Hiç hatırın kalmasın!.."

Dediğini de yaptı. Patronum onun yanında bana:

"Peşkov, sen şu Milyonlar Caddesinden vazgeç! Orası hırsız ve orospu yatağıdır. Hapishaneye, hastaneye giden yollar oradan geçer!.. Bırak orasını sen!.."

Oraya gidişimi artık saklamaya başladım. Ama, çok geçmeden bu ziyaretlerden vazgeçmek zorunda kaldım.

Bir gün Ardalyon'la ve arkadaşı Robenok'le, bir han avlusundaki ambarın damında oturuyorduk. Robenok, Don Nehri kıyısındaki Rostov şehrinden Moskova'ya nasıl yaya olarak geldiğini neşeli neşeli anlatıyordu. Bu, Türk-Rus savaşında ayağı sakatlanmış topal bir askerdi. Kısa boylu, geniş omuzluydu. Elleri son derece güçlü idi, ama bu gücün hiçbir yararı yoktu. Çünkü topallığından ötürü çalışamıyordu. Bilmem hangi hastalık yüzünden

başında ve yüzündeki bütün kıllar dökülmüştü. Başı, gerçekten de yeni doğmuş bir çocuğun başını andırıyordu.*

Sarı gözleri ışıl ışıl yanarak anlatıyordu:

"İşte böyle: Küçük bir bahçede bir papaz oturuyordu. 'Babacığım,' dedim, 'Şu malul gaziye bir sadaka lütfet!'"

Ardalyon başını sallayarak:

"At bakalım, at," dedi.

Robenok darılmadan sordu:

"Niçin yalan söylecekmişim?"

Ardalyon ise anlamlı anlamlı başını sallayarak, tembel tembel:

"Sen doğru bir adam değilsin!" dedi. "Bence sen bekçi olmalısın! Çünkü topallar daima bekçilik ederek hayatlarını kazanıyor... Halbuki sen başıboş dolaşıyor, boyuna palavra savuruyorsun!.."

"Canım, ben sizleri eğlendirmek için, gülelim diye yalan söylüyorum..."

"Sen kendine gülmelisin!"

Havanın kuru ve güneşli olmasına rağmen, karanlık ve çamurlu avluda bir kadın peyda oldu. Elindeki bir bezi sallayarak haykırdı:

"Hey arkadaşlar, eteklik satın almak isteyen var mı?"

Evlerin deliklerinden birtakım kadınlar çıktı. Satıcı kadının etrafını sımsıkı bir halka halinde çevirdiler. Ben hemen kadını tanıdım. Bu, çamaşırcı Natalya idi. Ama, etekliği karşısına ilk çıkan müşteriye veren Natalya, yavaş yavaş avludan uzaklaşmakta idi.

Avlunun dışında kendisine yetişerek, sevinçle:

"Günaydın!" dedim.

Natalya, gözucuyla bana bakarak:

"E, daha ne söyleyeceksin bakalım?" dedi ve birdenbire duraklayarak öfkeyle bağırdı:

"Aman yarabbi, burada senin işin ne?.."

---

* Robenok: Yeni doğmuş çocuk anlamına gelir. Gorki, adamın adıyla saçsız başı arasındaki ilişkiyi kastediyor. -*çev.*

Kadının bu korkmuş hali, beni hem duygulandırdı, hem şaşırttı. Natalya'nın beni düşünerek korkmuş olduğunu hemen anlamıştım. Korku ve şaşkınlık, zeki yüzünde apaçık okunuyordu. Bu caddede oturmadığımı, ancak ara sıra, şöyle görmek için buraya geldiğimi ona anlatmakta acele ettim.

Alaycı ve öfkeli bir sesle:

"Görmek için mi?" dedi. "Kimi, neyi göreceksin? Gelip geçenlerin ceplerini, kadınların göğüslerini mi dikiz edeceksin?"

Yüzü kırıştı. Gözlerinin altında koyu gölgeler vardı. Dudakları gevşek gevşek sarkmıştı. Bir meyhanenin kapısında durarak:

"Haydi gel de sana çay içireyim," dedi. "Kılığın kıyafetin düzgün, bura insanlarına benzemiyorsun, ama nedense sana inanmıyorum..."

Ama meyhanede bana inanır gibi oldu. Çay doldururken canı sıkkın bir halde, ancak bir saat önce kalktığını, henüz hiç bir şey yiyip içmediğini söyledi.

"Dün gece bulut gibi sarhoştum, ama nerede ve kiminle içtiğimin kesinlikle farkında değilim."

Ona acıyordum. Kendimi onun yanında zor bir durumda hissediyordum. Kızının nerede olduğunu sormak istiyordum. Natalya, biraz votka ve sıcak çay içtikten sonra yabancısı olmadığım o canlı sesiyle konuşmaya başladı. Bu caddenin bütün kadınları gibi kaba konuşuyordu. Ama, kızını sorduğum zaman, hemen ayıldı ve bağırdı:

"Bunu ne diye öğrenmek istiyorsun? Hayır dostum, kızımı eline geçiremezsin."

Biraz daha içti ve anlatmaya başladı:

"Kızımın benimle görülecek hiçbir işi yok! Ben kimim? Bir çamaşırcı. Ben onun annesi nasıl olabilirim? O okumuş, tahsilli bir kız. Ya, işte böyle kardeşim... Benden ayrılıp zengin bir arkadaşının yanına gitti... Güya öğretmen olacakmış!"

Biraz sustuktan sonra sordu:

"İşte böyle! Çamaşırcı kadın işinize yaramadı mı?.. Ya sokak kadını işinize yarar mı?"

Bir "sokak kadını" olduğunu tabii, hemen anlamıştım. Zaten bu sokakta başka kadın olamazdı. Ama bunu onun ağzından işittiğim zaman, utancımdan ve duyduğum acıdan gözlerim yaşardı. Bu kadının henüz kısa bir zaman önce, öylesine cesur, özgür ve akıllı olduğunu hatırlamak âdeta yüreğimi dağlamıştı.

Bana bakarak ve içini çekerek:

"Ah, sen buradan git!" dedi. "Sana hem rica ediyorum, hem öğüt veriyorum; buraya burnunu sokma, mahvolursun!"

Sonra, yavaş, âdeta kendi kendine konuşur gibi, masaya eğilerek ve parmağı ile tepsinin üzerine bir şeyler çizerek, kesik kesik söylenmeye başladı:

"Benim rica ve öğütlerimin senin üzerinde ne etkisi olabilir? Öz kızım beni dinlemedikten sonra... Ona bağırıyorum: 'Öz anneni bırakamazsın,' diyorum, 'sen ne yapıyorsun?' O ise: 'Kendimi öldürürüm,' diyor... Kazan şehrine gitti. Orada ebe okuluna girecekmiş... Peki... peki... öyle olsun... Peki, ya ben ne olacağım? İşte ben de böyle yaparım... Ben kime sığınacağım?.. Tabii sokaktan gelip geçenlere..."

Sustu. Sessizce dudaklarını oynatarak, uzun süre bir şeyler düşündü. Görünüşe göre varlığımı unutmuştu. Dudaklarının kenarı sarkmış, ağzı çarpılmıştı. Dudakları üstündeki derinin seyirdiğini, titreşen kırışıkların sessizce bir şeyler söylediğini görmek insana acı veriyordu. Yüzü çocuksu ve dargın bir anlatım taşıyordu. Başörtüsünün altından sarkan bir tutam saç yüzüne inmiş, küçücük kulağının arkasına kıvrılmıştı. Soğumuş olan çay bardağının içine bir damla gözyaşı damladı. Bunu fark eden kadın bardağı bir kenara çekti. Gözlerini sımsıkı kapadı ve iki damla yaş daha akıttı, sonra yüzünü mendiliyle sildi.

Onunla daha fazla oturmaya dayanamadım. Yavaşça kalktım:

"Allahaısmarladık!" dedim.

"Ne?.. Cehenneme kadar yolun var," dedi.

Yüzüme bakmadan başını çevirmişti. Herhalde yanında kim olduğunu unutmuş olacaktı.

Avluya, Ardalyon'un yanına döndüm. Benimle beraber ıstakoz avına gidecekti. Ben de ona bu kadından söz etmek istiyordum. Ama onu da Robenok'u da artık damda bulamadım. Karışık avlunun içinde onları ararken, sokakta, burası için olağan sayılan bir gürültü koptu.

Avludan dışarı çıktım ve hemen, Natalya ile burun buruna geldim. Hıçkırıyor, parçalanmış suratını başörtüsüyle silerek, öteki eliyle de dağınık saçlarını düzelterek yaya kaldırımı üzerinde körü körüne yürüyordu. Onun arkasından da Ardalyon ile Robenok geliyordu. Robenok:

"Ona bir tane daha patlat, bir tane daha!.." deyip duruyordu.

Ardalyon, yumruğunu sallayarak kadına yetişti. Natalya göğsünü ona çevirdi. Yüzü korkunçtu, gözleri nefretle tutuşuyordu:

"Haydi, vur bakalım!" diye bağırdı.

Ardalyon'un eline yapıştım. Şaşarak bana baktı:

"Ne oluyorsun?" dedi.

Ağzımdan ancak:

"Ona dokunma!" sözleri dökülebildi.

Ardalyon bir kahkaha attı:

"Yoksa metresin mi?"

Robenok da ellerini kalçalarına vurarak kahkaha ile gülüyordu. Beni uzun bir süre sıcak çamurların içinde yuvarlayıp durdular. Bu çok ıstıraplı bir şeydi. Ama onlar bu işle uğraşırken Natalya çekilip gitmişti. Sonunda ben dayanamadım. Robenok'un göğsüne bir kafa atarak onu yere yuvarladım ve kaçtım...

O günden sonra da, uzun bir süre Milyonlar Caddesi'ne uğramadım. Ama bir kez daha Ardalyon'u gördüm. Ona sal üstünde rastladım. Sevinçle sordu:

"Nerelere battın?"

Natalya'yı nasıl dövdüklerini, beni ne kadar feci bir biçimde gücendirdiklerini hatırlamanın bile bana tiksinti verdiğini kendisine söylediğim zaman, Ardalyon babacan bir tavırla güldü:

"Sen bunu ciddiye mi aldın?" dedi. "Canım biz alay olsun diye sana biraz çamur sürdük. Kadına gelince, bir sokak kadını oldu-

ğuna göre, onu ne diye dövmeyelim? Kadınlar dövülür, böylelerine ise hiç acınmaz! Tabii, bunların hepsi de alaydan başka bir şey değil!.. Yumruğun bir eğitim aracı olmadığını bal gibi bilirim."

"Hem sen onun nesini terbiye edeceksin? Sanki sen ondan iyi misin?.."

Beni omuzlarımdan kucakladı. Tartaklayarak ve gülümseyerek:

"Bizim bütün edepsizliğimiz burada ya," dedi. "Hiçbirimiz ötekinden iyi değiliz! Ben her şeyi anlıyorum, kardeş... Olayların içini, dışını, her şeyi... Ben kaba bir adam değilim..."

Biraz çakırkeyf ve neşeliydi. Bana, iyi yürekli bir öğretmenin yeteneksiz bir öğrencisine baktığı gibi, şefkatli bir acıma duygusuyla bakıyordu.

Bazen Pavel Odintsov'a rastlıyorum. Daha gürbüzleşmişti. Şık giyiniyordu. Koruyucu bir tonla konuşuyor, boyuna bana sitem ediyordu:

"Öyle bir işe girdin ki, mahvolacaksın! O mujikler yok mu..."

Sonra, mahzun bir sesle atölye yaşayışı üzerine bazı havadisler verdi:

"Jiharev hâlâ o inek gibi karı ile düşüp kalkıyor. Sitanov'un herhalde bir üzüntüsü olacak. Fena halde içmeye başladı. Gogolev'i de kurtlar yemiş... Yortu tatilinde evine gitmişti. Orada onu, sarhoşken kurtlar yemiş..."

Neşe ile katıla katıla gülen Pavel, bununla ilgili gülünç şeyler uydurmaya başladı:

"Kurtlar Gogolev'i yiyince sarhoş olmuşlar... Neşelerinden, eğitim görmüş köpekler gibi, art ayakları üzerine kalkarak ormanda dolaşmaya, ulumaya başlamışlar... Yirmi dört saat sonra da hepsi geberip gitmiş!"

Anlattıklarını dinliyor, ben de gülüyordum. Ama, atölyenin, orada çektiklerimle beraber, tamamıyla benden uzaklaştığını hissediyordum. Bu hal, beni biraz mahzunlaştırıyordu.

XIX

KIŞIN fuarda âdeta iş yok gibiydi. Buna karşılık evde, eskisi gibi, ufak tefek işlerle uğraşıyordum. Bunlar bütün günümü alıyordu. Ama akşamları serbesttim. Yeniden patronlarıma *Niva* ve *Moskovski Listok* dergilerinde çıkan ve hoşuma gitmeyen romanları yüksek sesle okuyordum. Gecelerimi ise iyi kitaplar okumakla ve şiir denemeleriyle geçiriyordum.

Bir pazar günü kadınlar ikindi duasına gitmişti. Biraz rahatsız olan patron evde kalmıştı. Bir aralık bana:

"Peşkov," dedi. "Viktor, güya senin şiir yazdığını söylüyor, doğru mu? Bunları bana okusana!"

Reddetmek tuhaf kalacaktı. Birkaç şiirimi okudum. Herhalde bunları beğenmemiş olacaktı. Ama yine de:

"Devam et, devam et," dedi, "Belki de bir Puşkin olursun! Sen Puşkin'i okudun mu?

Bir cini mi gömüyorlar,
Yoksa cadıyı mı evlendiriyorlar?"

Puşkin devrinde henüz cinlere inanıyorlardı. Ama, herhalde o böyle şeylere inanmazdı. Sadece şaka ediyordu. "Evet, kardeş," –düşünceli düşünceli sözüne devam etti– "Sen okumalıydın, ama artık çok geç kaldın! Hayatını nasıl yoluna koyacaksın, orasını şeytan bilir!.. Defterini iyi sakla, yoksa kadınlar musallat olur, alay eder... Kadınlar böyle şeyleri sever... İnsana kalbe işleyecek kadar sataşmak hoşlarına gider!"

Patron bir süreden beri sessiz ve düşünceli bir hal almıştı. Boyuna ürkek ürkek etrafına bakıyor, kapı çalınması onu korkutuyordu. Bazen, birdenbire, incir çekirdeği doldurmayan birta-

kını sebeplerle fena halde sinirleniyor, herkese bağırıp çağırıyor, evden kaçıyor ve gece geç vakit sarhoş bir halde eve dönüyordu. Hayatında, kendisinden başka kimsenin bilmediği, kalbini parçalayan bir şeyler olduğu hissediliyordu. Şimdi ise kararsız, istemeyerek, âdeta alışkanlıkla yaşıyordu.

Pazar günleri öğle yemeğinden saat dokuza kadar gezmeye çıkardım. Akşamları da, Yamskaya Caddesindeki bir meyhanede otururdum. Meyhanenin sahibi, daima buram buram terleyen, şişman bir adamdı. Delicesine ilahi severdi. Hemen bütün kilise korolarının ilahi okuyucuları bunu biliyor, onun meyhanesinde toplanıyorlardı. Meyhanenin sahibi, okudukları ilahilere karşılık onlara votka, bira, çay ikram ediyordu. Bu şarkıcılar sarhoş ve değersiz insanlardı. Sadece kendilerine edilen ikramı hak etmek için, istemeyerek ve hemen daima kilise şarkıları okuyorlardı. Bu sofu sarhoşlar, meyhanenin ilahi okumaya elverişli bir yer olmadığını takdir ettikleri için, meyhane sahibi onları kendi odasını çağırırdı. Bundan ötürü ben bu söylenen ilahileri ancak kapının dışından dinleyebilirdim. Ama, sık sık meyhanede köylüler, fabrika işçileri de ilahilere katılırlardı. Meyhaneci bu şarkıcıları kendisi şehirde araştırır, pazar kurulduğu günler, köylüler arasında bulunan bu gibi insanları bulup meyhanesine çağırırdı.

Okuyucu daima tezgâhın başında, küçük votka fıçısının önündeki iskemleye otururdu. Başı fıçının yuvarlak zemini üzerinde, yuvarlak bir çerçeve içindeymiş gibi resmedilirdi.

Hepsinden iyi okuyan ve her zaman çok güzel ilahiler seçen okuyucu, saraç Kleşçov'du. Bu, ufak tefek, zayıf, çelimsiz, yıpranmış, yüzü buruşmuş, kızıl saçlı bir adamdı. Kocaman burnu bir ölü burnu gibi parlardı. Küçücük, uykulu gözleri hareketsizdi.

Bazen gözlerini kapar, ensesini fıçının dibine dayar, göğsünü kabartarak, acele acele, ama pes perdeden tenor bir sesle şarkıya başlardı:

Ah, tertemiz ovaları sis kaplayınca,
Uzak yollar artık görünmez olur...

Bu sırada doğrulur, belini tezgâha dayayarak başını geriye atar, yüzü tavana dönük, içten gelen bir sesle şarkısına devam ederdi:

Ah, ben şimdi nereye, nereye gideyim,
Ana yolu, nerede, nasıl bulayım?

Sesi gür değildi ama, yorulmak nedir bilmiyordu. Bu ses meyhanenin boğuk ve karışık gürültüsünü, gümüş tellerle dikiyor gibiydi. Hüzünlü sözler, inleyişler, feryatlar bütün bu insanları etkiliyor, hatta sarhoşlar bile şaşılacak kadar ciddileşiyor, sessizce önlerindeki masalara dalıyorlardı... Benim de, iyi bir müziğin ruhumun ta derinliklerine sızarak, her zaman uyandırdığı o güçlü duygu ile dopdolu yüreğim, parçalanıyordu.

Meyhane bir kilise gibi sessizleşiyor, okuyucu ise, bana iyi yürekli bir papaz gibi görünüyordu. O vaaz etmiyordu. Ama gerçekten de bütün ruhuyla insan cinsi için namusluca dua ediyordu. Zavallı insan hayatının bütün acılarını yüksek sesle namusluca düşünüyordu. Her taraftan sakallı adamlar ona bakıyordu; yabani yüzlerinde saf çocuk gözleri düşünceli düşünceli kırpışıyordu. Bazen biri içini çekiyor ve bu davranış şarkının muzaffer gücünü belirtiyordu. Böyle anlarda daima, bütün insanların sahte, uydurma bir hayat sürdüklerini, gerçek hayatın işte bu olduğunu düşünürdüm.

Bir köşede, kendini utanmadan sefahate vermiş, sarhoş suratlı tüccar kadın, şişman Lisuha oturuyordu. Başı şişman omuzlarına gömülmüş ağlıyor, küstah gözlerini gözyaşlarıyla yıkıyordu. Ondan biraz ötede, mesleğinden kovulmuş bir papazı andıran ve güçlü kuvvetli, uzun saçlı bir delikanlı olan asık suratlı bariton Mitropolski, bir masaya yığılmıştı. Sarhoş yüzünün kocaman gözleriyle önündeki votka kadehine bakıyor, onu eline alıyor, ağzına götürüyor, sonra, gürültüsüzce ve ihtiyatla yine masaya koyuyor, nedense bir türlü içemiyordu.

Meyhanedeki bütün insanlar, âdeta çoktandır unuttukları, kendileri için çok yakın, çok değerli bir şeye kulak veriyormuş gibi, tamamıyla hareketsiz bir hal almıştı.

Kleşçov şarkısını bitirip gösterişsizce iskemleye oturduğu zaman meyhaneci ona bir kadeh votka ikram ederken, yüzünde sevinçli bir gülümseyişle:

"Tabii güzel," dedi. "Gerçi sen şarkı söylemekten çok söz söylüyorsun, ama ustalığına diyecek yok! Bunun tersini kimse söyleyemez!"

Kleşçov acele etmeden votkasını içiyor, usulca öksürüyor, ve yavaşça:

"Sesi olan herkes şarkı söyleyebilir," diyor, "Ama, şarkının içindeki gizli anlamı ancak ben verebilirim!"

"E, kendini övme bakalım!"

Şarkıcı yine aynı yavaş sesle, ama biraz daha inatçı olarak:

"Övülecek şeyi olmayanlar kendini övmez," dedi.

Meyhaneci can sıkıntısıyla:

"Sen kibirli bir adamsın, Kleşçov," diye bağırdı.

"Ne kadar kibirli olsam da ruhumdan yükseklere çıkamam!.."

Köşede, somurtkan bariton Mitropolski, homurdanıp duruyordu:

"Şu mendeburun türkülerinden de ne anlıyorsunuz, kokmuş herifler!"

O, her zaman herkesle biraz anlaşmazlık halindeydi. Herkesle tartışır, herkesin kusurunu yüzüne vururdu. Hemen her pazar bu yüzden, şarkıcılar da, önüne gelen de, kısacası canı çeken ve bu işi yapabilen herkes onu adamakıllı döverdi.

Meyhaneci, Kleşçov'un şarkılarını sever, ama şarkıcıdan nefret ederdi. Herkese ondan şikâyet eder, açıkça onu küçültmeye, gülünç bir duruma düşürmeye çalışırdı. Bunu meyhanenin devamlı müşterileri de, Kleşçov'un kendisi de bilirdi.

Meyhaneci, şarkıcıdan söz ederken:

"İyi bir şarkıcı ama, çok böbürleniyor! Onu biraz hizaya getirmek gerek!" derdi. Müşterilerden bazıları da ona hak verirdi:

"Orası doğru, kendini çok beğenmiş!"

Meyhaneci sözüne devam ederdi:

"Kendini beğenecek ne var? Ses, bir Allah vergisi, onu kendisi yapmadı ya! Sonra sesi o kadar gür mü sanki?"

Meyhanecinin görüşlerine katılan müşteriler, onun sözlerini tekrarlardı:

"Doğru, burada sesten çok yetenek var."

Bir gün okuyucu şarkılarını bitirip gidince, meyhaneci, Lisuha'yı kandırmaya çalıştı:

"Marya Yevdokimovna, şu Kleşçov'la biraz alay etsen, onu biraz peşinden sürüklesen nasıl olur? Bundan ne kaybedersin?.."

Tüccar kadın gülümseyerek:

"Eğer biraz daha genç olsaydım," diye söylendi.

Meyhaneci, ateşli ateşli, yüksek sesle bağırdı:

"Gençler ne bilir ki?.. Sen bu işe bir başla! O zaman etrafında bir pervane gibi nasıl döneceğini görmeli! Onu bir efkârlandırabilsen, bak o zaman nasıl okuyacaktır, ne dersin?.. Sen bu işe bir başla Yevdokimovna, vallahi sana minnettar olacağım, olmaz mı?.."

Ama, kadın bu işe başlamadı. İriyarı, şişman, gözlerini yere indirerek ve göğsüne düşmüş olan eşarbının püsküllerıyle oynayarak monoton ve yayvan bir ağızla:

"Hayır, bu iş için bir gencini bulmak gerek," dedi. "Eğer biraz daha genç olsaydım, düşünmezdim bile!.."

Meyhaneci, hemen her zaman Kleşçov'u sarhoş etmeye uğraşırdı. Ama o, iki üç şarkı okuduktan ve her şarkı için birer kadeh içtikten sonra, el örgüsü kaşkoluyla özene bezene boynunu sarar, kasketini sımsıkı başına geçirir ve çıkıp giderdi.

Meyhaneci sık sık Kleşçov'un karşısına rakipler çıkarırdı. Saraç şarkısını okuduktan sonra meyhaneci onu över, arkasından da heyecanla eklerdi:

"İyi hatırıma geldi, bugün burada bir şarkıcı daha var! Lütfen kendinizi gösteriniz!"

Bu yeni gelen şarkıcı zaman zaman gerçekten de iyi bir sesi olduğunu belli ediyordu. Ama, Kleşçov'un rakiplerinden hiçbi-

rinin bu küçük ve gösterişsiz saraç kadar kolaylıkla ve duyarak şarkı söylediğini asla hatırlamıyorum.

Meyhaneci biraz üzülerek mırıldanırdı:

"Evet, tabii güzel! Burada hepsinden önemli olan şey, sestir. Ruha gelince..."

Meyhanede bulunanlar alay ederdi:

"Hayır, görülüyor ki, saracı kimse bastıramaz!"

Saraç ise, gür ve kırmızı kaşları altından herkesi gözden geçirerek, sakin ve terbiyeli bir sesle meyhaneciye:

"Siz şaka ediyorsunuz," derdi. "Beni geçecek bir okuyucu asla bulamazsınız, çünkü benim hünerim Allah vergisidir."

"Biz hepimiz Allah vergisiyiz!.."

"Votka ikram ede ede iflas edeceksiniz, ama yine de benim gibisini bulamayacaksınız!"

Meyhaneci öfkesinden mosmor kesilerek homurdanırdı:

"Belli olmaz, belli olmaz!"

Kleşçov ise ısrarla ispata çalışırdı:

"Size şunu da söyleyeyim ki şarkı okumak, örneğin horoz dövüşüne benzemez!"

"Öyle olmadığını ben de biliyorum! Niye üzerime varıyorsun?"

"Ben üzerine varmıyorum, sadece ispat etmek istiyorum. Eğer şarkı sadece bir eğlence olarak kalıyorsa, şeytan işidir..."

"Yeter artık! İyisi mi, sen biraz daha şarkı söyle!"

Kleşçov kısık kısık öksürerek:

"Ben her zaman şarkı söyleyebilirim, hatta uykuda bile," diye razı olur ve şarkıya başlardı.

Bütün saçma sapan şeyler, kelime ve niyetlerin bütün fenalık ve pisliği, meyhane kokan bütün adilikler, âdeta bir duman gibi, şaşılacak biçimde uçup gidiyordu. Başka bir hayatın aşk ve hüzün dolu hülyalı soluğu, meyhanede bulunanları serinletiyordu.

Ben bu adama imreniyordum. Onun yeteneğine, insanlar üzerindeki etkisine imreniyordum. O da yarattığı bu etkiden öyle güzel yararlanıyordu ki... Bu saraçla tanışmak, onunla uzun uzun

konuşmak isterdim. Ama, ona yaklaşmaya cesaret edemiyordum. Donuk gözlerinin, sanki önünde kimseyi görmüyormuş gibi çok tuhaf bir bakışı vardı. Sonra onda, hoşuma gitmeyen, kendisini sevmeme engel olan bir şeyler vardı. Halbuki bu adamı şarkı okumadığı zamanlarda sevmek isterdim. Hele bir ihtiyar gibi kasketini kulaklarına kadar geçirmesini, sonra:

"Onu bana sevgilim ördü, genç bir kız!" dediği kırmızı kaşkolla, herkese gösterircesine, boynunu sarmalamasını görmek hiç hoşuma gitmiyordu.

Şarkı okumadığı zamanlar önemli bir eda takınır, donmuş ölü burnunu parmağı ile ovuşturur, sorulan sorulara da, bir hece ile isteksizce cevaplar verirdi. Bir gün yanına oturup da bilmem ne üzerine kendisine bir şey sorduğum zaman:

"Bas bakalım, çapkın!" diye cevap verdi.

Bariton Mitropolski çok daha fazla hoşuma gidiyordu. Meyhaneye geldiği zaman, ağır yük taşıyan bir adamın yürüyüşüyle köşeye geçer, ayağının ucuyla iskemleyi kımıldatarak oturur, dirseklerini masaya dayayarak, kabarık saçlı iri kafasını avuçlarının arasına alırdı. Sessizce bir iki kadeh yuvarladıktan sonra gürültülü gürültülü boğazını temizlerdi. Herkes irkilerek ona döner, o ise, çenesini avcuna dayayarak, meydan okuyan bir bakışla etrafını gözden geçirirdi. Taranmamış, karmakarışık saçları, şiş ve yanık suratına dökülürdü. Birdenbire, top gibi gürleyen bir sesle sorardı:

"Ne bakıyorsunuz?.. Ne görüyorsunuz?.."

Bazen ona cevap verirlerdi:

"Orman perisi görüyoruz!"

Bir kelime konuşmadan sessizce içip ayaklarını sürüyerek yine öyle sessizce çıkıp gittiği akşamlar olurdu. Ama onu birçok kez, bir peygamber edasıyla insanlara vaaz ve nasihat ederken de dinledim:

"Ben ki Allah'ın namuslu ve dürüst bir kuluyum, sizi Yesu gibi itham ediyorum. Lanet olsun o Ariel şehrine ki, bütün hileciler, zina işleyenler, sapıklar, pis isteklerinin çamurlarına batmış bir

halde orasını mekân olarak seçti. Lanet olsun o deniz ve kara yollarına ki, dünyanın aşağılık insanlarını, yani sizleri, içkicileri, oburları, bu dünyanın işe yaramaz artıklarını dört bir yana taşıyıp duruyor!.. Siz sayısızsınız melunlar, toprak bile sizi kabul etmeyecektir."

Sesi öyle uğultulu çıkardı ki, pencerenin camları bile titrerdi. Bu, halkın çok hoşuna gidiyordu, boyuna onu överlerdi.

"Yaman vuruyor, tüylü çomar!.."

Onunla ahbap olmak kolaydı. Bunun için ona bir içki ikram etmek yeterdi. İstediği şey, bir karafaki votka ile kırmızı biberi bol sığır ciğeriydi. En sevdiği meze buydu. Bu meze ağzını, bütün içini yakar, kavururdu. Hangi kitapları okumam gerektiğini bana söylemesini kendisinden rica ettiğim zaman, hemen, sertçe ve bir şaka soru ile cevap verdi:

"Okuyup ne yapacaksın?"

Ama sıkılmadan yumuşayarak gürledi:

"Tevrat'ı okudun mu?"

"Okudum."

"Tevrat'ı oku!.. Başka bir şey okuma! Onda bütün dünya hikmeti vardır. Onu yalnız koyun kafalılar anlamaz! Yani kimse anlamaz. Sen kimsin, nesin, kilise hanendesi misin?"

"Hayır!.."

"Niçin? Şarkı okumak gerek. Bu, dünyanın en anlamsız işidir."

Komşu masada oturanlardan biri sordu:

"Peki ama, sen de okuyorsun?"

"Ben işsiz güçsüz adamın biriyim. Ne olmuş yani?"

"Hiç..."

"Bu yeni bir şey değil! Kafanda hiçbir şey olmadığını herkes bilir... asla da hiçbir bir şey olmayacak!"

O herkesle, tabii benimle de bu tonla konuşuyordu. Gerçi kendisine birkaç kez votka ısmarladıktan sonra bana karşı daha yumuşak davranmaya başladı. Hatta bir gün, hayret ifade eden bir tonla:

"Sana bakıyorum da bir türlü anlamıyorum, sen kimsin, nesin? Adam sen de, şeytan alsın seni!.."

Kleşçov'a karşı çok tuhaf davranırdı: Şarkılarını açık bir zevkle, hatta bazen dostça bir gülümsemeyle dinlerdi. Ama onunla ahbaplık etmez, ondan kaba bir dille ve küçümseyerek söz ederdi:

"Aptalın biri! Soluk almasını biliyor, okuduğu şarkıları anlıyor, ama yine de eşek!.."

"Yaradılıştan öyle!.."

Ayık olduğu sırada onunla konuşmak isterdim. Ama ayıkken, bulanık gözlerle herkese bakar ve sadece böğürürdü. Daima sarhoş gezen bu adam Kazan Akademisi'nde okumuştu. Bir başpiskopos olabilirmiş. Bunu bana biri söylemişti ama, ben bu söylenenlere inanmamıştım. Bir gün ona kendimden söz ederken Piskopos Hrisanf'ın adını da andım. Bariton, başını sert bir hareketle kaldırarak:

"Hrisanf mı?" dedi. "Kendisini tanırım, hocamdı. İyi yürekli bir adam. İyi hatırlıyorum, Kazan Akademisi'nde. Pamva Bérynda'nın çok haklı olarak dediği gibi, altın bir çiçek. Evet, o bir altın çiçekti."

"Pekiyi, bu Pamva Bérynda kimdir?" diye sordum.

Mitropolski kısaca cevap verdi:

"Bu seni ilgilendirmez!"

Evde defterime, "Pamva Bérynda'yı mutlaka okumam gerek" diye not ettim. Özellikle bu Pamva Bérynda'da beni rahatsız eden birçok meseleye cevap bulacağımı sanıyorum. Bu şarkı okuyucusu, bilmediğim birtakım adları, tuhaf söz bileşimleri kullanılmasını çok seviyordu.

"Hayat Anisiya değildir."

"Anisiya kimdir?" diye sorardım.

"Yararlı bir şey."

Benim şaşkınlığım onu eğlendirirdi.

Bu sözcükler ve onun akademide okumuş olması, çok şey söylemek istememesi, söylediği şeylerin de anlaşılmaması, beni çok üzerdi. Belki de ben nasıl sorulacağını bilmiyordum. Ama ne

olursa olsun bu adam ruhumda bir iz bırakıyordu. Onun, İşaya'yı taklit ederek söylediği hicivlerdeki o sarhoşça pervasızlık hoşuma gidiyordu.

"Ey, yeryüzünün rezil kokmuşları! Sizde kötüler baş tacı edilir, iyiler kovulur ve kovalanır. Elbette o korkunç gün gelecek ve sizler pişman olacaksınız, ama bu çok geç olacak, geç!"

Bu kükremeyi dinlerken "İyi İş"i; böylesine kolay ve üzülünecek biçimde mahvolan çamaşırcı Natalya'yı, kirli dedikodu bulutları içindeki Kraliçe Margot'yu hatırladım. Artık benim de hatırlayabileceğim şeylerim vardı.

Mitropolski ile kısa ahbaplığım tuhaf ve gülünç bir biçimde sona erdi.

Bir ilkbahar günü ona kırda, ordugâhın yakınlarında rastladım. Bir başına, yüzü şişmiş bir halde, başını sallayarak bir deve gibi yürüyordu.

Boğuk bir sesle:

"Geziniyor musunuz?" dedi. "Haydi beraber yürüyelim. Ben de geziniyorum. Hastayım kardeş ben..."

Konuşmadan birkaç adım attık. Ve birdenbire, çadırdan kalmış bir çukurun dibinde bir adam gördük: Omzunu hendeğin kenarına dayamış bir halde, yana doğru eğilmiş, çukurun dibinde oturuyordu. Paltosu bir tarafında kulaklarından yukarı çıkmıştı. Sanki onu çıkarmak istemiş de başaramamıştı.

Bariton durarak:

"Bir sarhoş," dedi.

Ama, adamın kolu altında, taze otların üstünde kocaman bir tabanca, biraz ötede de bir kasket, kasketin yanı başında, ancak bir iki yudum içilmiş bir votka şişesi duruyordu. Şişenin boş ağzı, yeşil otların arasına gömülmüştü. Adamın yüzü utangaç bir tavırla paltonun içine gizlenmişti.

Bir süre sessizce durduk. Sonra Mitropolski bacaklarını genişçe ayırarak:

"İntihar etmiş," dedi.

Adamın sarhoş olmayıp ölü olduğunu hemen anlamıştım, ama bu öylesine beklenmedik bir şeydi ki, inanmak istemiyordum. Paltosunun altından görünen kocaman, cilalı kafaya, morarmış kulağa bakarken, ne acıma, ne de korku duyduğumu iyi hatırlıyorum. Bu kadar tatlı bir ilkbahar gününde bir adamın kendisini öldürebilmiş olmasına bir türlü inanamıyordum.

Bariton, âdeta üşüyormuş gibi, avcuyla tıraşsız yanaklarını şiddetle ovuşturarak boğuk bir sesle:

"Yaşlı," diye söylendi. "Ya karısı kaçmış, ya da kendisinin olmayan bir parayı yemiş olacak..."

Beni bir polis çağırmak üzere şehre gönderdi. Kendisi de, ayaklarını sarkıtarak ve eskimiş paltosuna sımsıkı sarınarak çukurun kenarına oturdu. Rastladığım bir polise intihar olayını haber vererek koşa koşa geri döndüm. Ama bu süre içinde Bariton ölünün votka şişesini bitirmişti. Boş şişeyi sallayarak beni karşıladı ve:

"İşte onu mahveden şey!.." diye homurdanarak öfke ile şişeyi yere çaldı. Şişe paramparça oldu.

Arkamdan gelen polis, çukura bir göz attı. Kasketini çıkardı. Kararsızca istavroz çıkardı, sonra Bariton'a dönerek:

"Sen kimsin?" dedi.

"Bu seni ilgilendirmez."

Polis bir dakika kadar düşündükten sonra daha nazik bir sesle sordu:

"Bu nasıl olur, şurada bir ölü var, siz ise sarhoşsunuz?.."

Bariton avcuyla göğsüne vurarak gururla:

"Ben yirmi yıldır sarhoşum," dedi.

Votkayı içtiğinden ötürü onu tutuklayacaklarına emindim.

Şehirden insanlar koşuşuyordu. Araba ile sert bir komiser geldi. Çukura indi. İntihar etmiş adamın paltosunu kaldırarak yüzüne baktı.

"İlk gören kim?"

Mitropolski:

"Ben," dedi.

On beş kadar seyirci toplanmıştı, nefes nefese, heyecanla çukura bakıyor, çukurun çevresinde fır dönüyorlardı. İçlerinden biri bağırdı:

"Bu bizim sokakta oturan bir memurdur, kendisini tanıyorum."

Bariton, kasketini çıkarmış bir halde komiserin önünde sallanarak duruyor, anlaşılmayan, boğuk birtakım sözler söyleyerek onunla tartışıyordu. Sonra komiser onu göğsünden itti. Bariton sallandı ve oturdu. O zaman polis memuru, hiç acele etmeden cebinden bir sicim çıkardı, Bariton'un, alışkanlıkla daima arkasına kavuşturduğu ellerini bağladı. Komiser, öfkeli öfkeli seyircilere bağırmaya başladı:

"Defolun serseriler!.."

Sulu ve kızarmış gözlü, yaşlı bir polis daha geldi. Yorgunluktan ağzı açıktı. Bariton'un bağlı bulunduğu sicimin bir ucundan tutarak onu ağır ağır şehre götürdü.

Ben de üzgün bir halde kırdan ayrıldım. Belleğimde, Bariton'un boğuk, itham edici sesi, yankı yapıyordu:

"Lanet olsun o Ariel şehrine ki..."

Gözümün önünde ise acı bir manzara canlanıyordu; polis memuru, acele etmeden kaputunun cebinden bir sicim parçası çıkarıyor, korkunç peygamber ise kıllı, kırmızı ellerini alışkan ve bu işin ehli bir eda ile boyun eğerek arkasına bağlıyor.

Çok geçmeden peygamberin şehirden sürgün edildiğini öğrendim. Onun arkasından da Kleşçov kayboldu. İyi bir evlilik yapmış, illerden birine giderek bir saraç dükkânı açmış...

Saracın şarkılarını patrona öylesine methetmiştim ki, bir gün bana:

"Gidip dinlemek gerek," demişti.

Ve işte, masanın başında, hayretle kaşlarını kaldırmış, gözleri büyümüş bir halde karşımda oturuyor.

Yolda benimle alay etmekten geri durmamış, ilk dakikalarda meyhanede de benimle, orada oturanlarla, pis koku ile alay etmeye devam etmişti. Saraç okumaya başlayınca, patronum alaycı

bir tonla gülümsedi ve bardağına bira doldurmaya koyuldu, ama bardağını yarılayınca durdu:

"Vay canına," diye söylendi.

Eli titriyordu. Yavaşça şişeyi bıraktı ve dikkatle dinlemeye başladı.

Kleşçov okumasını bitirince, patronum içini çekerek:

"Evet, kardeş, gerçekten de şarkı söylemesini biliyor," dedi. "Hay Allah cezasını versin! Ateş bastı..."

Saraç, başını arkaya atarak, gözleri tavanda, yeniden şarkı söylemeye başladı:

Zengin bir köy yolundan, tertemiz kırlardan
Genç bir kız gidiyordu.

Patronum, başını sallayarak ve gülümseyerek:

"Herif yaman söylüyor," diye mırıldandı.

Kleşçov, bir kaval gibi inliyordu:

Güzel kız ona cevap vermiyor,
Öksüzüm, kimsesizim, diyor.

Patronum, kızarmış gözlerini kırpıştırarak:

"Ne kadar güzel," diye fısıldıyor. "Hay şeytan ne kadar güzel!.."

Ona bakıyor ve seviniyordum. Şarkının hıçkıran sözleri, meyhanenin gürültüsünü yenerek, gittikçe daha güçlü daha güzel, daha içli inliyor:

Köyümüzde insanlardan uzak yaşarlar,
Benim gibi kimsesizi eğlenceye çağırmazlar,
Ah, kılığım da iyi değil, zavallı ben,
Yiğit bir delikanlıya yaraşmam ben,
Dul bir adam, hizmetçi gibi, beni almak istedi.
Bu kısmete ben de razı olmadım.

Patronum, utanmadan, hüngür hüngür ağlamaya başladı. Başını yana eğmiş, gaga burnundan şiddetle soluyor, gözyaşları dizlerine akıyordu.

Üçüncü şarkıdan sonra, heyecanla ve bitkin bir halde:

"Burada daha fazla oturamam," dedi. "Boğuluyorum. Koku müthiş... eve gidelim..."

Ama sokağa çıkınca bana şöyle bir teklifte bulundu:

"Haydi Peşkov, restorana gidelim. Orada biraz yer içeriz... Canım eve dönmek istemiyor."

Pazarlık etmeden bir kızağa bindik. Yol boyunca hiç konuşmadı. Restoranda köşedeki bir masaya yerleşince, etrafına bir göz atarak, acı çeken, küskün bir insan edası ile ve hafif bir sesle hemen konuşmaya başladı:

"Şu sersem beni perişan etti. Bana öyle bir hüzün verdi ki... Hayır, sen ki okuyan, düşünen bir insansın, bütün bu şeytanlıkların ne olduğunu bana anlat bakalım! Yaşıyorsun, yaşıyorsun; tam kırk yıl yaşadım... karım var, çocuklarım var, ama konuşacak kimsem yok. Bazen içimi dökmek, her şeyden söz etmek için öyle delice bir isteğe kapılıyorum ki... Ama konuşacak kimse bulamam!.. Karımla konuşayım desem, söylediklerimi anlamaz!.. Sonra karım da kim oluyor? Onun çocukları var... Ev işleri var, kendi özel işleri var... Ruhuma tamamıyla yabancı... Sonra âdet olduğu üzere kadın, birinci çocuğa kadar insanın arkadaşıdır. Üstelik de benim karım... Ne söyleyeyim, kendin görüyorsun!.. Ne suya yarıyor, ne oduna! Cansız bir et yığını... Allah hepinizin cezasını versin! Sıkılıyorum kardeş sıkılıyorum..."

Bir bardak soğuk ve acı birayı hırsla yuvarladı. Biraz sustu. Uzun saçlarını kabarttı ve yeniden konuşmaya başladı:

"Genel olarak kardeş, insanlar hergele!.. Mesela sen işçilerle şundan bundan konuşuyorsun! Seni çok iyi anlıyorum. Birçok haksız ve alçakça şey oluyor... Bunların hepsi doğru kardeş... Onların hepsi hırsız! Sözlerinin bir etki yaptığını mı sanıyorsun? Katiyen!.. Evet, Piyotr, Osip, onların hepsi dolandırıcı... Onlar bana her şeyi anlatıyor... Bana ettiğin küfürleri, her şeyi gelip bana taşıyorlar... Ne dersin kardeş?"

Ben şaşırmış, susuyordum.

Patronum gülümseyerek sözlerine devam etti:

"Evet, evet! Sen İran'a gitmeyi iyi düşünmüştün! Hiç olmazsa orada hiçbir şey anlamazsın, dil yabancı... Halbuki kendi dilinde hep aşağılık şeyler!.."

"Osip benim için bir şeyler söylüyor mu?" diye sordum.

"Pek tabii! Sen ne sanıyorsun? O hepsinden çok söylüyor, gevezenin biri. O çok kurnaz bir adam, kardeş... Hayır, Peşkov, sözlerin hiçbir etkisi yoktur. Doğru değil mi? Sözün ne değeri var? Bu, karla çamur gibi bir şey... Sonbaharda kar çamurların üzerine yağınca erir, gider. Çamurun artmasından başka bir sonuç çıkmaz! İyisi mi, sen hiç ağzını açma!"

Patronum, sarhoş olmadan bardak bardak bira içiyor, gittikçe daha çabuk, daha öfkeli konuşuyordu:

"Bir atasözü, söz gümüş ise susmak altındır der!.. Ah şu can sıkıntısı... can sıkıntısı... Adam şarkıda doğru söylüyor: 'Köyümüzde insanlardan uzak yaşarlar.' İnsanlığın öksüzlüğü..."

Etrafına bir göz gezdirdikten sonra sesini alçaltarak sözüne devam etti:

"Kendime bir gönül arkadaşı bulmuştum... Bir kadınla tanıştım, dul bir kadınla... Kocasını bir kalp para işinden Sibirya'ya sürmüşler... Orada hapiste bulunuyor. Kadınla tanıştım, beş parası yoktu. Kadın işte... O cinsten... bir kılavuz kadın beni tanıştırdı... Onu iyice inceledim. Ne sevimli bir kadındı! Çok güzel, genç... Bir kelime ile enfes bir kadın... Bir iki kez görüştükten sonra ona dedim ki: 'Bu nasıl olur, kocan bir sahteci, sen de kötü yola sapmışsın, o halde ne diye onun arkasından Sibirya'ya gidiyorsun?' Biliyor musun, kadın kocasının arkasından Sibirya'ya gidiyor, orada onun sürgün olarak kaldığı yerde yerleşecek... Kadın bana ne dese beğenirsin? 'O ne olursa olsun ben onu seviyorum! O benim için mükemmel bir adam! Hem bu suçu benim için işlemediği ne belli? Onun paraya ihtiyacı var. O bir soylu kişidir. İyi yaşamaya alışıktır, ben bir başıma olsaydım namuslu olarak yaşardım. Siz de iyi bir adamsınız, çok hoşuma gidiyorsunuz, yalnız rica ederim benimle bu meseleler üzerinde konuşmayın!' Üzerimdeki bütün parayı seksen küsur rubleyi çıkarıp

ona verdim ve, 'Affedersiniz, artık sizinle fazla kalamam, elimde değil!' dedim ve çıkıp gittim!"

Sustu, birdenbire sarhoş olmuştu. Yıkılarak mırıldandı:

"Altı kez evine gittim. Bunun ne olduğunu sen anlayamazsın!.. Belki daha altı kez evine kadar gittim, ama içeri girmeye cesaret edemedim, giremedim! Şimdi o artık gitmiş bulunuyor."

Ellerini masanın üzerine koydu, parmaklarını oynatarak fısıltı ile:

"Ona bir kez daha rastlamayı Allah nasip etmesin... Allah korusun! Yoksa, her şey altüst olur! Haydi eve gidelim, haydi!"

Yola düzüldük. Sallanıyor ve mırıldanıyordu:

"Ya, işte böyle kardeş!"

Anlattığı hikâye beni şaşırtmıştı. Başına alışılmamış, olağanüstü bir şeyin gelmesini çoktandır bekliyordum.

Ama hayat üzerine anlattığı şeylere, özellikle Osip'le ilgili sözlerine çok şaşmıştım.

XX

Üç yılımı, ölü bir şehirde, boş binalar ortasında, işçilerin sonbaharda kaba saba taş dükkânları nasıl yıktığını, baharda da yine aynı binaları yeniden nasıl yaptığını seyretmek suretiyle "sürveyan" olarak geçirdim!

Patronum, ayda bana verdiği beş rubleyi hak etmeme büyük bir önem veriyordu. Şayet bir dükkânın döşemesi yenileniyorsa ben, bütün döşemenin altındaki toprağı bir metre derinliğinde kaldırmak zorundaydım. Serseriler bu işi yapmak için bir ruble alıyordu. Ben ise bunun için hiçbir şey almıyordum. Ama bu işle uğraştığım sıralarda, kapı pencere tokmaklarını, rezeleri söken, her cins ufak tefek şeyi çalan dülgerleri gözetlemeye fırsat bulamıyordum...

İşçi ve kalfalar ellerinden geldiği kadar beni aldatmaya, bir şeyler çalmaya gayret ediyordu. Hem de bunu hiç çekinmeden, sanki sıkıcı bir zorunluğa uyuyormuş gibi yapıyorlardı. Onları suçüstü yakaladığım zaman da hiç kızmıyor, sadece şaşıyorlardı:

"Beş ruble için âdeta yirmi ruble alıyormuşun gibi çaba harcıyorsun! Bunu görmek bile gülünç!.."

Yaptığım işten bir ruble kazanırken öte yandan her zaman on kat kaybettiğimi patrona anlattığım zaman, gözünü kırparak:

"Pekâlâ, görmemezlikten gel!" diye cevap veriyordu.

Hırsızların suç ortağı oluşumdan kuşkulandığını anlıyordum. Bu beni kırmıyordu, sadece kendisine karşı bir küçümseme duymama sebep oluyordu. Âdet böyleydi; herkes çalıyordu, patronum da başkasının malına el uzatmayı seviyordu.

Fuardan sonra, tamirini üzerine aldığı dükkânları gözden geçirmeye gittiği zaman, unutulmuş bir semaver, kap kacak, halı,

makas, bazen bir sandık ya da halı parçası bulunca, patronum, gülümseyerek:

"Eşyaların bir listesini yap ve onları depoya götür," derdi.

Bu eşyaları depodan eve taşır, beni de ayniyat defterini birkaç kez düzeltmeye zorlardı.

Ben eşya sevmiyordum. Hiçbir şeye sahip olmak istemiyordum. Hatta kitaplar bile beni sıkıyordu. Beranger'nin küçük bir cildiyle Heine'nin şiirlerinden başka hiçbir şeyim yoktu. Puşkin'i satın almak istiyordum. Ama şehrin biricik kitapçısı olan aksi ihtiyar, Puşkin için çok para istiyordu. Patronun evini dolduran mobilyalar, halılar, aynalar hoşuma gitmiyordu. Bu eşyalar, kaba ve hantal biçimleriyle, boya ve deri kokularıyla beni sinirlendiriyordu. Zaten, gereksiz eşya ile tıklım tıklım doldurulmuş sandıkları andıran patronumun odaları, genellikle hoşuma gitmiyordu. Sonra, patronumun, depodaki başkalarına ait eşyaları evine taşıması ve çevresindeki gereksiz eşya sayısını artırması da sinirime dokunuyordu. Kraliçe Margot'nun evi de tıklım tıklım eşya doluydu, ama hiç olmazsa onun evi güzel döşenmişti.

Genel olarak hayat bana düzensiz ve çirkin görünüyordu. İçinde açıkça pek çok budalaca şey vardı. Mesela fuardaki dükkânları oturup onarıyorduk. Halbuki baharda sular taşarak buraları kaplıyor, döşemelerini kabartıyor, kapıları eğriltiyordu. Sular çekilince de kalaslar çürüyordu. On yıldır, hemen her yıl sular fuarı basıyor, binaları, kaldırımları harap ediyordu. Her yıl tekrarlayan bu su baskınları insanlara büyük zarar veriyordu. Herkes de bunların kendi kendine ortadan kalkmayacağını biliyordu.

Her yılın ilkbaharında, buzlar çözüldüğü zaman, birçok mavna ve küçük gemi parçalanırdı. Bunların sahipleri üzülür, yakınır ve yenilerini yapardı. Buzlar çözüldüğü zaman bunlar yine parçalanırdı. Bu ne budalaca, bu ne anlamsız bir yerinde sayıştı!

Bu düşüncemi Osip'e açmıştım. Şaşarak gülmüş ve:

"Ah seni balıkçıl kuşu, ah," demişti, "yine bir şey gagaladın! Bütün bunlardan sana ne kuzum? Bunlarla senin ne ilişiğin var?"

Sonra hemen, daha ağırbaşlı bir eda ile ama yine de duru, mavi, genç gözlerindeki alaycı parıltı kaybolmadan, eklemişti:

"Doğru bir görüş! Gerçi bunun şimdi sana bir yararı yok ama belki ileride olur. Bak sana bir gözlem daha."

Ve bol tekerlemelerle, işitilmemiş kıyaslamalar serpiştirerek, kuru kuru anlatmaya başladı:

"Mesela insanlar, toprağımız az, halbuki Volga Irmağı baharda kıyıları oyuyor, toprağı sürüklüyor, bunları tortu halinde yatağında saklıyor, diye yakınıyor. Öte yandan başkaları da Volga sığlaşıyor diye sızlanıyor. İlkbahar selleri, yaz yağmurları çukurlar açıyor, yine bir yığın toprak suya gidiyor..."

Hiçbir acıma, hiçbir öfke duymadan, âdeta hayattan yakınma bilgisinden zevk alarak konuşuyordu. Gerçi sözleri düşüncelerimi olduğu gibi tekrarlamakla beraber onları işitmek hoşuma gidiyordu...

"Başka bir örnek daha... yangınlar..."

Volga ötesindeki ormanlarda yangınsız geçen bir yaz hatırlamıyorum. Dikkat ettim: Her yılın temmuzunda gökyüzü kirli sarı bir dumanla örtülür. Kızıl güneş, ışıklarını kaybederek toprağa, hasta bir göz gibi bakar.

Osip:

"Orman dediğin ne, ormanların o kadar önemi yok! Ormanlar soyluların, hükümetin malıdır. Köylünün ormanı yoktur. Şehirlerin yanması da o kadar önemli bir şey değil! Şehirlerde zenginler oturur. Onlara acımaya değmez! Ama kasabalarla köylerde iş değişir... Bir yaz içinde kaç köy yanar. Herhalde yüzden çok... İşte bu zarar."

Sessizce gülüyordu.

"Mal var, bilgi yok! Sana ve bana göre insanlar ne kendileri için ne de toprak için çalışıyorlar, onlar, su için ve ateş için emek harcıyorlar..."

"Peki sen ne diye gülüyorsun?"

"Neden gülmeyeyim? Gözyaşlarıyla bir yangın söndürülmez, ama gözyaşları seylabı artırır."

Bu olgun ihtiyarın, şimdiye kadar gördüğüm insanların en akıllısı olduğunu biliyordum. Ama bu adam neyi sever, neden nefret eder?

Ben bunu düşünürken o, tutuşturduğum ateşe kuru sözler atmakta devam ediyordu:

"Dikkat et, insanlar gerek kendi güçlerini, gerek başkasının gücünü ne kadar az esirgiyor, öyle değil mi? Patronun senin gücünü ne kadar israf ediyor? Ya votka, dünyaya kaça mal oluyor? Bunu hesaplamak bile kabil değil... Bu, en yüksek bilginlerin bile kıvıramayacakları bir şey... Bir köy kulübesi yanınca, bir yenisini yapmak işten bile değil! Ama iyi bir insan boşu boşuna mahvolduğu zaman bu kaybı bir türlü yerine koyamayız! Mesela Ardalyon'u ya da Grigori'yi alalım! Zavallı adam, nasıl kuruyup gitti! Aptalca ama çok cana yakın bir insan! Kurtlar bir ormanda bir leşe nasıl üşüşürse karılar da onun başına öyle üşüştüler!"

Kızmadan, merakla ona soruyorum:

"Düşüncelerimi patronuma niçin söylüyorsun?"

Sükûnetle, hatta biraz şefkatle anlatıyor:

"Kafandaki zararlı düşünceleri öğrensin diye söylüyorum. Onun seni terbiye etmesi gerek. Patronundan başka seni kim terbiye edebilir? Ben bunu, sana fenalık olsun diye değil, sana acıdığım için yapıyorum. Sen hiç de budala bir çocuk değilsin, ama kafanda, düşüncelerini altüst eden bir şeytan var. Hırsızlık etsen haber vermem, kadınlarla düşüp kalksan söylemem, içsen yine söylemem ama pervasız davranışlarını daima patronuna haber vereceğim, bunu iyi bil!"

"Bundan sonra seninle konuşmayacağım!"

Tırnağıyla avcundaki katranı kazıyarak biraz sustu. Sonra, sevgi ile bana bakarak:

"Yalan söylüyorsun," dedi. "Yine konuşursun! Benden başka kiminle konuşabilirsin? Kimse ile..."

Temiz, düzensever Osip'i, birdenbire, her şeye ilgisiz ateşçi Yakov'a benzettim.

Osip, bazen bana eski din bilgini Piyotr Vasilyev'i, bazen arabacı Piyotr'ı hatırlatıyordu. Bazen de onda, dedemle ortaklaşa bazı şeyler buluyordum. Osip genel olarak, şu ana kadar görmüş olduğum ihtiyarlara şu ya da bu biçimde benziyordu. Bunların hepsi de dikkate değer ihtiyarlardı, ama bunlarla bir arada yaşamanın elde olmadığını, bunun ağır ve acı verici bir şey olduğunu hissediyordum. Onlar âdeta insanın ruhunu kemiriyorlardı. Onların akıllı sözleri, insanın yüreğini bir pas tabakasıyla örtüyordu. Osip iyi bir adam mı? Hayır. Kötü bir kişi mi? Yine hayır. Bildiğim biricik bir şey, onun zeki ve akıllı bir insan olduğudur. Ama, kıvraklığıyla beni şaşırtan bu zekâ, beni öldürüyordu. Eninde sonunda bu zekânın, bu aklın her alanda bana düşman olduğunu hissetmeye başladım.

Ruhumda birtakım kara düşünceler kaynaşıp duruyordu.

Sevimli sözlerine ve gülümseyişlerine rağmen bütün insanlar birbirine yabancı idi. Zaten dünyada her şey birbirine yabancıdır. Bana öyle geliyor ki, kimse dünyaya güçlü bir sevgi bağı ile bağlı değildir. Hayatı ve her şeyi seven biricik insan büyükannemdi. Büyükannem ve eşsiz Kraliçe Margot.

Kimi zaman bu ve buna benzer düşünceler kara bir bulut halinde kafamda toplanır, yaşamak üzüntülü ve sıkıcı bir hal alırdı. Ama, başka türlü nasıl yaşayabilirdim, nereye gidebilirdim? Hatta Osip'ten başka konuşacak kimsem yoktu. Böylece onunla gittikçe daha sık konuşmaya başladım.

Benim ateşli gevezeliklerimi gözle görülür bir ilgi ile dinliyor, bir şeyler anlamaya çalışarak bana sorular soruyor ve sükûnetle karşılık veriyordu:

"Ağaçkakan inatçıdır. Ama korkunç değildir, ondan kimse korkmaz. Bütün samimiyetimle sana bunu tavsiye ederim: Bir manastıra git, yirmi bir yaşını doldurıncaya kadar orada kal. Güzel vaazlarınla hacıları avutur, sen de sükûnet bulursun! Tabii bundan, papazlara da bir gelir kaynağı çıkar... Bunu sana samimi olarak tavsiye ederim. Sen bu dünya işlerine katiyen yaramazsın, bunu pekâlâ görüyorum."

Manastıra gitmeye hiç de istekli değildim. Ama yolumu şaşırdığımı, anlaşılmaz şeylerin büyülü çemberi içinde döndüğümü hissediyordum. Canım sıkılıyordu. Benim için hayat, sonbaharda bir ormana benziyordu. Artık mantar mevsimi geçmişti. Boş ormanda yapılacak hiçbir şey kalmamıştı. Zaten orasını avcumun içi gibi biliyordum.

İçki içmiyor, kızların peşinden koşmuyordum. Ruhu sarhoş eden bu iki şeyin yerini bende kitaplar almıştı. Ama okuduğum ölçüde, insanlardan çoğuna has olduğunu sandığım böyle boş ve anlamsız bir yaşayışın zorluğunu da anlıyordum.

On beşimi yeni bitirmiştim. Ama kimi zaman kendimi yaşlı bir adam gibi hissediyordum. Bütün görüp geçirdiğim, okuduğum şeylerin bana acı veren düşüncelerinin etkisi altında, âdeta ağırlaşmış, şişmiştim. Kendimi yoklayınca, hayattan aldığım izlenimlerin hazinesini, çeşitli eşyaların tıklım tıklım ve karmakarışık yığıldığı karanlık bir bodruma benzetiyordum. Bunları tanımama, ne gücüm ne de bilgim yetiyordu.

Sonra, bolluklarına rağmen bütün öğrendiklerim iyice yerine oturmamıştı. Sallanıyor ve bir masa üzerine eğri olarak konulmuş bir leğeni su nasıl sarsarsa, beni de öyle sarsıyordu.

Felaketleri, hastalıkları, şikâyetleri sevmez, onlardan tiksinirdim. Kan, dövüş gibi gaddarlıklarla, hatta sözlü aşağılamalarla karşılaştığım zaman organik bir tiksinti duyardım. Bu tiksinti çabucak bir çeşit soğuk öfkeye döner, ben de yırtıcı bir hayvan gibi dövüşürdüm. Sonra da, bu yaptığımdan, acı duyacak kadar utanırdım.

Kimi zaman işkence eden ya da dayak atan adamı dövmek için öyle delice bir isteğe kapılır ve öyle körü körüne kavgaya atılırdım ki, şimdi bile, aczin sebep olduğu bu umutsuzluk nöbetlerini düşününce şaşakalıyor ve acı duyuyorum.

İçimde iki kişilik yaşıyordu: Biri, hayatın kirli ve iğrenç yanlarını fazla tanıdığından biraz ürkekleşmişti. Günlük korkunç bilgilerle ezilmiş olan bu birinci kişi hayata ve insanlara güvensizlikle, kuşku ile bakmaya, gerek başkalarına, gerek kendisine karşı

etkisiz bir merhamet göstermeye başlamıştı. Bu kişilik, kitaplar arasında, herkesten uzak, sessiz bir yaşayışı; manastır hayatını, orman bekçi kulübesini, tren bekçi kulübesini, İran'ı, şehrin dış mahallesinde bir gece bekçiliğini hayal ediyordu. İnsanlardan uzak, ıssız bir hayat onun ideali idi.

Namuslu ve akıllıca yazılmış kitapların kutsal ruhundan güç alan ikinci şahsiyet ise, günlük gaddarlığın muzaffer gücünü görerek, bu gücün ne büyük bir kolaylıkla kendisini kafasından yoksun edebileceğini; çamurlu ayaklarıyla kalbini parçalayabileceğini hissediyor ve dişleri kilitlenmiş bir halde, kendini büyük bir dikkatle savunuyordu. Bu kişi, canlı olarak seviyor, acıyor ve Fransız romanlarının yiğit kişilerine yaraşır bir biçimde, üçüncü işarette kılıcını kınından çekerek dövüş durumuna geçiyordu.

O günlerde korkunç bir düşmanım vardı; bu düşmanım, Küçük Pokrovskaya Caddesindeki genelevlerden birinin kapıcısıydı. Bir sabah fuara giderken kendisiyle tanıştım. Evin cümle kapısı önünde durmakta olan bir faytondan, ölü gibi sarhoş bir kızı indiriyordu. Onu ayaklarından tutmuş, hiç sakınmadan sürüklüyordu. Kızın etekleri göbeğine kadar sıyrılmış, çorapları düşmüştü. Herif, zerre kadar utanmadan kızı çekiştiriyor, kahkahalar ve bağrışmalar arasında vücuduna tükürüyordu. Kadın, gözleri kapalı, üstü başı buruşmuş, ağzı açık, yumuşak ve âdeta çıkmış gibi duran kollarını başının üzerine atmış bir halde, arabanın şurasına burasına çarpa çarpa arabadan aşağı kayıyordu. Sırtı, ensesi ve morarmış yüzü, ilkin arabanın oturma yerine, sonra ayak basacak yerine çarptı. Sonunda başı bir taşa çarparak kaldırımların üzerine düştü.

Arabacı, atını kamçılayarak çekilip gitti. Kapıcı, kadını bacaklarından yakaladı ve geri geri giderek, yaya kaldırımında bir ölü gibi sürüklemeye başladı. Öfkemden deliye dönmüştüm. Koştum; bir talih eseri olarak, elimdeki su düzecini ya atmış ya da farkında olmadan elimden düşürmüştüm. Bu, beni de kapıcıyı da büyük bir felaketten kurtardı. Adamın üzerine atılarak ona şiddetli bir yumruk attım ve herifi yere serdim. Arkasından da

hemen merdivenleri tırmanarak, delice kapının zilini çalmaya koyuldum. Yabani suratlı birtakım insanlar çıktı. Onlara hiçbir şey anlatmak imkânını bulamadım. Aletimi yerden alarak çekilip gittim.

Yolda arabacıya yetiştim. Oturduğu yerden, yüksekten bana bakarak, takdirle:

"Herifi yaman alaşağı ettin," dedi.

Kapıcının, kızı aşağılamasına nasıl izin verdiğini, öfke ile kendisine sordum. Sakin, ama küstah bir eda ile bana şu cevabı verdi:

"Analarını eşek kovalasın, bana ne!" dedi. "Arabaya bindikleri zaman parasını verdiler. Ama falan filanı dövmüşmüş, bundan bana ne!"

"Peki, ya onu öldürseydiler?"

Sanki böyle sarhoş kızları birçok kez öldürmeye kalkışmış gibi:

"Olabilir," dedi, "İnsan böylelerini çabuk öldürebilir."

O günden beri hemen her sabah kapıcıyı görüyordum. Her gün geçerken, ona ya yaya kaldırımını süpürürken ya da beni bekliyormuş gibi, merdiven sahanlığında otururken rastlardım. Ben ona yaklaşır, o da yerinden kalkar, kollarını sıvar, düşüncelerini açığa vururdu:

"Eh, şimdi senin kemiklerini kıracağım!"

Kırkını geçkindi. Ufak tefek, eğri bacaklı, gebe bir kadın gibi şiş karınlı bir adamdı. Gülümseyerek, pırıldayan gözleriyle bana bakardı. Gözlerinin iyilik ve neşe ile dolu oluşunu görmek hem tuhafıma gidiyor, hem de bana dehşet veriyordu. Dövüşmesini bilmiyordu. Sonra kolları da benimkilerden daha kısaydı. İki, üç kez kapıştıktan sonra pes ediyor, sırtını kapıya dayayarak, hayretle:

"Ama dur canım, yeter artık..." diye söyleniyordu.

Bu dövüşlerden bıkmış usanmıştım. Bir gün ona:

"Beni dinle salak herif," dedim, "lütfen beni rahat bırak!"

Sitemli bir sesle sordu:

"Peki sen beni ne diye dövüyorsun?"

Buna karşılık ben de ona, kıza niçin fena davrandığını sordum.

"Bundan sana ne?" dedi. "Yoksa ona acıyor musun?"

"Tabii acıyorum."

Bir dakika kadar sustu. Dudaklarını kuruladı ve sordu:

"Kedilere de acır mısın?"

"Tabii, kedilere de acırım."

O zaman bana:

"Sen ahmağın birisin, çapkın," dedi. "Dur hele, ben sana gösteririm..."

Bu sokaktan geçmemezlik edemezdim. Burası en kısa yoldu. Ama bu adamla karşılaşmamak için çok erken kalkmaya başladım. Lakin birkaç gün sonra, yine de onu gördüm. Merdivenin sahanlığında oturmuş, kucağında yatmakta olan külrengi bir kediyi okşuyordu. Kendisine üç adım kadar yaklaşınca, birdenbire fırladı, kediyi bacağından yakalayarak olanca gücüyle başını bir kütüğe çarptı. Sıcak kanlar üstüme başıma sıçradı. Kapıcı bundan sonra kediyi ayaklarımın altına fırlattı ve avlu kapısına çıkarak bana:

"Nasıl, beğendin mi?" diye sordu.

Artık durmama imkân var mıydı? Avluda köpekler gibi yuvarlanıyorduk. Daha sonra, dörtyol ağzında otların üzerine oturdum. Anlatılması zor bir can sıkıntısı içinde ulumamak, ağlamamak için dudaklarımı ısırıyordum. Bu olayı gözümün önünde canlandırırken, nefretten titriyor ve nasıl olup da çıldırmadığıma, kimseyi öldürmediğime şaşıyordum.

Bu iğrenç şeyleri ne diye anlatıyorum? Öğrenesiniz diye sayın baylar!.. Çünkü bu anlattıklarım geçmedi, hâlâ sürüp gidiyor. İyi uydurulmuş korkunç sahneleri seviyorsunuz, hayal ürünü tüyler ürpertici hikâyeler sizi hoş bir biçimde heyecana getiriyor! Halbuki ben korkunç olan gerçek şeyler, tüyler ürperten günlük olaylar biliyorum. İşte, nasıl yaşadığınızı, ne ile yaşadığınızı hatırlamanız için, bu olaylar üzerine hikâyelerle sizi tatsızca heyecanlandırmakta inkâr edilmez bir hak görüyorum kendimde.

Biz hepimiz, pis ve rezilce bir yaşayış sürüyoruz, işte mesele burada...

Ben insanları çok seviyorum. Kimseye de acı vermek istemem. Ama duygusal olmak doğru değil; korkunç gerçek, güzel yalanların kelimecikleriyle gizlenemez! Hayata doğru! Hayata doğru! Yüreklerimizde ve beyinlerimizde bulunan bütün iyi ve insanca şeyleri hayatın içinde eritmek gerek!

• • •

Beni özellikle çıldırtan şey, kadınlara olan davranıştı. Pek çok roman okumuş olmanın etkisiyle, kadını hayatın en önemli ve en iyi varlığı sayıyordum. Bu konuda büyükannem, onun Kutsal Bakire, Azize Vasilisa üzerine anlattığı hikâyeler, çamaşırcı mutsuz Natalya, kadınların, bu hayat analarının sevinçten ve aşktan yoksun bu hayatı süsleyen yüzlerce, binlerce bakış ve gülümseyişi, beni doğruluyordu.

Kadının şan ve şerefini, Turgenyev'in eserleri çok güzel terennüm ediyordu. Kadınlar üzerine güzel olarak bildiğim her şeyi Kraliçe Margot'nun unutulmaz hayaliyle süslüyordum. Hele Heine ile Turgenyev bana bu konuda çok değerli şeyler vermişti.

Akşamüstü fuardan dönerken, tepede, kale duvarlarının dibinde duruyor, Volga'nın ötesinde güneşin batışını, gökyüzünde ateşten ırmakların akışını, çok sevilen yeryüzü ırmağının erguvani bir hal alışını, sonra morarışını seyrediyordum. Bazen böyle anlarımda bütün yeryüzü bana, kocaman bir mahpus kayığı gibi görünürdü. Onu, görünmeyen bir römorkörün, yavaş yavaş, bilinmeyen kıyılara doğru çektiği bir domuza benzetirdim.

Ama daha sık olarak dünyanın genişliğini, kitaplardan öğrendiğim şehirleri, insanlarının bizden farklı bir yaşayış sürdüğü yabancı ülkeleri düşünüyordum. Yabancı yazarların eserlerinde hayat daha temiz, daha sevimliydi; ağır ağır monoton bir biçimde etrafımda kaynaşan hayattan daha az eziyetliydi. Bu, üzüntülerimi biraz yatıştırıyor, bende bir başka hayatın olabileceği üzerine inatçı hülyalar doğuruyordu.

Bana her zaman öyle geliyordu ki, beni geniş ve temiz bir yola çıkaracak zeki ve basit bir adama rastlayacağım!

Bir akşamüstü, kale duvarları dibindeki bir kanepenin üzerinde oturduğum sırada, birdenbire yanı başımda Yakov Dayımı gördüm. Yanıma nasıl sokulduğunu fark etmemiş, onu birdenbire tanıyamamıştım. Gerçi birkaç yıldır aynı şehirde oturuyorduk ama seyrek olarak ve bir rastlantı ile karşılaşıyorduk. Omzuma vurarak, şakacı bir edayla:

"Ah, ne kadar da büyümüşsün," dedi ve çok eskiden tanışan iki yabancı gibi gevezelik etmeye başladık.

Büyükannemin sözlerinden, Yakov Dayımın bu son yıllar içinde varını yoğunu har vurup harman savurarak beş parasız kaldığını öğrenmiş bulunuyordum. Kendisi bir süre, Sibirya'ya gönderilen mahkûmların kısa bir zaman için misafir edildikleri sevkiyat tutukevlerinden birinde müdür yardımcılığı etmişti. Ama bu görevi günün birinde fena bir biçimde sona erdi: Tutukevi müdürü hastalanır, Yakov Dayım ise, evinde mahpuslarla içki âlemleri yapmaya başlar. Olay duyulur. Dayım işinden çıkarılır. Ayrıca mahpusların geceleyin şehirde "gezmelerine" izin verdiği için de mahkemeye verilir. Gerçi mahpuslardan hiçbiri kaçmamıştı. Ama bunlardan biri bir papazın gırtlağını sıkarken suçüstü yakalanmıştı. Soruşturma uzun sürmüş, ama iş mahkemeye düşmemiş. Mahpuslar ve gardiyanlar iyi yürekli dayımı kurtarmışlar. Şimdi boşta idi. O dönemin tanınmış kilise korosu olan Rukavişnikov'un korosunda okuyucu bulunan oğlunun sırtından geçinmekteydi. Oğlundan tuhaf bir dille söz ediyordu:

"Oğlum ağırbaşlı ve önemli bir kişi oldu. Koronun solisti! Semaveri vaktinde hazırlamazsam, ya da elbiselerini çabucak fırçalamazsam kızıyor! İşine çok dikkatli! Hem öylesine temiz ki..."

Dayım çok ihtiyarlamıştı. Üstü başı kir içindeydi. Saçları dökülmüş, vücudu pörsümüştü. Güzel bukleleri iyice seyrekleşmiş, kulakları sarkmıştı. Gözlerinin aklarında ve tıraşlı yanaklarının marokeni andıran derisinde kırmızı damarcıklardan meydana gelen sık bir ağ göze çarpmaktaydı. Şakacı bir eda ile konuşuyor-

du. Dişleri sağlam olmasına rağmen, ağzının içinde bir şey varmış da konuşmasına engel oluyormuş gibi bir hali vardı.

İyi ve neşeli yaşamasını bilen, çok şey görmüş olan, bunun sonucu olarak da çok bilmesi gereken bir adamla konuşmak fırsatına sevinmiştim. Onun canlı ve eğlenceli türküleri güçlü olarak belleğimde yer etmişti. Dedemden, dayım üzerine olan şu sözleri hatırladım:

"Şarkılarına göre bir yargıda bulunmak gerekirse ona Hazreti Davud demeli. Ama yaptığı işlere bakılırsa melun Absalon'un ta kendisidir."

Bulvarda, yanımızdan iyi giyinmiş bir halk, şık kadınlar, memurlar, subaylar geçiyordu. Dayımın sırtında havı dökülmüş bir sonbahar pardösüsü, başında eski bir kasket, ayağında rengi kaybolmuş kunduralar vardı. İki büklüm yürüyor, kılığından utandığı görülüyordu. Poçainski yamacındaki meyhanelerden birine giderek pazara açılan bir pencerenin yanına oturduk.

"Söylediğimiz şu türküyü hatırlıyor musunuz?

Bir zavallı fakir, kurusun diye çoraplarını asmıştı,
Bir başka fakir, gelip onları çalmıştı."

Türkünün kelimelerini söyler söylemez, birdenbire ilk kez olarak onun alaycı anlamını fark ettim. Ve bana öyle geldi ki, böylesine neşeli olan dayım, gerçekte kötü yürekli ve zeki bir adammış!..

Ama dayım kadehine votka doldururken hülyalı bir sesle:

"Evet yaşadım, eğlendim, ama bu yetmez! Bu türkü benim değil! Bunu, papaz okulu öğretmenlerinden biri bestelemişti. Dur bakayım, adı neydi rahmetlinin... Unutmuşum. Onunla iyi dosttuk. Bekârdı. Çok içerdi. Sarhoşluğu sırasında bir gün donarak öldü. Aklımda kalan sarhoşların sayısını hesaplamak bile zor! Sen içiyor musun? İçme, biraz daha sabret! Dedeni sık sık görüyor musun?.. Aksi ihtiyar! Galiba aklını kaçırıyor!"

İçince biraz canlanır gibi oldu. Doğruldu, gençleşti. Daha canlı konuşmaya başladı.

Mahpuslarla olan olayı sordum.

"Sen de duydun mu?" dedi.

Etrafına bakındı, sesini alçaltarak konuşmaya başladı:

"Mahpus olup da ne olacak? Onların yargıcı ben değilim! Onlar da öteki insanlar gibi insandı: 'Kardeşler,' dedim, 'gelin de dostça, neşe ile yaşayalım!' Şöyle bir şarkı var:

> Kader neşemize engel değildir,
> Varsın bizi, isterse, iki büklüm etsin!
> Biz, yalnız ve yalnız neşe içinde yaşayacağız.
> Böyle yaşamayanlar, ahmaktan başka bir şey değildir!"

Güldü. Pencereden, pazar barakalarının altında uzanan ve kararmakta olan yamaca baktı, bıyıklarını burarak sözlerine devam etti:

"Tabii onlar memnundu. Çünkü hapishanede canları sıkılıyordu. Akşam yoklamasından sonra hemen odama gelirlerdi. Votka, meze hazır... Bazen onlardan, bazen benden. Derken cümbüş başlardı. Ben şarkıyı, dansı pek severdim. Halbuki onların içinde çok iyi şarkı söyleyenler, pek güzel dans edenler vardı. Hem şaşılacak kadar iyi! Mahpusların içinde zincire vurulmuş olanlar da vardı. Tabii bu durumda dans edilemezdi. O zaman ben de, ne yalan söyleyeyim, zincirlerinin çıkarılmasına izin verirdim. Demircinin yardımı olmadan kendileri zincirlerini çıkarmayı biliyorlardı. Hepsi de şaşılacak kadar marifetli insanlar! Hırsızlık etmeleri için onları şehre gönderdiğim iddiası ise tamamıyla yalandır. Zaten bu nokta ispat da edilememiştir."

Sustu ve pencereden, yamacın dibinde dükkânlarını kapatmakta olan eskicilere baktı. Sürgüler şakırdıyor, paslanmış rezeler gıcırdıyor, boğuk bir gürültü çıkararak bir takım tahtalar düşüyordu. Dayım, neşe ile gözünü kırparak, sözüne devam etti:

"Doğrusunu söylemek gerekirse, mahpuslardan biri, gerçekten de geceleyin dışarı çıkıyordu. Ama bu, zincire vurulmuş bir kürek mahkûmu değildi. Buralı, Nijegorod'lu bir hırsızdı. Hapishaneden pek de uzak olmayan bir yerde, Peşyorka'da bir metresi

vardı. Sonra papazın başına gelenler de bir yanlışlık sonucudur. Zavallı adamı bir tüccar sanmışlar... Olay kışın olmuştu. Geceleyin ortalıkta göz gözü görmeyecek kadar bir kar tipisi vardı. Tabii herkesin sırtında bir kürk... Telaş arasında, kimin tüccar, kimin papaz olduğunu nasıl anlayacaksın?"

Bu bana eğlenceli göründü. Dayım Yakov da gülerek:

"Vallahi böyle," dedi. "Onları ancak şeytan ayırt edebilirdi."

Dayım bir anda birdenbire ve tuhaf bir biçimde öfkelendi. Önündeki meze tabağını itti. Tiksinti ile suratını buruşturdu. Bir sigara tellendirerek boğuk bir sesle homurdandı:

"İnsanlar birbirlerinden aşırıyor, sonra birbirlerini yakalıyor, hapse tıkıyor, Sibirya'ya sürgüne gönderiyorlar... Benim bununla ne ilgim var?.. Hepsine boş veriyorum! Vicdanım öylesine rahat ki..."

Gözlerimin önünde kıllı ateşçi canlandı. O da sık sık "Boş ver!" derdi. Onun adı da Yakov'du.

Dayım yavaşça:

"Ne düşünüyorsun?" diye sordu.

"Mahpuslara acır mıydınız?"

"İnsan onlara kolayca acır. Aralarında öylesine olağanüstü tipler var ki... Bazen onlara bakarak kendi kendime düşünürüm: Gerçi onun amiriyim ama, pabucunu bile çeviremem! Ne zeki, ne becerikli insanlar, şeytan gibi..."

İçki ve eski anılar dayımın neşesini yerine getirmişti. Dirseğini pencerenin kenarına dayayarak ve sarı elinin parmakları arasında tuttuğu sigara izmaritini sallayarak canlı canlı anlatmaya başladı:

"Sahte para basmaktan mahkûm olan ve kaçmayı başaran bir gözü kör, bir saatçi ustası ve hakkâk vardı. Onun söz söyleyişini bir işitmeliydin! Herif ateş parçası! Konuşmuyor, âdeta bir solist gibi şarkı söylüyordu: 'Bana açıklayınız, açıklayınız!' diyordu, 'Niçin devlet banknot basabiliyor da ben basamıyorum? Bunu bana açıklayınız!' Bunu ona kimse açıklayamıyordu. Halbuki ben onun amiriydim! Bir başkası, Moskova'nın tanınmış bir hırsızı...

temiz, şık, yumuşak huylu, ufak tefek bir genç... O da çok nazik bir tavırla konuşurdu. 'İnsanlar harap oluncaya kadar çalışıyor, ben böylesini istemiyorum! Ben de böyle çalışmayı denemiştim: Çalışıp çalışıp yorgunluktan aptala dönüyordum, sonra bir kopeklik içki içiyor, iki kopek kumarda kaybediyor, beş kopek de kadınlara harcıyordum. Sonra yine, karnım aç, cebim delik... Hayır, bir daha böyle oyunlara gelemem!'"

Yakov Dayı masaya eğildi. Öylesine heyecanlanmıştı ki, kafasının tepesi bile kızarmıştı. Küçücük kulakları titreyerek sözüne devam etti:

"Bunlar hiç de budala değil, çok doğru muhakeme ediyorlar! E, hepsinin canı cehenneme!.. Mesela kendimden söz edeyim: Ben nasıl yaşadım? Bunu hatırladığım zaman utanıyorum. Hep parça buçuk, kenarda köşede ömrüm geçti. Istırap kendi öz malımdı, neşem ise iğretiydi. Bazen babam: 'Sakın ha!' diye bağırır; bazen karım: 'Yapayım demeyesin!' diye çıkışırdı. Bazen kendim bir rubleye el sürmekten çekinirdim! Böylece ömrümü geçirdim. Şimdi bu ihtiyar halimle, oğluma uşaklık ediyorum! Saklayacak ne var? Uslu uslu ona hizmet ediyorum. Halbuki o, bir beyefendi gibi bana çıkışıyor... Bana 'Baba!' diye seslendiği zaman ben bunu 'Uşak!' diye anlıyorum! Ben bunun için mi dünyaya geldim? Oğluma uşaklık etmek için mi çile çektim? Hoş, bu olmasaydı da, yine yaşamam neye yarayacaktı, hayattan çok mu kâm almıştım?"

Onu dalgın dalgın dinlemiştim. İsteksizce ve cevap beklemeyerek:

"Nasıl yaşamam gerektiğini ben de bilmiyorum," demekten kendimi alamadım.

Kıs kıs gülerek:

"Amma da yaptın ha..." dedi, "Bunu bilen kim? Bunu bilen kimseye rastlamadım ki... Herkes kendi alıştığı gibi yaşıyor..."

Dargın ve öfkeli bir sesle tekrar konuşmasına başladı:

"Hapishanede, zorla ırza geçmekten mahkûm Aryol şehrinden bir soylu vardı. Çok güzel dans ediyordu. Bazen Vanka şarkısını okuyarak herkesi güldürürdü:

Vanka mezarlıkta geziyor,
Bu iş pek kolaydır, seziyor!
Ah sen Vanka, mezarlıktan çık da
Bize öyle burnunu göster!"

Ben bu türkünün hiç de gülünç olmadığını, bir gerçeği anlattığını sanırım. Ne yapsak, ne etsek, eninde sonunda gideceğimiz yer yine mezardır. O halde benim için hepsi bir: Ha mahpus olmuşum, ha hapishane müdürü!"

Konuşmaktan yorulmuştu. İçkisini bitirdi. Kuşlar gibi, tek gözüyle boş şişesine baktı. Hiçbir şey söylemeden bir sigara daha tellendirdi, dumanını bıyıklarının arasından savurdu.

Yakov Dayıma hiç benzemeyen duvarcı Piyotr da sık sık: "Ne yapsan, ne etsen mezardan kendini kurtaramazsın!" derdi. Bu cinsten ve buna benzer ne çok atasözü biliyordum!

Artık dayıma hiçbir şey sormak istemiyordum. Onunla bulunmak bana üzüntü veriyordu. Ona acıyordum. Sürükleyici şarkıları, hafif bir hüzün arasından sevinç sızan gitar sesini durmadan hatırlıyordum. Neşeli Çingeneyi de unutmamıştım. Yakov Dayımın yıpranmış yüzüne bakıyor ve elimde olmayarak aklımdan geçiriyordum:

Çingeneyi haç altında nasıl ezdiğini hatırlıyor mu acaba?

Ona bunu sormak istemiyordum.

Kenarına kadar rutubetli ağustos loşluğu ile dolan yamaca bakıyordum. Yamaçtan elma ve kavun kokuları geliyordu. Şehre giden dar yolda, yer yer fenerler parlıyordu. Her şeyi avcumun içi gibi tanıyordum. İşte şimdi Rubinsk'e giden geminin düdüğü çalacaktı, biraz sonra da Perm'e gidenin.

Dayım:

"Artık kalkıp gitmeliyim," dedi.

Meyhanenin kapısında elimi sıkarken şakacı bir eda ile bana öğüt verdi:

"Kendini kara düşüncelere kaptırma! Yanılmıyorsam kendini melankoliye kaptırmışa benziyorsun, ha?.. Boş ver! Sen daha

gençsin! Özellikle şunu hatırla: 'Kader, neşeye engel değildir!' Neyse, allahaısmarladık, Uspenya'ya gitmem gerek."

Söylediği sözlerle kafamı büsbütün karmakarışık ederek, neşeli dayım çıkıp gitti.

Şehre tırmandım, kırlara çıktım. Ayın en parlak zamanıydı. Gökyüzünde koyu bulutlar yüzüyordu. Bunların karanlık gölgeleri, benim yerdeki gölgemi kapatıyordu. Kırlardan şehrin kenarına dolaşarak Volga kıyısına, Otkos'a geldim. Orada tozlu otlara uzandım. Uzun uzun, Volga'nın ötesine, çayırlara, bu hareketsiz toprağa baktım. Bulutların gölgeleri, ağır ağır Volga'nın üzerinden geçiyordu. Çayırların üzerine gelince, âdeta suda yıkanmışlar gibi daha parlak bir hal alıyordu. Etrafta her şey yarı yarıya uyumuş, âdeta ezilmiş gibiydi. Her şey, harekete ve hayata olan ateşli bir sevgi yüzünden değil de, ağır bir zorunluk yüzünden, isteksizce kımıldıyordu.

Bütün şu yeryüzüne, bu arada kendime de öyle bir tekme vurmak istiyordum ki, her şey, bu arada ben de, güzel, gürbüz, namuslu bir hayatın başlangıcı olan, birbirini seven insanların sevinçli, neşeli bayram danslarıyla delice dönmeye başlayalım!..

Bir şeyler yapmam gerek, yoksa mahvolacağım, diye düşünüyordum.

Güneşi görmek şöyle dursun, varlığını bile hissetmediğimiz kapalı sonbahar günlerinde birçok kere ormanda gezmeye çıktığım olmuştur. Yolumu şaşırıyor, bütün patikaları kaybediyor, sonunda aramaktan yorularak, dişlerim sıkılmış bir halde sık ormana dalıyor ve yosunların içinden, kaypak ve oynak bataklıkların arasından yürüyordum. Eninde sonunda mutlaka yolumu buluyordum.

İşte ben de böyle yapmaya karar verdim.

Bu yılın sonbaharında, belki orada okumak fırsatını bulurum gizli umuduyla Kazan şehrine gittim.

Maksim Gorki'nin otobiyografik üçlemesinin ikinci kitabı olan *Ekmeğimi Kazanırken*, Aleksey'in çıraklık yıllarını anlatır.

Aleksey, ailesinin yoksul düşmesinin ardından kâh bir ayakkabı mağazasında kâh gemide kâh ikon atölyesinde çalışır. Keskin gözleriyle insanları izlerken roman ve şiirle de tanışır ve okumak onun için gitgide bir tutkuya dönüşür. Yalnız, kitaplarda okuduğu insanlarla çevresinde gördükleri birbirine benzememektedir.

İleriki yıllarda sosyalist gerçekçilik akımının öncülüğünü yapacak olan Maksim Gorki 19. yüzyıl Rusyasının ses ve imgeleriyle dolu bu yapıtında, toplumu saran şiddet, amaçsızlık ve düşmanlık için bir çözüm arama çabasını da anlatır.

"Ben insanları çok seviyorum. Kimseye de acı vermek istemem. Ama duygusal olmak doğru değil; korkunç gerçek, güzel yalanların kelimecikleriyle gizlenemez! Hayata doğru! Hayata doğru! Yüreklerimizde ve beyinlerimizde bulunan bütün iyi ve insanca şeyleri hayatın içinde eritmek gerek!"

yordam edebiyat

YordamEdebiyat
YordamEdebiyat

18 TL. KDV DAHİL

ISBN 978-605-172-251-1